

În colecția

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

vor apărea:

CEZAR PETRESCU

Întunecare
roman, vol. II

ZAHARIA STANCU

Costandina
episoade

A. S. PUȘKIN

Poezii

DUILIU ZAMFIRESCU

Spre mare
poezii și nuvele

DUILIU ZAMFIRESCU

Viața la țară • Tănase Scatiu
romane

K. FEDIN

Orașe și ani
roman, vol. I

Vol. I și II lei 10

CEZAR PETRESCU

106

B
P
I

CEZAR PETRESCU

Întunecare

★

106

BIBLIOTECA
PENTRU TOȚI

Clubul cărții digitale 2022

CEZAR PETRESCU

Întunecare

ROMAN

1962

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Clubul cărții digitale 2022

Prefață de
Mihai Gafița

Textul de față reproduce ediția:
Cezar Petrescu, ÎNTUNECARE,
E.S.P.L.A., 1960 colaționată pentru in-
dreptarea greșelilor de tipar cu edițiile
1928 și 1953.

Notele de subsol aparțin redacției.

P R E F A Ț Ă

Intunecare este primul roman al lui Cezar Petrescu și constituie cea dintâi piesă de mare amploare a întinsului ciclu care avea să cuprindă mai târziu întreaga sa operă și pe care l-a intitulat *Cronica românească a veacului XX*.

În prefața cu care însoțea ediția din 1953 a romanului, scriitorul îi așeza la temelie trei nuvele din volumul său de debut, *Scrisorile unui răzeș* (1922), și anume: *Prietenul meu Jan*, *Întoarcerea eroului* și *Lângă o piatră veche de hotar*, toate trei datînd în formă inițială din 1919. Legătura cu aceste nuvele o mai făcuse și în unele anchete literare, mărturisiri în presă etc. Într-un interviu din 1929, unde-și anunța *Calea Victoriei*, *Comoara regelui Dromichel* și alte romane — indicate fără titlu, dar putîndu-se recunoaște în ele viitoarele *Aurul negru*, *Oraș patriarhal* etc. — Cezar Petrescu afirma: „Pentru toate acestea, *Intunecare* a slujit de prefață atît pentru mine, cît și pentru cititori, lichidînd moștenirea războiului”. Trei ani mai târziu, într-un amplu și elocvent cuvînt introductiv la romanul *Plecăt fără adresă*, *Intunecării* i se acorda un sens și mai cuprinzător decît acela de simplă „prefață” a unui șir de alte romane. În acest cuvînt introductiv Cezar Petrescu își expune, de

data aceasta organizat, precis, planul operei sale, întemeiată în principal pe romane. Toate volumele sale apărute pînă atunci erau socotite ca alcătuiind „continuarea unui plan dinainte statornicit și anunțat în linii generale, pentru cine a voit să vadă printre rînduri, în romanul Întu-necare”.

„Roman sumbru, ca înseși realitățile din timpul războiului și de după război”, romanul „generației care s-a trădat” — cu astfel de cuvinte vorbește scriitorul despre acest prim roman al său, care împreună cu *Plecat fără adresă* și *Ochii strigoiului* alcătuiau ciclul *Război și pace* în *Cronica* consacrată societății românești din veacul al XX-lea.

Problematica războiului, ca fenomen social, l-a urmărit pe autor nu numai în ciclul amintit, pe care îl putem lărgi cu mai multe lucrări apărute după Eliberare: *Adăpostul Sobolia*, *Războiul lui Ion Săracu*, nuvela *Vino și vezi!* — aproape un roman prin dimensiunile ei — apoi romanul *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine*. În *Apostol*, în *Comoara regelui Dromichel*, prima parte a *Aurului negru*, în nuvela *Întoarcerea* din volumul *Flori de ghiață*, în *La Paradis general*, în scenariul filmului *Nepoții gornistului*, am îndrăzni să numărăm chiar romanul *Carlton*, în toate acestea și în numeroase articole din mulțimea pe care le-a publicat în cursul anilor, începînd din 1912 și pînă azi, Cezar Petrescu a avut în permanență în centrul preocupărilor sale problema războiului. A primului război mondial, a celui de al doilea război mondial — problema războiului în genere.

Nu va fi de mirare deci dacă, în diferite momente, și interpretările au fost diferite, soluțiile contradictorii, uneori false, pe măsura punerii problemei înseși.

Luînd parte la dezbaterile cele mai aprinse ale secolului său, prin publicistica și prin literatura sa, scriitorul a fost

nu o dată ispitit de false argumente, soluții și definiții. Uneori neputința de a găsi răspunsuri întrebărilor pe care și le punea, alteori descoperirea că răspunsurile socotite la un moment dat valabile erau răsturnate în momentul următor s-au concretizat în romanele și nuvelele scriitorului într-un pesimism și o tristețe fără margini cu privire la destinul societății întregi. Generalizarea era, firește, eronată și provenea din faptul că Cezar Petrescu extindea asupra tuturor claselor concluzii care priveau numai o parte a societății, anume clasele în agonie, sortite dispariției: burghezia și moșierimea, o dată cu orînduirea lor întemeiată pe exploatare. Forțele pozitive, revoluționare ale societății i-au rămas necunoscute scriitorului pînă în anii democrației populare.

Condamnarea rămîne deci cu totul valabilă raportînd-o la regimul burghezo-moșieresc. *Intunecare* este primul mare tablou al acestei lumi, pe care, din fărîme, cu o perspectivă mai restrînsă, îl schițaseră nuvelele anterioare din volumele *Scrisorile unui răzeș*, *Drumul cu plop*, *Omul din vis*, *Carnet de vară*.

„Prefață” a activității ulterioare de romancier, *Intunecare* este deci și sinteza tablourilor sociale și umane, a concluziilor care rezultau din întreaga activitate literară și publicistică anterioară a lui Cezar Petrescu.

Romanul *Intunecare* a apărut în întregime în anul 1928, după ce cu un an înainte, în 1927, apăruse într-un singur volum numai prima sa parte, iar între 1925 și 1927 mai multe fragmente fuseseră publicate în reviste lunare (*Gîndirea*, *Viața romînească*) și în foiletoanele unui ziar. Scriitorul a arătat în mai multe rînduri că acest roman, terminat încă din 1925, așteptase în cartoane vreme de trei ani pînă să afle un editor curajos care să înfrunte grosi-

mea manuscrisului. Tot el mărturisea că a lucrat la această carte „*trei vacanțe de vară, cîte două luni*”, dar o elaborase timp mai îndelungat, în anii de după încheierea primului război mondial. „*Îl purtam cu mine, cu amănunte și atmosferă, tipuri și epizoade, așteptînd doar să mi se lămurească linia centrală.*”

Procesul constituirii acestui roman s-a desăvîrșit în anii 1923—1925, perioadă în care Cezar Petrescu scria nuvelele ce aveau să formeze volumele *Drumul cu plopi* (1924) și *Omul din vis* (1926); tot acum el desfășura o intensă activitate de ziarist, pe temele cele mai diverse, activitate din care o mică parte a adunat-o în volumul *Carnet de vară*, cuprinzînd un fel de schițe-articole de ziar, mai mult literatură decît gazetărie, aparținînd aceleiași familii de preocupări cu schițele și micile nuvele din *Scrisorile unui răzeș*. Este un gen specific de publicistică, în care elementul cotidian reportericesc se sublimază în concluzii și sinteze generalizatoare; gen preferat de Cezar Petrescu mai ales pentru cîi îi asigura posibilitatea de a nu fi depășit de goana faptelor zilnice — întrucît adesea el trimitea ziarului din altă localitate articolele sale — și în același timp îi permitea să pună tuturor evenimentelor și problemelor înfățișate amarele sale încheieri, care-i caracterizează scrisul începînd cu 1919.

Tonalitatea neguroasă, plină de decepție din titlul romanului *Intunecare* definește nu numai sensul acestei lucrări, dar și al întregii sale creații pînă prin 1950, cînd noile condiții de viață imprimă scrierilor sale elementele unei atmosfere noi, care cîștigă tot mai mult teren, în primul rînd prin apariția unor personaje pozitive, oameni activi, reprezentanți ai realității construirii socialismului.

Între amănuntele de istorie literară grăitoare pentru geneza acestui roman semnalăm un episcod foarte scurt, în

care se află menționat numele eroului principal din *Intu-necare*, episod intitulat *Sîngele* și apărut în 1919 în revista *Hiena*, pe care o redacta în acel moment Cezar Petrescu. Întîmplarea se petrece pe malul mării, la două luni după începutul războiului, deci prin octombrie 1916. Comșa nu e ca în roman un bărbat viguros, în primii ani ai tinereții, ci un ofițer cam îmbătrînit, de vreme ce-și amintește cum „*ani și ani, în fiecare sfîrșit de august, și-a tîrît aci (în localitatea maritimă) neurastenica și încheieturile încheștate de cele dintîi avertismente ale gutei*”¹.

Vîrsta și începutul de bătrînețe ale lui Comșa din acest episod sînt cam acelea ale eroului romanului prin 1925, adică în epilogul evenimentelor; dar atitudinea lui din momentul izbucnirii războiului vădește deruta în care s-a aflat întreaga generație, care a întîmpinat marele măcel ca pe o salvare, ca pe semnul unei așteptate biruințe: „*Cu două luni înainte — gîndește Comșa cel din episodul Sîngele — în cea dintîi seară a războiului, ce strigăt de bucurie, de victorie și de viață răsunase în tot cuprinsul plajei aceștia! Comșa își recapitulă nebuniile de atunci, și sticlele de șampanie desfundate, și înfrigurarea plecării cu bagajele aruncate valvîrtej în geamantanele devenite deodată neîndestul de încăpătoare. Și se simți chinuit de o muștrare tîrzie; fiindcă abia acum își dădu seama că parfumul acela de femei, de iubire și de lux, care plutea în totdeauna în atmosfera plajei, îi strecurase în suflet atunci contagiunea stupidă și absurdă a unei încrederi fără seamă.*”

Mustrarea care-l încearcă pe Comșa nu se leagă de vreo decepție față de țelurile oamenilor, asupra cărora se dezlănțuise războiul, nu izvorăște din vreo așteptare

¹ *Hiena*, an. I, nr. 9—10, 20 aprilie 1919.

înșelată, din înfrîngerea visurilor cu care primiseră — și doriseră — războiul cei de seama lui Comșa, așa cum se va petrece cu eroul viitorului roman. Nimic din toate acestea, pentru că, în momentele cînd scria episodul amintit, publicat în *Hiena*, scriitorul însuși mai hrănea încă — deși războiul se încheiase — unele din iluziile cu care o parte a generației sale se ametise în anii neutralității, în clipele începerii ostilităților și chiar de-a lungul nenorocirilor dezlănțuite de război.

Le hrănea, dar pentru puțin timp !

La începutul lui martie același an, adică numai cu o lună și jumătate înaintea episodului amintit, Cezar Petrescu scria, tot în *Hiena*, astfel de cuvinte : „După atîtea dezastre, și fără rezultatul de astăzi, războiul ar fi rămas o nebulie zădarnică, stigmalizînd pentru totdeauna civilizația veacurilor. Dar jertfele nu au fost inutile. Războiul, pornit de conducători pentru ale lor mărunte și nemernice ambiții, i-a tîrît peste voința și poate peste puterile lor. Victoria le scapă ; victoria nu mai e a lor, e a omenirii întregi.

Căci omenirea și-a cîștigat cu acest preț dreptul la o viață nouă.

După cum peste ruina orașelor pustiite va naște splendoarea unor noi cetăți, după cum din țărîna trămintată de gloanțe și îngrășată de sîngele arterelor deschise holdele se vor înălța mai bogate, tot astfel pe ruinile vechii lumi măturate de ciclonul războiului răsar noi alcătuiuri.

Utopiile de ieri devin astăzi realități posibile, aproape obligatorii... Pofta asasinatului organizat, a raptului și a violurilor, pofta aceea barbară a singelui, pe care ne-a strecurat-o în vine omul cavernelor ca o îndepărtată și nefastă moștenire, va fi înăbușită pentru totdeauna. Războiul a murit, el își pierde sensul. Omenirea îi datorește transii-

gurarea de astăzi, dar omenirea nu-i va mai permite a doua înviere.

În jurul nostru se pun temeliile unei lumi visate de gînditorii antichității ca o supremă și irealizabilă fericire. Reforme profund democratice iau ființă în toate țările, sînt impuse la învingători de la tribună, la învinși din stradă, cu armele în mîini.

Cînd clocotul acestor convulsiuni va lua sfîrșit, peste ruini, lumea cea nouă va răsări ca un vlăstar întinerit după furtună.¹

Acestea le scria Cezar Petrescu la începutul lui 1919, cînd încă trăia el însuși aceeași derută cu privire la sensul și caracterul războiului, pe care avea să o sădească mai tîrziu, în romanul *Întunecare*, în conștiințele eroilor săi. Numai că aceștia erau cuprinși de înconștientul entuziasm belicos în perioada dinainte de război!

Această derută se convertește curînd la scriitor în revoltă atunci cînd el, o dată cu generația sa, își dă seama că își încălzise inima la falsa și primejdioasa căldură a unor înșelări amare. La mai puțin de patru luni după absurdele închipuiri din articolul *Peste ruini*, încrederea lui în roadele fericite ale sîngerosului masacru începe să se clatine; evocînd amintirea morților din război, el formulează această încheiere articolului *A doua fază*: „Crucile din dosul tranșeelor încununate de sîrmă îmi răspund asemenea unor nenumărate mîini încleștate, care blestemă o moarte zadarnică”². Pentru ca, numai cîteva săptămîni mai tîrziu, încrederea, și așa șubrezită, să fie cu totul sfărîmată. În articolul *Șoseaua*, prin gura unui bătrîn provincial, copleșit de înțelepciune și de experiențe, scriitorul

¹ *Peste ruini*, *Hiena*, an. I, nr. 6, 7 martie 1919.

² *Hiena*, an. I, nr. 11, 28 iunie 1919.

opune lumii fără griji, cuprinsă ca de un vârtej al nepăsării, umplind trăsurile și limuzinele ieșite la promenadă, amintirea tragică a celor căzuți în război. „Nu mai înțeleg, rostește cu obidă și deznădăjduit bătrînul. Două luni am colindat țara să descopăr mormintele copiilor. Pretutindeni m-au întîmpinat aceeași foame, aceleași case posomorite, în care plutește amintirea unui mort. În văgăunile celor mai îndepărtați munți și pe valea Siretului potolit, același nesfîrșit popor de cruci. Umbrele lor trăiesc printre noi, ne întovărășesc fiecare gest, crispează amar fiecare început de suris... dar aici (la Șosea n.n.) continuă același hohot nestăpînit. Capitala a luat înfățișarea unui imens tripou și a unei imense case de toleranță. De un ceas privesc cortegiul învingătorilor. Îi recunosc; sub fardul nepăsării lor străbat ascunsele umilinți, tainicele compromisiuri morale, putreziciunea sufletească cu care își plătesc voluptatea de a ne stropi sărăcia cu noroiul roșilor. Îi recunosc, și cele din urmă nădejdi se mistuie. Întîia oară amintirea morșilor mei mă devoră ca o remușcare. Căci moartea lor îmi pare astăzi o nebunie zădarnică.”¹

Așadar, realitatea se însărcinase să demonstreze scriitorului și tuturor celor ce mai nutreau iluzii ca ale lui că războiul nu adusese, nu putea să aducă mulțimilor nici una din rezolvările pe care ele le așteptau și pe care unii naivi le crezuseră cu putință. Scriitorul a asistat deci la zguduirea sufletească a unor întregi categorii, a trăit el însuși o asemenea zguduire, aceea pe care o denumeste, într-o scrisoare de mai tîrziu, „drama generației care a așteptat de la război o purificare morală și o justă valorificare a umanității și cu disperare a văzut că nimic nu s-a schimbat în lume”.

¹ *Hiena*, an. I, nr. 13, 28 iulie 1919.

Din această dramă — a scriitorului și a unei părți a generației lui, intelectuali care au deschis ochii asupra vieții în anii dinainte și de după primul război mondial — a izvorit romanul *Întunecare*.

A existat deci o categorie de oameni — și scriitorul însuși a făcut parte dintre ei — pentru care primul război mondial, cu toate grozăviile lui, trebuia să însemne ceva pozitiv.

Aceasta este și eroarea lui Radu Comșa, eroul principal al romanului. Aceasta este și eroarea altor eroi din *Întunecare*, este vina lor tragică. Ei au crezut în război, ba chiar l-au așteptat, l-au dorit, au căutat să grăbească intrarea României în război.

Unii s-au lăsat induși în eroare de propaganda care agita problema Ardealului. Sărmani naivi! Și-au semănat oasele în tranșee și pe cimpurile de bătaie, dacă nu prin lazarete, bolnavi de tifos, istoviți de foame.

Alții au făcut-o în numele unui ideal moral. Ca pe un purgatoriu, au așteptat războiul să aducă o însănătoșire a vieții sociale, o trezire a conștiințelor, în urma căreia lupii să nu mai fie lupi, sau să fie mai puțin lupi, iar mieii să nu mai fie victime, sau să fie mai blind jupuiți de pielea lor. Au sperat într-o dulce conviețuire a claselor, trecute deopotrivă prin „focul purificator” al războiului! Sărmani bezmetici! Ei au fost încă mai nenorociți, pentru că au scăpat din vedere esențialul: că războiul purtat de ei, în care ei și-au dat viața, era al unor puteri mai presus de ei, categorii sociale de deasupra lor; că ei nici măcar nu-l doreau, dar repetau derutați o argumentare străină de ei, pe care le-o strecuraseră în suflet, ca pe o drojdie ametoitoare, cei care-i dirijau ca pe marionete și înainte de război, și după război. Că ei, cei pătrunși de iluzia „focului purificator”, erau trimiși în mod calculat la moarte în

imensul abator, pentru a apăra privilegiile claselor exploatatoare, sau pentru a le dobîndi noi privilegii, noi cîmpuri de acțiune pentru banditeștile lor aranjamente.

Ei nu știau că se înfruntau nu cei de pe fronturi — care numai mor sau sînt schilodiți fără să știe de ce, în numele cărui ideal — ci se concureau puterile capitalului mondial; ei găseau însă cu naivitate și înconștiență justificări intime și lirice monstruoșității în care erau docili pioni și de grozăvia căreia nu au izbutit să-și dea seama decît tirziu după război.

Ei nu înțelegeau că au fost împinși în măcel ca să ucidă și să fie uciși tocmai pentru a li se abate atenția de la adevărata rezolvare a teribilei imoralități, a gravelor in Justiții pe care ei le constatau, dar căroră le căutau cauzele și dezlegările aiurea. Se socoteau purtătorii unui ideal propriu, apărătorii unei morale supreme, și în realitate nu erau decît masa de manevră, oastea mercenară a capitalismului dintr-o țară, intrat în conflict cu capitalismul din altă țară.

Aceasta e în realitate drama lui Radu Comșa. Mai exact, una dintre laturile dramei lui. Pentru că la Radu Comșa faptele se complică prin adăugirea unei alte drame, a încă unui compromis moral, despre care vom vorbi mai jos.

Deocamdată să subliniem că eroul, împreună cu categoria lui, pornește la drum cu această înapoiată poziție de intelectual derutat. Și ca el mai sînt și alte victime ale războiului: agitatul ardelean Onisfor Sachelarie, filozoful bergsonian Stelian Minea, tînărul fiu de moșier, nepot de moșier și ministru, Mihai Vardaru, și cei mai mulți dintre camarazii lui Comșa: Gabriel Ghenea, Bogdan Cernegură, chiar și acel insurgent cu aere de revoluționar intransigent, Vasile Mogrea, mai tirziu coleg de cameră și de suferință în spital. De la lipsa de teme a poziției lor pînă la dezi-luzie, derută și dezechilibru moral care putea fi distanța?

Radu Comșa străbate cu ușurință acest drum o dată cu ceea ce autorul numește „generația războiului”. Iată cum perorează această generație, rătăciții acestei generații :

„Sînt că am să săvîrșesc o faptă bravă. Numai să nu se sfîrșescă războiul pînă îmi vine rîndul și mie... Trăiam ca un imbecil ! Mi se părea un act de curaj să îndrăznesc a fuma înaintea tuturor țigara pe care o fumam pe ascuns. Și mi se părea evenimentul cel mai formidabil examenul care îmi dădea diploma de opt clase de liceu... Acum abia îmi dau seama ce sens are viața și ce mare fericire mi-a rezervat destinul să trăiesc o catastrofă care va trece prin văpăi umanitatea !... Cei care ne vom întoarce de acolo avem să fim alți oameni...” Este Mihai Vardaru, adolescentul care găsește că „războiul nu e moarte ; e viața latentă care se eliberează, e paroxismul vieții ! Nu urăsc cînd ucid în război. Îndeplinesc o funcție biologică, necesară !... Pregătesc realități noi, un adevăr nou...” Pentru ca, nu mult după ce pleacă voluntar, să sfîrșescă împușcat într-o bălălie, căzut cu fața în jos într-o băltoacă, hrană pentru lipitorile viscoase.

Iată un altul, din aceeași generație rătăcită : sublocotenentul de rezervă Stelian Minea, tînăr cărturar, filozof. „A sunat mobilizarea, las tot : cărți, examene, dragostea, liniștea mea, risc tot ce am, și viața, adică tot ce am mai scump, dar nu pentru triumful ideii de libertate ori de dreptate ; ci fiindcă, de astă dată, ideea de libertate și de dreptate o văd și o simt prin sufletul celor cîtorva milioane de oameni cu care mă știu solidar !...”

Acestor poziții, nu fundamental diferite, dar distincte totuși, Radu Comșa le-o adaugă pe a sa, nuanțată de o idee nouă : aceea a contribuției la o pace veșnică. „Și eu cred în forța morală a războiului, spune el. ...Aici toți știu că au venit la moarte. Că accidentul, excepția, anormalul

e să scapi, nu să mori... Prin ce mister oamenii au acceptat oare această nimicire în masă?... Eu cred... că toți au venit de bunăvoie... Fiindcă omul are încrederea nestrămutată că sacrificiul lui din acest război va răscumpăra pacea pentru copiii, nepoții și strănepoții noștri, împiedicînd orice alte războaie viitoare. De fapt, luptă fiecare pentru pace..." Iar de la această justificare a războiului pe care-l ducea el, în care credea el, Comșa ajunge repede la o justificare a războiului în genere : el crede că au dreptate, o dreptate egală, și atacatori, și atacați, pentru că „războiul a apărut să scoată din lumea aceasta veche, obosită, nesatisfăcută, noțiuni noi, pentru un veac de acum înainte... Războiul general coincide cu o revoluție care așteaptă să se dezlanțuie în afară, în milioanele mulțimilor, cît și în fiecare om."

Că toți acești apărători fără glorie ai unei cauze care nu e a lor se contrazic, se supralicitează nu e de mirare. Și că, o dată cu terminarea războiului, ei vor căuta în van să descopere roadele rîvnite, cu care se amăgiseră, aceasta e de înțeles. După cum e de înțeles dezamăgirea cînd vor constata zădărnicia suferințelor și sacrificiilor lor. Pentru Comșa dezamăgirea este cea mai mare, și dezechilibrul, total, pentru că la el drama se complică prin retezarea bruscă, din cauza războiului, a carierei sale profesionale și desigur politice, și prin nimicirea, nu mai puțin brutală, a dragostei pentru frumoasa Luminița, unica fiică a politicianului, moșier și afacerist, Alexandru Vardaru.

Radu Comșa, orice s-ar spune, era un Vardaru în devenire. Cu toate bunele lui intenții, cu tot fondul lui cinstit, cu toată curățenia morală care-l caracterizează încă, Radu Comșa, viitor ginere al lui Vardaru, a fost selecționat de lucidul reprezentant al regimului burghezo-moșieresc cu o grijă și cu o pricepere care n-ar fi dat greș dacă nu intervenea războiul. Selecționat pentru a-i fi asociat și succesor

sub toate raporturile, Comşa e un exemplar splendid al rasei umane : e cult, sprinten în gîndire şi reprezentînd pentru Vardaru un capital electoral admirabil prin obîrşia lui ţărănească. El are în Vardaru un model, şi începe prin a-i fi discipol, devenindu-i curînd secretar, apoi asociat în avocatură, după care trebuia să urmeze înrudirea prin căsătoria cu Luminiţa, apoi deputăţia, apoi, firesc, portofoliul ministerial. Comşa apreciază toate acestea ca stînd în logica lucrurilor ; mica lui împotrivire cînd constată că Vardaru a şi început să dispună de el ca de un pion, ca de un obiect al lui, e pricinuită nu de vreo revoltă, de vreo drojdie de conştiinţă, ci de nemulţumirea că n-a fost cît de cît consultat. Personalitatea lui începe să se manifeste nu în căutarea unui drum propriu, opus sau diferit măcar de al lui Vardaru, ci în dorinţa de a avea iluzia că *merge singur* pe un drum, care însă e al lui Vardaru.

Comşa e cucerit de spiritul de ordine al modelului său, de capacitatea lui organizatorică şi chiar de „cinstea” lui ! Într-un moment tîrziu de trezire, cînd e rănit şi desfigurat, cînd îşi dă seama că drumul lui se desparte, s-a şi despărţit de al lui Vardaru, după îndelungi peroraţii împotriva clasei acestuia, Comşa nu se poate opri de a afirma o dată în plus „cinstea” politicianului, „sacrificiile” lui în război, deşi chiar războiul a fost pentru Vardaru o splendidă afacere şi o admirabilă trambulină politică. Comşa se zbate între contradicţii imposibil de rezolvat, pentru că, în dată după ce afirmă că nu are nimic de reproşat, de condamnat în viaţa lui Vardaru, realizează o adevărată revoltă, care duce direct la ruperea de acesta, de clasa lui. Dar aceasta se petrece numai în clipa cînd, de fapt, şi Vardaru şi clasa lui începuseră, ei, să nu-l mai accepte pe Comşa.

Despre Radu Comşa s-a spus mereu în critica noastră literară că el e cel care se rupe de familia Vardarilor. So-

cotim că, în felul acesta, simplificăm lucrurile și-i atribuim acestui personaj o aureolă pe care n-o are, n-o merită, chiar dacă uneori autorul însuși a ezitat între a-și socoti eroul un protestatar, ori o victimă. În realitate, se petrece o excomunicare lentă, dar sigură, o operație dintre acelea în care Vardaru este maestru. Încă din spital, când Comșa nu-și dezvăluise nici fața hidos desfigurată, nici gândurile învălmășite și insurgente, încă de atunci familia Vardaru rârise tot mai mult vizitele și își stinsese căldura pentru mezialianța pusă la cale înainte de război. Lipsa de convingere cu care pledează încă Vardaru necesitatea continuării acestei legături este evidentă; ea e probată de fapte, de repulsia cu care e privită deopotrivă schiloadă față a fostului luptător pe front, ca și ideile celui ce jurase în tranșee pentru o altfel de lume. Nu se poate nega, firește, trezirea lui Comșa la alte realități; atunci când a stat de vorbă cu soldații, când și-a confruntat iluziile cu realitățile războiului, el și-a putut da seama de pulsul țării, împinsă într-un război aducător de nenorociri; nu se poate nega începutul de îndirjire împotriva clasei în care încercase febril — și dorea încă — să pătrundă, regretînd că nu mai poate s-o facă.

Dar el este, de la un moment dat, respins de această clasă, accesul spre ea îi este retezat — cu delicatețe, însă fără întoarcere. Mai mult decît revoltei pentru un principiu, Comșa dă glas la început nemulțumirii pentru ceea ce i-a devenit interzis. Autorul salvează mult din frămîntările conștiinței eroului său aducîndu-l la o oarecare înțelegere mai adîncă a lucrurilor, făcîndu-l să se înalțe către un protest în numele unei cauze din simpla izbucnire atunci cînd își vede ratate unele avantaje și situații personale.

Să deplîngem oare imposibilitatea lui Comșa de a deveni ginerele Vardarilor, avocat cu faimă, deputat și ministru?

Era mai bună situația lui Comșa dacă era el, și nu celălalt Radu, Radu Șerban, cu care l-a schimbat Vardaru, dacă era el bărbatul Luminiței, demnitar și bogătaș? Se înțelege că Radu Comșa e un nefericit, un disperat, un dezechilibrat, și îl compătimim pentru aceasta. Dar, oare, ar fi fost mai fericit, mai stimat sau iubit de noi, cititorii, dacă războiul n-ar fi pus capăt acestei ascensiuni? Adică acestei altfel de prăbușiri?

Între o soartă și cealaltă, autorul face bine că le condamnă pe amândouă. Mai puțin însă pe cea de a doua, pe aceea care îi e rezervată pînă la urmă eroului său, pentru că el încearcă, totuși, să ducă prin viață, ba chiar să aplice în practică un crîmpei de cinste, de umanitate, de dreptate. Nu știe cum — și de aici un alt șir de eșecuri, dezastrări; nu știe alături de cine, în numele cărui viitor — și aceasta îi sporește zbuciumul, îi creează adevărata dramă. Dar și într-un fel, și în altul, Comșa este un învins, unul din acei eroi care sfîrșesc trist din neputința ordonării și canalizării potențelor lor sufletești către un țel înalt. Ghenea moare în urma rănilor căpătate; Stelian Minea se resemnează la o existență mărunță, meschină, de azi pe mâine; Vasile Mogrea va mai țipa — cît oare? — încă insubordonat, încă încrezător, și va ajunge, poate, sau să se cumintească, sau să sporească rîndurile unor mișcări extremiste de dreapta, cu aceeași dezinvoltură cu care în primii ani după război afișa cele mai teribile porniri anarhiste. E vreunul fericit? La cîtiva ani după sfîrșitul războiului, Comșa colindă pe la toți cei rămași în viață, ca să constate, cu fiecare caz în parte, cîte o nouă prăbușire, cîte o nouă victimă. Toate acestea se adună într-un pro-

test împotriva orînduirii capitaliste, într-un protest și o condamnare, pe care le rostesc sporadic și eroii, dar mai ales autorul, în numele lor.

Tabloul pe care îl realizează Cezar Petrescu în *Întunecare* nu se reduce, cum vedem, la problematica războiului și a acelor categorii care s-au lăsat înșelate de propaganda mincinoasă a regimului, pentru ca la sfîrșit să rămînă deziluzionate, dezorientate cînd au văzut că nimic nu se schimbă în bine. Romanul urmărește chiar aspecte esențiale ale acestui regim, în epoca dintre 1916—1926, de-a lungul perioadei de zece ani, care aduc înfringerea lui Radu Comșa. Scriitorul intențează un adevărat proces vecihiului regim din „Romînia mică” și apoi din „Romînia mare”, cu afacerile, corupția, trădările și jaful, mai mărunte la început, sporite pe urmă, pe măsura hotarelor lărgite.

Principalul atac e împotriva claselor de sus, întruchipate mai ales de Alexandru Vardaru, politicianul și moșierul, și de Sofron Vesbianu, afaceristul abject, traficantul și șantagistul de speță joasă din familia viitorului Iordan Hagi Iordan. Psihologia lui Vesbianu și cazul lui sînt mai simple. El e o brută, fără complicații, fără gîndire, fără alt orizont decît banul și bunul lui trai. În București, ca și în refugiu, la Iași, religia lui e afacerea. Dincolo de lăcomia abjectă, nu-i mai putem imputa decît nesimțirea totală acestui caracter liniar în murdăria lui de parvenit proaspăt. Paralizia care-l lovește în finalul cărții e o răzbunare a autorului, a bunului-simț, în fața imensei lăcomii fără scrupule de care e capabil Sofron Vesbianu.

Dar autorul e preocupat și aici de o confruntare — între rechinul financiar abrutizat de foamea ciștigului, care e

Vesbianu, și între-rechinul politic, plin de rafinament, potentatul cinic și exploatatorul iscusit, Alexandru Vardaru. Acesta, da, are o filozofie a sa, a clasei sale, are o tactică, se biziue pe un sistem închegat, care e regimul burghezo-moșieresc. „*Am pasiunea organizării — spune el însuși, Vardaru — pasiunea organizării, firește și recompensa.*” El nu este doar o simplă creatură a sistemului capitalist, un individ ca Sofron Vesbianu, care se mulțumește cu escrocherii și învîrteli de mai mică sau mai mare amploare. Vardaru este creator al sistemului, se confundă cu sistemul, este stăpînul sistemului. El nu ruinează pe țărani printr-o jăcmăneală brutală, directă, ci mai rafinat, savant, creîndu-le o aparență de cointeresare, pentru că el socotește că ruina satului ar micșora interesul țăranilor și, prin aceasta, contribuția lor la averea sa. El e un „occidental”, un civilizat, nu un barbar. Însă prin aceasta nu e un filantrop, ci un mai sadic, mai calculat exploatator, cu profit mai mare. Vardaru îl acuză pe Vesbianu de necinste, de faptul că a făcut afaceri cu alimentele destinate frontului sau populației, ceea ce e adevărat. Dar același Vardaru nu se sfiește să-și vîndă grîul nemților, deși știe bine că peste cîteva zile acest grîu va alimenta trupele care vor uide soldați romîni și vor distruge sate și orașe romînești. Aceasta nu i se pare nici sadism, nici trădare. Acceptă deci și explicația cumpărătorului, care-i numără hirtile foșnitoare și-i declară cu ostentație: „*Preferăm plata direct, nu prin bancă... E mai primitiv și mai puțin elegant, aproape preistoric, dar e mai discret și mai prudent pentru toată lumea pe asemenea vremuri.*” Totul e, deci, să nu se știe! Totul e să rămînă o aparență de cinste, de corectitudine!

Radu Comșa îl va acuza fără cruțare pe Vardaru atunci cînd va constata că nu mai poate ajunge la treapta lui. Il va acuza cu atît mai mult cu cit își va da seama că încă îl admiră ! Emanciparea de tutela Vardarilor e prețuită de autor ca întia manifestare a maturizării lui Comșa. În această epocă, Alexandru Vardaru, dușman al oricărei revoluții, e o vrednică icoană a politicianului liberal, după care „*tot ce poți face, e să corectezi puțin și treptat realitatea*”; dar nu după mult timp, același Vardaru se afla plin de admirație pentru spiritul prusac, revanșard, „*pentru perseverența organizată cu care își pregătesc de pe acum revanșa*”. Adică admira pe viitorii partizani ai lui Hitler și faimoasa lor „*neue Ordnung*”, în numele căreia s-au dezlănțuit atîtea masacre. Vardaru însuși e, cum știm, un adept și un admirator al „ordinii”, al „organizării”.

Să mai semnalăm în *Intunecare* încă un șir de aspecte dintre cele mai caracteristice unei epoci. Mai întii, sondarea în diferite straturi ale societății, pe care-o face autorul cînd îl poartă pe Comșa în lungul șir de confruntări și investigații. Colegii lui de școală, intelectuali care se ratează unul cîte unul, măcinați de vicii ori de boli ; familii mărunte de intelectuali mărginiți sau de artiști nerealizați, dezamăgiți, cufundați în umile îndeletniciri și în existențe minore, toate contribuind la acea dezbatere a problemei intelectualului atît de frecventă la scriitorii dintre cele două războaie.

Apoi lumea Vardarilor, încrengăturile apropiate și mai depărtate ale moșierilor, unii în aparență creștere, alții în evidentă descompunere ; resturile unei aristocrații decrepite, cu maniere alese, dar cu aripi retezate și în orice caz

cu o imensă poftă de a consuma, de a face iama într-o zi bunuri care ar ajunge pe o lună sau pe un an unei familii nevoiașe, cum erau cu sutele de mii. Dumitrașcu Racliș, fiica lui, Zoe Vesbianu, Scarlat Mănescu, Emil Bilbor, aceștia și alții încă măsoară, pe diferite trepte ale descompunerii, finalul către care merge fără greș și Vardaru, cu întreaga lui spiță. Pe de altă parte, o expresivă galerie de tineri este arătată, în finalul cărții, luînd locul generației anterioare de intelectuali, cu aceeași dezinvoltă îndrăzneală și, fără îndoială, sortiți aceluiași destin într-o societate în care — afirma autorul — nimic nu se schimbă.

Cezar Petrescu a insistat mult și asupra lumii satului, mai întii prin confruntarea pe care o realizează în cele două întoarceri ale lui Comșa, apoi în drumul lui cu prilejul campaniei electorale, dar mai cu seamă pe front, unde țărani, îmbrăcați în haine de soldați, erau puși să se bată.

Imaginea satului patriarhal, de care fusese ispitit scriitorul în primul său volum de nuvele, s-a spulberat. Urme ale ei mai sînt, sporadic, în povestirea drumului lui Comșa la moșia lui Vardaru. Dar satul în care vine Comșa de două ori, satul lui, ca și acela în care e purtat de ceata de mardeiași și agenți electorali ai lui Lică Cartoian, acestea constituie mărturia marii înapoieri în care era menținută țărănimia într-un regim nefast. Nu numai contradicții, nu numai diferențierea netă între straturile țărănimii, dar e sugerată zbaterea acestei lumi sub apăsarea mizeriei, a aparatului de stat, a politicianismului. Valorile lumii satului scriitorul le-a aflat atunci cînd oamenii, încă neîntinați cu totul, încă mai crezînd în idealuri, năzuinți, dorinți,

se aflau pe front, în ajunul marilor bătălii. Popasul pe care-l fac Comşa şi Ghenea între soldaţi, într-o noapte solemnă, ascultându-le tinguirea şi istorisirile, realizează una din cele mai expresive pagini ale romanului. Soldaţii Bocăneţ, Stingaciu, Mucenicu, un soldat Ion, între mulţimile de Ioni, schiţează o lume în care se frământă, încă surd, încă amestecate cu temeri şi superstiţii de tot felul, încă timide, revolte şi suferinţe adânci, care vor trebui să izbucnească. Hrănită o vreme, după război, cu iluzia votului universal, oferit ca o compensaţie pentru farsa improprietăririi, ţărănimea avea să înceapă curînd să se dezmeticească.

În prezentarea satului, romanul *Întunecare* aduce în scrisul lui Cezar Petrescu, pînă la Eliberare, nota unui aspru realism, în tablouri fără o largă întindere, dar juste şi de o violentă critică socială.

În alte opere ale sale Cezar Petrescu a mers încă mai departe, a dus rechizitoriul împotriva războiului şi a vechii orînduiri încă mai adînc. *Întunecare* se încheia cu vara lui 1926; scriitorul continuă seria confruntărilor în nuela *Întoarcere*, unde eroul Florea Moldovan, ţăran, se va întoarce spre ai săi după ani de peregrinări ca prizonier şi va găsi viaţa scurgîndu-se fără el, altfel de cum şi-o închipuise el, ba chiar tulburîndu-se la întoarcerea lui, nedorindu-l. Va trebui să-l condamnăm dacă eroul, descumpănit şi fără ţel, va pleca din nou să se piardă în lume, ca să nu tulbure viaţa cea care se scurgea fără el, eliminîndu-l? Aceasta e în fond filozofia lui Jan, eroul nuvelei în al cărui titlu figurează. Jan se confruntă el însuşi, ca într-o oglindă, din cînd în cînd, şi nu-şi poate găsi o vină

că și el s-a scufundat în aceeași viață meschină de plăceri trecătoare ca și toți ceilalți, uitînd jurămintele războiului. A făcut-o cu conștiința deplină că este un sperjur, că-și calcă o datorie, că ar trebui să facă altceva. Dar cum nimeni nu se mai gîdea la ce-a fost, sau nu ținea seamă de ce-a fost, de ce ar fi fost tocmai el singurul care să țină la vechile iluzii, cînd viața îi oferea atîtea prilejuri de uitare ? A fost un cinic ? A fost un filozof ? e întrebarea care stăruie mereu în nuvelă. Scriitorul a realizat această lucrare în prima sa perioadă a activității, înainte de *Întunecare*. Romanul a aprofundat analiza societății respective și a dat lui Comșa, erou cu biografie asemănătoare, un alt drum — l-a oprit de a se scufunda și el în viața înjosită a păturilor de sus. Între Comșa și Jan diferența e de soluție ; drama e aceeași ; aceeași e lucida condamnare finală a societății, pe care-o realizează autorul în ambele deopotrivă și pe care-o va duce, tot atît de fără soluții, pînă la romanul *Ochii strigoiului*, apărut la începutul celui de al doilea război mondial. Confruntarea e aici și mai violentă, pentru că distanța de la primul război e mai mare și poate măsura și mai bine încă prăpastia care separă vechile jurăminte, vechile iluzii de realitățile unei societăți corupte, putrede, în pragul falimentului.

Bogdan Cernegură, eroul din *Ochii strigoiului*, apăruse încă în *Întunecare*, dar șters, laolaltă cu alții, printre alții. În tranșee, la întîlnirile de pe front cu ostașii și cu ofițerii, sau la cele din spatele frontului, în adunările unde combatanții puneau la cale o incertă și contradictorie acțiune insurgentă — unii o numeau chiar *Revoluție* — Cernegură e un suflet pur, derutat și el, ca și Comșa, dar

mai puțin hotărit încă la oarecare fapte. Acestui om, plin și el de toate confuziile cu care fusese alimentat în perioada neutralității, scriitorul îi rezervă un destin ciudat și mai dramatic încă decît al tuturor celorlalți. După o scurtă captivitate, din care evadează, el izbutește să ajungă în preajma Bucureștilor, unde e rănit și-și pierde cunoștința pentru douăzeci de ani. În 1937 el e readus la viață nu numai cu tinerețea fizică de la cei cîțiva ani peste douăzeci, pe care îi avea în timpul războiului, dar mai ales cu mentalitatea din 1917. El e mutat pur și simplu dintr-o epocă în alta, situată la două decenii, pentru a face mai deplină confruntarea între societatea „care s-a trădat” și aceeași societate din momentele cînd își formula jurămintele din tranșee. Comparația este zdrobitoare. Cernegură devine, pentru societatea anului 1937, mai întîi un miracol, apoi un incomod și la sfîrșit un strigoi, care tulbură ordinea stabilită. Rînd pe rînd, autorul îl poartă, ca pe Comșa cu peste un deceniu înainte, pe la foștii combatanți, la rudele lor, ca să verifice prăbușirile. Nicăieri, nici o oază; nicăieri, nici un cuget pur. Totul e întors, contrar iluziilor de altădată, imoral, corupt, meschin. Chiar în scrierile ochilor, Cernegură pare a nu mai recunoaște luminile de altădată. Acum sînt pînditoare, ca de fiară. Un Radu Comșa împins în vreme cu încă unsprezece ani, la început fără nici unul din compromisurile la care el fusese silit să se coboare în acei ani. Cernegură scrutează, măsoară și acuză din perspectiva directă a omului din tranșee. Și el apreciază încă o dată înfrîngerea eroilor din *Întunecare* — ca altădată Radu Comșa — a lui Stelian Minea și a căpitănelui Pleșea, inimosul „tata Pleșea” de pe front, a fami-

liei lui Radu Șerban, succesorul lui Comșa la mîna Luminîței, a ofițerului Vladimir Alexiuc, ștearsă figură în timpul războiului.

Apar aici, pentru a li se măsura scufundarea, Alexandru Vardaru, Iordan Hagi Iordan, marele magnat al petrolului din *Aurul negru*, *Oraș Patriarhal* și *Calea Victoriei*; apar cei care ar trebui să-i fie apropiați lui Cernegură: fosta sa soție, Mioara, devenită o matroană rea și respingătoare, căsătorită acum cu Mac Bratovicescu, bețivan și flecar; fiica sa, pe care nici n-o știuse, Magda, acum vampă modernă, inumană. Toți cuprinși de aceeași lentă și precisă cufundare, toți învinși, dar hrănind încă himere.

Nici o oază? Nici un cuget pur? Autorul s-a încumetat, totuși, să descopere oameni izolați, cu suflete încă neîntinate, aflate într-o luptă crîncenă să-și păstreze fărîma de umanitate și onestitate. Unul e Ion Lenș, scriitorul a cărui biografie cuprinde multe fapte pe care le atestă și biografia lui Cezar Petrescu; un Ion Lenș încă neajuns la cînica blazare pe care o va afișa în romanul *Adăpostul Sobolia*, unde el, la rîndul său, devine un strigoi, ca Bogdan Cernegură în *Ochii strigoiului* și Radu Comșa în *Întunecare*. Un alt asemenea om e copila cu aere de fetișcană, Marie-Anne Jacotă, poreclită Paprica, răsfățata lui Lenș. Mai semnificativi încă sînt Mara Doicescu și fiul ei, Gabriel, singurele ființe cu adevărat pure din cele pe care le-a lăsat războiul. Mara Doicescu este tinăra învățătoare la care zboară ultimele gînduri ale lui Ghenea, locotenentul Gabriel Ghenea din *Întunecare*. Ea nu se măritase, în amintirea celui pe care-l iubise; se consacraseră cu toată viața, cu toată dragostea fiului ei, fiului lor, Gabriel. Comșa

jurase s-o găsească ; nu izbutise s-o afle, sau nici n-o căutase. Cernegură se întâlnește cu ea, și în capitolul *Gabriel*, fiul lui Gabriel avem o luminoasă pagină închinată unor oameni simpli, credincioși unui vechi jurământ. Gabriel Doicescu este un Ghenea mai tânăr, pur ca mama sa, ca necunoscutul său tată, mort la Cașin. Lumina acestui episod a fost sporită încă de autor în noul său roman, *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mâine*, scris în anii noștri, unde se arată că Gabriel Doicescu luase calea luptei revoluționare, pe care Gabriel Ghenea o întrezărise, dar nu mai apucase s-o realizeze. E un semn însă că în anii din apropierea celui de al doilea război mondial, dacă scriitorul își mai afla un oarecare reazem unor nădejdi, acestea se legau de oameni simpli, cei mulți și buni. Simpatia sa mergea la Mara Doicescu și la Gabriel, fiul lui Gabriel Ghenea, așa cum în *Intunecare* mergea la soldații de pe front.

Răfuiala, o răfuială severă și pătimașă chiar, o păstrează scriitorul pentru ministrul Nicolae Vilcu, fost și el ofițer pe front, o imagine a ceea ce ar fi putut, eventual, deveni și Comșa dacă mutilarea oribilă a feței și recalcitranta lui mândră și răzbunătoare nu i-ar fi curmat ascensiunea. Vilcu e o movilă de carne și osinză, el, care fusese un exemplar de o splendidă zveltețe, ca a lui Comșa. Osinza afacerilor și a puterii i-a năpădit nu numai trupul, dar și creierii. El a uitat frontul, sacrificiile, jurămintele, fără nici o remușcare, ba chiar cu satisfacție, ca eroul nuvelei *Prietenul meu Jan*. El e un potentat, un alt Vardaru, dar cu metode mai direct brutale, mai sadice, spre deosebire de Vardaru, care opera cu o corectitudine legală, constituțională, cu un rafinament de artist. Vilcu e un brigand al junglei ca-

pitaliste, ca Iordan Hagi Iordan, sau, pe măsuri mai mici, ca afaceristul Sofron Vesbianu din *Intunecare*. Comparat cu un alt ministru, fost și el combatant pe front, Demetru Demetrian din *Aurul negru*, Vilcu e brută cinică, setos de jaf și afaceri, capabil de lașitate ca și de crimă. Demetrian e, la rîndul lui, un liric, și de aceea o victimă, așa cum nu se poate rezista într-o societate întemeiată pe lozinca lui *homo homini lupus*. Căsătorit cu o femeie de stradă, în amintirea unui camarad din tranșee, Demetru Demetrian e unul dintre cei care au slăbiciunea vechii amintiri a frontului, nu tăria jurămîntului făcut acolo. În fond, însă, nici el nu e mai puțin trădător în portretul pe care i-l face scriitorul.

Am insistat asupra acestui roman pentru că în el se continuă direct problematica lui Radu Comșa, se multiplică drama lui, se verifică amarele lui concluzii : am spune că *Ochii strigoiului* e o reverificare a premiselor din *Intunecare*, o confirmare suplimentară a falimentului generației care crezuse în război.

Cu astfel de mesaje, romanul *Ochii strigoiului* ar fi putut aduce o firească și valoroasă întregire a criticii întreprinse în *Intunecare*. Din păcate, în dezbaterăa unor mari și acute probleme ale momentului, ale vălmășagului din perioada cînd Hitler începe să dezlănțuie asaltul lui asupra Europei, o dată cu anul 1938, romanul își prăbușește și el concluziile într-o prăpastie neagră, pe care *Intunecare* n-o cunoscuse. În înfruntarea încercată cu societatea, Cernegură nu mai caută, ca altădată Comșa, rezolvarea în sinucidere, ci se lasă tîrît de societate, se cufundă în ea, cu regretul că nu e altfel, dar și cu plăcerea că e așa cum e. „Nu aceasta e lumea în care visam să mă întorc din război,

declară el. *Și... recunosc, totuși, că viața îmi pare a merita să fie trăită chiar în această lume.*" Atît de convins e de aceasta, încît el alunecă spre mișcarea fascistă fără să-i pară o absurditate sau o incompatibilitate, așa cum i se păruse la primele ciocniri cu legionarul Mitru Novac. Părăsirea vechilor făgăduieli din tranșee, a iluziilor pe care și le făcuseră în anii premergători războiului și autorul, și eroii săi este acum totală. Numai o fundamentală schimbare, o revoluție mai putea salva de la naufragiu conștiințele pierdute sub strivitoarea apăsare a unei orînduiri în agonie.

Acea revoluție a sosit o dată cu Eliberarea, și, datorită ei, în opera lui Cezar Petrescu a prins din nou putere seva sănătoasă care pulsase în cele mai bune din cărțile sale, de la *Scrisorile unui răzeș* și *Întunecare la Oraș patriarhal* și *Apostol*. Prima sa carte după 23 august 1944, *Adăpostul Sobolia*, a fost încă încețoșată de prea recente neguri; nici *Tapirul*, roman în două volume, n-a risipit îndeajuns moștenirea anilor de război și imediat dinaintea lui; cu *Războiul lui Ion Săracu*, însă, începe să se petreacă limpezirea dorită, pe care aveau s-o confirme și s-o ducă la trepte ridicate nuvelele din volumul *Vino și vezi!*, scenariul *Nepoții gornistului*, piesa *Pîrjolul* și romanul *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine*.

Într-o prezentare ca aceasta de față, întemeiată în principal pe primul roman al scriitorului, nu și-ar avea locul insistarea asupra acestei ultime perioade. Dacă am făcut, totuși, trimiteri la ea și adunăm acum cîteva concluzii, în special din romanele *Războiul lui Ion Săracu* și *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine*, precum și din nuvelele

Vino și vezi !, e pentru că aceste trei lucrări reiau problematica războiului, nu numai a aceluia recent, ci și a primului război mondial, și își dau verdictul în privința multora din eroii din *Întunecare* și din *Ochii strigoiului*.

Scriitorul a apăsat și în aceste noi cărți cu atât mai mult asupra derutei morale a oamenilor, mai cu seamă a aceloră împinși în războiul dezlănțuit de Antonescu. Dar, de astă dată, spre deosebire de problemele din *Întunecare*, dincolo de derută și deziluzie, el a descoperit sensul revoluției. Viața lui Dumitrache Urcan, eroul principal al nuvelei *Vino și vezi !*, care — în timpul unei lungi somnii, în trenul care-l duce către nepotul muncitor fruntaș în zilele noastre, își rememorează viața — este o sinteză de amare experiențe și suferințe. Urcan e un fel de Zaharia Duhu din *Aurul negru*, dar care n-a ajuns nici căutător de comori și nici milionar din afaceri cu petrol. Scriitorul îl poartă pînă în vremea noastră pentru a-i arăta — parcă pentru a arăta eroilor întregii sale opere — adevărata soluție, pe care n-au putut s-o afle în anii trecuți. Soldatul Ion Săracu, fiul altui Ion Săracu și nepotul altuia, toți Ioni și toți săraci pînă în negura veacurilor, este și el, în romanul care-i poartă numele chiar în titlu, ca și în *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine*, descoperitorul adevăratului drum. În acest din urmă roman, povestirea eroului pune în centru și pe un intelectual, judecătorul Zevedei Grigore, un Ghenea mai nou, mai trist, mai îndurerat și mai activ.

Scriitorul a pornit astfel de la modele cunoscute în opera sa, alegînd însă de astă dată figurile unor oameni îndrăjiți, ale unor luptători. Sensul militant, pe care și l-a dorit

mereu operei sale, și-a aflat o eficacitate evidentă prin alegerea eroilor. Lucrările la care ne referim sînt semnificative în primul rînd prin acest mesaj, de care un scriitor realist, de amploarea lui Cezar Petrescu, a ținut să nu lipsească ansamblul operei sale.

Problematica războiului apare deci, de data aceasta, într-o altă perspectivă. Una care profilează, dincolo de suferințe și derută, imaginea unei lumi noi, purtată în suflet mai întîi ca o nădejde, apoi ca o dorință, ca o necesitate și, în sfîrșit, ca o realitate.

Adăugăm că, în special în romanul *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine*, scriitorul întreprinde un amplu proces nu numai orînduirii trecute, ci și unora dintre personajele altor romane ale sale : lui Emil Sava din *Aurul negru*, *Apostol* și *Oraș patriarhal* ; lui Nicușor Vilcu din *Ochii strigoiului*. După cum face și o evocare, o rememorare a lui Radu Comșa, a lui Ghenea, a lui Cernegură, a unora dintre soldații primului război mondial. Conștiința scriitorului se întoarce către trecut, aducînd martori și acuзаторi pe eroii săi cu o fărîmă de cinste, fie și trecătoare, la procesul și condamnarea definitivă a clasei care i-a dat pe Emil Sava, pe Vilcu, pe Vardaru și pe Iordan Hagi Iordan. Condamnarea e definitivă — în numele omeniei, dar mai ales al epocii noastre, al faptelor și oamenilor de azi.

Cezar Petrescu își propusese, în continuare, amănunțirea tabloului în noi cărți, romane în special. Era preocupat în primul rînd de concluziile și deznodămintele contemporane ale vechilor procese și probleme, și de aceea, în planurile sale, romane ca *Vladim*, *Bună țară, rea tocmală* urmau să continue procesul intentat încă de mult trecutei orînduiri,

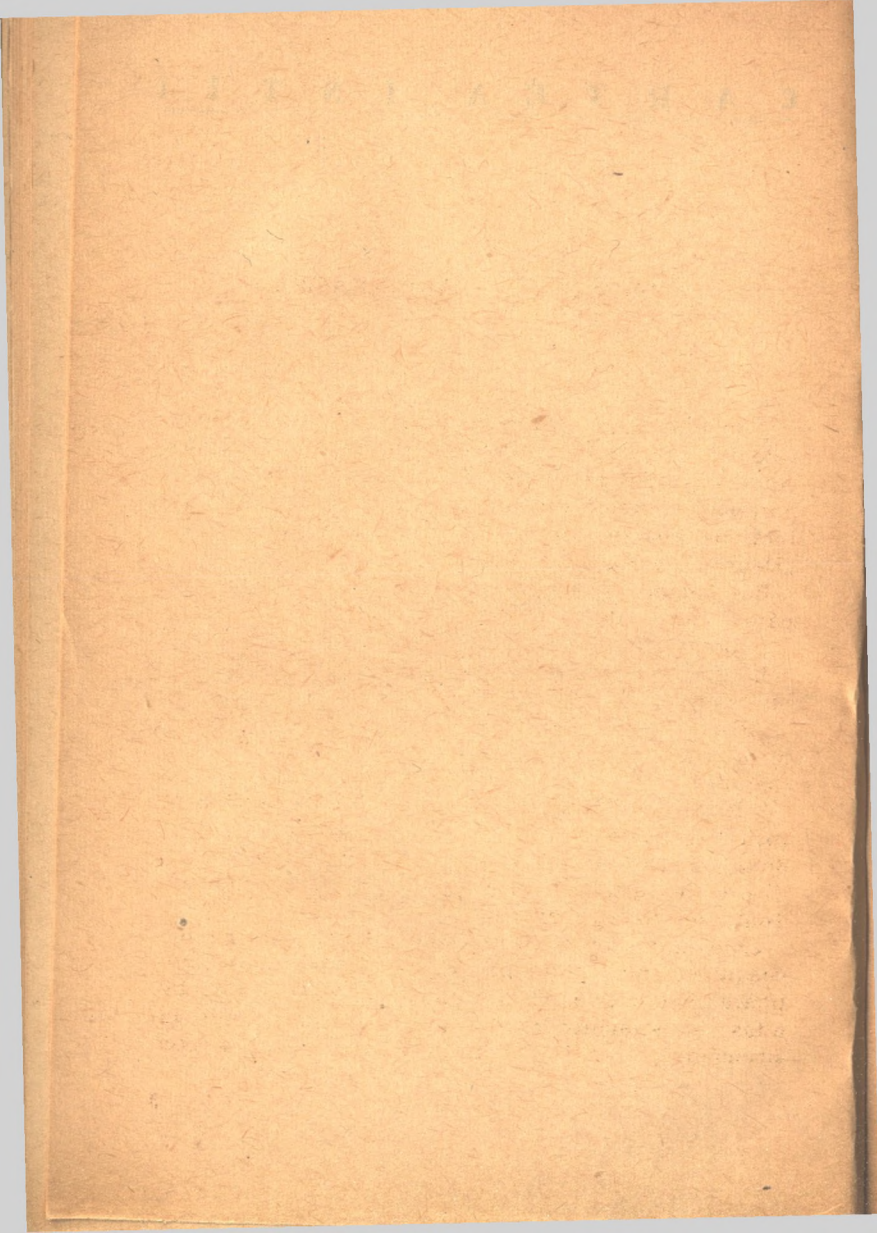
dar ajungînd pînă în anii noştri, realizînd acuzarea din perspectiva anilor noştri.

Un roman intitulat *Statuia Libertăţii* intenţiona lărgirea încă mai mare a tabloului prin înfăţişarea unor aspecte contemporane din ţara celei mai adînci descompuneri a orînduirii capitaliste — Statele Unite ale Americii. O altă serie de preocupări mergeau pe liniile unui plan mai vechi, acela de a reconstitui, într-un ciclu de şapte romane, *Neamul Vardarilor*, originile şi istoria dezvoltării unei întregi clase în veacul al XIX-lea. O primă parte a celui de al treilea volum, *Lume nouă*, cuprinzînd perioada paşoplistă, a şi apărut, cu titlul *Ajun de revoluţie 1848*.

Din toate aceste proiecte au rămas fragmente publicate în presă, altele în volume, şi manuscrisul voluminos, dar crud, încă nedefinitivat şi neterminat al romanului *Vladim*. Scriitorul s-a stins brusc, la 9 martie 1961, în vîrstă de peste 68 de ani. Ciclul început prin *Întunecare*, romanul care axează creaţia sa şi sintetizează întreaga sa personalitate literară, s-a oprit înainte ca autorul *Întunecării* să fi apucat a-i redacta epilogul, care, trebuind să încheie romanul *Vladim*, urma să se numească *Inseninare*, prin contrast cu primul său roman, şi să se petreacă în anii noştri, pe litoralul Mării Negre, cam în aceleaşi locuri unde sfîrşea atît de tragic, înfrînt şi dezorientat, Radu Comşa. Trebuia să fie însă un deznodămînt limpezit şi biruitor, pe măsura acestor ani, care l-au cucerit şi pe Cezar Petrescu, ca pe atîţia alţi creatori din epoca dintre cele două războaie.

MIHAI GAFIŢA

C A R T E A Î N T Î I

PROLOG

A ZBURAT O PASĂRE NEAGRĂ

1

Colonelul Pavel Vardaru pipăi în cutia de lemn cafeniu o țigară de foi uscată. De pe gravura capacului îi surise prietenos, cu tot șiragul dinților de porțelan, o creolă purtînd pe umeri, în chip de amforă, un coș de foi de tutun, sub inscripția aurită „Henri Clay-Habana”.

Era numai o simplă etichetă și totuși femeia îi părea grozav de cunoscută.

Deodată își aminti cu mare bucurie: „Dar sînt ochii lui Mimi. Extraordinar cum seamănă cu ochii lui Mimi !...”

Acoperi restul figurii cu latul palmei. Într-adevăr, din gravură îl priveau acum ochii rîzători ai dansatoarei.

Trăi o clipă vedenia fugitivă : perdelele de catifea roșie lăsîndu-se moale, femeia împărțind cu amîndouă mîinile sărutări sălii, ropotul de aplauze, o filfiire de fuste scurte peste pulpe în tricou roz... Toate, de atît de departe !

Colonelul scotoci buzunările tunicii, căutînd bri-ceagul cu mica ghilotină de oțel pentru tăiat virful țigării. Nu o află. Ca întotdeauna, Vanea, soldatul, uitase să strămute dintr-o tunică într-alta toate instrumentele nichelate care alcătuiau trusa de con-

centrare a domnului comandant : lanterna electrică, cuțitul de desfăcut cutii de conserve, pedometrul, tirbușonul, bricheta cu benzină și fitil, busola în miniatură. Când cel din urmă buzunar fu explorat fără izbîndă, colonelul Pavel Vardaru suspină cu o nemărginită milă pentru propriu-i destin : era, fără îndoială, cel mai nefericit comandant de regiment de pe planetă !

Se resemnă să decapiteze cu dinții vîrfurile țigării, îl scuipea scîrbit peste balustradă, în mare, și întinse peste masă, după cutia cu chibrituri, mîna grasă și albă de prelat.

Doamna colonel — tanti Laura — strînse buzele vișinii cu o spaimă care dădea înfățișare de copil alîntat obrazului de grăsulie și vîrstnică păpușă blondă, cu pomeții trandăfirii și cu genele lungi, răsucite în sus :

— Pol, iarăși începi cu ororile tale?... Mută cel puțin scaunul... Știi că nu pot suporta mirosul ăsta de catran !...

Ca măsură defensivă, tanti Laura scoase din port-țigaretul îngust de platină, cu încrustații de email, o țigaretă egiptiană și o aprinse la flacăra unei brichete, prinsă cu lanț subțire, de argint.

Chelnerul aduse două fructiere cu struguri de Constantinopol, piersici și pere, între bulgări de gheață, pe culcuș de frunze crestate de viță. Un picolo, cu gîtul sufocat de gulerul tare și prea înalt, distribui cu dexteritate farfuriile și tacîmurile de desert. Orchestra tăcuse.

Se înălța acuma larma glasurilor, sunetul cristalin al paharelor, hohotele și comenzile întăritate de așteptare, umplînd terasa cazinoului de rumoarea neîntreruptă a marilor restaurante, cafeuri și baruri, de care, cu părere de rău, ca de ultimul post înaintat al civilizației, colonelul Pavel Vardaru, după un

concediu de patruzeci și opt de ore, trebuia să se rupă a doua zi, în zori... În câteva ceasuri de drum, mașina avea să-l înfunde iarăși în satul tătăresc, cu bordeie strîmbe și oarbe de lut, cu împrejuririle de tizic, ciini flocoși, măgari zbierînd în asfințit și cu praful acela dobrogean — care înfundă nările, zgirie gîtlejul și surește părul — răsucit în vîrtejuri peste cîmpuri dogorîte, fără zare de umbră.

Cu înduioșare de deportat în preziua exilului privea arbuștii exotici, plantați în cutii de lemn pe marginea terasei, cu frunzele lor lucii care, în bătaia luminii cretoase, păreau tăiate artificial în zinc; își plimba ochii la mesele cu necunoscuți; contempla femeile în toalete spumoase și străvezii; admira virajele savante ale chelnerilor printre scaune, balansînd în vîrfurile brațelor tăvile încărcate; se uita languros la pavilionul capelei vieneze cu femeile în haină roșie, acordîndu-și viorile între genunchii strînși; de la ferestrele largi, încununate de colierele becurilor, trecea să savureze afișele uriașe, strigător vopsite, înfățișînd un dansator negru și o celebră dizeuză. Spectacol neprețuit, de confort, de risipă și trai bun, care se va dezlănțui fără preget, scăldat în aceeași orgie luminoasă de becuri electrice și răcorit de briza umedă a mării și mîine, atunci cînd dînsul, orbecăind în bezna satului, apărîndu-se de ciini dușmani și călcînd în movili de gunoaie, își va amăgi nesomnul inspectînd sentinelele de noapte.

Colonelul Pavel Vardaru își simți pieptul înăbușit de tristețea școlarilor la sfîrșit de vacanță.

— Cafele, vă rog?

Chelnerul aștepta, înclinat de mijloc, cu fața rasă, neclintită și severă, ca și cum era vorba de cea mai gravă hotărîre diplomatică.

— Desigur, și cafele ! tresări, din altă lume, colonelul. Copii, care mai ia cafea ? Auzi : două înghetate, un mazagran¹.. Tu ești cu mazagranul, Luminito ? Două marghilomane... Și lichioruri. Dă-mi lista !

Chelnerul nu se clinti. Clipi numai din ochi.

— Știu, aniseta² domnului colonel... „Marie Briard” !...

Pavel Vardaru își prinse monoclul în arcada sprincenei și privi, de jos în sus, servul în frac, care-i cunoștea gusturile.

Se lumineă, cu o mare fericire :

— A ! Tu erai, Jean ?

Și repetă, întirziind pe cuvinte, plimbându-se cu amintirea prin paradisul interzis.

— Jean, de la Alcazar !...

Jean zîmbi onctuos, scuturînd profesional colțul mesei cu șervetul.

Colonelul Pavel Vardaru era vestit în toate locurile de zi și de noapte ale Capitalei și tuturor reședințelor de vară. Capul său pretimpuriu sur, cu obrazul și mustățile întotdeauna proaspăt rase, cu înfățișare de militar în glumă, de salon și de operetă, prezidase multe mese rămase de pomină. Era celebru în întocmirea măiastră a meniurilor, în rețetele de mîncări recomandate bucătărilor cu ritualuri gastronomice speciale și în cunoașterea fără greș, de la prima degustare, a tuturor pivnițelor și recoltelor faimoase de vinuri.

Cînd lichiorul fu turnat, colonelul ridică în lumină paharul cu piciorul înalt, ținîndu-l între degetele grase, cu o luare-aminte și o înduioșare de savant examinînd un elixir miraculos. Admiră limpeziciunea

¹ Mazagran — băutură răcoritoare, preparată din cafea neagră.

² Anisetă (fr. anisette) — lichior preparat cu esență de anason.

culorii, aspiră aroma cu nespūsă fericire și sorbi în răstimpuri.

Pe urmă, cu țigara de foi între dinți, se întoarse către frate-său, Alexandru Vardaru, deputatul, care, plecat deasupra gazetelor de seară, fuma una la fel.

— Alexandre, simți briza? E un aer!... un aer!...

Alexandru Vardaru, cufundat în lectura telegramelor de pe frontul oriental, făcu un gest vag de confirmare, cu mîna.

Dar Mihai Vardaru, nepotul lor, din colțul de unde își isprăvea înghețata dozată în felii subțiri, cu grații de pisică, ridică obrazul feminin și vru să întrebe cum se mai poate simți răcoarea și puritatea aerului, aspirat prin asemenea adevărate coșuri de locomotivă, așa cum arătau țigările de foi. Își aminti, însă, că trebuia neapărat să ceară cinci sute de lei unchiului Pol, înainte de plecare și, înăbușindu-și gluma, se hotărî prudent să o amîne pentru alt prilej mai prielnic, zîmbind în sine.

— De ce rîzi, Mihai? întrebă Luminița.

Toți ochii se îndreptară către el.

— Vai, tanti!

— Vă rog să nu-mi necăjiți băiatul!... protestă tanti Laura, apărîndu-și nepotul, sfios și cuviincios, în mijlocul acestei familii sportive, unde ea singură și adolescentul cu obraz de elevă de pension nu aveau apucături și vocabular de camping, stadion și cîmp de curse.

Își aminti ceva, și, deschizînd porțigaretul de platină, spuse:

— Acum, Mihai, cînd ești bacalaureat, bărbat în toată firea, cred că poți fuma... Nu e așa, Pol, Alexandre, că-i dați permisiunea?

Mihai roși și mai tare, implorînd:

— Vai, tanti!

Lumiņa Vardaru își scutură capul negricios din umbra arbuștilor unde stătuse ascunsă, privind în tunicul mării, și-l strîmbă, imitîndu-l:

— „Vai, tanti!“... Uf, ce văr moliiu mai am! Ce, vai tanti?... Zi: „Mersi, tanti! nu fumez egiptiene. Sint prea slabe și conțin opiu! Fumez țigări mai bărbătești! De exemplu: regale!“... Uite!...

Înainte de a se putea apăra, Lumiņa Vardaru, cu îndeminare de polițist la o percheziție corporală, scoase din buzunarul lui Mihai, de la piept, un port-țigaret de piele — cadoul ei de astă-vară, cînd își sărbătorise examenul de absolvire — îi puse o regală între dinți, în silă, luă și ea una, aprinse și-i aruncă un colac de fum în nas.

— Poftim!

Toți zîmbiră, și Mihai răsuci stîngaci, între degete, țigara aprinsă. Ce idee! Și ce nebuună! Lui nu-i tihnea țigara decît fumată singur, fără atîția ochi țintă, asupra-i. Lumiņa își scoase pălăria de pai. O înfipse într-un stîlp al balustradei. Își scutură părul tuns și inelat și, cu coatele pe masă, cu obrazul arămiu mat, după o lună de plajă, prins în pumn, închizînd ochii negri și puțin oblici, să-i ferească de fumul țigării, declamă autoritar, ca într-un consiliu de familie:

— Numai armata are să-l facă bărbat! Unchiule Pol, la toamnă numaidecît trebuie să-l dezgheți... Eu mă declar învinsă!...

Mihai găsi prilej să se răzbune. Îi șopti între dinți, în ureche:

— Și pe tine, numai Radu cel Frumos are să te domesticească!

Apoi adresîndu-se unei persoane nevăzute:

— Domnule Radu Cîmșa, la primăvară trebuie s-o iei în primire și s-o drezezi. Noi ne declarăm învinși!

Luminița, uimită de o atît de neașteptată îndrăzneală, rămase cu țigara la jumătatea drumului spre buze.

— Ce-ai zis ? Mă rog, ce-ai zis ?

Mihai se plecă și-i șopti a doua oară, în ureche, apăsător :

— Am zis că numai domnul Comșa are să-ți scoată sticleții din cap. Na !

— Poftim, domnilor ! făcu Luminița cu cea mai mare minunare ; abia i-ați permis să se emancipeze, că a și început să-și schimbe dinții de lapte ! Încearcă să muște... Bravo ! mergi repede, *mon vieux* ! Într-o lună, te văd iscăbind polițe, pufăind o coșcogea havană în nasul unchiului Pol și — mai știu eu ? — așezîndu-te poate, la masa de alături, cu portugheza...

— Ce portugheză, mă rog ? se mișcă, între brațele jîlțului de paie, foarte îngrijorată, tanti Laura.

Luminița își scutură părul pe spate, explicînd volubil :

— O portugheză, o femeie din Portugalia, fost mare imperiu colonial, actualmente modestă republică situată la extrema Ibericei !... Capitala : Lisbona, în provincia Estramadura, arhibanalizată de poeții simbolști. Oraș însemnat : Porto, cu vinuri vestite, despre care poate să ne spună ceva mai pe larg unchiul Pol. Portugalia, în sfîrșit, patria apei de păr, a lui Camoens² și doñei Ines de Castro³ !... Pentru rest și detalii precise, adresați-vă domnului,

¹ Amice, bătrîne (fr.).

² *Luiz de Camoens* (1524 sau 1525—1580) — poet portughez.

³ *Ines de Castro* (1330—1355) — curtezană spaniolă. Dragostea dintre ea și infantele Pedro al Portugaliei a avut un sfîrșit tragic și a inspirat creația multor poeți și scriitori.

care-o face pe mironosița ! Vă poate delecta și cu un *Fado do amor*¹, din repertoriul popular...

Luminița fredonă cu mîna pe inimă, revărsîndu-și dintr-o scuturare părul negru peste ochi, să-și dea o și mai patetică înfățișare :

*Amor è sonho que mata,
Sorriso que desfalece ;
Amor è nueva de prata...²*

Mihai se sili să asculte această vertiginoasă și perfidă disertație de geografie, istorie și folclor cu cea mai desăvîrșită nepăsare.

Dar micșorîndu-și ochii, ca din pricina fumului, își strivi o lacrimă de neaz. Povestea cu portugheza fusese cea dintîi suferință a lui, copilărească. Luminița îi descoperise fotografiile și caietul de note ; fusese confidenta lui două luni, cît ținuse întreg romanul sentimental, îi făgăduise să nu destăinuie nimic nimănui. Din caietul acela de note, descifrase și dînsa, la piano, romanța portugheză populară — numărul Carmencitei la Majestic ; atunci îi apăruse cîntecul interesant, frumos și il învățase. Iar acum își bătea joc ! Toate femeile, toate, sint deopotrivă de...

2

— Așadar, a fost oprită și ofensiva lui Brusilov³ ! declară Alexandru Vardaru, ridicînd obrazul aspru deasupra gazetelor, împăturindu-le și așezîndu-le

¹ Destinul dragostei (port.).

² Dragostea e un vis care ucide,

Un suris care distruge ;

Dragostea e un ghiocel de cîmp... (port.).

³ *Alexei Alexandrovici Brusilov* (1853—1926) — general rus, comandant al frontului de sud-vest în primul război mondial. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, inspector în Armata Roșie.

sub cot. Mi se pare că de astă dată începe criza cea mare !... Pol, să nu uiți procura ! Până în zece zile trebuie să vindem și grâul vostru. Pe urmă, cine știe ce se mai întâmplă !...

Colonelul întinse picioarele sub masă, cu un zăngănit de pintenii, privind la lumină alt pahar de lichior, plin.

— Dar întimplă-se orice, numai să se sfârșească ! M-am săturat de ținut trupa în bordeie... Știți voi ce mizerie e faimosul Cadrilater ? O murdărie ! Și niște nume de sat ! Daidir, Balbunar, Siahlar, Sarsînlar ! Să le ia dracul !... Parcă au fost botezate de bîlbiți. Auziți : Balbunar, Sarsînlar !...

Ridică ochii, invocînd mărturia cerului.

Nimeni însă nu se arată înduioșat de această deznadejde. Exilul în Cadrilater nu era atît de înfricoșat, cum voia să-l arate unchiul Pol. Își adusese automobilul. Își instalase o baie cu duș automat. Acum o lună făcuse un drum la București numai ca să obțină de la corp mutarea unui bucătar special la popota regimentului. Soldați trimiși cu ordine cărau, de la Constanța și din Capitală, trufandale, cu coșuri de papură, aparate de fabricat înghețată, mașini de măcinat cafea ; popota regimentului era vestită în toată divizia, iar ofițerii începeau să se îngrășe și să capete gusturi patriciene.

— Se pare că Czernin¹ caută o întrevvedere cu Brătianu !... își urmă gîndul Alexandru Vardaru.

— Sigur ! Cine știe ce ne mai oferă !... Bucovina au cumpărat-o o dată de la Rumianțov², cu cinci mii de galbeni și cu o tabacheră. E drept, de aur și

¹ *Ottokar Theobald, conte de Czernin* (1872—1932) — politician austriac, ambasador la București în 1912, iar din 1916 ministru de externe al Austriei.

² *Piotr Alexandrovici Rumiantsev* (1725—1796) — general-feldmareșal și om politic rus.

cu briliante !... se supără colonelul, dușman neindurat al puterilor centrale, de cînd se închiseseră granițele spre Riviera.

— Cred, cu toate acestea — urmă Alexandru Vardaru — cred că pînă la sfîrșitul recoltei nu poate fi vorba decît de pregătiri ! În Moldova nici nu s-a sfîrșit secera... Vagoanele sînt prinse, soldații în permisiile agricole... Apropo, Pol ! pentru treier, la Făloasa, n-aș putea cere prin minister soldați de la tine ? Am iscălit scrisoarea să predau patruzeci de vagoane pînă la cincisprezece ale lunii. Mă ține consorțiul german numai în telegrame...

— Cum, tot la nemți ai dat griul și anul ăsta ? lărgi cu mirare ochii albaștri tanti Laura.

— Evident ! Politica e una și afacerile sînt alta. Dragă Lauro, din păcate, viața e ceva mai complicată decît romanele tale. Trăim cu picioarele pe pămînt.

— Bine, dar e monstruos să hrănești o armată împotriva căreia poate că ai să te bați mîine !...

— Monstruos, nemonstruos, așa stau lucrurile ! Dacă nu vînd eu, vinde altul... Vinde cerealistul care a cumpărat recolta mea... Pe urmă nici nu știu dacă vom lupta vreodată ! Toate sînt ipoteze.

Tanti Laura nu se dădu bătută.

Între dînsa, reprezentînd elementul romantic, „în nori”, al familiei, și Alexandru Vardaru, cumnatu-său, spiritul practic și „terestru”, era întotdeauna un necurmat duel.

— Aceasta n-o mai cred ! suspină, lăsîndu-se pe spatele jîltului de paie, care scîrțîi din toate măduarele. Peste o lună ori peste un an, România trebuie să fie alături de aliați, împotriva nemților. Sînt un popor pe care eu personal nu-l pot iubi ! Adu-ți aminte, Alexandre, acum trei ani, la Wirzburg... Bărbații care, printre două halbe de bere, își manifestau

tandrea conjugală în plin public; femeile purtîndu-și maternitatea ca un trofeu. Și vitrinele unde crenvurștii și șuncile stăteau expuse printre violete și mănunchiuri de *Vergissmeinnicht*¹! Și costumele femeilor cu cele mai extraordinare împerecheri de culori: bleu-pal, roz, orange, verde de spinarea butraticului! Și conflictul din vagonul-restaurant cu *Herr Kommerzienrath*²! Pfui! dacă și aceasta se mai numește civilizație!...

Alexandru Vardaru înfipse un cuțit într-o pară și o curăță cu o răbdare minuțioasă, așa cum îți cauți de lucru pînă-și termină un copil capriciul. Tanti Laura încheie, cu o încruntare care cu toate silințele nu putea tulbura de fel albastrul limpede și gol de gîndire al ochilor.

Nu s-ar fi spus că acești ochi plini de candoare priveau peste capete o legiune nevăzută de germani, purtînd șunci de Praga în baionete cu mănunchiuri de nu-mă-uita și cîntînd *Die Wacht am Rhein*...³

Alexandru îi întinse calm și zîmbind, în vîrf furculiței, jumătate din para curătată:

— Laura, Laura, judeci ca femeia cea mai femeie dintre femei!

— Cum adică? N-am dreptate? Spun — nu e așa? — spun ca orice femeie absurdități!... Ești foarte politicoasă în astă seară, dragule! Nu știam că iubești atît de mult gustul nemțesc!... Poate ai dori să mă vezi îmbrăcată în haine liliachii, cu cingătoare verde, pălărie roz și ciorapi bleu-pal...

Alexandru Vardaru nu se arătă indignat de această perfectă logică femeiască.

¹ Nu-mă-uita (germ.).

² Titlu dat în Germania, pînă în 1919, oamenilor de afaceri, industriali etc.

³ *Straß* la *Rln*... (cîntec german cu caracter militarist).

Își curăță tacticos cealaltă jumătate de pară, apoi, numai după ce mușcă din fructul untos și dulce, răspunde :

— Nu e vorba de asta ! Dar nu se duce un război cu un popor, fiindcă ție personal nu-ți place fidelitatea conjugală manifestată în public și fiindcă negustorii de mezéluri expun șunca la un loc cu florile. Aceasta e altceva. Războiul, dacă-l vom porni vreodată, avem pentru asta alte, îndestule motive !... Și în fond, nici n-ar trebui să fie un război cu germanii. Germanii sînt un popor serios și puternic. Ce avem de împărțit cu dîșii ?... Va fi un război pentru Ardeal. Pentru drepturi și dreptate romînească !... Regretabil că aceste drepturi și această dreptate romînească, în conjunctura actuală, ne împing în tabăra adversă germanilor... Mi se pare însă că nu sîntem adunați aci pentru a ajunge la conferințe diplomatice. Pol pleacă mîine dimineată și cine știe cînd mai scapă de la regiment — uite ce tenebros e !... Tu, Mihai și Luminița, cred că o să rămîneți la Sinaia pînă în septembrie ; eu, într-o săptămînă, trebuie să văd cum stau lucrurile la Făloasa și Arpășești, să pun la treier la Vadu Luncii și să găsesc vreme să vă vînd și griul vostru. Ne împrăștiem iarăși... Cine știe cînd ne mai adunăm laolaltă, pînă la toamnă ! Pe urmă se deschide parlamentul, mă așteaptă îndestule griji. Cum vedeți, Luminița îmi mai complică viața cu altele !...

Luminița se răsuci pe scaun, cu o indignare ipocrită, micșorîndu-și privirea între gene :

— Eu, papa ?

— Sst ! făcu Alexandru Vardaru, amenințînd cu degetele între care ținea țigara de foi. Tu n-ai cuvînt ! Și păzește-te, ai văzut că Mihai atît așteaptă.

— O ! Dacă e vorba de Mihai !...

Mihai se simți ofensat de acest dispreț și, ca să dovedească imediat că nu e cantitate atât de neînsemnată, îi murmură în ureche, cu intonația Luminiței de adineauri :

— „*Amor è sonho que mata*”... Pentru rest și detalii precise, adresați-vă domnului Radu Comșa cel Frumos...

Era acum rîndul Luminiței să ia înfățișarea celei mai desăvîrșite nepăsări.

Deschizînd și închizînd încuietorea poșetei de bagá, dădu din umeri :

— Uf ! Sînteți toți niște, niște...

Nu găsi cuvîntul îndestul de stigmatizant...

Se întoarse îmbufnată cu spatele către masă și cu fața spre marea înghițită de întuneric, arătînd așa, cu hotărîre, că n-o mai interesează discuția.

Alexandru Vardaru găsi în sfîrșit răgaz să dovedească colonelului nevoia de a arenda moșia din Ialomița. Nu se mai simțea în stare să se mai ocupe de atîtea. Îl chemau și oarecare îndatoriri politice. De trei ori respinsese invitația să primească postul de secretar general la Interne, unde era nevoie de o mină de fier. Acum, cînd, la iarnă, Luminița avea să-și aibă gospodăria ei, el rămînea singur. Îmbătrînea. Stăruia asupra cuvîntului, dezmințit de părul negru, de dantura puternică și de întreaga-i făptură vînjoasă și neobosită.

Într-adevăr, în această familie deprinsă cu trai ușor, comod și din belșug, părăduind venitul moșiilor lucrate cu sudoare și sînge de sărmanii pălmași, el singur nu-și găsea odihnă. În afară de rostul din ce în ce mai temut în parlament, de procesele grele și complicate în care pleda întotdeauna cu izbîndă sigură, Alexandru Vardaru mai îngrijea și de cele două moșii din Muntenia, rămase pe urma nevesti-si, Elena, mama Luminiței, moartă cu zece

ani în urmă la Vichy ; administra averea lui Mihai și a celor două surori ale sale, Cora și Ralu, nepoți rămași orfani acum patru ani, pe urma unui accident de automobil pe Valea Prahovei ; și pe deasupra, în fiecare toamnă și primăvară, trebuia să descurce și gospodăria haotică a lui Pol și a Laurei — moșie mare și bogată, de aproape cinci mii de pogoane, lăsată pe mîna vechililor și devorată de ipotecă.

Viața și-o petrecea mai mult în vagonul de dormit și hoteluri ; în aceeași săptămîină apărea la Craiova într-un proces ; la Iași într-o întrunire publică ; conducînd automobilul pe o șosea către una din moșii ; rostind o cuvîntare aplaudată la Cameră ; organizînd campania electorală a unei alegeri parțiale. Pretutindeni, apariția omului acestuia bine legat, lat în spate, înfipt dîrz pe picioarele scurte în scoarța planetei, cu părul tuns perie și cu ochii cenușii, aspri și sfredelitori, inspira hotărîre, încredere și acțiune.

Născut pentru luptă și dominare, răscolea lumea pe unde trecea și nu-și îmblînzea privirea decît pentru cei din jurul lui. Slăbiciunile lor îl amuzau, fiindcă le socotea fără urmări cît timp era el să vegheze. Cînd își oprea privirea asupra Luminiței, ochii de răceala oțelului îndată i se învăluiau de duioșie, ca ochii vietăților sălbatice de pădure, cînd își privesc puii fără putere încă.

În această îmblinzire protectoare, nu îngloba dintre străini decît pe Radu Comșa, fostul său secretar vreme de doi ani, acum asociat în biroul de avocatură ; tînăr, plin de toate făgăduielile viitorului, și, prin alegerea lui și a Luminiței, viitorul ei tovarăș de viață.

La cuvintele lui Alexandru Vardaru, colonelul asculta distrat, privind valurile de lume revărsate din cazinou, unde sfîrșise ceva, vrun spectacol.

Ce însemnătate aveau toate, dacă puteau fi duse la bun sfârșit de Alexandru?... Dacă era mai bine să arendeze moșia, n-are decît s-o arendeze! Nu se împotrivește nici el, nici Laura. De ce să tulbure însă această ultimă seară, atît de plăcută, cu băuturi fine, fructe rare și muzică aleasă, țigări minunate, amintind că viața mai e complicată și cu atît de absurde și stupide griji?...

— Pol, tu n-ascuți! îl surprinse Alexandru Vardaru.

— Pardon! Ascult... De ce să n-ascult?... se apără moale colonelul.

Dar ochii îi rămîneau țintuiți la ușa cazinoului larg deschisă, prin care sările de joc și de spectacol vărsau o necurmată procesiune. Un amiral cu somptuoasă barbă albă trecu între două femei din cale afară de înalte, cu un ogar rusesc prins în lăntug; militari în tunici strînse; o negresă întovărașită de un domn scurt și gras, cu ochelari dați după ureche; mulți ofițeri de marină cu obrazul ras și pudrat cu îngrijire; pantaloni albi și pantofi de olandă cu talpa elastică, pălării de paie și decolteuri dezvelind sîni de toate dimensiunile, umeri fardați și coliere de perle, figuri cunoscute, de pe Calea Victoriei, și necunoscute, din cine știe ce fund de provincie, mari proprietari și oameni politici, jucători de cărți și convalescenți trimiși să respire aer marin, actori și băiețandri chinându-se să pară obosiți și blazați; lume amestecată, alungată de pe plajă și din stațiile balneare cosmopolite, inaccessibile acum, peste hotare, unde bîntuie războiul.

Chelnerii alergau zăpăciți, înghesuind alte scaune și alte mese; se azeau bătai nerăbdătoare cu bastonul în mozaicul pardoselii; chemări peste capete; tineri se ridicau pentru a oferi, curtenitor, femeilor jilțurile de paie; larma acoperea uvertura din Se-

miramis, cîntată pe toate coardele orchestrei vienez.

Colonelul Pavel Vardaru privea și asculta cu cea mai desăvîrșită fericire.

— În sfîrșit și Radu !

3

Radu Comșa, oprit în ușă, îl căuta cu ochii peste mese.

Cînd zări mîna colonelului ridicată, făcu semn că i-a văzut.

Era însoțit de un om în haine castanii vărgate, decolorate pe umeri, cu fața ascunsă de umbra unei panamale demodate, cu borurile foarte largi.

— E cu un tip ! anunță unchiul Pol.

Tonul acestei constatări lămurea îndeustul că, după aparență, colonelul îl categorisise printre indivizii de la periferia umanității, care nu prezintă nici un interes pentru neamul Vardarilor.

Tipul voia să se despartă, și, din gesturi, se înțelegea că Radu Comșa stăruia să-l tîrîie după dinsul.

— Dar e domnul Probotă ! strigă Mihai, recunoscîndu-l și sărînd de pe scaun. Mă duc să-l aduc !...

Virgil Probotă, coleg de școală și prieten al lui Radu Comșa, dascăl de științe la un liceu din Capitală, fusese, ca student, preceptorul Luminiței și al lui Mihai. Cu toată șarcina ingrată de a iniția doi copii răsfațați în tainele trigonometriei, în legile lui Newton și paragrafele lui Tacit¹, lăsase foștilor elevi amintirea unui om cu multe ciudățenii și stîngăcii, amuzant de deformat, pînă la pedanterie, de învă-

¹ Publius Cornelius Tacitus (cca 55 — cca 120) — istoric roman.

țatură, dar de o largă înțelegere și de o pasionată dragoste a cărților. Și acum încă, de câte ori Mihai Vardaru trebuia să ia o hotărîre în viață și trecea printr-o criză a sufletului, se întreba, ca ultimă instanță a conștiinței, dacă fapta ori gîndul lui ar fi sau nu aprobate de fostu-i dascăl.

Îi scutură deci amîndouă miinile cu nețărnută bucurie... Radu Comșa își lăsă prietenul în seama lui Mihai și se apropie de masă cu pălăria în mînă, desfăcîndu-și mănușile de piele.

Purta haină cenușie, strînsă la mijloc într-un singur nasture, pantaloni și pantofi albi, cămașă de mătase, fără vestă, și o fundă îngustă, cum cerea moda timpului.

Obrazul brun, neted, cu linii care din toate părțile păreau privite din profil, era și mai arămiu, după o lună de soare și de vînt marin. Dar asprimă voluntară a feței era îndulcită de catifelarea umeză a ochilor și de buzele cărnoase, roșii și voluptuos desenate. „Ai gură de odaliscă, Radule!” repeta colonelul Vardaru de câte ori Comșa amintea despre firea lui hotărîtă, de om care știe ce să vrea. „Ai gură de odaliscă, iar cu stigmatul ăsta de senzualitate nu poți sfîrși întotdeauna ce ai hotărît, cuminte și cu sînge rece, între patru pereți ai camerei!” declarase unchiul Pol, care avea și el o bărbie foarte voluntară, ca în busturile romane, dar își pierdea viața, făcînd astăzi tocmai contrariul celor hotărîte ieri.

Radu Comșa sărută mîna Luminiței la încheietura pumnului, sub brățara ceasului, unde pielea albă e străbătută de vine albastrii.

Mihai izbutise să-l tîrîie pe Virgil Probotă, remorcat de mînecă.

Dascălul de științe, ocolind masa să dea mîna cu toți, găsi mijlocul să răstoarne un pahar deșert.

Cînd se întoarse speriat să-l așeze la loc, trase după el un șervet și dedesubt un cuțit înfipt într-un măr. Cuțitul se rostogoli printre gratiile balustradei, jos în mare.

Aceasta nu era însă de ajuns !

Printr-un capriciu neprevăzut de legile balisticii, mărul aruncat făcu drumul îndărăt pe masă, o parcurse în toată lungimea, săltă peste un păhărel de lichior și căzu în brațele doamnei colonel, care sări în sus, neașteptîndu-se la acest dar, pe această cale, din partea unui muritor ce nu aducea nici pe de parte cu păstorul Paris¹.

Virgil Probotă, în hainele lui cafenii vărgate, rămase stană de piatră la capătul atîtor catastrofe.

Încremenirea zugrăvită pe figură îi dădea o înfățișare comică, și cum stătea cu mîna neclintit întinsă, părea un scamator, care, după cele dintîi tururi de forță, se pregătește pentru un mare număr final : să mai scoată ceva, un ou roșu ori un iepure de casă, din mîneca cu manșete tari și rotunde, cum nu mai purtau decît pensionarii.

De fapt, prestidigitatorul ruga pămîntul să i se deschidă sub picioare.

— Ce spui despre război, domnule Probotă ? întrebă tanti Laura, stăpînindu-și risul și căutînd așa să-l scape din încurcătură. Ia loc, te rog, și spune-mi !... Întreprind o adevărată anchetă...

Virgil Probotă căută un loc, să-și pună pălăria. Luminița i-o smulse din mîna, îi meremetisi panglica strîmbă și o înfipse într-un stîlp al grilajului, alături de a sa.

¹ Aluzie la legenda mitologică după care Paris, fiu al regelui Troiei, fiind rugat de către zeițele Hera, Afrodita și Atena să dea celei mai frumoase dintre ele mărul aruncat de zeița discordiei, Eris, l-a dat zeiței Afrodita. Aceasta l-a ajutat să fure pe Elena, soția lui Menelau, regele Spartei, provocînd astfel războiul troian.

— Ce să spun, doamnă? îngăimă dascălul, fără să-și ia ochii de la pălărie, îngrijorat să nu urmeze calea cuțitului, în mare. Cine poate spune ceva sigur?... răsuflă ușurat când își văzu pălăria nepriemjduită. Războiul poate face parte din principiile de conservare ale speciei. O generație se sacrifică pentru a asigura traiul bun al generațiilor viitoare. Insectele ne dau exemple eroice!... Asistăm la cele mai minuțioase precauțiuni, la adevărate minuni de răbdare și de ingeniozitate, pentru ca părinții să asigure descendenților un adăpost igienic, hrană, vînat proaspăt și conservat, așa cum omul nu s-a învrednicit încă să descopere procedee... Dacă judecăm așa — și nu putem judeca decît așa! — războiul este pentru generația noastră o datorie...

— Va să zică, dumneata compari destinul nostru cu al insectelor? se simți ofensată doamna colonel, care era încîntată că profesorul mărea numărul intervențiștilor, dar nu putea admite drumul pe unde ajunsese la această concluzie. Îndată ce e vorba de cele mai generoase sentimente ale omului, le explică prin legi, instincte, mai știm noi ce, care pun alături pe Anatole France cu mormolocii de broască și pe Rafael cu fluturii de varză!... Domnule Probotă, știința dumneavoastră ne răpește tot ce viața mai oferea poezie... Acum trei ani, cînd eram cu Pol și cu Alexandru la Monaco, am vizitat muzeul oceanografic. Ce crezi că am descoperit, etichetat cu cele mai poetice numiri din mitologia greacă? Nereis, Hermione, Meduza, Astarte, argonauți?... Tot felul de larve uricioase, viermi păroși, crustacei dezgustători și gînganii să nu le vezi cumva prin vis... Bietul Omer nu și-ar mai recunoaște divinitățile!

Profesorul de științe, ciugulindu-și mustața rară și roșcată, încercă de cîteva ori să întrerupă.

Dar tanti Laura îi făcu semn autoritar cu mîna că n-a terminat.

Cînd ajunse în sfîrșit la invocația lui Omer, doamna colonel se lăsă pe spatele jîltului de paie, cu un gest: „Poftim, acum încearcă de mai spune ceva!”

Virgil Probotă nu luă însă în seamă sensul ironic al gestului. Scoase din buzunarul vestei un creion cu capsă galbenă, fără de care din obișnuință dăscălicească nici nu putea glăsuî, și își apără cu înverșunare religia.

— Aci vă înșelați, doamnă! Mai întîi n-am botezat noi gîngăniile cu numele mitologice pe care le găsiți atît de oribile... Spuneți de argonauți, de o pildă!... Cunosc o poveste foarte interesantă cu acești indivizi. I-ați văzut, desigur, la muzeul prințului de Monaco!... Niște moluște inferioare; un soi de caracatițe mici, adăpostite într-o scoică. (Dascălul desenă cu creionul, pe fața de masă, „un individ de argonaut”.) Aristot¹ povestește de ce și-au meritat acest nume... Fiindcă aceste moluște ar fi învățat arta navigației cu pînze pe tovarășii lui Iason, cînd au plecat să fure lîna de aur...² Aristot credea că din scoica unde stau ca într-o nacelă, argonauții își ridică brațele ca niște pînze și se lasă duși de briză pe mare, cu bărcile... Aristot nu făcea decît să-și însușească o eroare a timpului. Marinarii antichității vedeau într-adevăr argonauții ca pe autenticii precursori ai meșteșugului de a pluti cu pînze și cînd îi întilneau în drum, socoteau semn bun, că vor face o călătorie norocoasă... Foarte frumoasă legendă și

¹ Aristotel (384—322 î.e.n.) — filozof grec.

² Iason — personaj legendar din mitologia greacă. Împreună cu 50 de confrăți, se îmbarcă pe corabia *Argos* (de la care li se va trage numele de argonauți) și pleacă spre Colchida în căutarea lînei de aur, care trebuia să-i asigure regatul Iolchos, aflat în stăpînirea uzurpatorului Pelias.

foarte poetică! Se întâmplă însă că după două mii de ani, o femeie, o fostă păstoriță și croitoreasă, o oarecare Janetta Pover, devenită, după mai multe peripeții, savantă și precursora unei științe, se întâmplă — zic — să dovedească definitiv că Aristot a susținut o prostie!... Faimoasa și poetica pînă de navigat a argonauților nu e decît un organ de secreție, iar aceste moluște, departe de a se lăsa duse de adierea vîntului, înoată foarte prozaic, înghițind și pompînd apa printr-o pungă, cum fac de altfel toate caracatițele, ca să zic așa, ordinare!...

— Concluzia e că Aristot e un idiot și nu face două parale pe lingă ciobănița și croitoreasa dumitale? Încheie doamna colonel, cu ironie și compătimire.

— Nu știu ce a fost Aristot de data aceasta, dar sînt sigur că ciobănița mea are dreptate, fiindcă dovedește experimental ceea ce spune! răspunse profesorul, care avea se vede o răfuială personală cu „indivizii” argonauți.

— Experimental! Experimental!... Dîmnevoastră, cu experimentalul și știința dumnevoastră, ați transformat războiul cavaleresc și eroic într-un asasinat metodic! Într-adevăr o ucidere savantă... Știința dumnevoastră e imorală, aceasta e!

— Nu e nici morală, nici imorală!... zîmbi dascălul de științe, de astă dată el cu compătimire și ironie față de asemenea erezii comune. Nu e morală, nici imorală... E indiferentă! Nimeni nu s-a indignat fiindcă sulfura de carbon miroase neplăcut, ori fiindcă acidul prusic ucide fulgerător. Sînt realități pe care știința le constată, le verifică și citeodată încearcă să le explice... Omul e o oxynitro-carbură de hidrogen coloidal cu cîteva impurități, atît știm sigur! Celelalte sînt ipoteze! Calitățile și cusururile omului trebuie, așadar, explicate mai

întii prin proprietățile fizico-chimice ale acestui coloid, și pe urmă numai confruntate cu preceptele morale, dacă cineva mai are vreme de pierdut. N-am descoperit însă nicăieri semne despre virtuțile morale ale coloidelor...

Dascălul de științe vorbea cu aprindere, desenînd pe fața de masă o flotă de argonauți, și în aceeași vreme se întreba ce rost au aci, el și monologul său, între oameni sătui, bine dispuși după digestie, și cu desăvîrșire indiferenți unor chestiuni care, fără îndoială, li se par grozav de plicticoase.

Într-adevăr, numai doamna colonel asculta — și Mihai, cu coatele pe masă, ca la teatru.

Colonelul și Alexandru Vardaru puneau la cale arenda moșiei din Ialomița, cu cifre înșirate cu creionul pe marginea gazetelor.

Radu Comșa, plecat peste masă, șoptea Luminiței, uitîndu-se țintă în ochii ei; și dintr-o singură privire se înțelegea că dincolo de cuvinte, ochii lor își spun ceva încîntător, adînc, veșnic și nerostit.

— Răsare luna! murmură încet Mihai.

Ochii se întoarseră către mare.

Peste ape, într-o ceață alburie, luna își înălța discul neobișnuit de aproape și imens, cu nu știu ce înfățișare glacială și solemnă, de apariție mitologică.

Tot astfel se va fi arătat misterioasă lui Ovidiu, exilat între barbarii traci; zgribulit într-un suman mișos, pe țărmul deșert al acestui Pont Euxin unde și-a scris *Tristele*. Și poate tovarășilor lui Iason, navigînd pe mări pustii și necunoscute, unde au în-

timpinat înția oară, mîinate de adiere, micile corăbioare de scoici ale argonauților...

Glasurile terasei amuțiră. Numai viorile mai sus-pinară din-lin.

Luminița atinse tremurat și lung mîna lui Radu Comșa.

Trecu prin mulțimea risipită la mese o înfiorare. Tot ce era deșertăciune adunată din cele mai ascunse unghere ale țării fu o clipă uitat. Oamenii veniți să-și ucidă uritul; femei să-și arate veșmintele și sîinii; mulțime mistuită de rele nespuse; ochi oboșiți de toate spectacolele lumii, tulburi de toate suferințele nespovedite, lacomi de toate senzațiile nemaisimțite: toți și toate căutară hipnotic ascensiunea domoală a lunii.

Obrajii nu mai aveau crispațiile de adineauri; toți uitaseră tot.

Gindeau la ceva nelămurit, blind și fără de pricină trist! Pe lingă fiecare trecu o umbră, o părere de rău: ceea ce n-a fost, ceea ce n-a spus, înduioșare de clipă, pentru gânduri pierdute, pentru vieți pierdute, umbre... De aceasta aveau să-și amintească mîine, altădată, ca de un lucru foarte îndepărtat, de o frumusețe simplă și fără întoarcere.

Radu Comșa vedea dincolo de timp. Suflarea sărată de ape îi tremura în obraz o șuviță subțire din părul Luminiței; șuvița palpită o dezmierdare ascunsă, oprită cînd adierea se oprea și din nou fluturînd cînd respira vîntul. Îi învălui o mare, o rară fericire de a trăi, de a se simți alături, de a ști bătaile inimii lor apropiate, întovărășindu-se precis, tinăr, ritmic și pentru totdeauna nedespărțite.

Nimic nu mai era în jurul lor; nimeni nu mai era.

Lumina răsfirată prindea să lucească palid în obraji, biruind lumina becurilor și dînd tuturor o înfățișare enigmatică și necunoscută.

Pe mare curgea acum o pînză tremurătoare de zale metalice, așternută din răsărit pînă la picioarele fiecăruia.

Astfel, fiecare putea socoti că minunea e numai pentru el.

Dar nimeni nu putea gîndi și nu-și amintea că aceeași minune, veche de cînd veacurile, se ridică în ceasul acela, dincolo, undeva, peste cîmpuri halucinate și pline de înfricoșare; peste șanțuri răscolite, peste morți cu dinții rînjiți în lucirea lunară, peste zbucniri de mină și fișii de proiector plimbate oblic pe cer; peste peisajele de vis rău și straniu, de unde, din noroaie și surpături calcinate, ființe fără nume, alți oameni, alți foști oameni, ridică ochii dureroși spre cerul cu splendori deșarte... Această nu putea fi undeva aieva, și gîndul, dacă s-ar fi îndreptat într-acolo, s-ar fi întors îndată cu spaimă, ca de la o înșelare monstruoasă și fără de sens.

Un nor subțire străpunse luna ca un pumnal. Ogarul rusc, neliniștit de atîta tăcere, se ridică de la masa amiralului și celor două doamne înalte, păși cu picioarele subțiri pînă la marginea balustradei, încotro se îndreptau privirile. Nu văzu decît marea și luna. Dezamăgit, se întoarse la loc, încolăcindu-se alene și decorativ la picioarele stăpînilor, cu botul așternut pe labe.

— Ce minunată lumină albastră! suspină tanti Laura, îmbrățișînd cu un gest larg cerul luminat.

Demonul atotștiinței îl împinse pe Virgil Probotă să suridă, cu o crudă plăcere de a zdruncina nevino-vatele bucurii ale doamnei colonel.

— Cum vă înșelați, doamnă! spuse, uitîndu-se acru la lună, ca la o felie de lămîie din care de mult

a fost stors tot sucul și aroma. E, dimpotrivă, o lumină foarte roșie, mult mai roșie ca a soarelui !...

Tanti Laura nu mai vru să creadă ochilor și istoria aceasta.

— Asta e acum ! Nici ceea ce văd nu mai e cum văd ?... Iar începi cu știința dumitale !...

— Exact ! stăruie cu neîndurare profesorul. Fiindcă luna este de șase sute de ori mai puțin luminoasă decât soarele, numai din această pricină ni se pare nouă mai albastră ca el... E un simplu fenomen optic ; fenomenul lui Purkinge¹ ! spuse Probotă privind cu adevărată compătimire luna, ca pe un biet astru pîrlit și prost luminat ce se afla.

Doamna colonel ridică mîinile deznădăjduită :

— Mai cercați să înțelegeți ceva ! Dar ai devenit imposibil, domnule profesor ! Lasă-ne, nouă, bieților muritori ignoranți, măcar stelele, cerul și calea laptelui...

Virgil Probotă strînse din umeri. Înțelegea prea bine „punctul de vedere” al doamnei colonel, dar n-avea ce face. Adevărul e adevăr ! Deci continuă, după ce parcurse distrat cu ochii calea laptelui, boltită de-a curmezișul cerului :

— Eu cred dimpotrivă, că abia acum, așa cum o vede știința noastră, calea lactee începe să însemne adevărata minune a cerului !... Ce spunea, la urma urmei, naiva legendă grecească, despre această splendoare ? Că s-a născut din cîteva picături de lapte, pe care Hercule, cînd era copil de țîță, le-a lăsat să curgă de la sînul Junonei. O adevărată lăptărie cerească !... Și ce-a pus știința, în locul laptelui prelins de la gura lui Hercule ? Un milion jumătate de stele, cu sori și sisteme de sori, universul nostru galactic, patria noastră stelară ; spre deosebire de un alt mi-

¹ Ioan Evanghelist Purkinge (1787—1869) — fiziolog ceh.

lion de universuri... Și în acest univers, în această cale a laptelui din care facem și noi o minimă particică, pământul, cu soarele, cu planetele, cu luna și cu orchestra noastră vieneză, cu războaiele noastre cu tot și cu tot viermătul vieții noastre, călătorind vertiginos cu o iuțeală de aproape douăzeci de kilometri pe secundă, spre un punct necunoscut, de lângă Vega, din constelația Lirei...

Virgil Probotă își așază gulerul hainei vărgate, ca un călător gata să coboare la destinația necunoscută, de lângă stația Vega, în constelația Lirei.

Dar doamna colonel nu mai era indignată.

Rămase privind, visătoare, stelele, calea laptelui întinzînd hamac luminos pe cer, luna în care nu mai rîdea ciobanul copilăriei.

Mihai, cu bărbia sprijinită în pumni, ascultase cu admirație prelegerea de astronomie a dascălului.

Virgil Probotă vru să adauge ceva despre ceea ce socotea el ultima minune a cerului, acele un milion de universuri-nebuloase spirale, despre care se discuta cu aprindere, în lumea savantă, de cîțiva ani, înainte de război, cînd oamenii mai priveau încă în stele.

Își luă înșă seama, și ștergînd cu mîneca de pe fața de masă fărîmiturile ca tot atîtea universuri, rămase rozîndu-și în dinți colțul mustății roșcate.

— Unu, copii; mergem! se ridică Alexandru Vardaru.

Îi lăasă să treacă înainte, iar pe Virgil Probotă îl bătu proteguitor pe umăr.

— Ei, Herr Profesor, cum stăm cu numirea?...

Dascălul de științe găsi întrebarea lipsită de tact între atîția martori.

Îl rugase să pună cuvînt pentru numirea nevastă-si, medic la un spital din Capitală. Alexandru Vardaru se ținuse de făgăduială: Maria era numită de trei

luni ; dar ce era nevoie să-i reamintească așa, că i-a stat într-ajutor ?

Se sili totuși să se arate recunoscător și, împiedicându-se de scaunul care se agăță în pulpa hainei, îngăimă :

— Maria vă mulțumește foarte mult ! Și eu, domnule Vardaru, fiți sigur...

Alexandru Vardaru îl întrerupse :

— Te rog... Te rog !... Astea sînt fleacuri ! Nu te prind temenelele electorale... Voiam numai să aflu... Apoi cu un surîs, schimbînd vorba :

— Cum faci dumneata, care nu fumezi, de aduni tot scrumul fumătorilor de la masă ?..

Virgil Probotă se uită la haine.

Era într-adevăr numai pete de scrum, pe coate, pe piept, pe mîneci ; scrumul adunat din farfurii și de pe masă, cît timp călătorise în spațiile siderale și gesticulase polemizînd cu tanti Laura.

Rămase scuturîndu-se cu bastista ; iar cînd îl ajunse pe Alexandru Vardaru, vînjosul deputat și administratorul general al tuturor latifundiilor din familia sa directă și colaterală, rezemat în baston, apteptîndu-l, privea din urmă la Luminița și la Radu Comșa, cum mergeau alături în pas elastic ; pereche suplă, voinică și geamănă.

— Sînt făcuți unul pentru altul ! constată nevinovat profesorul, ștergîndu-și fruntea cu batista plină de scrum.

Alexandru Vardaru nu răspunse : nu-i plăcea să-și audă gîndurile rostite de altul. Păși îndesat pe trotuar, cu ghetele de piele de bizon, care scîrțiau în noaptea sonoră ca pe lespezile unei catedrale cu ecouri multiplicat.

Din cînd în cînd, un automobil îi ajungea din urmă. În lumina albă și brusc năvălită a farurilor, umbrele lor se lungeau nemăsurat înainte pe asfalt, fugeau

pe sub pași ; apoi, în clipa cînd mașina se apropia și trecea pe alături, umbrele se scurtau, îi ocoleau, se dășirau pe ziduri și dispăreau absorbite de întuneric.

Înainte viley se despărțiră toți : rămaseră în stradă numai Radu Comșa, care locuia la hotel, și Virgil Probotă. Luminița se mai întoarse în ușă și făcu un semn cu mîna, plimbînd un creion nevăzut pe o foaie nevăzută de hîrtie, adică : „Vezi, nu uita și scrie !”

Apoi ușa grea de stejar se închise. Înăuntru, izbucniră la ferești luminile becurilor.

— Vezi, nu uita și scrie !

Mai era nevoie să i-o ceară ?

Dimineața, cu trenul de șase, Radu Comșa și Alexandru Vardaru urmau să plece la Sinaia, fără să se mai oprească în Capitală, unde atît casa colonelului, cît și aceea a lui Alexandru erau închise, cu ferestrele căptușite de hîrtie albastră și cu toate covoarele presărate de naftalină.

Pentru Radu Comșa vacanța sfîrșise.

Era numai începutul lui august. Bucureștii se aflau, fără îndoială, încinși în căldură, duhnind a mititei și a carne sfîrșită pe grătar. Nu-l așteptau zile și nopți prea plăcute, după scurtul popas la Sinaia, cînd se va întoarce la datoriile sale.

Dar se simțea odihnit și gata să le înfrunte toate, încă un an, cu puteri agere și împrăspătate, care-i colcăiau în artere, în inimă, în cuget, în pumni.

Cei doi prieteni merșeră alături tăcuți.

Nu-și rostiseră nimic ; totuși pașii îi aduceau îndărăt la țarmul mării.

Se întilneau rar acum. Viața îi îndepărta.

Prietenia nedespărțită de școală sfârșise într-o bună camaraderie, fiecare privind însă drumul celuilalt prin viață cu o nemărturisită dezaprobare, fiindcă fiecare socotea drept, sigur și bun numai drumul său.

— Așadar, Radule, la anul ne primești la gospodăria ta? Firește, apartament somptuos, mașină în garaj, birou cu fotolii de piele !...

Era bucurie sinceră și admirație în cuvintele lui Virgil Probotă, dar, fără să vrea, străbătute de o vagă și nevinovată pizmă. În căsnicia-i săracă — două camere, antret prefăcut în birou și îngustă grădiniță provincială cu mixandre — „biroul cu fotolii de piele” înfățișa culmea celui mai sibaric confort.

— Nu mi-ai spus nimic despre Maria! ocoli un răspuns precis Radu Comșa, într-un tîrziu. Sînt cinci, aproape șase luni, de cînd n-am mai văzut-o...

— Tocmai! Voia să-ți trimită niște cărți de ale tale rămase la noi. Sîntem la Movilă cu copilul. Tu de cînd nu l-ai mai văzut pe Diņu?... Crește ca din pămînt și a început să scrie... La patru ani trecuți, e extraordinar...

— Da, la patru ani e extraordinar!... repetă fără convingere Comșa, cu gîndul aiurea. Stăm aici?

Era o bancă în fața mării. Ungher umbrit și retras din cale. Cazinoul cu ferestrele sidefii și cu larmă rămînea în celălalt capăt; dincolo, portul cu lumini neclintite și cu alte lumini clipind, în răstimpuri egale, semnale.

Virgil Probotă așază pălăria de panama în creștetul unui brăduț de lîngă bancă.

Brăduțul cu virful fraged primi povara ușoară, clătinînd din cap în întuneric, ca un copil jucăuș, ascuns sub o pălărie de om mare.

Amîndoi veniseră aci mînați de vechea lor prietenie, simțind nevoia să-și spună multe, fiindcă viața se dovedise a fi aspră și altfel de cum o închipuiseră

în cea dintii tinerețe a lor, iar renunțările fuseseră de atunci multe. Noaptea albastră și instelată îi apropiase cu o chemare din trecut. Dar alături descopereau că toate acestea nu și le vor spovedi niciodată, că vor rămîne pentru totdeauna străini, reci și împărțându-și doar lucruri fără însemnătate. Radu Comșa mai știa între dinșii încă o pricină care le zăvorea sufletul.

Studenți, debarcaseră de la liceul lor, din provincie, cu șapte ani în urmă, într-o cameră ieftină și îndepărtată, de cartier mărginaș.

Acolo și-au făcut ei o prietenă din Maria, fata gazdei, firavă și sirguincioasă ființă, veghind noaptea pe tratatele lui Testut¹ și Vidal²! Tovărășie de tinerețe cu desăvîrșire robită de litera cărților. În discuțiile lor, studenta ținea piept cu încăpăținare și eroism. Sălile de disecție și clinica îi răpiseră feminitatea. Niciodată nu s-au gîndit că fetișcana cu fruntea bombată și cu apucături băiețești, cu bluza încheiată strîns pînă sub bărbie, cu pieptii androgini și cu brațele subțiri, de sub care arunca răvășit ghiozdanul încărcat, putea fi altceva decît o camaradă... Într-o dimineață însă, din a doua toamnă, după o boală de o săptămînă, Radu Comșa, la o masă de sub nucul din grădină, cu pardesiul pe umeri, sorbea un ceai cu medicamente. Razele soarelui străbăteau slabe și abia călduțe printre crengi goale. Pe cărare, frunzele ruginii fugeau ca mici făpturi sperioase ale toamnei... Era o mare liniște... Departe numai, suna un tramvai, și pe grilaj, în echilibru, se prelingea o pisică de culoarea fumului de țigară. Lăsase cartea deschisă pe masă și vîntul întorcea încet, una cîte una, foile. Maria îi adusese o sticlă cu picături și îi număra în lingurița de ceai atîtea cîte spunea prescripția, cu o

¹ Jean Léo Testut (1849—1925) — anatomist francez.

² Fernand Vidal (1862—1929) — medic francez.

atenție încordată, care-i tremura ușor buza de deasupra, cu o umbră brună.

Atunci, întâia dată, Radu Comșa își dădu seama că Maria are ochi foarte frumoși, castanii, cu fire de aur în iris, și descoperirea aceasta îi împinse o năvală de sînge fierbinte în inimă. Îi prinse mîna cu care purta sticluța... Nu știa ce are să-i spună și nici nu-i spusese nimic.

Maria întoarse obrazul învăpăiat în altă parte și se desprinsese încet... Atîta a fost între ei.

Dar Radu Comșa a înțeles că-l pîndește o mare primejdie. Pentru libertatea lui în viața pe care voia s-o cucerească îndrîjit, ca pe o cetate dușmană, iubirea unei fete sărace și cu ani de învățătură înainte nu făgăduia nimic bun.

După cîteva săptămîni și-a strămutat deci lucrurile aiurea. Virgil Probotă a rămas.

Și Virgil Probotă e astăzi bărbatul Mariei; gîfîie copleșit de greutățile unei gospodării nevoiașе; aleargă cu tramvaiul după lecții, dintr-un capăt al Bucureștilor în celălalt; are copil, ceea ce înseamnă poate un izvor de bucurii dar și de probleme în căsniciile sărace; poartă haine castanii vărgate, după o croială antediluviană, iar prin luciul coatelor îi rînjește urzeala stofei ieftine și grosolane.

Peste această întîmplare au trecut mulți ani. Nimic n-a lăsat să străbată că o cunoștea și Virgil.

Poate prietenul nu bănuise niciodată de ce tovarășul de cameră și-a strîns atît de repede cufărul lui sărac, să se refugieze sub alt adăpost. În ochii Mariei nu surprinsese niciodată muștrare, regret ori amintire. Era aceeași bună camaradă dintotdeauna. Se vedeau doar mai rar. Însă ochii aceia îl silesc ades să coboare privirea.

Virgil Probotă își trecu mîna prin părul tuns și roșcat. Își recapitulă în gînd, privind pe cer, stelele,

planetei tremurînd diamantin pe mătasea albastră, numiri de constelații vag amintite.

— Dacă și cei d-acolo vor fi făcînd prostiile noastre, nu e nici o pricopseală că viața va mai fi existînd și aiurea, în univers !... declară cu o amărăciune, pricinuită mai mult de ordinul de concentrare care îl cheamă la începutul lui septembrie, decît de destinul universului.

— De ce ?... Parcă tu spuneai adîneauri că războiul intră în principiile de conservare a speciilor, ori așa ceva ! se miră Radu Comșa, căscînd și așezîndu-și mai bine dunga pantalonului pe genunchi.

— Principiile !... spuse cu batjocură Virgil Probotă, umflînd cuvîntul. Crezi tu că-mi arde de principii cînd știu că au să mă țină în bordeie cine știe cîtă vreme ?...

Vru să-l întreb cum izbutise să scape de asemenea griji (desigur tot Alexandru Vardaru fusese la mijloc), dar o pereche ciudată, venind din capătul aleii, îi atrase luarea-aminte.

Erau un bărbat și o femeie. În lumină se proiectau numai siluetele negre, fără a lăsa să se deslușească nimic din trăsăturile chipurilor.

Femeia se smucea clătîndu-și pălăria cu aripi moi, căutînd să scape din strînsoarea brațului.

Bărbatul se răsucea scurt, o tira cîtiva pași ; se oprea gesticulînd cu mîna liberă. Voia să-i smulgă ceva și nu izbutea

Apoi, femeia se propti în tocuri, se plecă, și luncînd șerpuit din încheștare, se depărtă în lături cu un salt. Omul se repezi s-o prindă. Se clătînă... Măsură depărtarea și văzu că n-are s-o prindă niciodată. Se întoarse, își scoase pălăria și se rezemă cu amîndouă coatele pe bara de fier, deasupra stîncilor, unde izbea marea dedesubt.

Acum femeia se apropie în virtul picioarelor și-i puse încet mâna pe umăr. Omul se scutură, cum fac copiii furioși. Femeia stăruie. O dată, de două ori, de trei ori. Încercă să-i apuce brațul și să-l desprindă de bară. Dar omul o îmbrinci.

— Ce o mai fi și asta ? se minună Virgil Probotă. Sint cam !...

Și arată în jurul capului semnul cu degetele rășchirate, care, la orice popor din lume, exprimă fără cuvinte o neîndoioasă sminteală a creierului.

— Mă duc să văd ce naiba de i-a apucat jocul de-a puia-gaia pe uliță, după miezul nopții !

6

Dascălul de științe își luă panamaua din vârful brăduțului și porni, cu înfățișarea nepăsătoare a unui trecător care-și urmează o nevinovată plimbare. Ocoli perechea și se prefăcu, tirind pașii, că privește cu luare-aminte, ceva, în mare.

Deodată, îi făcu semn lui Radu Comșa, strigînd :

— Vino !... E Dan ! Dan Șcheianu !...

Radu se ridică cu o mare plictiseală.

Dan Șcheianu fusese colegul lor de școală. Toți erau încredințați atunci că e cel puțin un geniu în embrion, dacă nu ceva mai mult, și că va revoluționa poezia românească. După cîteva versuri într-adevăr rare, proaspete și de adînc lirism interior, amuțise. Îi pierdeau alcoolul și drogurile.

O întîlnire cu el nu se anunța din cele mai plăcute. Acru și bănuitor, nu găsea nimic să-i între în voie... Pe urmă, nu e un spectacol, întăritor, acel pe care ți-l dă un fost tovarăș din cea dintîi tinerețe, pornit spre ruinarea cea din urmă.

Radu Comșa se apropie de femeie și, întinzându-i mîna, își rosti numele.

Tovarășa lui Dan Șcheianu, nedeprinsă se vede cu atîtea ceremonioase prezentări, oferi stîngace la rindu-i o mînă moale, umedă și cu vîrfurile degetelor lat.

N-aveau nevoie de multă pătrundere ca să-i ghi-cească meseria. O spunea pudra groasă de pe obraji, roșul prea tare de pe buzele largi, negrul de cărbune al sprincenelor îmbinate. Purta o haină de mătase verde ; deși mărunță și slabă, sînii enormi care umpleau bluza lucie îi dădeau o înfățișare de ațîțătoare voluptate animală.

Dan Șcheianu, cu spatele rezemat de bară, deșirat, cu picioarele osoase rășchirate, privea tulbure la noii veniți, fără surprindere și fără prietenie. Avea fața neînchipuit de scofilcită, nerasă de trei zile, verzuie poate numai din pricina luminii, și un rînjit care-i descoperea dinții negri și măcinați de carie.

— V-a chemat ea ?

Se uită dușmănos la tovarășă.

Femeia dădu din umeri : „Înțelegeți-vă cu dînsul, dacă sînteți în stare ! ?”

— Cine să ne cheme ? De ce să ne cheme ? întrebă în loc de răspuns Radu Comșa, cu asprime. Virgil te-a văzut... Ne-am bucurat ! Nu ne vedem doar prea des...

— Se și vede bucuria !... Vă distrează spectacolul ?

— Nu mă distrează nimic ! Și te privește dacă îți place să dai spectacole de noapte, în Constanța...

— Aveți un costum foarte elegant, domnule Radu Comșa ! observă ironic, cu brațele încrucișate, omul rezemat de drugul de fier. Sînteți corect ca o poză de jurnal... Noi...

Își desfăcu haina largă pe trupul slab. Dedesubt se vedea o cămașă cu dungi, nu prea curată. Era deschiată din nasturi și lăsa gol o parte din pieptul uscat și păros din cale afară.

Radu Comşa, cuprins de o nemărginită milă, îi puse mîna pe umăr :

— Dan ! De ce faci asta ?... De ce nu...

Dan Şcheianu îşi trase umărul ciolănos de sub mîna prietenului.

— N-am nevoie de sfaturi... Nici de compătimire ! Nu sînt sub tutela nimănui. Fac ce vreau !

Îşi aminti, şi din nou îşi întinse degetele scheletice, să prindă femeia. Dar ea săltă sprintenă în lături, scăpînd şi de astă dată...

— Dă-mi ! porunci bătînd din picior.

Femeia ascunse la spate geanta de muşama neagră.

— Vrea prafurile ! lămuri cu un ris prostesc, care-i descoperea dinţii laţi şi o parte prea mare din gingiile roze şi nicidecum atrăgătoare. Vrea prafurile lui, cocaina, şi mîine... Mîine din nou !...

Dan Şcheianu făcu un pas spre ea. Femeia se feri şi scăpă o batistă mototolită şi mirosind puternic a parfum de liliac. O batistă cu noduri şi poate cu bani de argint strînşi la nodul fiecărui colţ.

Nici unul din cei trei bărbaţi nu se gîndi să se plece şi să i-o ofere.

O ridică singură şi o depozită pe la gît, în bluză.

— S-a îmbătat cu marinarii ! se plinse mai departe femeia cu haina de mătase verde şi cu ciorapi albi. A pierdut banii ! I-am dat şi pe ai mei... Aşa face de o săptămînă. Nici n-are cu ce pleca !

— Dă-mi ! Arunc pălăria în apă !.. ameninţă omul.

— N-ai decît ! îl înfruntă tovarăşa, strîngînd instinctiv geanta de muşama.

— Fac ce vreau !

— De asta nu mă indoiesc !... Ştiu de cite isprăvi eşti în stare ! rise cu batjocură femeia, arătîndu-şi gingiile roze.

Dan Şcheianu, ca să dovedească tuturor că face ce vrea, se întoarse cu faţa spre mare, aruncă pălăria

de pai în apă, departe, ca un disc... După această bravură, rămase privind stupid pălăria, care plutea albă, pe valuri, în întuneric.

Virgil Probotă îi prinse brațul cu hotărîre ; se întoarse către femeie.

— Dă-i ! Totuna e...

Femeia, supusă deodată, scotoci în poșetă și scoase cutia rotundă. Dan Șcheianu i-o smulse din mînă. Desfăcu capacul, scutură praful alb pe unghia degetului mare și mirosi cu lăcomie. Virgil Probotă îl așteptă ; apoi, încet, fără să întîmpine împotrivire, îi desprinse dintre degete cutia și o trecu femeii.

— Ajunge !

Amîndoi, lingă scheletul omenesc cu unghia îndesată în nări, erau doborîți de o mare tristețe. O copilărie îndepărtată îi lega ; cărți citite împreună, plănuiți de cucerit lumea, bucurii și naive deznădejdi de odinioară. Viața lor, din care pierduseră și dinșii ceva... Se gîndeau la năzbitoasele nebunii ale băiatului cu capul zbîrlit și neastîmpărat, de veveriță, ridicat iscoditor deasupra băncii, cînd profesorii explicau lecțiile ! S-ar fi zis că nimic n-avea să fie vreodată atît de puternic ca să înfrîngă atîta neastîmpăr, atîta însetare de toate gîndurile și de toate frumusețile lumii !...

Acum, fostul lor coleg așa de drag de odinioară. Dan Șcheianu, nemișcat, cu bărbia în piept și cu părul ud, lipit de fruntea osoasă, aspira otrava albă de pe virful unghiei.

— De cînd sînteți în Constanța ? întrebă într-un tirziu, ca și cînd abia în această clipă se pătrunsese de prezența lor.

Ochii începeau să străluce. Se întoarse spre luna înălțată acum sus și o arătă cu degetele uscate ca ghearele, rînjind :

— Regina nopții !... Astarte ! Diana ! Hecate ! Istar ! Selene ! Artemis !¹ Secere de argint !... Codoașcă bătrână !... Asta e : codoașcă bătrână ! Și se mai găsesc idiști s-o cînte ! Se screm să-i descopere ceva nou ! Au viața sub ochi, teribilă și grandioasă, și ei cîntă luna !... Eunuci, hermafrodiți ! Fiindcă de trei mii de ani n-a scăpat poet să nu se încleie în balele ei ; toți cîntă luna !... Cromolitografie pentru fete de pension ; le iei la braț, le porți într-o seară cu lună, le susuri la ureche un madrigal și, cînd cască ochii pe cer, sus, le deschizi bluza jos... Uitați-vă ; carte poștală !... Șapte la franc !

Pe luciul rece al apei o barcă trecu în lumină.

Era într-adevăr o priveliște artificială și dulceagă, de gravură trasă în mii de exemplare, pentru camere de hotel.

Dan Șcheianu rîse surd :

— Poezia lor !... Dar deschideți un ziar, oricare, la informații și la telegrame. La stupidele telegrame... și citește !... Greve, accidente, a zburat un aeroplan, s-a inaugurat un pod, a murit un savant, a fost un scandal într-un parlament, a sosit un rege, s-a scufundat un vapor, s-a deschis o fabrică... Trust, boicot, lokout. Și războiul ! O escadrilă de hidroavioane a bombardat un port. Au înaintat englezii o sută de metri. Au luptat tancuri. Un regiment de cazaci din „Divizia sălbatică” a pus pe goană o brigadă nemțească. S-au născocit gaze care ucid oamenii în spasmuri mai teribile decît tot ce a imaginat Dante pentru *Infernul* său... Fapte diverse, știri, litere negre... Și ce viață grandioasă crește totuși dincolo de aceste orori ale războiului, dacă știi să vezi și să ascuți glasul planetei ! Vapoare se depărtează din porturi ; se văd

¹ Zeițe ale Lunii în mitologia greacă (Hecate, Selene, Artemis) ; romană (Diana) ; feniciană (Astarte sau Istar).

agitându-se batiste albe... Expresе străbat lanuri, ișnesc din tuneluri, se reped peste viaducte. Și tic-tacul mașinii de scris !... Și undele nevăzute ale telegrafiei fără fir, căutînd stațiile și înfășurînd globul ! Vezi traiectoriile farurilor și șantiere cu cinci mii de lucrători ; ghișeele băncilor, aeroplanul rotindu-se miraculos ; dedesubtul nostru un oraș necunoscut și fantastic, care se deșteaptă acum ; Șangai, Singapore, Melbourne... Și acei de acolo se iubesc, sufăr, au idealuri !... De o parte, au înălbit zăpezile ; de alta, înfloresc pajiști ; un tren chiuie ieșind dintr-un oraș, și aiurea, în aceeași clipă, un sălbatic din insulele Polineziei, gol, dă drumul unei piroge pe apa oceanului, într-o insulă calmă de coraliu, care încinge apa cu un inel !... Minuni pe care nu le-au văzut, nu le-au putut închipui, nici Horațiu, nici Dante, nici Shakespeare, nici Corneille, nici Goethe... Și ei alambichează aceeași zeamă poetică ; ne cîntă luna ! Pe vîrfuri de brazi, pe lacuri, pe mare, în parc ; iarna, toamna, primăvara ; crai-nou, lună plină, răsărit, apus. Ce mi-zerie !... Lenușca, dă-mi !

Femeia, care ascultase cu buzele întredeschise de admirație, fără să înțeleagă, n-avu cînd să ferească geanta. Dan Șcheianu i-o trase, scoase cutia, presără praful pe unghie.

Barca se întorcea în lacul tremurător de lumină. Se vedeau acolo oameni mici, ca mărunte și negre furnici.

Virgil Probotă vru să-l miște. Dar celălalt, cu pieptul lipit de bară, nu se clinti, privind ceva nevăzut în adînc.

— Ai pierdut cheia ! își aminti tovarășa lui Dan Șcheianu.

Omul se scotoci în buzunări, sacadat, fără să se întoarcă. Aruncă pe trotuar, la spate, peste umăr, un

pieptene de damă, o cutie de chibrituri, apoi un carnet soios, în sfârșit cheia... Femeia le strinse, cu un genunchi plecat în pământ.

Radu Comșa făcu cițiva pași, ca să nu-l vadă nimeni; împături o hirtie de o sută de lei, se apropie și încercă să o strecoare în buzunarul hainei lui Dan Șcheianu, fără ca dînsul să simtă. Întii, celălalt nu înțelese. Se pipăi înlăuntru, scoase hîrtia săltînd-o în palmă, o privi cu sentimente amestecate. Însemna prețul camerei la hotel, biletul de tren, masa pe a doua zi... Mai însemna și altceva, care-l cutremură de spaimă și de dezgust. Aceasta era? Aceasta ajungea?

Strinse ghem hîrtia și o aruncă în obrazul prietenului:

— Canalie!

Radu Comșa îi răsuci încheștat mîna, și trupul deșirat se răsturnă răpus peste drugul de fier. Apoi Radu Comșa își aduse aminte; îi dădu drumul cu milă.

Dar Șcheianu, gîfiind, își trecu degetele pe frunte și se întoarse cu pieptul apăsător în fierul ruginit.

Nu le răspunse la noapte bună. Femeia culese hîrtia mototolită și se așeză pe un bloc de piatră, s-aștepte.

7

Înaintea hotelului, Radu Comșa se despărți și de Virgil.

Portarul, somnoros, îi întinse o dată cu cheia un plic. Cunoștea culoarea, monograma din colț, scrisul lung, sigiliul cameei de inel în ceara albastră.

„Trebuie să sfîrşesc cu Zoe !...” îşi spuse, urcînd scările cu paşii înăbuşiţi de covorul vişiniu.

„Trebuie să sfîrşesc cu Zoe !...” îşi repetă în cameră, răsucind butonul luminii şi aruncînd plicul pe masă, fără să-l deschidă.

Somnul îi pierise.

Se dezbracă, dădu drumul robinetului, îşi frecă îndelung, cu mînuşa spongioasă şi cu apă rece, pieptul, gîtul, braţele pînă sus, umerii, îşi răcori ochii cu apă rece adunată în pumni.

Din oglinda dreptunghiulară, prinsă în ţinte de metalul nichelat, îi răspundea fiecărei mişcări, trecînd peria cu pasta de dinţi, o faţă improspătată, fără urme de oboseală, arămie şi prietenoasă, cu dinţii albi şi robuşti.

Îşi trase pijamaua, şi, cu coatele pe pervazul ferestrei deschisă deasupra mării, rămase nemişcat îndelungă vreme. Respiră cu nesaţ suflarea sărată şi udă.

Gura răcorită de apa cu mentă, singele biciuit de masajul rece, haina subţire lipită de trup, în care muşchii se mişcau elastic şi tinăr, îi dădeau o senzaţie triumfătoare de sănătate, de tărie şi siguranţă.

Viaţa i se arăta simplă, limpede, fără primejdii.

Cei porniţi o dată cu dînsul rămîneau în urmă, pe drum... Pe ce drumuri !

Se amestecau gînduri şi imagini nehotărîte... Hainele vîrgate ale lui Virgil Probotă... Ochii bestiali ai femeii cu bluza verde şi sinii mari... Unde o fi dormind în astă noapte Dan Şcheianu ?... Cu craniul lui, putred, de strigoi !...

Deasupra, adierea balansa sfoara de la stor. O înnodă ca să nu-i împiedice privirea spre cerul înalt.

Se adunau acolo nori repezi, tîrîndu-se pe faţa

lunii, ștergind cite o stea. Incepea să sufle vînt răscolit din larg.

Jos, valurile loveau mai puternic în lespezi.

Adierea îi legăna pe frunte o șuviță de păr; și-n carne îi tremura amintirea șuviței din părul Luminiței. De aci, gîndul lunecă cu trei zile în urmă...

Pe plața încropită de soare... Luminița în costumul de lină ud, cu bărbia în pumni, cătîndu-i în ochi... înotaseră pînă departe, era obosită, pieptul săpase două culcușuri rotunde în nisip, ca două cupe, în care sinii se ridicau și coborau o dată cu respirația. Nisipul plajei scînteia ca mii de cristali pisați, marea era foarte albastră, de culoarea cerului, și cerul foarte albastru, de culoarea mării.

Plecat peste margine, Radu Comșa își simțea și acum ochii și sufletul inundat de lumina cu pîlpîiri fierbînti, amăgitoare și fluide...

Atunci, din noapte, un duh al brizei, umed și întunecat, îi zvîcni în față.

O umbră neașteptată filfii, atingîndu-l aproape, acoperindu-l cu două aripi de funingine.

Se trase îndărăt, ridicînd mîinile cu o tresărire de spaimă.

Pasărea se zbatu, neagră, izbi orb în fereastră, bătut din aripi, cercînd să se agațe. Se auzi scrișnetul ghearelor lunecînd pe sticlă... Se răsuci, apoi, risipindu-se...

Radu Comșa reveni în pervazul ferestrei și privi din nou, cu obrazii în palme.

Dar vraja era ruptă. Era nemulțumit de spaima cu care dăduse înapoi. Slăbiciune a nervilor pe care nu și-o ierta! Peste lumina de adineauri apăsă umbra făpturii de noapte.

Și cerul era acum întunecat...

Fugeau rostogolindu-se nori fumegoși. Un strat subțire și despletit, jos, gonind spre miazăzi ; altul, încilcit și nepătruns, deasupra, tirindu-se mai încet, către întunecimile de miazănoapte.

Din scorburile lor, apărea în răstimpuri o lună decolorată și necunoscută, din altă lume.

Coasta de la Tuzla, cuburile albe ale vilelor de la Movilă se luminară brusc și ireal de aproape, într-o flacără albastră, de magnezium.

În larg, furtuna cu fulgere lungi trecu dintr-o parte în altă parte.

CAPITOLUL I

MERGEAU CÎNTÎND VITEJEȘTE

1

O stropitoare de stradă împrășcă cu un pieptene lichid asfaltul.

Radu Comșa se lipi de perete, așteptînd-o să treacă.

Un copil cu pulpele suflecate și subsuoară cu o papornită plină cu butelii de limonadă fluieră, îmbăindu-și picioarele goale în acest duș gratuit. În urma stropitoareii, din pietrele ude se înălța o răcoare plăcută.

Radu Comșa traversă strada către birou. Soarele dimineții era învăluit de nori alburii și subțiri. Nu începuse arșița. Capitala avea înfățișarea primenită dinainte de ceasurile nouă, cînd circulă numai oameni grăbiți, slugi întorcîndu-se de la piață, olteni cu coșurile în cumpănă, trăsuri cu bagaje de la gară, funcționarele de birou și magazin, cu obrajii proaspăt pudrați, pășind mărunt și sonor.

Huruiau ridicîndu-se obloanele prăvăliilor. Rîndașii șuruiau cu apă, pe trotuar, din tinichelele albe, nenumărați opt: 88888888.

„Victoria italienilor la Gorisia! *Moldova* cu declarațiile domnului Carp!... A apărut ediția... a apărut!...”

Tigănușul îi întinse gîfîind foile cu miros păcuriu de cerneală. Puse banul în gură, cît cîtă restul, și o

rupse mai departe la goană : „Eđițiaaa !... Comunica-
tul englez !... A apărut !...”

Radu Comșa își aruncă ochii din mers la tele-
grame : „Frontul oriental. Verdun. Amiralul Tirpitz¹
și războiul submarin.” Aceeași poveste ! Nimic nu
se mai petrece nou.

Războiul era acum ceva familiar și statornic, ca
indeletnicirea cea mai firească a noroadelor.

Trecu cu glas vibrind de trompete o companie de
gardă. Fără voie, pînă s-au depărtat, trecătorii pă-
șiră mai vioi în cadență.

În vestibulul biroului îi luă pălăria Ioniță, prezen-
tindu-și raportul :

— Vă adastă un domn ! Domnișorul Sachelarie
n-a venit încă... Lucră numai domnișoara.

Se auzea tăcănitul mașinii de scris.

— S-a înnegrit fain domnișorul la feredee ! con-
stată cu admirație Ioniță, ștergîndu-i cu peria praful
nevăzut de pe haină. Este și o telegramă de la
domnul deputat...

Cînd intră, domnișoara Betty nu întrerupse scrisul
la clapele care zvîcneau picioarele lungi de lăcuste
mecanice. Clătină numai capul exagerat de mic, sub
frizura enormă, pufoasă și bălană.

Un domn foarte înalt și spătos, tuns cu mașina,
cu fața congestionată puse alături gazeta germană
și se ridică țeapăn, în hainele cenușii cu mari pă-
trate verzi, salutînd militărește :

— Doctorul Carol Mayer ! V-a vorbit, desigur.
domnul deputat !... Pentru grîu... Doresc să semnez
neapărat scrisoarea astăzi.

Radu Comșa trecu în dosul biroului și răsfoi re-
pede hîrțile de sub cubul de cristal.

¹ Alfred von Tirpitz (1849—1930) — amiral german, comandant al
războiului submarin german în primul război mondial.

— Un moment !... Se află, îmi pare, o telegramă tocmai de la domnul deputat...

Telegrama lui Alexandru Vardaru vestea că se întoarce chiar în dimineața aceasta.

— Perfect ! Aștept ! se așează domnul Carol Mayer, uitându-se la ceas și reluînd gazeta.

— V-a căutat cineva la telefon. Întreabă dacă ai sosit ! spuse domnișoara Betty, mutînd coala de hîrtie albastră și potrivind-o cu mare băgare de seamă. N-a vrut să spună cine. Zice că nu e nevoie. Un domn !... Dar era glas de doamnă.

Radu Comșa răspunse un „bine !” scurt.

„Trebuie să se termine odată povestea cu Zoe !” își repetă o hotărîre veche acum, uitîndu-se dușmănos la pîlnia neagră a telefonului, de unde putea să cheme iarăși glasul nedorit.

Desfăcu plicurile cu un cuțit de os ; răsfoi dosare ; însemnă datele în agendă ; avea puțin de lucru ; tribunalele în vacanță ; cîteva termene de fixat în septembrie ; își aruncă din nou ochii pe ziare.

Domnul Carol Mayer cercetă ceasul și îl controlă cu ora pendulului din perete.

— Al dumneavoastră merge în urmă... În România nu se potrivesc două ceasuri !

Surise, punîndu-și gazeta împăturită în buzunar și dezvelindu-și o dantură cu prea mult aur, sub mustața tunsă după moda prusiană : două dungi înguste sub nări.

— La palat, orologiul arată douăsprezece ; la fundație, e douăsprezece și cinci ; cînd ajungi la Independența, e abia douăsprezece fără cinci... Și pînă la bulevard, zece pași, s-au făcut douăsprezece și un sfert... E ca și în politica dumneavoastră !... Domnul Filipescu spune că a bătut ora ; domnul Brătianu, că nu a sosit încă. Iar domnul Carp nici nu

vrea să se uite la ceas. Domnul Carp e un foarte solid cap politic !...

Radu Comșa mută din față cutia cu codurile Hamangiu care-i împiedicau privirea, și flutură ziarul de unde începuse să citească un articol.

— Aceasta o credeți dumneavoastră... Aci însă scrie altfel !...

— O ! ce scrie în gazetele românești !... Germanii sînt pentru dumneavoastră un popor de antropofagi... Gazetele românești vor războiul ; dar noi, pentru binele Romîniei, dorim să nu aibă loc. Ar fi teribil ! În două luni e un război sfîrșit ! pronunță domnul Carol Mayer această sentință fără apel, cu cel mai afabil suris din lume.

Pe Radu Comșa îl ofensă siguranța cumpătătorului de grîne.

— Domnule doctor ! — spuse — germanii n-au fost niciodată prea buni psihologi ! Credeți prea mult în forța organizării... Un război nu se face numai cu tunuri și zepelîne. Mai este încă ceva... Dar ce-ți spun dumitale, străin, care n-ai de unde să cunoști poporul ?

— Pardon ! întrerupse domnul Carol Mayer, mîngîindu-și cu un suris de satisfacție lanțul de aur trecut prin nasturele vestei. Pardon, sînteți în eroare !... Trăiesc în Romînia de la etatea de cinci ani. Vedeți că vorbesc romînește aproape ca limba maternă. Și fiindcă cunosc — cred, sînt sigur că Romînia nu are să reziste mai mult de două luni...

— Fiindcă n-are tunuri ?

— Și fiindcă n-are tunuri... Dar mai întîi fiindcă îi lipsește acel încă „ceva” de care vorbeați adineuri.

— Atunci, dumneata crezi că Ardealul...

— Ce știe badea Ion de Ardeal ? Acestea sînt discuții de oraș, articole de gazetă. Discursuri și în-

truniri... După ce a aplaudat discursul, publicul merge la grădină și aplaudă cupletele domnului Tănase, care are un nas foarte inteligent exploatat și foarte iubit de bucureșteni... Astă-primăvară au fost splendide bătaii de flori. Cine le-a văzut n-are nevoie de prea multă psihologie ca să înțeleagă că un public care se bate cu atîta frenezie cu roze nu poate vorbi de război decît în glumă! N-are prea multă poftă să înlocuiască rozele cu grenade... Iar badea Ion gîndește că n-are porumb și blestemă concentrarea, care-i smulge flăcării de la seceră... Pentru Germania însă războiul e o chestie de viață și de moarte. O știe și cel din urmă cultivator de cartofi din Pomerania... De aceea au alergat din America de Sud, din Asia Mică, din Balcani, de oriunde se află un german în stare să lupte.

— Îmi pare, cu toate acestea, că...

Radu Comșa nu-și sfîrși gîndul, măsurînd din cap pînă în picioare omul voinic care nu se afla pe nici un front, ci în acest București, cu disprețuitele lui bătaii de flori, se îndeletnicea nesupărat cu negustoria de grîu, fără îndoială foarte bănoasă. „Ori poate e un informator, un agent de propagandă... prea mult flecărește!”

Domnul Carol Mayer îi înțelese însă întrebarea și ridică mîneca stîngă.

Sub manșeta de mătase moale, se văzu un aparat ortopedic: mîna era de lemn, ascunsă în mînușa de piele.

— Suvenir de la Yser¹! lămuri fără să stăruie, continuîndu-și îndată cuvîntul: războiul modern este un examen serios pentru un popor și cere tenacitate... Românii nu sînt un popor tenace. O re-

¹ Aluzie la bătălia de pe Yser (fluviu în Belgia), unde, la începutul primului război mondial, după o luptă singeroasă, trupele aliate au stăvilit înaintarea trupelor germane (oct.-nov. 1914.)

cunosc și cei mai înfocați patrioți ai dumneavoastră. Brav, da; dar nu tenace! Și bravura nu înseamnă nimic dacă e numai o calitate anarhică a individului!... Războiul cere eroism disciplinat, colectivitate organizată... Vă subliniam că în România nu se potrivesc nici două ornice...

— Știu! Individul, la dumneavoastră, este număr: o unitate într-un tot. Dar dintr-o renunțare a individului, faceți o virtute națională! vorbi Comșa, urmărind în aceeași vreme cu ochii o scenă care se desfășura în birou.

Onisfor Sachelarie, secretarul, își strecurase pe ușă capul pătrat și negricios, cu fruntea chinuită de crețuri adânci, cu părul negru-albăstriu, pornit țepos îndată deasupra sprincenelor late de un deget. Își luă locul de la masa sa de la fereastră, plecându-și obrazul cu trăsături muncite deasupra hîrtiilor. Încercă penița pe unghie, ascuți un creion, adună foiele de lemn pe sugătoare.

Apoi, din buzunar, scoase un pachet de hîrtie subțire, dezveli pe genunchi un mănunchi de garoafe roșii și cărămizii; pîndi cînd domnișoara Betty scria mai cu zor pe clapele rotunde și-i lunecă florile pe mescioară, pe virful unei rigle.

Domnișoara Betty le dădu la o parte, fără să le privească și fără să se întrerupă: nu e vreme pentru fleacuri!... Dar încîntat de ispravă, Onisfor Sachelarie își frecă mîinile și se așternu de astă dată într-adevăr pe lucru.

Era muncitor bun. Fugar din Ardeal, venit la birou o dată cu Ioniță. Aci, omul aspru și simplu căzuse în mîinile cu unghișoare subțiri ale domnișoarei Betty. Radu Comșa surprindea unul din multele episoade ale acestei mici — drame, farse, comedii ori simple idile?

— Știu! reluă Comșa, întorcându-și atenția la domnul Mayer. Războiul de pînă acum a verificat însă fundamental erorile de psihologie ale germanilor...

Domnul Carol Mayer își așeză cu mîna sănătoasă mîna de lemn pe brațul fotoliului și continuă să zîmbească la aceste copilării, fără să se arate supărat.

— E tema franceză! Ne-o spun de doi ani. Ne-au spus-o mereu de la 70! Ne urăsc fiindcă nu sîntem niciodată distrați; fiindcă știm să voim, cu toată ființa... Într-adevăr, nu ne amuzăm cu eleganță. Sîntem un popor grav... Frivolitatea noastră, cînd o încercăm, e nenaturală și de aceasta ne intimidază într-atît, încît ne întoarcem îndată la gravitatea noastră de toate zilele. Căci viața nu e un amuzament. Aceasta am arătat-o și avem s-o mai arătăm! Germania are s-o arate tuturor celor ce nu vor să înțeleagă!... Mi se pare însă că domnul deputat în tîrzie! își cercetă încă o dată ceasul din vestă, disprețuind măsurătoarea pendulului din perete.

Alexandru Vardaru intră tocmai în acea clipă, în manta albă de drum, cu genele albe de praf. Ioniță, din urmă, îi aduse servieta și-i dezbracă pardesiul, ținîndu-l departe, să nu scuture colbul.

— Te-am făcut să aștepți, domnule Mayer! rosti deputatul, scoțîndu-și mînușile de piele și aruncîndu-le pe masă. Pariez însă că n-ai pierdut vremea! I-ai zis nițică propagandă pentru *Mittleuropa*¹. Ca mîine o să te transportăm pachet într-un lagăr, sau o să te trezești expulzat ca indezirabil! Fii sigur că n-am să pun nici un cuvînt pentru dumneata... Dimpotrivă! Am să-ți plătesc cu ingratitudea noastră moldo-valahă toate binevoitoarele dumitale povețe...

¹ Vezi nota 1, p. 99.

Domnul Carol Mayer își arătă într-un ris foarte vesel toți dinții de aur, dovedind că e un om care știe să prețuiască glumele fără intenții răutăcioase.

Alexandru Vardaru scutură mina lui Radu Comșa, își frecă praful de pe ochi cu batista despăturită, mișcându-se prin cameră ca să se dezmoștească.

— Mizerabilă șosea ! De la șase de când tot vin... Desigur, n-a dat nici un semn Staicovici !

Și fără să aștepte răspunsul, întorcându-se către domnișoara Betty :

— Domnișoară Betty, domnișoară Betty, mai puțină manichiură și mai multă atenție ! Mi-ai scris pretutindeni în contract șaptesprezece mii în loc de patruzeci și șapte... O oră am pierdut pînă să transcriu copiile.

Domnișoara Betty și-ar fi retras, dacă ar fi fost cu puțință, unghiile lăcuite, în carne, ca pisicile. Nu i se mai vedea decît ceafa roză sub cîrlionții bălani ca laptele în care s-ar dilua cîteva picături de sînge.

Scrisoarea domnului Carol Mayer fu semnată într-o jumătate de oră. Griul trebuia predat în două săptămîni. Domnul Carol Mayer, ținînd portbiletul pe colțul biroului, cu degetele de lemn în mînușă, trase și numără treizeci de hîrtii foșnitoare și nou-nouțe.

— Preferăm plata direct, nu prin bancă... zîmbi cu subînțelesuri reprezentantul consorțiului german. E mai primitiv și mai puțin elegant, aproape preistoric, dar e mai discret și mai prudent pentru toată lumea pe asemenea vremuri.

Se ridică gata de plecare, salutînd militărește, cu tocurile lipite, sunînd un pinten nevăzut.

După plecarea lui, Alexandru Vardaru zvîrli bancnotele în servietă fără să le mai numere încă o dată.

Apoi, luîndu-și servieta de pe teancul de coduri, hotări :

— Dacă nu ai nimic de lucrat, mergi cu mine, Comșa !... Cît mă spăl și mă schimb putem vorbi. La trei plec în Moldova !

Radu Comșa aruncă hîrțiile în sertar.

2

— Întorc. acasă ! porunci Vardaru șoferului, care se răsuci să închidă portiera mașinii, trîntind-o în încuietoare.

Casa lui Alexandru Vardaru se afla la Șosea.

Era cu hîrtie albastră în ferestre ; în grădina din față crescuseră florile stufoase și dese. Trandafirii se scuturau. Pe alei năpădiseră ierburile, ca într-un loc de mult neumblat.

O bancă albă și o masă rotundă de trestie, sub un arțar cu frunzele verzi, pătate cu alb, așteptau părăsite.

— De ce nu plivești ? arată Alexandru Vardaru cărările servitoarei care tira geamantanul gîfiind. Nu-ți dă în cap ?...

Ca și domnișoara Betty, Marița nu încercă să se dezvinovățească. Lăsă valiza pe peron și fugi, cu picioarele desculțe, să deschidă prin dos.

Candelabrele erau înfășurate în pînză subțire și verde. Oglinzile, în aburul de praf, răsfrîngeau umbre-fantome. Covoarele strînse sul. Miros de năftalină.

Pașii sunau deșert pe parchet în sălile înalte.

Numai biroul lui Alexandru Vardaru, camera de dormit și baia erau aerisite, cu ferestrele în lături.

— Într-un sfert de oră am terminat ! se grăbi Alexandru Vardaru, desfăcîndu-și butonul de la

guler și trecînd în camera de baie. Marito! două cafele!... Comșa, găsești ziarele străine pe birou, dacă nu le-o fi întrebuițat idioata...

„Idioata” plecase după cafele.

Radu Comșa nu desfăcu benzile neatînse. Se așeză pe scaun; iar din cadra de la birou îi surise Luminița.

În perete, în față, se afla un tablou mare, o pictură de iscusit meșter. Elena Vardaru, mama Luminiței, așa cum va fi fost la douăzeci de ani. Era o mare asemănare între mamă și fiică; dar în chipul Luminiței lipseau liniile moi și transparente, care dădeau portretului din perete un aer îndepărtat, străin de această lume.

Luminița era numai viață și fotografia-i păstra ceva din lucirea neastîmpărată a ochilor...

„Cu mutra mea de gaită ar fi ridicol să încerc a juca roluri de tragedie!” izbucnise în rîs, într-o seară cînd o întrebase dacă a fost vreodată tristă.

Așeză cadra mai în lumină. Cu dînsa într-adevăr viața nu poate avea nimic trist și ascuns.

— Caută, te rog, în servietă! vorbi Alexandru Vardaru, prin ușa întredeschisă, din camera de baie. E un plic oficial care te interesează!...

Radu Comșa desfăcu servieta și răscoli între hîrtii. Deschise plicul cu inscripția „Ministerul de Interne” și citi: „Domnule, în caz de mobilizare vă rugăm a vă prezenta în termen de 48 ore la biroul... Serviciul... din ministerul nostru, unde sînteți repartizat pe ordinea de mobilizare în calitate de... Alăturat aveți ordinul de mobilizare, emis de Direcția... din Ministerul de Război.”

Prins cu un ac, ordinul Ministerului de Război...

Răsuci hîrțiile pe toate fețele. Ce însemna aceasta?

Hîrțiile purtau data de acum trei zile, cînd își aminti că Vardaru întîrziase toată dimineața la

Interne și la Război. Înțelese și roși. Dispunea așadar de soarta lui ca de a unui copil ?

Se ridică de pe scaun și măsură parchetul cu nemulțumire.

În camera de baie se auzea improșcarea sonoră a apei.

Dușul vijii din nou.

— Zici că n-a venit Staicovici ? întrebă glasul lui Alexandru Vardaru, întrerupînd șuruitul dușului. Trebuie să-i trîntim somație. Notează, te rog !...

Afacerea Staicovici era de mică însemnătate.

Se ghicea că Alexandru Vardaru stăruia asupra ei numai pentru a nu da răgaz să vorbească despre tot ce-i stătea lui Comșa pe suflet. Dar aceasta nu putea sfîrși așa.

Nu s-a gîndit niciodată să se pună la adăpost și cu atît mai puțin să roadă scările ministerelor pentru asemenea manopere. Că a evitat timpul pierdut cu concentrările e altceva. Ar fi fost o prostie să fi făcut altfel. Dar de mobilizare... război ! Acolo e o lașitate să eviți. E viața pe care vrei s-o cruți, cînd alții și-o dau... Oprit înaintea ferestrei, Radu Comșa își recapitulă cum avea să decurgă explicația.

Pe șosea, dincolo de șiragul prăfuit al teilor, săgetau automobile repezi : o trăsură, cu o doamnă și două fete în haine albe, se întorcea în pasul cailor. Una din fete ținea pe genunchi un uriaș maldăr de flori...

Se mută de la fereastră, înaintea bibliotecii, și trecînd mîna peste legătura de piele, citi titlurile familiare : „Demangeat¹, *Histoire du droit romain. Le droit pur.*”² Ce situație idioată !... Nu găsesc cuvinte.” Era mai greu de cum crezuse.

¹ Joseph-Charles Demangeat (1820—1896) — juristconsult francez.

² Istoria dreptului roman. Dreptul pur (fr.).

Va lua plicul și-l va înapoia simplu, fără multă vorbă. Din obicei, așează volumele desperecheate în raft.

— Ce-ți spunea doctorul Mayer ? întrebă Alexandru Vardaru, intrînd îmbrăcat în alte haine, bărbierit și mirosind a apă de păr. Am venit cu dînsul în tren joia trecută : ținea piept unui compartiment întreg, cu „victoria finală a puterilor centrale...” Simionescu de la Birlad să-l ia în gheare, nu alta. Fierbea... Dar nu poți lovi un invalid... Am ajuns la o fază absurdă a neutralității ! Polemici între rusofili, germanofili, francofili, anglofili... Toți am uitat că datoria noastră dintîi e să fim și să rămînem romînofili, romîni pur și simplu !

Radu Comșa luă plicul de pe birou cu hotărîre :

— Nu înțeleg, domnule Vardaru...

— Te rog să înțelegi !... îl opri Alexandru Vardaru, punîndu-i pe umeri mîinile ce miroseau a săpun proaspăt. Am făcut-o pentru mine, nu pentru dumneata ! O să avem nevoie... în prima lună de mobilizare toate au să se dezorganizeze... Am nevoie de dumneata, pînă îmi adaptez lucrările la situația nouă care ne va surprinde atunci.

— Se găsea alt mijloc, în loc...

— Te rog ! te rog ! nu ne grăbește nimic... de altfel mai putem discuta și altă dată. Acum servește dulceață !...

Marița, încălțată de data aceasta și încinsă cu șort alb, aștepta cu tava de dulceață și cafea. După ce așează în farfurioară lingurița de dulceață, lui Radu Comșa îi fu greu să reia discuția. Puse plicul în buzunar. Într-adevăr, nimic nu-l grăbea !...

Era o formalitate extrem de simplă, care se putea împlini oricînd : n-au să fie prea mulți acei care vor cere să meargă pe front...

Alexandru Vardaru scoase agenda și fixă programul pentru cele trei zile, cît avea să lipsească în Moldova. Vorbea pășind apăsător cu picioarele scurte, în parchetul fără covor, mutînd cîte un scaun din loc.

Observă stratul subțire de praf de pe masa bibliotecii și se întoarse să apese butonul de porțelan. Soneria izbucni lung în casa goală.

Cînd se ivi Marița, Alexandru Vardaru, fără să întrerupă fraza, trecu un deget peste ceața de praf și arată urma rămasă. Servitoarea se repezi să șteargă cu colțul șorțului, dar Vardaru o opri :

— Nu cu asta ; cu cîrpa ! Și nu acum !... cînd nu sînt aci !

Obrazul fără vîrstă al slugii se aprinse stacojiu. Marița își plecă rușinată în pămînt ochii verzi, de culoarea pelinului veșted.

— Acum ce-mi stai ca în strană ? Spune lui Neculai să întoarcă mașina !...

Îl conduse pe Radu Comșa pînă în Calea Victoriei. Lua dejunul la senatorul Bogza, fratele ministrului, de unde avea să afle cele din urmă știri ; de acolo pleca direct la gară.

— Mîine ori poimîine era vorba să se convoace Consiliul de Coroană. Dacă e ceva grav, amîn ! Las răspuns la telefon lui Ioniță. La revedere !...

Alexandru Vardaru se prăvăli pe spate, în fundul mașinii. Neculai sună și apăsînd pedala dădu drumul lanțului de trăsuri și automobile, oprit o clipă.

Radu Comșa porni fără țintă, căutînd umbra de pe lingă ziduri.

Amiaza de august dogorea acum din plin ; trecătorii înaintau moleșiți pe sub corturile vîrgate ale

vitrinelor. Femeile aveau rochiile foarte subțiri ; o înfățișare lîncedă de oboseală lunguroasă ; bărbații, cu pălăriile în mînă, își tamponau fruntea cu batistele. Ce putea să se mai întîmple „grav“ ?

Era numai o mare toropeală, care muia asfaltul și făcea caii birjelor să clempăne cu urechile blegi.

Un vînzător de gazete număra un pumn de gologani, pe treptele unui gang. Din ușa deschisă sufla un șuvoi de curent rece. De pe celălalt trotuar, un cunoscut îl salută întrebîndu-l din ochi, cu gestul mirat, ce caută în Capitală pe canicula aceasta ?

La palat, sabia soldatului de gardă sclipea fulgere fierbinți în soare. Un ciine se strecură printre trăsuri, cu limba roșie spînzurînd lung afară.

Însuportabilă căldură !... Se decolorează cărțile în vitrine. N-a mai apărut nimic nou. Cine mai citește pe dogoarea aceasta ?...

Îl priviră lung două femei ; una se întoarse spunînd ceva tovarășei. Avea rochia albastră de culoarea fulgerelor noaptea ; i se vedeau pulpele rotunde în ciorapi de mătase aurii. Își amintea de undeva figura. Sînt multe figuri pe care le recunoști, fără să le fi cunoscut vreodată. Chipuri fără nume, întîlnite pe stradă, într-un restaurant, într-o gară, între două trenuri. S-au oprit ochii în treacăt. A rămas imaginea lor fugace, ascunsă undeva, de unde acum tresare. Oameni cu bucurii, cu griji... Ciudat : atîția cîți trec pe lîngă tine, fără să știi cine sînt, ce duc cu ei !... „Nimeni nu înțelege pe nimeni.“ Flaubert a spus-o parcă aceasta !... Dar realitatea e încă mai plină de înfricoșare. „A nu înțelege“ înseamnă a fi încercat să înțelegi și a nu fi izbutit. „Nimeni nu vrea să cunoască pe nimeni.“ Acesta e adevărul cel teribil !... Trăiești cot la cot cu semenii de-ai tăi, pe care n-ai curiozitatea să-i cunoști nici cît ai avea-o pentru o vîietate din altă planetă, ori din altă epocă geologică...

Și acești oameni necunoscuți între ei, indiferenți, alcătuiesc un oraș, o țară. Între ei și domnișoara Betty ; între Alexandru Vardaru și Onisfor Sachelarie, între el și Marița, sluga cu ochii de culoarea pelinului vestic, ce legătură poate exista ? Ce dureri, ce revoltă, ce aspirații comune ? Ce pot voi entuziasmat laolaltă ? Pe căldura aceasta tropicală !...

Radu Comșa coborî de pe trotuar să ocolească mulțimea îmbulzită înaintea vitrinei de la Independența, unde o hartă uriașă, cu stegulețe colorate în vîrf de ac, arăta fronturile după ultimele comunicate.

Șiragul trăsurilor și mașinilor se încrucișa necurmat ; un rînd spre Capul Podului, un rînd spre Poștă.

Într-o limuzină, o femeie foarte frumoasă ; alături de șofer, un ciine-lup privea grav curgerea lumii. Cine sînt toți ? Un general cu bărbită căruntă a salutat pe cineva de pe trotuar, vesel, fluturînd mîna îmbrăcată în mînușa albă... Ce tainică legătură, tainică și trainică poate fi între el și popa de țară cu umbrela de ploaie alergînd unde a întîrziat ? Între puzderia de oameni care se ghiontesc o clipă ? Între doamna foarte impunătoare cu haina de mătase plesnind pe trup și între portarul de minister trecînd cu condica vîrgată subsuoară ? Între perechea în costume albe de tenis, cu rachetele în învelitoare cadrilată și birjarul care s-a ridicat în picioare să vadă de ce s-a oprit trăsura dinainte ?... Necunoscuți !... Se uită încruntați unul la altul cînd s-au izbit gonind piept în piept, sau politicos se feresc în lături, rostindu-și scuze cu suris prefăcut și convențional, alergînd mai departe. Necunoscuți fără număr. Fără nume. Nu știi cine sînt — cum poți ști ce vor ? Cum poți hotări ceva grav, unanim, etern, în numele lor ?

Radu Comșa își scoase și își așază batista în buzunarul de la piept, fără nici un motiv, uitînd ce voia să facă cu dînsa.

Surprinzîndu-și gestul și preocuparea, zîmbi în sine : „Mi se pare că pregătesc un discurs pentru neutralitatea eternă !... Doctorul Carol Mayer m-ar aplauda încîntat ! Nû ! Doctorul Carol Mayer nu mai poate aplauda. Cu o mină de lemn nu se poate aplauda.“

Își aruncă ochii la Capșa.

Era ora aperitivului. Cafeneaua, îngustă ca un vagon, gemea. Îi făcu loc, trăgîndu-se pe canapea, Titel Iliescu, care întinse mîna cu prietenoase exclamări :

— Cînd ai venit, Radule ?... Te-ai înnegrit, să joci rol de maur zuliar¹ la Național.

Radu Comșa se privi involuntar în oglinda din față. Era într-adevăr foarte brun, ars de soare, aci, între atîtea figuri bolnăvicios decolorate.

Prietenul îi cercetă o clipă cu o imperceptibilă în-crunțare între sprîncene, apoi vorbi, uitîndu-se pe fereastră și surîzînd, cu tristețe parcă, unui gînd :

— Am văzut pe doamna Zoe Vesbianu. Mai frumoasă ca oricînd !...

— Și de ce îmi spui mie ? strînse din umeri Comșa.

— Cum, de ce-ți spun ție ? se întoarse Titel Iliescu mirat, gata să-l tachineze.

✓ Dar văzînd chipul înăsprit al prietenului, își reveni cu părere de rău.

— Iartă-mă, dacă...

Apoi se sili să schimbe vorba :

— Privește la masa Antantei ! Ai zice că e Marele Consiliu Aliat.

¹ Zuliar — gelos. Aluzie la Othello, generalul maur din tragedia cu același nume de W. Shakespeare.

La o masă din fund, un grup plecat pe o hartă urmărea explicațiile unui domn pipernicit, slab, ras pînă la culoarea vinetie a pielii, cu o pălărie imensă, dată pe ceafă. Demonstra, fără îndoială, o mișcare decisivă de trupe, așa cum ar comanda-o el, căci, atunci cînd stirși, privi tovarășii triumfător, dîndu-și pălăria pe ceafă cu un bobîrnac victorios : germanii erau pierduți !

Se aflau adunați gazetari, cunoscuți oameni politici, poeți, cu și fără volume, actori cu faimă, tineri fără nici o îndeletnicire, micul parlament nelipsit la ora zece dimineața, la douăsprezece, la două, la șase, la opt seara : ora cafelei cu lapte, a sfârșitului, a țuicii, a băuturilor răcoritoare.

În amestecul de haine corecte după ultimul jurnal și de haine boeme, cu lavalieră și pălării late, figura aspră și arsă de soare a cîte unui proprietar, atunci întors de la seceră ori de la treier, arăta ca un urs păduratic într-un panoptic cu figuri de ceară.

Un intervenționist celebru, care dezlănțuise multe scandaluri și huiduise în stradă pe trimisul extraordinar al Austriei, vocifera în picioare cu glas detunat, fluturînd un ziar filogerman în mînă :

— Am să le rup urechile !... O să-i spînzurăm în Piața Teatrului ! Să-i scuipe trecătorii !...

— Lasă, viteazule ! îl întrerupse, trăgănînd, un bătrîn chel, care nu-și lăsă din gură paiul mazagranului. Mai bine ți-ai încheia nasturii la pantaloni, Adriene !

Intervenționistul își trecu mîna la nasturi și-i încheie fără grabă, potolindu-și doar diapazonul perorației.

— Unde iei masa, Radule ? întrebă Titel Ilescu, lăsînd vermulul neisprăvit, prea fad, deși în pahar pluteau două bucăți de gheață artificială.

Toate păreau moi, calde, fără gust, într-adevăr artificiale, pe zăpușeala aceasta.

— Indiferent : Enescu, Iordache !...

— Atunci la Enescu ! Să-mi șterg gustul sleit de pe gît, după două luni de popotă ! se plinse Iliescu, întors abia de o zi din concentrare.

În timpul mesei, povești episoade din aceste două luni.

Lipsise din țară multă vreme. Își cheltuia, fără pasiune și cu discreție, venitul unei moșteniri dăstul de însemnate. Prin viață trecea ca și pe stradă, privind cu ochi care înțelegeau totul și nu voiau nimic, obosit de toate fără să fi încercat ceva. Poate ascundea o amărăciune, o deznădejde, o pricină de su-părare reală, dar nimeni nu i le știa.

Cele două luni de concentrare aduseseră o schimbare în monotonia existenței sale fără scop, care îl înviorase...

Văzuse alți oameni, trăise în case nevoiașe de țară, fără confort și fără lumină, luptase cu insectele, își muncise oasele pe lațe tari — toate luaseră proporții de adevărate evenimente.

— Două luni de viață pierdute, de care nu mă plîng... Dar n-ăș vrea să se repete îndată ! încheie, desfăcînd carnea de pe osul unui picior de pui. Ceea ce m-a interesat cu deosebire a fost țaranul. Abia acum l-am descoperit. Nu-i cunoscusem decît vara, în vilegiatură : femei care vindeau zmeură, pui ; că-lăuze, în excursii ; un cioban la o stîină, unde ne-a prins o dată ploaia, pe Caraiman... Acum l-am descifrat de aproape. Cîteodată mi s-a deschis singur... Moale, cum mă știi, nu prea făceam instrucție și nu-mi pierdeam răbdarea cu dînșii. Mă amuzau ! Sol-dații au simțit-o și nu-mi mai vorbeau cu sfiala obișnuită față de superior...

Titel Iliescu făcu o pauză : în ochii albaştri și clari luci o amintire care-l făcu să zîmbească. Radu Comșa înțelese că se pregătește să povestească ceva și fu nerăbdător, fiindcă prietenul istorisea minunat, ca un actor, cu mimică și umor, schimbînd glasul după rolul personajelor.

— Da — reluă Iliescu — sînt într-adevăr amuzante ideile lor despre stat, rege, guvern și toate prerogativele constituționale... Îmi vorbește unul, un servent, Vasile Breazu, de pe undeva din ținutul Tutovei. Nici mai breaz, nici mai sărac cu duhul decît ceilalți... Soldatul tip, așa cum găsești trei sferturi într-o baterie : „Cit ne mai ține, domle sublocotinent ? Că ne fac alții copchiii acasă !” „Cine să vă țină, mă camarade ?” „Statul, domle sublocotinent !” „Apoi dacă zici tu că statul, atunci statul, mă Vasile, o să ne țină pînă la război...” „Cu nemții, domle sublocotinent, ori cu rușii ?” „Cu nemții ori cu rușii, aceasta numai statul o știe...” Dă din cap cu neîncredere. „Cu rușii, nu credem, domle sublocotinent. Ce are statul cu rușii ? Nu-s de-o lege cu noi ?” „Atunci, dacă vrei tu, fie și cu nemții, Vasile !” „Păi și cu nemții, domle sublocotinent ? Ce avem noi cu dîșii ? Ei cu drăcăriile lor, cu mașinile !... încolo, de treabă oameni, care nu se mai află !... Era unu la noi, la triirătoarea boierului, unu Iohan. Cam lua el, nu-i vorbă, luleaua neamțului sîmbăta seara și nu se trezea pînă luni. Da om bun Iohan !... Tot ce aveam betejit, la el își găsea leacul. O cinste de rachiu ; nici nu vrea să audă de mai mult !... Amu s-o fi dus în țara lui, l-o chemat și pe dînsul la datorie. Poate-o murit, săracul !... Și să vorbim drept, domle sublocotinent : cum o să ne batem cu Iohan ? Ce avem noi cu el ?” „Bine, camarade ! Nu ne-om bate atunci nici cu Iohan. Om sta în bordeie, pînă or isprăvi alții să se bată...” Dă din cap : „Parcă statul zice așa ! Lui îi

trebuie război cu ghermanul și gata ! Zice că prea să-ntinde, și statului nu-i convine asta." „Dar ce crezi tu că e statul, mă uritule ?" „Hei, că parcă dumneavoastră, domnule sublocotent, nu știți mai bine decît noi !... Maiestatea sa, dōmnii generali ! Pe urmă, o mulțime de boieri care scriu, umblă, dau poruncile, grijesc de treburile țării... Îi cheamă maiestatea sa, cînd vede că ceilalți au făcut-o de oaie și le zice : Iaca, dau poruncă anul ista să fiți voi stat ! Dar vedeți, să nu care cumva să vă prind și pe voi cu mița-n sac, că vai de mama voastră ! Se cheamă că se fac ei atuncea stat, ne poftesc frumușal la alegeri, ne mai duc cu jandarmu cînd ne lăsăm greu, mai dă un boloboc cu vin, se mai tocmesc între dinșii — na și ție, să nu zici că-s om rău ! — și doi-trii ani ei is statul... Pe urmă, cînd se ticăloșesc ș-aistia, maiestatea sa îi schimbă cu cei care li-o vinit cuminenia la cap. Acum, zice că i-o spus maiestatea sa Brătianului : Te-am făcut stat, dar vezi să mi te porți cu cinste ! Ai văzut cum se-ntind ghermanii ? Mie aiasta nu-mi place ! Pînă într-un an să le retezăm clonțu, că altfel nu mai încape lumea de dinșii ! Să supără franțuzul și rusul... Și le-om reteza clonțul, domle sublocotent, dacă-i ordin." „Fugi mă, că spui idioții !" Rîde : „Parcă aieste nu le știți dumneavoastră mai bine decît noi !... Numai una mă tem că n-o știți !" „Care n-o știu, Breazule ?" „Anume, nu știți că ne ajunge și pe noi cuțitul la os, cum îl răzbește și pe bou, cit îi de bou !..." „Ce vrei să spui cu asta, Breazule ?" „Ia, tot niște idioții cum le-ați botezat dumneavoastră ! N-avem oare și noi cuvînt, n-avem și noi barem o părticică de drepturi ? Statul ista, nu pe spinarea noastră se ghiftuiește ? Nu-i dator să ne întrebe și pe noi ce ne doare ?" Aceasta e, dragă Radule, pregătirea morală a războiului ! încheie Titel

Iliescu, răsucind sticla în răcitoare, cu gîndul îndepărtat și cu mîhnire în glas.

— Nici nu-ți închipui cît ai fost în nota doctorului Mayer, un fost combatant german, care-mi demonstra astăzi dimineată lipsa noastră de pregătire...

— Nu știu cine e acest Mayer al tău, dar are dreptate... Din nefericire are dreptate! Și e trist, dragă Radule, că vina e a noastră, a mea, a ta, a tuturor celor pe care-i vezi aici și care voim cu toții războiul! Nu mă îndoiesc că toți sîntem sinceri și că-l voim din toată inima, pentru a elibera Ardealul, Maramureșul, Banatul. Nici nu mai putem admite că poate fi altfel!... Dar ce am făcut toți, eu, tu, alții ca noi; ce am făcut ca să avem dreptul de a cere lui Vasile Breazu să ia pușca la umăr și să treacă văgăunile munților, ca să fie eroin și eliberator? Dacă-i dai ordin, se duce, evident că se duce, și dacă-i dai ordin strigă și ura, chiuie, merge la moarte, așa cum a mers neam din neamul lui!... „Le-om reteza clonțu, domle sublocotinent; dacă-i ordin di la stat, o facem și pe asta, măcar că nu de asta ne arde nouă. Ne ustură la inimă bieții copilași pe care i-am lăsat flăminzi în bordeiele noastre!” Mă uitam la dînșii ca la niște fenomene: Aceștia sînt barbarii traci!

Titel Iliescu picură romul în cafea și privi obosit mesele dimprejur. Radu Comșa se întrebă încă o dată în ziua aceea ce legătură misterioasă și subterană poate să fie între toți necunoscuții aceștia, ca să primească o hotărîre luată în numele lor și să-i vrea împlinirea pînă la eroica lepădare de sine.

— Război n-are să fie niciodată! decise Comșa, împingînd ceașca de cafea în lături.

— Aceasta nu poți s-o spui, Radule! zîmbi Titel Iliescu. Dacă statul lui Vasile Breazu dă ordin, n-ai ce face! Vasile Breazu se duce, te duci și tu, merg și eu... Mirîm, dar ne ducem!

Aruncă șervețul. Restaurantul se golea. Prietenul îl întovărăși cițiva pași, pînă găsi o trăsură goală.

Căută și Radu Comșa una din ochi. Dar toate cele deșarte erau cu pernele ridicate — se întorceau acasă.

Birjarul arăta cu biciul, fără să oprească, direcția în care i-ar face hatîrul să meargă: „Bulevard, co-nașule! Bariera Moșilor!”

Radu Comșa o luă pe jos, furios, în soarele care frigea mai cumplit decît acum două ore. Tocurile se infundau în asfaltul moale. Ferestrele arătau perdele trase.

„Cel puțin găsesc răcoare acasă!” se mîngîie, grăbind pașii o clipă, dar domolindu-i iar, sub arșiță.

Pe Popa Tatu, trecu bălăngănind deșert un tramvai. Conducătorul își puse batista roșie în jurul gîtului și îndemna caii, ridicînd numai pe jumătate biciul și lăsîndu-l la loc, ca o mîină de ceară care începe să se topească.

În sfîrșit aiunse și în Știrbey Vodă. De aci, cițiva pași...

4

Răsuci cheia, dar ușa era deschisă. Aruncă pălăria pe divanul antreului și intră în camera întunecoasă, cu îndoita umbră: a storurilor trase și a draperiilor vișinii.

Cineva se mișcă din întuneric, ridicîndu-se. Nu desluși la început.

— Zoe!

— Da, Zoe! rîse cu veselie silită umbra, ieșîndu-i înaintea cu foșnet de rochii. Nu spui: ce surpriză?

— Nu spun : ce surpriză ! răspunse fără prietenie Comșa, repetîndu-și în gînd hotărîrea : „Acum trebuie să fiu scurt, fără șovăire, repede ! *Und jetzt, rasch !*” cum spune tactica doctorului Mayer.”

— Radule ! Ce însemnează toate acestea ?... se apropie umbra, schimbînd glasul a lingușită mustrare.

Cercă să-i cuprindă gîtul cu mîna și-i căută gura cu buzele.

Radu Comșa își feri obrazul ; sărutul îl atinse, neisprăvit și ridicol, în bărbie.

— Înseamnă că trebuie să sfîrșim ! hotărî, depărtîndu-se ca de o atingere primejdioasă. Înțelegi, o discuție e penibilă...

— Tre-bu-ie să sfîr-șim ! silabisi apăsător și teatral umbra, dînd îndărăt și lăsîndu-se într-un jîlt.

Aruncă pe un scaun gentulița :

— Așadar, trebuie să sfîrșim ! E foarte simplu, nu ? Cum ai spune : de această pălărie m-am plictisit, trebuie s-o schimb, nu mai e de sezon !... Și cu atît s-a terminat !...

Radu Comșa îi întoarse spatele și se plimbă în cameră, cu mîinile în buzunări.

— Șezi, te rog ! Ia loc... îl invită ironic Zoe Vesbianu. Vezi : făc ca la mine acasă ! Mi-ai spus-o de atîtea ori ! Uite scaunul de colo, e la o distanță îndestul de convenabilă... Șezi... și să vorbim.

— N-avem nimic de vorbit. Ce să vorbim ? continuă Radu Comșa să se plimbe.

Zoe Vesbianu rîse în ungherul ei întunecat, mișcîndu-se în jîlt.

— Oamenii binecrescuți găsesc totdeauna ceva de vorbit... Uite, de exemplu : Cum te-ai amuzat la Constanța ? Ce lume cunoscută se afla acolo ? Ce crezi

¹ Și acum, repede ! (Germ.)

de bătălia de pe Somme ? Nu e nevoie de prea multă imaginație ca să le descoperi...

— Și pentru ca să afli astea vii pe cea mai teribilă căldură în casele oamenilor ?

— Da, domnule Radu Comșa ! Pentru ca să aflu acestea vin pe cea mai teribilă căldură în casele oamenilor. Cînd oamenii nu răspund la scrisori, cînd dresează servitorii să spună că nu s-au întors de la băi, cînd oamenii întorc capul pe stradă, prefăcîndu-se că nu te văd — atunci îi descoperi unde știi că se află. Acasă ! Mai ales cînd nu intri înțîia oară în această foarte bine fortificată retragere... E cum nu se poate mai simplu...

— Într-adevăr, sînt anumite persoane pentru care toate acestea par cum nu se poate mai simple ! întări agresiv Radu Comșa.

— Cum spui aceasta, Radule ! rosti dureros femeia. Vreau să-ți văd ochii cînd spui aceasta... întunericul te face laș.

Se ridică și trase în lături, cu o smucitură, draperiile ; dădu drumul storului, care se răsuci pînă sus, cu un zgomot sec.

În izbucnirea de lumină, femeia apăru cu trupul înalt și elastic de viespe ; sinul și coapsele pline, curmate de un mijloc foarte subțire. Asemănarea era accentuată de costumul de mătase în benzi circulare, negre și galbene, strînse mînușă pe trup.

— Așa da ! ne putem vedea ochii ! spuse așezîndu-se la loc în jîlt și ridicînd picior peste picior.

Radu Comșa clipi des, pînă i se deprinseră ochii cu lumina ; apoi se opri cu mîinile la spate, înaintea unei gravuri, studiînd cu impertinență liniile fine ale desenului, ca și cum nu se mai afla nimeni în cameră.

— Vă admirați achizițiile ?... Văd o groază de schimbări... Și figuri noi văd, domnule Radu Comșa... Fetița aceasta cu ochii de japoneză !...

— Te rog ! se întoarse brusc Radu Comşa şi-i smulse din mână fotografia Luminiţei. Te rog, nu permit !...

Aşeză rama la loc pe birou.

Dar în miini îi rămăsese atingerea dogoritoare a femeii.

Zoe Vesbianu cercetă curioasă fotografia. Era un instantaneu : Luminiţa Vardaru în flanelă albă de tenis, cu racheta în mână, rîzînd în soare. Umbrele şi luminile erau puternice, se vedeau numai dinţii albi şi, din pricina soarelui, ochii cu pleoapele micşorate apăruseră pe clişeu mai oblici decît în realitate ; ochii de musmé¹. Îşi desprinsese cu tristeţe privirea :

— E domnişoara Vardaru ? întrebă cu glas din care pierise intenţiile batjocoritoare.

Radu Comşa îşi căută de lucru, punînd în ordine un teanc de reviste.

— Radule !... M-auzi ? Radu ! Am fi putut să ne despărţim prieteni !...

Din pricina pălăriei mici şi cu borurile coborîte mult pe ochi, Zoe Vesbianu privea ţinînd capul pe spate, cu bărbia îngustă în sus.

Aşa, avea o înfăţişare provocatoare, chiar cînd era umilită şi fără putere, ca acum.

O pană subţire şi curbă tremura ca o antenă de insectă.

Radu Comşa continuă să potrivească după mărime revistele ilustrate.

— Radu !... chemă femeia abia respirat.

Radu Comşa ridică privirea şi o sfredeli înţîia dată în ochi. De ce spusese Titel Iliescu că e mai frumoasă ca oricînd ? Nu avea nimic ca nealtădată. Ochii umbriţi de cearcăne mari, albastre, nările subţiri, dilatate

¹ Musmé (în l. japoneză = tinărară) — aici : japoneză.

la fiecare respirație, buzele întredeschise pe dinții mărunți... Aceeași dintotdeauna. Când cunoști fiecare colț intim al trupului, când nu mai e o taină pentru tine, când știi cum își încheală brațele după gît la sărut, cum se lipește de tine — ce femeie e mai frumoasă decît era cînd n-o cunoșteai ?

Zoe Vesbianu înfruntă examenul, legănînd piciorul dezvelit, care arăta ciorapul străveziu, de culoarea elitrei de cărăbuș.

Voia să fie rea și tare, dar ochii îi înotară în lacrimi abia stăpînite.

— Așa sfîrșim, Radule ? își trase rochia peste picior. Aceasta a fost tot ?

Radu Comșa strînse imperceptibil din umeri. Ce putea să facă ? Cine era de vină ?

— Ai primit cel puțin scrisorile mele ?

Comșa deschise mut un sertar și-i puse înaintea scrisorile nedeșfăcute : una, două, trei, patru...

— Exact ! Au fost mai multe ?

Zoe Vesbianu întoarse plicurile pe o parte și pe alta. Le aruncă departe.

— Nici n-ai fost curios să afli ce-ți scriu aici ?... Poate eram bolnavă, poate te rugam... Altădată mă certai că scriu prea rar.

— Altădată !...

— Da, altădată ! Ce, e atît de demult ?... E atît de lung un an ?

— 365 de zile cînd e anul normal, 366 cînd e bisect ! Dar aceasta rar ; din patru în patru ani...

— Sinteți foarte spiritual, domnule Comșa !

— Cum mă vezi ! o privi Comșa cu ură.

Tăcură un timp. În stradă se depărtă o trăsură. Două glasuri trecură rîzînd pe sub ferestre. Zbură, nesigur în evantaiul de lumină, un fluture mic, alb, catifelat, de molie.

Zoe Vesbianu își privi fix unghiile ; apoi fără să ridice privirea :

— Îmi dai și celelalte scrisori ? Acele de atunci, cînd erai curios să le deschizi...

Radu Comșa aduse o cutie de lac negru și răsuci o cheiță aurie, cu șnur.

Alese scrisorile și le rîndui teanc, pe masă.

Zoe Vesbianu luă una la întîmplare, scoase hîrtia albastră din plic și își rătăci ochii pe rînduri, ca pe o scrisoare străină, a altcuiva.

O puse la loc în plic, își făcu vînt cu plicul, fluieră în muchia hîrtiei un început de arie.

— Cînd te gîndești că am putut scrie aceasta... Că am putut crede acestea...

Radu Comșa răsuci cheița. Atîta era tot !

— Acum ?...

Zoe Vesbianu se ridicase în picioare și adună vrful de scrisori. Erau multe. Abia le putea cuprinde cu mîna. Încercă să le înghesuie în poșetă, dar nu încăpeau.

— Dă-mi, te rog, o hîrtie, ceva, un ziar... Nu pot merge ridicolă pe stradă, cu un teanc de scrisori în mîna !... Un teanc de scrisori de dragoste, ca o modistă...

Radu Comșa căută în mapă o coală de hîrtie și începu să împacheteze scrisorile, cu grija unui am-ploaiat de librărie. Confectionă un pachet dreptunghiular, alb și corect — un adevărat pachet de magazin. Lipsea numai șnurul și lațul pentru trecut pe deget.

Pachetul stătea acum între ei, pe colțul biroului.

Zoe Vesbianu îl privi. Îl împinse cu degetul, într-un mare dezgust.

— M-am răzgîndit... Nu mă mai interesează... Arde-le ! Fă ce crezi cu ele.

Luă cadra de pe masă și privi chipul Luminiței, de aproape, căutînd să-i descopere ceva nevăzut în ochii oblici, inundați de soare.

— Și cînd mă gîndesc că toate sînt pentru aceasta... O fetișcană cu fusta scurtă...

Radu Comșa vru să-i desfacă rama din mină, dar Zoe se feri în lături.

— Lasă-mă !... Vreau să văd ce are... ce...

— Zoe ! păși Comșa prinzîndu-i brațul. Îți spun : lasă !

Femeia dădu drumul cadrei și, răsucindu-se neașteptat în tocuri, cuprinse gîtul bărbatului. Îi strivi buzele cu o sărutare înțeleștă.

— Pentru aceasta... O ! pentru aceasta !... șopti șuierător printre dinți, mușcîndu-i lacom buzele, pînă la sînge.

Prin mătasea subțire, Radu Comșa simți trupul femeii lipindu-se de el, căutîndu-l genunchi peste genunchi, cu sîinii striviți de pieptul lui. Mîinile cereau să se desfacă, dar cu o împotrivire din ce în ce mai slabă. În carne, amintirea fierbinte ca plumbul topit se deștepta întunecînd cugetul. Era o luptă scurtă, fiecare simțind în obraz răsuflarea dogoritoare a celuilalt.

Radu Comșa nu-și mai feri buzele. Mina lui înțeleștă capul femeii cu degetele rășchirate în păr, strîngînd cu sete rea, cu dorință și ură ; apăsînd dinții care scrișneau pe dinții lui, amestecîndu-și respirațiile și sorbindu-și-le ca o otravă amară și ucigașă. O ridică în brațe, tirînd-o în cealaltă cameră, izbind-o cu tîmpla de ușor, împleticîndu-se. Femeia își scutură pălăria care se rostogoli jos ; pe obrazul bărbatului se revărsă părul roșu, scurt și buclat, cu parfumul care-i intră în nări.

— Nu vreau... Îmi sfișii haina ! gemu femeia.

Smucindu-și rochia cu capsele descheiate, lunecă din ea și amindoi o călcară în picioare.

Afară, lung și departe, pentru amindoi larma orașului muri.

5

— Îți strălucesc ochii ca la o pisică în întuneric, Radule ! murmură femeia, târziu, cu capul înfundat în pernă, zîmbind unui gînd nelămurit.

Își ridică panglica cămășii pe umăr și se întoarse într-un cot, să-l privească în față.

— Altă dată aveai țigări... De ce taci ?... Nu vreau să taci ! se alintă, întorcîndu-se peste pieptul lui și cercetîndu-i în ochi.

Îi caută buzele. Răsuflarea îi era din nou șuierătoare.

Sopti, repetînd fără să știe, cuvintele colonelului Pavel Vardaru :

— Gura aceasta... gură de cadină !

Radu Comșa întoarse capul. Era copleșit de ură și de dezgust, pentru el, pentru ea, pentru tot... De ce făcuse aceasta ? O iubise odată — i se părea acum atît de demult ! O iubise altfel, cînd această chemare unul lîngă altul, căutare de suflete, nu de trupuri, îi făcea buni, îi înălța, le înfiora tinerețea cu o îmbătătoare încîntare. Credeau că-i apropie ceva în afară de cenușiiul fiecărei zile, o dorință pură, descătușată de animalitate. Acum, între dînșii, dorința se împletea cu ură. Erau înlăntuiți prin ceva obscur și plin de degradare, o chemare a cărnii, care se căuta peste voința lor și pe urmă îi obosea pînă la satietate unul de altul.

— Ce gîndeşti aici ? îi ciocăni în frunte Zoe cu arătătorul îndoit, ca într-o uşă, dîndu-i neliniştită părul în lături.

Radu Comşa îi feri mîna.

— Lasă...

— Uff ! ce botos eşti !... Te-ntreb unde sînt ţigările ?

Radu, cu mîinile sub cap, arată cu cotul spre măsuţa de noapte ; vorbind tărăgănat, cu jumătate de cuvinte :

— Ştii doar !... 'n sertar...

Zoe Vesbianu sări în picioare şi scotoci în sertar :

— Imposibil să văd ceva... Fac lumină...

Trase perdeaua şi storul. Căută ţigările. Aprinse una şi, în cămaşa subţire, mergînd prin cameră, se cercetă în oglindă.

— Am nişte ochi !...

Îşi scutură părul roşu-arămiu, răsfirîndu-l cu degetele.

Radu Comşa o privi prin oglinda şifonierei, cum păsea în pantofii de antilopă cu tocurile înalte, în cămaşa mai scurtă de genunchi, cu pulpele arcuite fus în ciorapii de mătase. Sîinii ridicau pînza subţire ; străveziu se contura trupul înalt şi mlădios, cu toate tainele ascunzişurilor. Pe umărul rotund se cunoşteau urmele muşcăturii.

Radu îşi schimbă ochii în tavan. Cum putea să se plimbe oare în casa altuia, aşa goală, impudică, fără nici o stinghereală ?

Pe urmă, se gîndi că o judecă aspru fiindcă de inimitatea asta a pielîţei goale se teme ; o urăşte, îl irită şi se teme.

Femeia se încolăci pe divan, între perne, în faţa patului, cu o mină sub ceafă, ţinînd cu cealaltă ţigara ridicată şi urmărind aţele albastre de fum.

— *Y en a-t-il des cigarettes et des divans, dans notre souvenir !...*¹

Își trase o pernă sub șold și scutură scrumul pe covor. Risipi fumul cu mîna.

— Tăcem !...

Radu Comșa mormăi :

— Da, tăcem...

Și tăcură.

Tăceau, spionîndu-se cu coada ochiului, străini și dușmani.

Comșa se ridică și-și încheie haina.

Femeia aruncase țigara și stătea cu fața ascunsă în brațul îndoit. Poate plîngea. Poate numai cerca așa, prefăcută, să-i cheme o dezmiardare.

O clipă Radu Comșa gîndi să-i spună ceva, blind și împăciuitor. Dar ce însemnau toate ? Totul între dinșii era acum minciună și umilire.

Trecu în cealaltă cameră, alese o carte la întîmplare și încercă să citească. Ochii fugeau pe rînduri. Luă de mai multe ori fraza de la capăt fără să-i poată prinde sensul : „Libertatea e din ce în ce mai puțin dreptul subiectiv al individului de a...”

Zoe apăru îmbrăcată.

— Încheie-mă, te rog, la spate...

El îi încheie docil capsele.

Femeia se plecă și-și ridică pălăria de jos. O îndesă pe cap și surise trist, așezîndu-și părul sub boruri.

— Radule, mă urăști ?

— De ce ?...

Eărbatul puse un semn în carte și o aruncă pe masă

¹ În amintirile noastre stăruie fumul țigărilor și moliciunea divanelor !... (Fr.)

Zoe își trase mănușile, netezind pe fiecare deget pielea de căprioară, moale și dezmierdătoare pipăitului.

— Ți-aduci aminte, acum un an? Stăteai tot aci, pe scaun... Intram întâia oară...

Zoe îi trecu mîna înmănușată pe frunte.

Comșa deschise cu hotărîre cartea din nou.

— Dacă începi iar !...

Femeia îi luă cartea, o închise și-o așeză alături, rezemîndu-se de birou.

— Te temi de amintire?... Spune-mi ceva...

— Ce să spun?... Ce ne putem spune !...

— Într-adevăr... Acum, ce ne mai putem spune ?...

Șovăi. Se gîndi, pentru despărțire, să-și apropie buzele de fruntea lui, de obraz.

Dar i se păru că ar fi acum ceva silit, teatral. Întinse numai mîna.

— La revedere !...

Radu Comșa sărută degetele mănușii cenușii.

O petrecu pînă la ușă.

Auzi portița de fier, de la grilaj, închizîndu-se după ea.

— Uff ! respiră, cercînd să pășească eliberat.

Se descoperi însă lipsit de bucuria acestei eliberări.

Era mîhnit. Se întrebă de ce nu i-a rostit un cuvînt bun. Ar fi fost atît de ușor ! I-au rămas scrisorile... Răsuci pachetul în mînă. Deschise ușa sobei și le aprinse cu un chibrit. La început nu ardeau. Erau prea îndesate. Le răvăși și dădu foc întii uneia, desfăcută între degete. Pe urmă toate se sfîrlogiră în foi răsucite de scrum ; fragili trandarifi de cenușă cu inima de jeratic...

După acest ritual funerar, își schimbă hainele. Ceasul arăta trecut de șapte. Peste marmura lavoarului, găsi, uitat, un ac pentru păr, de bagă. Îl aruncă

în sobă, peste scrumul scrisorilor. Izbucni o flacără mică, albastră; acul se încovoie, sfîrîi, se destinse. Împrăstie fum albicios și greu, care pluti în cameră.

Toate îl zoreau să plece. Ieși, trîntind ușa. Atîta rămînea în urmă. Un miros dezgustător de corn ars.

— Veronico, să aerisești! porunci slujnicii care, în portul ei bucovinean, alb, cu pieptar de catifea și fluturi de aur, vorbea, rezemată de portiță, cu o ordonanță.

Veronica lăsa colțul barizului din gură și fugi bocnînd pe plăcile de ardezie, cu tocurile ciuboțelelor înalte, potcovite cu mici semilune de alamă.

c

Radu Comșa cobori pe Schitul Măgureanu, ca să treacă pe drum ocolit, prin Cișmigiu.

Umbra copacilor, privescîtea lacului somnoros, scîrțîitul nisipului sub pași îi dădeau întotdeauna odihnă. Își încetini mersul, agale. Soarele se apropia de asfințit; în dosul Cotrocenilor, incendia acoperișurile de tablă, puneă flacără în ferestrele mansardelor. Furnalele fabricilor sprijineau cu stîlpi negri cerul învăpăiat; dungi întunecate de fum se despleteau peste clădirile sure.

Cînd să intre în grădină, o trăsură trecu în goană la deal. Doctorul Carol Mayer, după o baricadă de valize, panere, pleduri vîrgate și cutii, îl privi fără să-l recunoască, poate fără să-l vadă.

„Unde-o fi gonind așa?” se întrebă Comșa, pătrunzînd sub bolta copacilor.

Pe cărările de nisip, copile în rochițe albe se fugăreau cu cercuri. Bonele plimbau cărucioarele de pai împletit. Un copil bălan îi surise după perdele de dantele, întinzînd un cîlpoțel de metal. Fără

să-și dea seama, răspunse acestui suris. „Ce poate gândi un copil? Cum se va fi oglindind lumea în ochii aceia apoși, umezi și tulburi încă, așa cum sînt ochii de miel?... E o umanitate embrionară în el, încă pură și bună... Pe urmă devine crud, laș, ipocrit — om întreg; un domn, o doamnă... va cunoaște toate dezgusturile.”

Pe lacul cu apă verde-ruginie pluteau cîteva frunze de timpuriu căzute. Copacii și cerul purpuriu tremurau răsturnați în luciul transparent. Totul era departe și calm, ca la o sută de kilometri de fierberea orașului.

Dar cum dădu în bulevardul Elisabeta, în fața Ministerului de Lucrări Publice, înțelese că ceva neobișnuit se petrecea.

Trecătorii grăbeau spre Calea Victoriei. Trăsurile se îmbulzeau lanț. Două tramvaie sunau zădarnic, abia înaintînd. Figurile aveau ceva convulsionat. Cunoscuții se strigau de pe celălalt trotuar făcîndu-și semne. „Desigur, iar vreo manifestație! Distracție de neutri!” se gândi Comșa, îndreptîndu-se spre chioscul de ziare.

Cineva îl atinse pe braț.

Onisfor Sachelarie, gîfiind, își scoase pălăria:

— V-am ajuns din urmă!... A telefonat domnu deputat...

— Ei?

Onisfor Sachelarie se căută în toate buzunarele, scoase o batistă mototolită, își șterse obrazul roșu și ud de sudoare. Apoi:

— S-a gătat. Ne bîtem!

Comșa îl privi fără să înțeleagă. Ochii i se opriră, îndărătnic și absenți, la obrazul lui Sachelarie, unde se lătise o pată de cerneală violetă. „Și-a pierdut mintea? Ce spune?”

— S-a gătat ! Războiul ! surise cu fericire Onisfor Sachelarie, apucându-i amîndouă mîinile. În sfîrșit, ne batem pentru Ardealul nost' !

Se opri intimidat de pornirea necugetată care rupea distanța între șef și subaltern. Nu știu ce să facă cu mîinile. Își împinse în buzunarul de la piept un capăt metalic de creion.

— Nu poate fi războiul ! refuză să creadă Radu Comșa. De atîtea ori s-a spus...

Onisfor Sachelarie scoase din buzunarul hainei un ziar împăturit și-l desfăcu.

— Citiți ! Starea de asediu. Și acum se afișează decretul de mobilizare !

Radu Comșa luă ziarul. Numai o foaie ; ediția specială cu litere mari de pe care cerneala se lățise pătată de urmele degetelor. Citi dintr-o singură privire, peste rînduri : „Consiliul de Coroană. Starea de asediu în Capitală. Decretul de mobilizare...”

Cînd s-au petrecut toate ? Cu șase ceasuri înainte, războiul părea cea mai îndepărtată posibilitate.

— V-am așteptat la cancelarie. A vorbit la telefon domnu deputat... Știa de la ora unu, de la domnul unde a cinat. N-a mai mers în Moldova. A plecat la Sinaia, să aducă domnișoara...

Arată un teanc de foi :

— Mi-a dictat telegrame ! Douăsprezece telegrame : procese, afaceri, vagoane, contracte... Fug, să le dau la poștă...

Onisfor Sachelarie făcu cîțiva pași... Se întoarse...

— Ce e ?

— Mă rog frumos, gazeta ! O țiu. Pentru bătrînii de la Tîrna o țiu, că lor are să le fie mai scumpă decît toate telegramele...

Radu Comșa îi întinse ziarul și Sachelarie plecă repede, împăturindu-l.

Aproape de Calea Victoriei trăsurile și automobilele făceau baricadă. Mulțimea se imbulzea, revărsată de pe trotuare, într-un freamăt. Negustorii scoteau steaguri în vitrină.

Pe sub botul cailor se strecură un băiat cu câteva foi de ziar, zbierînd :

— Edițiaaaaa..., 'trarea Romîniei în războooi !...

— Mă, cu ziare ! făcu un domn gras, cu vesta albă, scotocindu-se în buzunarul pantalonului.

Băiatul era însă departe, șerpuiind pe sub coatele oamenilor.

— Și Jorj, care a plecat aseară la băi ! exclamă cu glas de contraltă o doamnă din care Radu Comșa nu văzu decît ceafa, cu părul frizat sub pălăria neagră...

Dar în urechi, glasul îi stăruia plăcut.

— Radule ! Ce-ți spuneam ! îi ieși în cale Titel Iliescu.

Îi despărțiră trei doamne la braț, pe urmă o ordonanță care fugea ghiontind în dreapta și-n stînga, pe urmă un domn cu o prea frumoasă barbă revărsată pe piept.

— Ce-ți spuneam ? repetă Titel Iliescu, izbutind în sfîrșit să-i prindă brațul. Dacă dă „statul” ordin lui Vasile Breazu, toate s-au isprăvit !... Să ne oprim aci... Ia aminte : trăim o zi memorabilă ! Un moment istoric ! O să ne ceară copiii să le povestim...

Zeflemisea, cu înfățișarea plictisită și obosită dintotdeauna ; dar, sub cuvintele leneș îngăimate, se ghicea emoția pudic ascunsă, ca o slăbiciune rușinoasă.

Se rezemară de bara ferestrei, la Capșa.

Curgea lume pestriță : măhălăli desfundate și trecătorii din fiecare zi, de pe Calea Victoriei. N-aveau nici o țintă. Pașii îi purtau într-o parte și alta ; să-și vorbească, să vadă, să afle. Rîndași cu straiiele albe

se încrucișau cu femei elegante — o tălăzuire de capete, de porturi și de suflete, împinsă, rătăcită, ținută.

Radu Comșa se trudi să descifreze ce stă scris pe figura mulțimii; aceeași printre care trecuse dimineața. Aștepta nelămurit ceva nou, tragic, până atunci încă neîntâlnit.

Dar figurile își păstrau, închise, aceeași taină. Și doamna cu croșa albă, la braț cu domnul în haine de *soie-écru*e și cu țigară de foi; și soldatul bleg, gonind cu o tunică ofițerească pe mână; și fetița cu cutia de pălării; și tânărul care-și pipăia batista în buzunarul de la piept — toți nu arătau nimic din ceea ce lăcom cerea să le scînteie în ochi. Curiozitatea, o bucurie asemeni celei din orisice desfătare populară — unde însă era sufletul acela, nespus și epic, vibrant, vulcanic, patetic, pe care-l așteptaseră toți?

Da, țara cea adevărată, țara lui Vasile Breazu, nu se afla aici, pe Calea Victoriei!...

Din capătul străzii răsună cîntec de goarnă. Apoi tăcu.

Mulțimea se împinse în lături și trei batalioane trecură undeva, spre gară, ori aiurea.

Erau soldați în uniforme verzi, cu obrazul pămintiu, cu echipamentul de război.

Călcau în marș, cot la cot, în rînduri strînse.

Nu întorceau capul, nici privirile. Nu aveau pe figurile aspre nici rîset, nici bucurie.

Semănau toți; neînchipuit cum semănau toți.

Fete întunecate și indescifrabile, trecînd în lumina cenușie a asfințitului sub ziduri cenușii. Pașii sunau icnit în piatră. Un ofițer scund, cu sabia scoasă, fugi pe lîngă rînduri să-și prindă locul. Mulți treceau, nesfîrșit de mulți.

Un glas îndrăzni un strigăt scurt și se opri

Alături de Radu Comșa își făcu loc un bătrîn osos și înalt, rezemat în baston, cu mustățile albe și răsfirate, galbene sub nări, de fumul tutunului. Radu Comșa văzu cum îi tremura bărbia și buza de jos, ca la copiii gata să plîngă. Și pe el îl încercă emoția, molipsită de la această emoție a altuia.

Prin gînd îi trecu amintirea a tot ce făcuse în ziua aceea. Mirosul părului, trupului, al parfumului lăsat în nările și carnea lui, de Zoe Vesbianu, îi părea acum plin de oroare.

Aceasta făcea el, cînd...

De pe marginea trotuarului din față, domnișoara Betty își smulse de la pieptul bluzei garoafele — garoafele trimise azi-dimineață pe vîrfurile liniei de Onisfor Săchelarie — și le aruncă în picioarele soldaților. Dar nici unul nu le ridică.

Trecu din rînd în rînd, de la capăt spre coadă, o comandă.

Și soldații începură deodată să cînte. Începură să cînte marșul pentru eliberarea Ardealului.

Radu Comșa simți sub braț mîna prietenului tremurînd. Bătrînul rezemat în baston privea, cu ochii în lacrimi, peste capete.

Cîntecul se ridică mai puternic, între zidurile sîre, în întunecarea de cenușă.

CAPITOLUL II

VREM ROMINIA MARE !

Să ne găsească ceasul pregătiți !

(Discurs la Dacia)

1

Bulevardele din mijlocul Capitalei își primenesc inscripțiile, adesea cu fiecare schimbare de regim.

Numele unui fruntaș politic, despre care nimeni nu va mai pomeni peste douăzeci ori treizeci de ani, izbutește pentru o clipă să-și câștige o nemurire iluzorie și temporară, scrisă cu litere albe pe tăblia albastră.

Străzile mărginașe sînt mai ferite de această concurență a faimelor trecătoare. Cu discreție, poartă numiri pitorești, obscure și veșnice. O fantezie, uneori îndestul de plină de duh, a scos la întîmplare, dintr-un lexicon, întru botez, cuvinte amestecate ca într-un poem dadaist. Cartiere întregi par de aceea specializate în mitologie, în geografia globului terestru, în domeniul sentimentelor și în fenomenele meteorologice : strada Minotaurului și strada Cerber, strada Zefirului și strada Aurorei, strada Frumoasei și strada Simpatiei, strada Bizanț și strada Engleză.

De la linia de tramvai, străbați astfel în zece minute domeniile celor mai contradictorii noțiuni : de pe strada Inocenței, dai în Sarmisegetuza, pe urmă în strada Emisferului, în strada Supliciului, pe Vampir și în Orion.

La colțul străzii Domițian cu strada Centenarului se află o casă lungă ca un vagon, cu un paravan de sticlă, o singură fereastră la drum și grilaj de lemn, cu verdea spălăcit și înecat în praf.

Orașul pare foarte departe. Clopotele tramvaiului străbat surd. Peste zaplazuri se apleacă crengile grădinilor ca într-un tihnit oraș provincial.

De treizeci de ani, madam Ana Czvimbrovskich găzduiește acolo, generații după generații, studenți, cu veșminte nevoiașе, dar cu proiecte grandioase.

„Băieții” i-au simplificat și rominizat de mult numele polonez, cu neputință de rostit pentru o limbă moldo-valahă: i-au spus mai întâi madam Cimbrovski, pe urmă, mai sumar, madam Cimbru.

La împămintenirea aceasta silită a contribuit fără îndoială și o vagă apropiere între numele răposatului Anton Czvimbrovskich și cel al condimentului neaoș național. Dar hotărîtoare a fost, mai cu seamă, tocmai măiestria netăgăduită a cucoanei gazde în prepararea fripturilor în sînge, presărate cu arome frunzișoare de cimbru uscat, de sub grinda cămării.

Acum nimeni nu-i mai spune altfel, și mulți nici nu-și mai închipuiesc că a purtat cîndva numele întortocheat și zbîrniind în consoane al unui surghiunit din multprigonita Polonie.

Toată ziua, madam Cimbru e nevăzută. Din bucătăria cu sfirîituri de untură, din concertul de tigăi ciocnite, de tacîmuri și farfurii spălate, i se aude numai glasul:

— Lisbet! Adă smîntîn de la pivniță!... Modest, hoț batrin, acum ți rupem piciorile!...

Amenințarea aceasta e urmată întotdeauna de o dezlănțuire metalică de clește ori vătrar aruncat cu vehemență, și de pe ușă, țîșnește atunci, cu coada între picioare, Modest, hoțul bătrîn, mergînd să-și

lingă botul sau rănilile sub scări, unde așteaptă, filozof, să se potolească furtuna.

La ora douăsprezece și jumătate și la ora opt, madam Cimbru începe a-și face din cînd în cînd apariția în ușă, învăluită într-un nor de aburi grași de fum.

Cu ochelarii bulbucați și mari, ar părea un alchimist care părăsește o clipă alambicurile unde fierb misterioase și drăcești amestecuri pentru magie neagră, dacă șorțul albastru, cu pete de sosuri, și linguroiul ori cuțitul din mînă n-ăr trăda neasemuit mai altruistele îndeletniciri culinare ce-au făcut-o celebră în tot cartierul și au alimentat elanul cîtorva generații cărturărești. Madam Cimbru cată cu nerăbdare spre porțiță, dacă nu vin „băieții”. Veșnicii „băieți”, ai unor veșnic primenite generații. Își ridică ochelarii pe frunte și cu un șervet de cîneapă își șterge sudoarea de pe fața roșie, cu vinișoare albastre pe nasul rotund, înflorit și lucios. „Băieții”, ca întotdeauna, întîrzie, iar madam Cimbru se întoarce să tragă cratițele cu bucate la o parte.

Madam Czvimbrovskich a avut două mîhniri mari în viață.

Una, acum treizeci de ani, cînd vecinii i-au adus pe brațe al domniei-sale soț, Anton, lovit în stradă de dambla. Domnul Anton Czvimbrovskich, surghiunit din Polonia, pentru patriotice păcate ale juneței, ajunsese după numeroase peripeții, în țara românească, slujbaș de oarecare însemnătate la o fabrică de bere și își manifesta dezgustul pentru această băutură leșietică și greoaie consumînd alarmante cantități de alte băuturi incomparabil mai tari și mai nobile: coniac, rom, mastică de Hio, zubrovca și cu preferință tot soiul de spirtoase de la cincizeci de grade alcool în sus

Cînd medicul, după acest avertisment, l-a oprit să mai pună alcool în gură, domnul Anton Czvimbrovskich a căzut într-o adîncă melancolie și după o lună, ca un om care și-a socotit misiunea pe pămînt încheiată, a închis ochii și a murit.

Pentru toate necazurile din viață, madam Cimbru l-a iertat. Acum vorbește despre răposatu-i soț, ca despre un om strașnic în tinerețe, mare cîntăreț și mare iubitor de frumos, om nefericit și cu totul neînțeles de contemporani și de conmeseni.

A doua mîhnire i-a fost pricinuită lui madam Cimbru de către fiica domniei-sale, Lisbet.

Cînd a murit domnul Anton, Lisbet avea numai un an ; o fetiță născută tîrziu în căsnicia lor, în sfîrșit binecuvîntată. O gingașă făptură cu părul aproape alb de bălan, ce era, cu ochii albaștri decolorați, gîngurind și încercînd să cînte înainte de a încerca să vorbească.

A crescut-o cu mare nevoie, a dat-o la carte, pe urmă la Conservator.

Talentele domnului Anton Czvimbrovskich se prelungeau în tîrzielnica odraslă. Se ridicase la optsprezece ani o fată înaltă și trupeșă, o adevărată fiică a țării sale îndepărtate, cu frumuseți faimoase și pomenite în toate cronicile dragostelor regești.

Avea piciorul viguros și fin, anume plăsmuit pentru dansurile care au fermecat junețea bunicelor noastre : mazurci, polci și menuete ; avea părul împletit în două coade groase, sprîncenele încondeiate, pielița obrazului străvezie, de se simțea sîngele dedesubt, ca un abur cald ; avea un glas cu vibrațiile strunelor de argint.

Madam Cimbru o privea cu mare severitate și cu o presimțire rea, dimineața, plecînd cu sulul de partituri subsuoară ; iar chiriașii de pe acele vremuri rămîneau cu ochii visători, pînă cînd domnișoara Lis-

bet dispărea la colțul străzii, ducînd cu ea un ușor parfum primăvăratîc și ceva din prospețimea dimineții.

Dar într-o seară, Lisbet nu s-a mai întors acasă. Glasul cu vibrațiile strunelor de argint s-a dus să încinte alte auzuri, aiurea, unde era mai puțină posomorăală și unde nu supravegheau, cu atîta severitate, doi ochi cenușii după ochelarii bulbucăți.

Madam Cimbru nu i-a știut de urmă doi ani. A încercat să ascundă rușinea; povestind chiriașilor că, amenințată de o necruțătoare boală de piept, se află undeva, la o rudă îndepărtată, în alt capăt de țară, cu munți, cu liniște, cu brazi și ozon.

În noaptea de Crăciunul catolic, după al doilea an de la aceste întîmplări, madam Cimbru citea *Universul*, depărtînd gazeta în lumina lămpii.

Ținea și acum bine minte ; era vorba despre niște evenimente grozave din Petersburg, pe timpul războiului ruso-japonez și a revoluției de-atunci. Se afla și o gravură în mijlocul paginii : mulțimea înaintînd deznădăjduită pe Perspectiva Nevski, spre palatul țarilor, să ceară pace și pîine. Un escadron de cazaci, cu săbiile scoase, gonea dinspre colțul unei străzi ; o femeie ridică un prunc în sus, oferindu-l tăișului de armă ; sub copitele cailor, cu brațele în lături, zăcea alt copil...

Viscolul zgîlțîia ferestrele și madam Cimbru se gîndea, copleșită de-o amară mîhnire, la soarta ei singură, în țară străină.

Ochii lacrimoși priveau barba neagră a unui luptător pentru pace și pîine, de pe gravură, înfruntînd cazații cu căciuli late și cu săbii incremenite în aer ; iar femeia bătrînă medita, la alte asemenea urgii scăldate în singe, auzite din copilărie și citite în depeșele gazetelor ; la acele faimoase și crunte exe-

cuții din Varșovia unde are neamuri, despre care de multă vreme nimic nu mai știa.

Atunci cineva a deschis încet ușa de la antret, pipăind peretele prin întuneric. A răsucit încuietoarea de la a doua ușă. Iar când madam Cimbru și-a ridicat ochelarii pe frunte să vadă cine e (toți chiriașii plecaseră în vacanță și nu aștepta pe nimeni) — să lungească de pe scaun, nu alta !

Lisbet, slabă ca o vedenie, în haine subțiri, vinătă de frig, cu un copil în brațe, învelit într-un șal de lână verde...

A iertat-o și pe ea. Era înghețată de ger, pruncul scîncea amorțit ; de fiară să-i fi fost inima și n-o putea alunga afară, pe viforul care șuiera dezlănțuit pe străzi.

Dar pe copil nu l-a putut apropia de suflet.

L-a botezat Anton, după numele răposatului ; iar Toni a crescut alungat din bucătărie, alungat din casă, mai mult pe stradă și în maidanul cartierului. Era acum un soi de rebel, care ținea piept copiilor din vecini, bombardîndu-se cu bolovani, spînzurîndu-se prin grădinile mahalagiilor, fumînd capete de țigări și dresîndu-l pe Modest să execute o sumă de acrobații de circ, cu o strășnicie care făcea să mijască uneori în mintea dobitocească și bătrînă a ciinelui gînduri desperate și neașteptate de la un neam de patrupeze reputate drept statornice sclave omului ; ca de pildă să-și ia lumea în cap, ori să-și muște călăul de nasul cu pistrui.

Prin aceste aprige peripeții, madam Czvimbrovskich și-a purtat trupul scurt și gros cu același resemnat eroism, cum își poartă numele născocit de băieți.

Generații s-au perindat una după alta, prin cele trei camere închiriate. De cîteva ori a adăpostit în aceeași odaie, după douăzeci de ani, feciorul unui fost chiriaș de odinioară, venit să-și sfîrșească învă-

țătura unde a terminat-o părintele, acum magistrat, avocat, doctor ori dascăl prin cine știe ce pierdută urbe de provincie. „Băieții” treceau — ea rămînea locului.

Pe lingă cele trei camere, madam Cimbru, ajutată de Lisbet, gătește masa și pentru alți cinci-șase studenți, cu adăposturi prin apropiere. Trei luni pe an, cît durează vacanța de vară, locurile la masă sînt îpuținute, băieții se risipesc și nu rămîn decît cei mai nevoiași, cu slujbe în Capitală.

Toamna, masa din geamlîc se lungește cu o tăblie adaos. Băieții se adună aducînd proaspeți recruți. Discuțiile tîn de la masa de seară pînă la miezul nopții uneori, și Modest, după ce a sfîrșit de ros toate oasele și după ce a înghițit toate fărîmiturile, urmărește, cu ochii lui veterani și somnoroși, cu botul pe labe, gesturile aprinse ale acestor personaje ciudate, care nu mai pleacă la culcare și, fără să se atingă de farfuria de brînză în care au rămas cîteva felii albe, se frămîntă pe scaune, cîteodată foarte supărați, altă dată șoptindu-și domol despre ceva depărtat și neînțeles; pe urmă, din nou se întărită bătînd cu pumnul în masă de se cutremură paharele și îl fac să tresară în patru labe, mîrînd indignat.

În vara aceasta madam Cimbru are numai un singur chiriaș, în camera de la stradă: Onisfor Sache-larie.

Ceilalți doi sînt plecați, unul la părinți, la țară, în Mehedinți; altul în concentrare, în munții Bacăului, de unde a trimis o carte poștală cu vederi de la băile Slănic: un șipot alb într-o poiană de brazi și un domn cu capul gol, sorbind dintr-un pahar apă din izvorul numărul 3.

Vederea a fost așezată de madam Cimbru în rama oglinzii, făcînd vizavi cu o fotografie a domnului

Anton Czvimbrovskîch, ciocnind și dînsul paharele — altfel de pahare, cu altfel de conținut — împreună cu doi prieteni necunoscuți, la bîlciul din Nămăești.

Masa o mai pregătește încă pentru trei studenți, rămași în București pe timpul vacanței; toți trei băieți buni, cuviincioși și la zi cu plata.

2

Acum, în pridvorul cu geamlîc, masa e întinsă pentru patru persoane. Trei au și sosit: Lăscăruș Codreanu, Stelian Minea și Ionel Cristescu.

Lipsește numai Onisfor Sachelarie; dar îl așteaptă cu toții.

E întrucîtva o sărbătoare a iui: mobilizarea înseamnă războiul pentru Ardeal, iar Onisfor Sachelarie înfățișează Ardealul.

Ionel Cristescu, fecior de podgorean din Moldova, a trimis pe Toni cu un bilet la gazda lui, aproape zece minute de drum, să-i încredințeze două sticle de vin înfundat, Cotnar adus de acasă și păstrat pentru zile mari. Stelian Minea i-a mai dat bani lui Toni să treacă pe la regie și să cumpere două pachete de țigarete Intim-Club. Masa avea să fie lungă; se încheia o discuție care dura de doi ani.

Lisbet așează lîngă tacîmuri șervetele răsucite în inele de lemn pirogravate, purtînd inițialele fiecăruia. Tăcută, cu părul de culoare cenușie acoperit cu o broboadă roșie, cu sinii atîrnînd moi sub bluza pestriță, nu mai păstra nimic din frumusețea fetei de acum doisprezece ani, care trăise romanul rămas pentru toți o taină. Îi căzuseră dinții: cînd vorbea și rîdea, gura arăta o spărtură neagră și dezgustătoare, ochii priveau plumburiu, mîinile stacojii, mîncate de leșie, păreau mîini de servitoare, și, într-adevăr,

rostul ei în casă era mai mult de slujnică decît de fata stăpînei.

Din cele întîmplate atunci, madam Cimbru nu-i putuse smulge un cuvînt. Pierzania și-o ispășea fără să se plîngă și fără să se spovăduiască nimănui, cu o îndărătnicie dușmănoasă față de viața care-i nă-lucise luminos o clipă cine știe ce înșelare și o îngene-nunchease.

Cînd sfîrși de rînduit masa, cu mîinile încrucișate în poale, rămase uitată, privind cu ochii suri în zid.

— Lisbet! se auzi glasul lui madam Cimbru, în aburii unsuroși ai bucătăriei.

Lisbet tresări, alungînd gîndul cu mîna, ca pe o insectă supărătoare, și se mișcă tîrîndu-și lăliu papucii cu talpa de pîslă.

— Ceea ce e sigur — vorbi Stelian Minea plimbîndu-se între cele două uși și așezînd din mers cu piciorul colțul mușamalei îndoite — ceea ce e sigur e că niciodată oamenii n-au să-și verse sîngele pentru triumful unui adevăr geometric!... Războaiele și revoluțiile nu se fac pentru adevăruri obiective... Vrem adică libertatea Ardealului, fiindcă vrem triumful ideii de libertate? De loc!... Ce-mi pasă mie că pentru ideea de libertate s-ar răscula cine știe ce neam din Asia și că o represiune a guvernului respectiv sfîrșește cu spînzurători, execuții la zid etera?... Nu-i cunosc, nu știu cine sînt; admit că or fi avînd dreptate, ba încă nu numai din punctul lor de vedere, ci și din cel al întregii umanități... Dar ce să fac dacă nu pot participa sincer la suferințele, la idealurile, la lupta lor?... Cînd e vorba însă de Ardeal, e altceva!... Libertatea nu mi se mai pare un principiu oarecare, o religie a altora, dacă vreți; ci mă pune în mișcare direct, mă pasionează, fiindcă educația, școala, o legătură de sînge, istoria, literatura, comunitatea de limbă, mai știu eu ce, mă fac

solidar, mai mult ori mai puțin, cu soarta indivizilor de acolo; mă fac sensibil la suferințele și la bucuriile lor. Lui Robinson, în insula lui, sînt sigur că i-ar fi perfect egal dacă Tisza¹ face ori nu cutare concesie școlilor românești, ori dacă, în loc de o școală românească mai mult, dă ordin să se ridice cîteva spînzurători în plus !...

Stelian Minea își scoase ochelarii, îi aburi, îi șterse cu batista și se uită în zare, prin sticlă, cu ochii lui de miop.

Era un tinerel puțin la trup, cu capul mare și abia susținut de un gitlej subțire ca un vrej. Pătimea de boala teoriilor și discuțiilor, încît se afla în continuare.

— Pe Robinson îl interesează dacă vine ori nu vine cineva să-l scoată din insula unde s-a săturat de Vineri, de papagal, de pisică și de rădăcini crude ! întări Lăscăruș Codreanu, care privea cu mîinile la spate, pe fereastră, în stradă, un orb bătrîn al cartierului, pipăind cu luare-aminte marginea trotuarului cu bastonul.

— Exact ! continuă Stelian Minea, frecîndu-și între degete urma vînată, lăsată de ochelari pe rădăcina nasului și așezîndu-și-i la loc. Exact ; pe Robinson îl interesează mai mult decît orișice orizontul lui ; apare ori nu o corabie în zare ?... Pe cînd pentru mine, Ardealul devine o chestiune vitală ! A sunat mobilizarea, las tot : cărți, examene, dragostea, liniștea mea, risc tot ce am, și viața, adică tot ce am mai scump, dar nu pentru triumful ideii de libertate ori de dreptate ; ci fiindcă de astă dată ideea de libertate și de dreptate o văd și o simt prin sufletul celor cîtorva milioane de oameni cu care mă știu solidar !...

¹ István Tisza (1861—1918) — om politic reacționar maghiar, prim-ministru al Ungariei între 1913 și 1917.

— Cunosc ! Aceasta e un lucru vechi ! spuse Ionel Cristescu, curățindu-și unghiile cu o scobitoare și privindu-și degetele, pe care le avea lungi, subțiri și albe. Ești în marginea empirismului lui James¹, obținuți vii ori moarte, obligatorii ori evitabile, importante ori insignifiante... Din fericire, nu mai e vorba de aceasta acum : războiul a trecut din faza argumentărilor și ipotezelor la fapt. Doi ani l-am dezbătut și pe o față și pe alta — să ne vedem la fapte !

— O ! cit despre aceasta !.., făcu Stelian Minea un semn în sus cu mâna, luînd o înfățișare vitează și dirză, care contrasta cu făptura lui puțină și golită de sînge, de june cărturar miop și cu spinarea de timpuriu încovoiată. Bună, Onisfoare !

Onisfor Sachelarie intră agățîndu-și din treacăt pălăria în cuier și strîngînd mîinile pe rînd.

— Știți ?

— Știm ! răspunseră toți, înțelegînd că este vorba despre ordinul afișat cu cîteva ceasuri înainte.

— Miine seară plec !

— Și noi...

— O, drăguții de dînșii, santinelele de la Carpați ! își frecă Onisfor Sachelarie degetele scurte și pătate de cerneală.

— No ! hai ! zîmbi Ionel Cristescu, amintind proclamația de două cuvinte a lui Iancu, către moșii lui.

Își luară toți locurile știute. Onisfor Sachelarie, cu figura de obicei colțuroasă și lipsită de prietenie, era acum luminat de bucuria care-i dădea un fel de bărbăție păduratică și aprinsă. Era o apă : fugise la poștă să dea telegramele lui Alexandru Vardaru ; străbătuse de două ori Calea Victoriei, ghiontit și

¹ William James (1842—1910) — filozof idealist american, întemeietorul pragmatismului. James consideră adevăr ceea ce este „comod“, „util“, ceea ce corespunde „telurilor practice“ ; cu alte cuvinte, ceea ce corespunde intereselor de clasă ale burgheziei.

ghiontind să citească ordinele afișate pe ziduri ; în-tovărășise acasă, tocmai în Calea Văcărești, pe domnișoara Betty ; iar drumul aici îl făcuse pe jos. Tramvaiele gemeau de lume, de n-ar fi încăput un ac.

Mincară la început tăcuți și flămânzi. Peste o zi, toți trebuiau să plece ; în seara următoare, masa lui madam Cimbru rămânea pustie.

Doi își pregătiseră examenele de licență : timp pierdut. Cine știe când și cui va mai veni rîndul examenelor vreodată ? Onisfor Sachelarie, transfug de pe frontul galițian, unde purtase gradul de subofițer, făcuse concentrare în oștirea românească, era înaintat sublocotenent la un regiment pe care îl știa în apropierea Predealului ; pierdea și el cel dintîi examen de jurist, pregătit cu grea muncă de un an, fiindcă se deprindea anevoie cu programul, cu graiul, cărțile și sprinteneala mobilă a „regătenilor”. Toți, în afară de Lăscăruș Codreanu, medicinist, mai ferit la o formație sanitară, intrau în linia întîia de foc.

Dar gîndul primejdiei și al morții nu-i încerca o clipă. Era alungat ca o posibilitate absurdă, de tineretea lor caldă din vine și de viața pe care o socoteau eternă.

Lisbet schimbă farfuriile, mișcîndu-se fără vuiet cu pașii ei de pîslă.

Intră, gîfiind și împingînd ușa cu piciorul desculț, Toni, cu cîte o sticlă sub fiecare braț.

Pe obraz purta o zgîrietură proaspătă, sîngerînd. Așeză sticlele pe masă cu mîinile negre de nuci. Din buzunare scoase pachetele de țigări. Unul era turtit.

Explică, ștergîndu-și cu mîneca hainei singele de pe obrazul pistruiat :

— Au sărit la bătaie, domnu Stelian !... Zice că-s inamic !... Dar le-am arătat eu lor !...

— Bine, mă dezvățatule ! se sperie Ionel Cristescu. Cu alte cuvinte, era să-mi spargi sticlele !...

— Dar ce, sînt prost ? se indignă Toni de această bănuială plină de ofensă. Am așezat mai întii sticlele jos, și pe urmă le-am tras... Le-am tras, să țină minte !... Țigările nu puteam, domnu Stelian, erau în buzunar.

— Hai, marș, și-ți cumpără rahat !... îi aruncă Stelian Minea un zece bani de hîrtie, mic ca un timbru verde.

Toni îl mistui cu degetele negre în buzunările pantalonilor, umflate de o parte și de alta, ca două torțe. Acolo își avea depozitată toată avuția : mingea, cuțitul, capete de creioane, bilele, arșicele, o colecție de nasturi celebră printre toate haimanalele, pe-o rază de zece străzi.

De la ușă, se întoarse :

— Domnu Stelian, am să vă rog ceva... Nu e așa că polonezii nu sînt germani ?... De ce-mi spun ăștia că sînt neamț ?

Stelian Minea înțelese ce proces se petrecea în mintea copilului și-i răspunse cu glas imblînzit :

— Nu, Toni, polonezii nu sînt germani ! Sînt chiar în dușmănie cu dînșii, pentru o țară a lor, cum au mai avut-o și au pierdut-o... Iar tu, Toni, nici nu ești polonez !... Tatăl tău a fost român.

Toni clătină cu neîncredere capul tuns ca în palmă, cu urechile blegite în lături. Privea în jos ; cu piciorul gol și murdar scociora ceva.

— Domnule Stelian, eu n-am tată ! șopti fără să ridice ochii

— Hait, marș ! nu-mi toca prostii !... Ai avut tată, tatăl tău a murit de mult, cînd erai mic... minți la împlinire Stelian Minea. Astea nu sînt lucruri pentru copii... Ți-am spus : șterge-o ! se înfurie, ca să-și ascundă tulburarea.

Toni ieși cu pălăria de doc răsucită sul subsuoară.

Se auzi un geamăt, un scîncet care aducea cu suspînul unui animal sugrumat.

Atunci prinseră de veste că Lisbet era acolo, reze-mată de ușor, și că ascultase. Privirile tuturor s-au înfipt în farfurie.

În tăcere se auzi o muscă zbatîndu-se în perdea, izbindu-se în geam, apoi scăpînd liber, afară.

Femeia își alungă dinaintea ochilor o vedenie, cu mina roșie și arsă de leșie. Pe urmă, împietrită din nou, cu buzele vinete strînse, începu să culeagă tacimurile, mută ca întotdeauna.

Aduse lampa.

Iar în jurul acelei lămpi, care avea să-i urmărească nostalgic în amintiri, în povestiri, în nopțile de ne-somn, frămîntînd cocoloși din miezul de piine, cei patru rămaseră la sfat multă vreme ; ultimul sfat la masa aceasta unde se încheia o viață comună, pen-tru a începe alta : necunoscută, eroică poate, și înainte de toate plină de nedeslușite amenințări. Goliseră cele două sticle cu vin. Obrajii le erau îmbujorați, glasurile mai calde, ochii strălucitori.

Rumoarea orașului expira îndepărtat. Se auzea, din cînd în cînd, duruind un tramvai electric, pe a treia stradă. Fără voie, își spuneau în gînd : „Numărul 16 ! Apoi unul cu cai pe altă stradă : Numărul 3 !”

Dincolo de vorbele rostite, se urzea pe al doilea plan gîndul că zvonurile acestea familiare n-au să le mai asculte multă vreme și au să li se pară mari și îndepărtate fericiri, cînd își vor aminti de ele, un-deva, în cine știe ce firidă umedă de pămînt.

Prin ferestrele deschise, fluturi mărunți, albi, cafenii, cenușii, negri cu dungi argintii, pîlpiau orbi, atrași de lumină, se izbeau de sticla fierbinte, se zbăteau cu aripile arse, mureau încheiați în petrolul scurs pe piciorul de nichel.

Cîte unul mișca într-o ultimă convulsie o aripă cu praful scuturat, destindea o trompă minusculă, tremura o antenă fină și înflorată de spasm.

Și deodată, în miezul nopții, glăsură, de bronz, clopotele Mitropoliei.

Era un fior, o chemare și o tînguire înălțată peste ziduri și peste oameni, dincolo de geana luminoasă, plutind peste oraș, sus, în noaptea albastră, dincolo de văzduhuri, spre cer. Și altele, și altele, porniră chemări din noapte, căutîndu-se, îngîinîndu-se, unind un singur psalm, care nu mai era vibrație de metal, ci înfiorare cutremurată în carne.

Clopotele rugară grav deasupra deșertăciunilor și orașul deșertăciunilor o clipă tăcu.

Cei patru își simțiră ochii învăluiți de o ceață ; iar de această înduioșare s-au rușinat, ca de o slăbiciune.

Vînturaseră tot. Planuri care rămîneau părăsite ; altele, urzite acum. Nimicuri cu care își umpluseră viața și de care se despărteau cu o ușoară melancolie.

Toate rămîneau acum depărtate, pierdute pentru cine știe cîtă vreme.

Lăscăruș Codreanu se uită la ceas. Aproape unu.

— În clipa asta Rodoș poate a trecut granița... Poate e rănit... Poate...

Nu-și sfîrși gîndul, ridicîndu-se să scuture farfuria cu scrum și cu rămășițele de țigări.

Rodoș era colegul lor, tovarășul de masă, chiriașul care trimisese acum o lună cartea poștală cu vederea din Slănic.

— Da, poate e rănit... repetă gînditor Stelian Minea. Are să fie un război fără cruțare. Ungurii au să-și apere hotarul pas cu pas.

Onisfor Sachelarie își frecă părul aspru cu podul palmei, nemulțumit că aude aceeași poveste.

— Dar gătați odată, fraților, cu ungurii! Ni-i cunoaștem noi oamenii!... Arme să aibă catanele romînești, că nu-i prinde nici drac pînă la Pustă... Teamă mi-i de alta. Ni-or face spînzurători pentru bătrînii de-acasă. Și-or căpăta regătenii Ardealul, cum l-a cerut un drăguț de-al vostru: fără ardeleni!

— De ce spui aceasta? îl întrebă Stelian Minea. De ce spui? Cînd știi că toți...

— Ne ard la suflet acești doi ani! răspunse întunecat Onisfor Sachelarie, arătînd cu mîna spre un tablou din perete, pe care-l cunoșteau toți cu de-amănuntul, deși se afla acum ascuns în umbra globului de lampă.

Era o ilustrație dintr-o revistă: oameni uciși pe stradă, o spînzurătoare într-o piață, dedesubt scris: *Liniștea domnește în Varșovia!*¹ O gravură veche, în ramă îngustă, neagră, dăruită odinioară de un chiriaș proprietăresei din patria lui Kosciuszko².

— Trebuie să vă între în minte că tot așa a fost păstrată liniștea în Ardeal doi ani! spuse dușmănos Onisfor Sachelarie. Spînzurători, oameni pușcați... Feciorii noștri la front, iară în București bătăi cu flori, pita vîndută germanilor, gazete pentru Gross-

¹ Frază rostită de generalul francez Sébastiani în Parlamentul francez, în timp ce la Varșovia era înăbușită în singe răscoala din 1831 a patrioților polonezi.

² *Tadeusz Kosciuszko* (1746—1817) — fruntaș al mișcării de eliberare națională a Poloniei, conducător al răscoalei din 1794.

österreich și *Mittleeuropa*¹... cîți dintre bogătanii de-aici nu jinduiesc la Ardeal doar de dragul afacerilor, al uzinelor, al minelor?

Își șterse sudoarea cu batista mototolită și se uia la fiecare, pe rînd, cu ochii mici, scufundați sub sprincenele aspre și păroase.

Toți își dădeau seama că se aprindea o discuție de prisos, un vechi proces dezbătut de zeci de ori la această masă, acum scormonit fără rost, de un duh dușman, numai ca să le înrăiască o noapte de bucurie; ultima lor noapte.

Dar nu-și puteau înăbuși pornirea care le pune pe buze cuvinte grele și fără sens.

— Și voi? Voi? întrebă Ionel Cristescu, aplecîndu-se peste masă și mutînd o sticlă, să vadă mai bine fața lui Sachelarie. În Ardeal, nu s-a spus că voi cei dintii aveți să trageți în valahi cînd or îndrăzni să atace sfînta monarhie?...

— Și pe urmă, povestea cu Ardealul purificator!... rîse subțire și disprețuitor Stelian Minea, îndesîndu-și ochelarii pe nasul cu nările străvezii. Ne-ați înnebunit!... Tot aveți să transformați, să faceți perfect, să reformați, să ne regenerați; sînteți pana-ceul² universal!... Mersi! Voi cu popa Mangra al vostru și cu Siegescu... Nu sîntem nici mai buni, nici mai răi unii decît alții, și pe urmă...

Stelian Minea aruncă țigara neterminată și privi fix în tavan, bătînd toba cu degetele în masă.

O clipă se lăsă tăcerea.

Un fluture își sfîrîi aripile în flacără; cu fața în sus se zbătu pe masă, strînse aripile ciung și rămase

¹ Austria mare și Europa Centrală (germ.) — planuri expansioniste ale imperialismului german, prin care se urmărea, într-o formă sau alta, înfeudarea tuturor țărilor cuprinse între Marea Nordului și Golful Persic.

² Panaceu — leac despre care se credea odinioară că vindecă orice boală.

neclintit. Poate murise, ori poate, în mijeala lui de cuget, înainte de a muri, cerca să-și lămurească cu spaimă de unde puterea aceasta înfricoșată și rea, care-l chemase la pieire cu o atît de orbitoare și fierbinte strălucire.

— Sîntem stupizi cu toții ! mărturisi Lăscăruș Co-dreanu, rupînd tăcerea grea dintre dînșii. Stupizi ca fluturile acesta, pe care l-a ucis prea multă și strălucitoare lumină ! Toți o să fiți în trei zile pe linia de foc. Știți că altfel nu putea fi, și ne servim unul altuia toată drojdia dezbaterilor de doi ani... Rămîină acestea oamenilor de afaceri, politicienilor, lupilor bătrîni care stau la pîndă... Dar noi ? Mai bine, dragă Onisfoare, spune-mi cui lași în grijă pe domnișoara Betty ?

Onisfor Sachelarie privi încruntat, fără să suridă glumei.

Toți erau acum, în geamlîcul cu lumină fumegoasă, neîmpăcați și străîni.

Ceva absurd, trist și fără îndreptare se căsca între dînșii.

Știau că nimic din tot ce rostiseră, cu atîta răutate și îndîrjire reciprocă, nu credeau nici ei într-adevăr. Totuși, din adîncuri cețoase, din ascunzișuri unde pîdea pitită, o putere întunecată și dușmană le șoptise învinuiri netrebnice, ca să-i îndepărteze unul de sufletul celuilalt, cînd sufletele le fuseseră topite într-o îmbrățișare. Poate că plăteau așa pentru alții toată drojdia dospită a neutralității, cu odioasele ei afaceri și scandalurile ei de pomină. Poate că o clipă a plutit asupra lor simțămîntul vag că povestea războiului e alta și că-i depășește. Că *nu pleacă eroic*, din a lor voie, să elibereze Ardealul, *ci sînt trimisi să moară* de aceiași profitori ai neutralității, pentru care războiul începea să fie mai rentabil decît fățarnicele îndoieli și chibzuiele.

Fluturile ars mai tremură o aripă, ca o rugare, și trecu din viață.

Mai rostiră cîteva cuvinte. Voiau să alunge tăcerea. Dar vorbele sunau acum deșarte și în silă.

Se despărțiră de Onisfor Sachelarie cu stringeri de mînă, pe care le voiau frățești și împăcate, însă din care ceva lipsea și era nefiresc.

În stradă au tăcut toți. Ferestrele erau întunecate, casele cu înfățișarea pustie și misterioasă, așa cum arată toate clădirile cu geamuri negre, noaptea.

La colțul cel mai apropiat, Stelian Minea se opri :

— Mă întorc... Să-i spun o vorbă mai bună ! Gîndiți cît e de singur acum și cît trebuie să se simtă de străin...

Ceilalți clătinară din umeri :

— Ce să-i facem, monșer ? N-ai văzut ce capsoman e ?!... Nu mai face atîta literatură și sentimentalism, că are să-i treacă toanele. Prea l-am răsfațat și l-am nărvit.

Acestea fiind spuse, toți plecară mai departe.

Stelian Minea se întoarse.

La fereastra „capsomanului” lumina era stinsă. Bătu o dată, de două ori, de trei ori.

Nu răspunse nimeni. O umbră întunecată îi atinse picioarele. Era ciinele gazdei, mișcînd bucuros coada scurtă, mirosindu-l cu răsufierea caldă. Mai bătu încă o dată.

Zadarnic.

Capsomanul era tare.

Stelian Minea se pomeni bombănind și el, înciudat. Porni înapoi pe strada pustie. Un timp îl petrecu, cu pași mărunți, ciinele.

Apoi merse singur, cu suflet mîhnit, în orașul negru.

— Tăticule, tare mai ești mata ticăit !...

Dinu, cu pălăria de pinză albă trasă peste cîrlionții bălai, aștepta în prag, schimbînd pe loc picioarele goale, în sandale. Așeză jos găleata de tablă și lopata minusculă, încrucișînd brațele ca un om mare, decis să aștepte pînă la marginea răbdării.

Virgil Probotă, lîngă fereastră, răsucea pe o parte și pe alta halatul nou de baie, cumpărat cu o zi înainte, pentru Maria. Îi smulse eticheta cu prețul și o rupse în două, în patru, în opt, mărunț de tot, pînă cînd hîrtia rezistă.

O săptămînă întreagă imaginase un adevărat revirement în capitolele bugetare, pentru a pune la o parte, fără să se simtă, prețul acestei surprize. Iar cînd, în sfîrșit, aseară, la Constanța, se hotărîse — darul era de prisos ! Telegramele de dimineață vesteau mobilizarea ; vacanța sfîrșea înainte de timp ; în trei zile trebuia să fie la regiment și Maria nu știa încă nimic.

Se plecă peste marginea ferestrei și zvîrli bucățile rupte de carton.

De sus, de la fereastra din fața hotelului Movilă, o femeie, cu fața ascunsă de o pălărie mare de pai, arunca la fel rămășițele unei scrisori în vînt.

Erau mulți acei care peste două ore vor avea să arunce în vînt bucurii curmate, așteptări amîinate, nevinovate alinări ale păcii, pentru totdeauna pierdute...

Dinu i se agăță de mină.

— Haide, odată, tăticule ! Ești imposibil ! Parcă ești bunița cînd pleacă în oraș : „Stai că mi-am uitat mînușile ! Stai că am închis pe Arabela în ietac ! Stai că am pierdut cheile !”

Dinu fugea pînă la uşă şi înapoi, ținînd subsuoară presupusa umbrelă şi scormonind într-o gentuliţă închipuită, să arate cum face bunița cînd a uitat mănșile, a închis pe Arabela în ietac şi nu-şi găsește cheile.

Amărăciunea lui Virgil Probotă o clipă fu alungată departe. Îl înălță cu amîndouă brațele la piept.

— Va să zică, de ăștia-mi ești, domnule ! Lasă că mi te aranjez eu la bunița, cum ajungem la București... Așa, domnule : „Stai că am închis pe Arabela în ietac ; stai că mi-am uitat cheile !...”

Dinu își arată dinții mărunți, lăsîndu-se pe spate în brațe și scuturîndu-și părul inelat, de i se rostogoli pălăria.

— Parcă eu nu sînt sigur că mata ții cu mine ! Știu eu că n-ai să mă trădezi...

Și cu viclenie, ca să schimbe vorba, se zbătu să scape :

— Dă-mi drumul... Să-ți arăt matale ceva extraordinar... Ce-am scris aseară ! Se plecă, și de sub masă, dintr-un carton, scoase o foaie scrisă cu creion albastru. Erau cîteva litere inegale și tremurate... Numele lui : Dinu V. Probotă, sfîrșit cu o parafă încîlcită, iar restul coalei plin de desene fanteziste : un vapor cu un steag țeapăn și mult fum încrețit ca un smoc de cîlți, cîteva șiruri de soldați cubiști defilînd înaintea unui ofițer cu sabie lată într-o mîină ; la picioare, un cățel scund și lung ca un crocodil, în sfîrșit în aer, peste capetele tuturor, plutind o barcă și un turc.

— Ali ! lămuri cu mare orgoliu Dinu, acoperindu-i fesul cu degetul. Ali, cu barca la pescuit...

Fesul lui Ali era mult mai mare ca restul trupului și Ali, la rîndu-i, era mult mai mare decît toată barca ; astfel toate principiile perspectivei erau înfrînte dintr-un creion.

— Ei, ce zici mata ? întrebă Dinu cu o mină la spate și cu degetul celeilalte în gură, în semn de admirație înaintea propriei sale opere.

— Zic că bietul Ali nu mai are multe zile !... Acuși-acuși se îneacă ! îl necăji Virgil Probotă, zîmbind. Cum vrei să nu se înece, dacă e mai mare decît barca ?

Dinu rămase o clipă surprins de această funestă perspectivă.

Virgil Probotă îl ridică aproape de obraz, strîngînd vietatea fragedă care-și zbătea brațele mici de gînganie.

— Lasă-mă, că mă înțepi cu barba !... Ești așa de neglijent !... se feri Dinu. Ai zis adineauri că mergem.

Virgil îl lăasă jos ; îi așează cîrlionții sub pălărie. Puse halatul nou cumpărat pe braț, îl acoperi cu pardesiul de ploaie, ca să-l ascundă.

Închise ușa și porniră pe poteca prăfoasă, printre plantațiile firave de salcîmi și de oțetari, printre ierburi uscate, unde lăcustele începuseră sfîrșitul metalic, presimțind dogoarea zilei. Soarele sclipea orbitor în față, răsfrînt în mii de oglinzi.

Din vilele inundate de lumină se îndreptau repede femeii în haine viu colorate, cu umbrele și voaluri lungi, bărbați în halaturi albe, cete de copii gonind înaintea guvernantelor, care strigau desperate în graiuri străine.

Dimineata era fierbinte.

Pe apă, lumina tremura de-a curmezișul unui fluviu de smalt, topit.

Un vapor alb trecea departe, în razele jucăușe, cu o parafă de fum în urmă. Zburau pescăruși repezi, în zvicnite perechi, care descindeau pe valuri ca alte albe foi de răvașuri rupte. De sus, de pe faleză, linia curbă a orizontului, îndepărtată pînă la

ultima margine pe cerul străveziu, se desfășura odihnitoare, ca o mare și potolită bucurie. În palpitarea apei, dire lungi și lucii însemnau cărările unei corăbii nevăzute. Totul era aci ca totdeauna: luminos, puternic și nemărginit.

Virgil Probotă își aduse aminte deodată că mâine vor sfîrși toate și simți în gură un gust ruginit, ca atunci cînd podidește sîngele. Strînse mai încheștat mînuța caldă, care lupta să se desprindă. Dinu, în virful picioarelor, încruntase sprîncenele, căutînd să deslușească cu privirea în mulțimea de pe plajă.

— Uite mămuța! strigă, descoperind-o în colțul „lor”, la o parte, culcată pe nisip, citind o carte.

Se smuci și, apăsîndu-și pălăria cu mîna în care ținea lopata de joacă, își dădu drumul la goană, în vale.

Virgil Probotă veni încet în urmă, cu inima tresărind de cîte ori Dinu sărea peste pietre și de cîte ori, din fugă, trecea plecîndu-se pe sub barierele de lemn. Ziarele încă nu se împărțiseră: nimeni nu bănuia nimic. Se gîndi la frămîntarea de peste un ceas, cînd toți vor afla.

De îndată ce-au ajuns, Maria desfăcu sandalele lui Dinu și îl lăsă într-un pantalon scurt, aproape gol. O fetiță tot atît de golașă, sprîncenată, cu ochi albaștri, se apropie prudent ca o pisică, cu brațele încărcate cu o ispititoare provizie de cele mai diverse unelte de săpat, de construit, de cărat apă și nisip.

— Mămuță, pot să mă duc cu Alina, să sfîrșim cetățuia? întrebă Dinu mai mult de formă.

Și fără să aștepte învoirea, ajunse din cîteva sărituri lîngă apă, unde se aflau, înălțate pe jumătate, meterezele viitoare cetățui.

O doamnă în doliu, mama Alinei, surise prietenos, dînd din cap, deși nu se cunoșteau.

Maria îndoi un semn în carte, o aruncă alături.

— Aa ! Versuri ? ! se miră Virgil, așezîndu-se pe nisipul cald, după ce avu grijă să acopere bine haina de baie, cu pardesiul.

— Ți-am spus că o lună vreau să mă reteminizez ! plecă ochii Maria, cu o lucire de ironie în bătaia genelor, pentru propriile sale hotărîri.

Lunecă mîna cu o dezmiardare pe scoarțele elastice ale cărții :

— N-am luat cu mine — ai văzut ? — decît literatură : versuri și romane. Și, te rog, domnule profesor, două săptămîni cît mai stăm aci, să mă slăbești cu teoriile tale biologice !... îl amenință cu degetul. Sint sătulă de mutațiile lui Hugo de Vries !¹ Ascultă, dacă nu sună la locul lor aci :

*Mon coeur, comme un oiseau, voltigeait tout joyeux
Et planait librement à l'entour des cordages ;
Le navire roulait sous un ciel sans nuages,
Comme un ange enivré du soleil radieux...*²

Scutură nisipul și firele de alge uscate dintre file, apoi închise volumul :

*Mon coeur, comme un oiseau, voltigeait tout joyeux
Et planait librement à l'entour des cordages...*

5

Virgil Probotă se simți dintr-o dată cel mai înverșunat dușman al lui Baudelaire. Maria se gîndea ce vor face încă două săptămîni — „versuri, romane !”

¹ Hugo de Vries (1848—1935) — botanist olandez ; a emis teoria idealist-metafizică mutaționistă.

² Inima-mi, ca o pasăre, zbura plină de veselie

Și plutea liberă în jurul catargurilor ;

Nava înainta sub un cer fără nori,

Ca un inger îmbătat de soarele strălucitor... (fr).

— iar dinșii urmau să plece în seara aceasta chiar, miine cel mai târziu... Îi fu dureros să risipească brutal această fericire la care n-aveau drept.

De patru ani, luna aceasta la mare era pentru dinșii evenimentul central al existenței. Tot ce făceau, ce așteptau, ce renunțau, avea să fie răscumărat în această lună unică.

Acum, Maria în două săptămîni își topise paloa-re, ca o glastră scoasă din umezeală și întunecime la soare. Serile lor cu îndelungi plimbări pe țărm, în așteptarea răsăritului de lună pe singuratică promontorii de faleză, departe de toată lărmuiala lumii, îi scuturase de mocneala dintotdeauna. Se deșteptau în fiecare dimineață pentru o hohotitoare sărbătoare.

Cum să vestească, cu cel mai simplu aer din lume, că toate acestea sînt sfîrșite și că începe ceva mai grozav chiar decît mediocritatea vieții care le acordase armistițiu ?

Maria prefiră printre degete un pumn de nisip. Părul negru, adus pe spate într-o răsucitură de mînă, lăsa dezvelită fruntea rotundă, luminată de ochii castanii cu fire de aur. Buzele puțin întredeschise, cu o ușoară umbră brună, puneau în figura gravă o frăgezime copilărească. Dar un singur dinte cu emailul imperceptibil albăstriu, în șiragul alb, intact și regulat, dădea surîsului văzut îndelung o înfățișare neliniștitoare, ca o atingere ascunsă a morții într-un fruct tînăr.

— Pozezi pentru o statuie a meditației ? întrebă glasul care întotdeauna îi amintea lui Virgil, absurd, sunetul mat al bilelor de fildes.

Virgil făcu un semn nehotărît cu mîna către mare, mințind așa fără să rostească cuvînt : Nu gîndea nimic, privea.

— Într-adevăr ! mărturisi Maria, înșirînd pe nisip cîteva scoici, pe care le îngropă presărînd deasupra praful de sîdef. Și pe mine, marea mă face stupidă... M-am deprins să urmăresc un punct de apă fără nici un gînd. N-aș fi crezut niciodată că nemișcarea aceasta, încorporarea aceasta în viața vegetală, poate însemna o voluptate...

— Te-am prins, pedanto ! Ești gata să-mi dezvolti o teorie ! o necăji Virgil, glumind fără entuziasm, în vreme ce gîndul îi rătăcea aiurea.

Cele mai stupide întrebări îl asaltau, fără să le poată alunga : să-și cumpere pentru campanie cizme sau bocanci ? Cizmele sînt mai practice și mai durabile. Și pe urmă se încaltă mai simplu...

— Ba de loc ! își urmări Maria firul ideilor, întinzîndu-se pe nisip cu fața în jos și făcîndu-și umbră ochilor cu jacheta albă de lînă. Aseară m-am surprins cîntînd... Închipuiește-ți ! După cinci ani !... Și mă gîndeam că sînt ca fetele de la țară : după ce se mărită nu mai cîntă decît cîntece de leagăn...

Virgil gîndea : „Are dreptate ! De cinci ani n-am auzit-o cîntînd. Coardele pianului s-au destins singure acasă. Acum odihna aceasta îi deșteaptă o tinerețe adormită înainte de vreme, ca mugurii care se zgribulesc de frig, după ce au fost amăgiți de o mincinoasă primăvară.”

Dinu alergă, ținînd spînzurat de labă un crab vioriu.

Îl aruncă pe nisip.

Crabul se strînse un moment nemișcat, apoi începu să dea îndărăt și în lături, cu picioarele lui subțiri și oribile de mic monstru marin.

— Nu e așa, tăticule, că e un rac de mare ? întrebă Dinu, chincit deasupra lui, să-l vadă de aproape. Alina zice că e păianjen. Așa spune ea, numai enormițați ! Ce fel de păianjen cu coadă ? Și

cu foarfece !... Are două foarfece, să vezi cum mai prinde cu ele !

Crabul se opri și păru că-i privește atent, cu perechile lui de ochi neclintiti. Dinu îl aruncă în apă.

— L-am trimis la familia lui. Poate are copii ! spuse, întorcându-se și îngenunchind lângă Maria.

Pe urmă, punându-i mâinile mici și fierbinți pe obraz, trecu la alte destăinuiri care-l munceau :

— Mămuțo, Alina spune că are numai mamă ! Tăticu ei a murit și îl visează în toate nopțile... Îl duc în brațe niște îngeri frumoși, cu aripile albe și mari, care zboară fără să se audă... Ea spune că în cer cîntă o muzică frumoasă de tot și tăticu ei îi face semn să vină, s-o ia pe genunchi cum o ținea la masă... Da Alina e o proastă, se teme și nu se duce !... Plinge și se deșteaptă !... Și atunci plinge și mămuța ei... Și eu vreau să visez îngeri. Eu nu m-aș teme de ei... Nu e așa că îngerii nu-ți fac nici un rău ?... Ei sînt buni și ne păzesc cînd dormim, dacă sîntem cumînți și nu supărăm pe nimeni...

Virgil Probotă gîndea : „Peste o lună poate și eu voi fi mort și Dinu are să mă vadă în vis, purtat de îngerii lui albi. Am să-l chem și are să se teamă. Are să se deștepte plîngînd, și plîngînd are să se deștepte și Maria.”

Maria, nebănuind nimic din ceea ce se dezlănțuise dincolo de calmul lor, suprimînd tot ce e firesc și pentru totdeauna, gîndea : „Facem desigur o mare greșeală că lăsăm copilul acesta să crească fără nici o rînduială în noțiunile haotice pe care le înregistrează în fiecare zi. Stă mai mult printre oameni mari. Ascultă tot ce vorbim noi și răstălmăcește în fantezia vîrstei lui tot ce aude și nu-i de vîrsta lui. Imediat ce ne întoarcem la București, trebuie să hotărîm ceva mai serios, pentru o educare mai normală.”

Îi dădu părul aşudat la o parte, dezvăluind fruntea rotundă, care semăna cu fruntea ei.

— Hai, fugi şi te joacă !...

— Mi-e urît singur !... Alina s-a dus la mămuţa ei să-şi facă lecţia... Ştii mata, tăticule, ce mai de poezii franţuzeşti ştie Alina ? O grozăvie... Multe, cît părul din cap... Da cît părul mămuţei, nu cît al mamei, că mata ai puţin... Ai învăţat prea mult şi-ai năpîrlit, cum spune buniţa...

Virgil se încruntă şi-l prinse de un picior, trăgîndu-l pe nisip, la el :

— Bine, domnişorule, iar vorbeşti aşa ?...

Dinu se zbatu, îi scăpă din mînă. Fugi şi-i aruncă un pumn de nisip :

— Şi pe mine, mi-a promis mămuţa Alinei că are să mă înveţe mîine o poezie ! Eu am spus că nu vreau, fiindcă mă tem să nu-mi cadă şi mie părul...

— Dinule !

— Poftim ! rîse de departe Dinu, dîndu-se înapoi, fiindcă socotea prudent să pună o distanţă destul de mare între el şi omul cu părul năpîrlit de prea multă învăţătură.

— Dinule ! strigă a doua oară Virgil, ridicîndu-se într-un cot. Nu-ţi permit să fii necuviincios.

— Vezi cît eşti mata de nervos ! se miră Dinu cu o inocenţă prefăcută. Ca să nu te supăr şi ca să-ţi arăt că eu sînt bun, iacă, să ştii că mîine mă duc să învăţ cu Alina...

„Mîine şi noi, şi Alina, şi mama Alinei vom fi toţi cine ştie unde !...” îşi spuse Virgil Probotă, şi cerul se întunecă...

Maria privi un timp neclintit spre Constanţa, sclipînd depărtată în pîcla albastrie, albă ca o ireală cetate maură de miraj.

— Mergem joi ? îşi aminti plimbarea proiectată cu barca.

— A, da !... plimbarea de joi... Cine știe ? rosti tă-răganat și cu gândul departe Virgil.

— De ce „...Joi... cine știe ?” îl privi atent Maria. Mai sînt patru zile : nu cred să se schimbe vremea... Și marea, toată lumea spune că n-a fost de mult așa de calmă... De ce atunci acest tenebros : „Joi, cine știe ?”

— Nimic ! Spuneam așa, fără să-mi dau seama ! nu îndrăzni Virgil să mărturisească.

Dinspre larg, se apropiiau doi înotători, cu mișcări egale și ritmice. O femeie în costum negru și cu o bonetă roșie plutea pe spate, aproape, cu fața în sus, legănată de răsuflarea ușoară a valurilor.

Maria se ridică, descheindu-și de pe umeri haina sub care era în tricoul de baie. Își potrivi peste părul mult boneta de gumă neagră. Trupul subțire, cu sînii mici și cu șolduri înguste, arăta ca un corp nelegat încă, de adolescent.

Pe nisipul ud, unde ajungea clipotul mării, pașii intrau plăcut și elastic ca pe o placă de cauciuc.

Încercă valul cu piciorul.

Apa era ca niciodată, ușoară și străvezie, lăsînd să se vadă la fund, ca printr-o subțire sticlă limpede, cutele înguste de nisip, regulate și lungi, ca vîrgăturile curbe de pe pielea tigrilor. Închise ochii și, străbătută dinainte de fiorul apei, se aruncă despicînd albastrul cu mîinile împreunate.

Dinu zvîrli găleata și intră și el, stropind și făcînd gălăgie cît trei.

Virgil Probotă îi aștepta la țarm. În locul perdeiului de doc obișnuit, întinse pe nisip halatul nou. Nu mai simțea nici o bucurie la gândul bucuriei pe care voise s-o facă tovarăsei sale de viață, lipsită de atîtea bucurii. Așeză haina stîngaci, cu teamă, ca un vinovat. Își găsea singur acum asemănare cu un clovn bătrîn, nenorocit și lipsit de duh, care îl indu-

ioșase odinioară, în târgul lor, la un circ falimentar, de a treia mină, în anii copilăriei.

Ca și acela pregătea o farsă proastă, de care nimeni nu se va înveseli nici de milă.

Se întinse alături cu mâinile sub cap.

Marea era nemărginită. Cerul nemărginit. Totul calm, grandios, plin de lumină, înecat de lumină...

„De ce seucid oamenii? De ce se urăsc? De ce uită să se bucure de această nespusă fericire care e viața și care nu mai are întoarcere?”

Închise ochii peste atîta lumină, să facă întunecime umedă, cum o simțea adîncindu-se în el. Dar lumina stărui. În pleoape îi juca roșie și fluidă, țesînd inele aurii și învăpăiate.

Pe obraz i se ridică o gînganie mică. Nu o alungă. Poate nici nu o simțea. Poate atingerea îi era ca o dezmiardare dureroasă.

Mîhnirea cobora greu în adîncuri, ca o corabie înecată.

Risul lui Dinu hohoti gîlgîind, aproape, la marginea impasibilei ape albastre.

6

Zoe Vesbianu ocoli pe drumul cel mai lung spre casă.

Cînd izbise ușa de fier a grilajului, o pornire de plîns îi înecase suflarea.

Șovăise, nehotărîtă încotro să-și îndrepte pașii. Slujnicuța lui Comșa, rezemată de stîlp, cu colțul barizului în gură, o măsurase de jos în sus, abia ferindu-se în lături. Ordonanța, care pălăvrăgea cu un capăt de țigară lipit de buza de jos, se plecase la urechea bucovinencei și-i șoptise ceva, chicotînd. Și slugile își îngăduiau s-o judece!...

Simți că roșește și-i fu ciudă că roșește.

Era singură, o înăbușea mîhnirea ; acasă o aștepta un om grosolan și morocănos, pe care îl ura ; iar dînsa trebuia să pară nepăsătoare, să zîmbească firesc.

Își aminti că a uitat să dea cu pudră și deschise pungulița de mătase unde era încrustată oglinda, cercetîndu-și obrazul din mers. Nimic nu se cunoștea. Ochii, doar, purtau cearcăne mai viorii. Își îndesă pălăria mai adînc.

Un domn, cu haine cenușii-lăptoase, cu mustața curcetoare, își încetini pașii, privind-o obraznic. Ce uitătură murdară avea, care dezbracă și se tîrîie pe trup, ca o atingere viscoasă de melc !... Toate privilegiile lor sînt dezgustătoare și fără rușine... Cum îi urăște !...

Trecătorul făcu repede un ocol ; în colțul străzii îi ieși în cale și se opri s-o aștepte, netezindu-și mustața năclăită de briantină.

Se uita pe sub pălăria de pai, răsucind un bețișor de trestie între degete și umflîndu-și pieptul, cu floare roșie la butonieră.

Zoe Vesbianu trecu sub privire cu buzele strînse, cu impresia că pășește goală la un examen umilitor. Cum de pot îndrăzni ?... Are ceva de femeie pierdută de își îngăduie cel dintîi venit s-o murdărească așa cu ochadele ?...

Pașii băteau ușor asfaltul, iar femeia în haină de mătase, cu cercuri galbene și negre, trecea în lumina aurie de amurg, tremurîndu-și cele două fire subțiri ale penei de la pălărie, asemeni antenelor de insectă ; luneca, apariție ușoară și plăcută, fără grijă și fără suferință. Nimic nu se răsfrîngea afară din chinuirea dinlăuntru. Purta capul sus, puțin dat pe spate, ca să poată privi sub borurile prea joase ale pălăriei ; legăna elastic trupul strîns în mînușa hai-

nei, surise cu cea mai izbutită grație unei perechi cunoscute, care o salută dintr-o trăsură de casă.

Așa e, desigur, viața tuturor femeilor pierdute.

Nici două ore nu sînt de cînd era dezbrăcată, în casa unui străin, unui străin care o alunga, și acum se silește să zîmbească nevinovat unor oameni ce n-ar îndrăzni pentru nimic în lume să bănuiască ipocrizia surisului ei inocent! Acuși are să mintă acasă, bărbatului, tuturor!... Cea dintîi greșeală a fost grea, după o luptă... Celelalte vor veni singure. Știe bine acum că vor veni singure — e atît de străin și de pustiu în casa ei!...

Alt domn, bătrîn și cănit, o urmări cu ochi rotunzi și umezi, cu gene rare și alburii, ca ochii de porc.

Poartă oare un stigmat toate femeile pierdute, de cheamă asupra lor cu atîta siguranță privirea bărbaților?... Și ea poartă un stigmat — mușcătura lui Radu pe rotundul umărului... Cum îi vine să-i mai spună oare, chiar în gînd, pe nume: Radu?... El nu mai e decît domnul Comșa; ea, doamna Vesbianu... Cît de ciudat va fi cînd se vor întîlni mîine, în lume!... Cum îl urăște!... Aceasta a fost tot! O dorință animalică, după care s-au privit amîndoi dușmănos, cu dezgust.

Încetini pașii înaintea casei.

Servitorul stropea grădina; apa improșca rece marmura statuiilor, firele legănate de trandafir, drumușoarele cu nisip galben.

Era o clădire cumpărată de Sofron Vesbianu de la un proprietar scăpătat, în anul cînd cumpărase cu aceiași bani de proaspăt înavuțit tinerețea Zoei Răclîș, abia ieșită de pe băncile pensionului. Fiecare mobilă, cel mai neînsemnat lucrușor fusese ales de mîna ei, atunci crezuse că așa va uita tovărășia omului păros și vulgar, cu care avea să-și poarte viața.

Acum toate îi păreau hidoase, nesuferite și de prisos.

Sună. Urcă scările de marmură și intră de-a dreptul în camera ei, aruncînd gentulița, pălăria, mănușile, la întîmplare, împrăștiate pe jilțuri și pe divan.

— Coniță, v-a întrebat boierul de două ori ! o întîmpină fata din casă, tipărindu-și șorțul alb cu che-nar de dantelă și arătînd cu capul spre camera de alături... Zice să servim masa imediat ce veniți... Pleacă în oraș !... continuă servitoarea așezînd la locul lor, din ochi, toate uneltele cu plăsele de argint, răvășite pe măsuța de toaletă...

— Și ?... întrebă distrată Zoe, care nu ascultase.

— Altceva nimic. V-a adus pălăriile de la madam Valda ! își aminti fata cu un fel de mîndrie pentru luxul stăpînei, desfăcînd capacul unei cutii albe și răsucind pe pumnul îndoit o pălărie cafenie, cu pene dese și date pe spate, ca o coafură indiană.

Zoe Vesbianu apucă pălăria de vîrfurile penelor și o aruncă în cutie, fără să se uite la ea.

— Lasă aceasta !... Te poți duce. Așteaptă să sun...

Fata nu se clinti.

— Coniță...

— N-ai plecat ? se întoarse Zoe din ușa șifonierei larg deschisă.

— Coniță... Știi mata că avem război ?... Cu nemții ? răsuflă cu o mare și bucuroasă ușurare fata din casă, care, anticipînd evenimentele, era într-o mai veche războire cu toate vienezele și bavarezele vecine, guvernante.

— Cine ți-a vîrit în cap prostiile astea ? Hait, pleacă !...

— Zău, coniță ! Scrie în jurnale...

— Să le fie de bine !... De cînd ai început să discuți politică cu mine ?

— Credeam...

— Să nu crezi nimic. Ai plecat ?

— Iaca plec ! închise încetișor ușa, dezamăgită de puținul efect al știrii sale senzaționale.

Zoe Vesbianu se trânti în jilt, răsucind pe gânduri o pilă de unghii. Ii trebuia acum o energie dure-roasă să-și schimbe haina. Ar fi vrut să plîngă și era prea tirziu ; în trup simțea un deșert și un nod i se oprise în piept... Cum va fi fiind această domnișoară Vardaru ?... Ce brutal s-a repezit Radu să-i smulgă fotografia... „La revedere !... La revedere !” Așa sfîrșesc oare toate iubirile care păreau că vor dura o veșnicie ?

La ușa de alături, în camera lui Sofron Vesbianu, se auzi un foșnet.

— Zoe ! chemă un glas subțire ca o ață.

— Da...

— Zoico !

— Am răspuns : da ! aruncă Zoe pila de unghii pe marginea mesei.

— Deranjează-te, rogu-te !

— Ce poștești ? se ridică în silă și deschise ușa.

În prag, Sofron Vesbianu, cu cămașa proaspăt călcată și scrobită, în cap, se chinuia să vîre brațele pe mîneci. Era în papuci și în ciorapi, cu jartierele gîtuind picioarele păroase și cu tot restul trupului, gros și burtos, înghițit în cămașă ca într-un sac, umblînd așa orb prin casă și gesticulînd în mîneci ca o sperietoare în lanuri.

— Descheie-mi, te rog, nasturii ! Fir-ar a dracului de spălătoreasă ! se plinse glasul pițigăiat din cămașă.

Zoe îi desfăcu nasturii.

— Dacă n-ai grijă să-i deschei întîi ! Ce-i de vină spălătoreasa ?

Sofron Vesbianu scoase prin deschizătură capul chel și negricios, cu urme de vărsat pe nasul rotund ca o mură cînd începe a se învineți de copt.

— Credeam că mă sufoc, Zoico!... giffi.

— Te-am rugat de o mie de ori să nu-mi mai spui Zoico! Mă cheamă Zoe și atît. Zoica e numele spălătoresei...

— Scuzați! își ceru iertare, batjocoritor, Sofron Vesbianu. Scuzați, Zoica o cheamă, pare-mi-se, și pe soru-mea, care nu-i spălătoreasă.

Zoe vru să spună că, într-adevăr, sora lui Sofron nu e spălătoreasă, e nevasta unui amplotat de mișcare, ceea ce înseamnă desigur în lumea de hamali de unde a pornit neamul Vesbienilor un titlu de înaltă noblețe.

Dar se opri. Privi de jur împrejur în cameră.

O răscoală sălbatică. Cutia cu gulere răsturnată, șiroaie de apă pe jos, un prosop aruncat în picioare, o pereche de pantaloni încălecați pe spătarul unui scaun, o țigară fumîndu-se singură pe marginea unei măsuțe scumpe.

Voi s-o arunce; dar Sofron Vesbianu i-o desprinsese din mînă, ducînd-o la gură cu degetele scurte și păroase făcute cupă, cum fumează școlarii pe ascuns ori rîndașii.

— Pardon! Mai am două fumuri...

Trase două fumuri pînă la carton și aruncă restul într-un vas de Gallé.

— Pentru Dumnezeu! imploră Zoe. Te-am rugat de o mie de ori să nu mai arunci țigările unde apuci... E un vas de preț și e un obicei oribil, ca la han.

Țigările lui Sofron Vesbianu își sfîrșeau existența pe colțul meselor, arzînd fețele, lepădate pe scoarțele cărților, aruncate în cutii, în glastre de flori, în vase, oriunde în afară de scrumiere.

— E un vas de preț... un vas de preț ! repetă Sofron Vesbianu, căutînd ceva și aruncînd lucrurile din cale. Te cred !... Asta nu era nevoie să mi-o spui... Știu eu cît costă, că doar pe mine mă costă !...

Se plecă într-un genunchi și cu un papuc explora tenebrele de sub pat, zvîrli un teanc de ziare, deschise două sertare, trînti ușa de la dulapul cu haine.

— Ce cauți, frate ? nu mai putu răbda Zoe.

— Pe dracu-l caut ! pufni omul ridicînd din nou teancul de ziare. Casă e asta ? Han !... Ai spus bine că e han !... Cucoana se plimbă, vine la ora mesei : pune-te masă, strînge-te masă !...

— Tot nu mi-ai spus ce cauți ! se sili Zoe să-și păstreze calmul.

— Bretelele le caut, cucoană ! Nu vezi ce caut ?

Zoe ridică pantalonii aruncați pe spătarul scaunului și-i arată bretelele atîrnate.

— Nu era simplu să începi de aici ?

Dezarmat, Sofron Vesbianu se scărpină în chelie.

— Simplu ! E ușor să zici simplu. La voi toate sînt simple... Mîncăm astăzi ori nu ?

Zoe trînti ușa fără să-i răspundă. Bărbatul se plimbă prin cameră, încheindu-și nasturii și bretelele, izbind cu picioarele în dreapta și în stînga obiectele din cale.

Se uită disprețuitor spre ușa închisă și mormăi :

— S-a supărat cucoana. Are nervi !

Așezîndu-se în fața oglinzii încercă să-și înnoade de cîteva ori cravata fără să izbutească. O aruncă și trase din cutie alta. Sună servitoarea.

— Strînge porcăriile d-aci ! dădu ordin fetei, care se plecă și începu să culeagă de jos gulerele aruncate, batistele, pălăria căzută cu gura în sus, ziarele stropite cu apă.

Prin oglindă, trupul slujnicei se vedea sănătos și plin, dereticind cu spor, apăsându-și o mină pe sini din când în când să-și acopere deschizătura bluzei.

Sofron Vesbianu îi urmărea prin sticlă mișcările și simțea o dogoare încălzindu-i templele.

Cînd se apropie de dînsul, îi prinse între degete bărbia și o privi în ochii verzi de pisică. Fata se feri roșie de foc, uitîndu-se cu teamă spre ușa unde dincolo se afla Zoe.

— Proasto ! gîfii bărbatul, răsucindu-i fața mică și albă, cu nasul în sus și cu ochii vicleni. Proasto, de ce nu ?...

Era a patra slujnică ; pe celelalte, Zoe le schimbase, fiindcă îl surprindea pipăindu-le prin colțuri.

Cînd o mai strinse o dată de sfîrcul sînului de-i năvăliră lacrimi în ochi, fata deschise ca din întîmplare ușa de la camera de alături. Sofron Vesbianu se liniști făcînd un salt de neașteptată agilitate pentru greutatea lui, plantîndu-se din nou în fața oglinzii să-și lege cravata.

Sfîrși repede de data asta și coborî.

În sufrageria înaltă și mare, cu bufeturi grele și cu o uriașă masă ovală la mijloc, Zoe, în chimono cu ibiși albaștri și trandafirii, înșirați în procesiune pe un cîmp cu flori violete, îl aștepta răsfoind o revistă ilustrată.

— Sînteți gata ? Ți-ți-ții !... Mare minune ! se miră Sofron despăturind șervetul. Ce e întunericul ăsta, frate ?...

Era aprinsă o singură lampă de masă, cu glob albastru, translucid.

Așa, încăperea părea mai mică și mai prietenoasă, cu ungherele ascunse în umbră.

Sofron Vesbianu merse însă pînă la ușă, răsuci butonul, aprinzînd toate becurile candelabrului. Lu-

mina scînteie orbitoare și prea vie, în cristale și în tăvile de metal.

Sala de mîncare avea două oglinzi, mai înalte decît statul omului, fără ramă, în doi pereți față în față. În ele se aprinseră acum nenumărate candelabre, în lanț neîntrerupt; ca într-o nesfîrșită sală unde, la mese fără capăt, aceeași Zoe Vesbianu, multiplicată în zeci și zeci de exemplare, în haină japoneză cu păsări albastre și trandafirii peste cîmpul liliachiu, privea îngîndurată albul farfuriei, în fața omului scurt, gros și cu chelia în care lumina se răsfrîngea ca în luciul unui genunchi.

— Așa da! exclamă cu glasul lui absurd de subțire pentru înfățișarea-i rotundă și voluminoasă de balercă. Așa da!... Ce-am ajuns, să facem economie de lumină?

Fata servea fără zgomot, cu pașii înăbușiți în lîna covorului. Sofron Vesbianu picură fața de masă, își picură cămașa și o șterse cu miez de piine. Mesteca lacom, clefăind; presăra sare și piper din belșug, înainte de a gusta.

Vîrî cuțitul în pește. Zoe îi luă cuțitul din mînă ca unui copil rău crescut și îl puse alături pe scăunașul de argint. Sofron îl apucă din nou.

— Lasă-mă, frate, cu mofturile astea! Așa am învățat să mănînc de cînd m-a făcut mama și, slavă Domnului, îmi merge! De ce-i cuțit? N-o să mănînc doar supa cu el!...

Turnă vin, îl gîlgîi pe gît, plescăi din limbă...

Împinse farfuria cu tort.

— A se slăbi cu cofeturile. Niscai brînză!

Fata alergă cu farfuriile de brînzeturi.

Zoe frunzări din mîncare puțin și fără poftă. Rămase privind în neștire la omul care mesteca alături, se scobea în dinți scuipînd resturile în farfurie.

Niciodată nu-și vorbeau, decît încrucișînd cuvinte înțepătoare. Îl prindea ciupind slugile. Vorbea despre restul lumii cu dispreț. Era grosolan și scandalos de mulțumit de sine. Lingă omul acesta trebuia să-și sfîrșească viața, să îmbătrînească. Fără nici o zare. Ca o osîndă. E cu puțință oare să nu caute aiurea o evadare din această vulgaritate?... Cum îi păruse viața un dar ispititor și divin, plin de toate făgăduielile și voluptoasă ca o înserare de august, atunci cînd rămînea gînditoare pe filele de roman citite în dormitorul pensionului !... Toate au sfîrșit aci. Fără nici o scăpare... Ca în visurile rele, cînd vrei să te trezești și nu poți...

Sofron Vesbianu sfîrși de mîncat și își șterse gura cu tot șervetul, aruncîndu-l peste pahare.

— Și ce-ai rămas așa pansivă ? o întrebă, apucînd-o de bărbie, cum făcuse cu un ceas înainte cu fata din casă.

Zoe se scutură de silnica dezmierdare.

Își aminti cuvintele fetei din casă și întrebă :

— E adevărat că avem mobilizare ?

Bărbatul o privi uimit de atîta ignoranță, imitîndu-i glasul :

— E adevărat că avem mobilizare ? Dar bine, cucoană, pe ce lume trăiești ?... Urlă orașul, și dumneata parcă acum te-ai trezit din somn. Sigur că e mobilizare, stare de asediu, război, ce poștești !... Au vrut războiul : îl au acum !... Să-i vedem ! Pierd jumătate de milion, cît am de încasat de la Berlin pentru furnizări de cereale și petrol, dar să-i vedem și pe ceilalți. Război, război ! De doi ani nu mai putem răsufli de viteji !...

Sofron Vesbianu, indignat, cu mîna tremurînd, turnă vin în pahar, îl răsturnă pe gît și se ridică rostogolind scaunul.

Strigă fata să-i aducă pălăria și amintindu-și că, oricum, într-o zi ca aceasta, istorică, nu se poate despărți de nevastă ca întotdeauna, își țuguie buzele unsuroase și o sărută pe frunte, punându-i mîna pe umăr, acolo unde era semnul mușcăturii lui Radu Comșa.

— La revedere, micuțo ! Nu lua și tu toate la inimă... M-au lovit și pe mine nevricalele ! Am și de ce... Înțelege, o jumătate de milion nu-i glumă !... Dar bibicul nu se lasă. Dacă-i vorba de război, o să le-arate el ce se poate cîștiga tăbăcind pielea vitejilor care-au cerut război, război.

Își așează pălăria pe sprinceană și circulă pe picioarele scurte.

Zoe privi cu ură spatele omului îndepărtîndu-se spre ușă, cu ceafa groasă și revărsată, cu un cerc de chelie ieșind alb de sub pălăria de pai.

Își șterse apăsător cu batista locul sărutat.

Dar ușa se deschise din nou, și Sofron Vesbianu reapăru, făcînd o reverență exagerată.

— Uite, micuțo, nu rămîi singură ! L-am întîlnit pe scări...

În dosul lui, păși în haine cenușii un bătrîn uscățiv și înalt, cu părul alb, purtînd într-o mîină bastonul cu miner de fildeș, în cealaltă pălăria de pai, pe care o înclină cu un gest larg de mușchetar ce nu capitulează vîrstei : Dumitrașcu Racliș.

— Papa ! sări Zoe din loc, întinzîndu-i fruntea.

Dumitrașcu Racliș lipi buzele uscate de fruntea fiică-si, apoi se trase un pas îndărăt și o admiră cu emfază.

Pe urmă, amenințînd cu gest uscat pe Sofron Vesbianu, care asista la scenă cu pălăria pe ceafă, propoziția pe picioarele scurte :

— Vezi, așa îmi place ! Să-mi știi de frică. Piston !... Ți-am spus : delicat cu fetița, cum te porți cu un ou fragil !... Altfel...

Amenințarea și-o termină răsucind bastonul într-o figură de scrimă, cu cel mai perfect aer de spadasin, după care lucru rîse singur cu zgomot și se așează pe scaun, picior peste picior, cu mîna ținînd pălăria dusă la șold, cu cealaltă rezemată în mînerul de fildeş.

Sofron Vesbianu mormăi ceva neînțeles, duse un deget la pălărie, cum se salută între ei gardiștii, apoi ieși pe ușă, de astă dată definitiv.

7

De pe obrazul lui Dumitrașcu Racliș, masca de jovialitate teatrală căzu, lăsînd numai înfățișarea unei mari oboseli. Întrebă, căutînd din ochi loc pălăriei și bastonului :

— Ce are mormolocul de e atît de botos astăzi ?

Zoe dădu din umeri, luîndu-i lucrurile din mînă : cine se interesa de grijile ori de bucuriile lui Sofron ?

Și, întorcîndu-se, după ce a pus în cuier bastonul și pălăria :

— Papa, desigur n-ai luat masa...

Dumitrașcu Racliș protestă :

— Cum, fetiço ? Crezi că de asta vin întotdeauna la ora mesei ?

Zoe nu-l ascultă. Sună, porunci slujnicei să pună tacîmuri noi, îl servi singură, ca pe un copil întîrziat de la cină după haimanalîcuri.

Cu toate împotrivirile de la început, Dumitrașcu Racliș devora cu pofta unui înfometat... Dar trebuia într-adevăr un ochi expert pentru a ghici această

foame, sub gesturile stăpînite, savant cuviincioase și sub aerul distrat cu care își scotea a doua oară în farfurie, povestind o anecdotă de la club, amintind o întîmplare din tinerețea-i foarte furtunoasă.

Zoe îl privea și îl asculta cu o dragoste mărită în acea seară de senzația singurătății în care se afla. Nu-și păstra multe iluzii despre acest părinte de teatru, dar îl iubea ca pe un copil stricat.

Venea pe la dînsa numai cînd avea nevoie de bani. Își tocase averea în cărți. La club își dădea și acum ultima centimă. Privite de aproape, hainele croite cu pretenție de impecabilă eleganță, ghetrele albe, cravata de mătase arătau, ca și figura, o mare oboeală. Se vedeau marginile uzate; se simțea mirosul de benzină.

Dumitrașcu Racliș își ascundea sărăcia ca o pecingine rușinoasă. Iar sub înfățișarea-i bonomă se pitea un egoism crunt.

Împărțise în dreapta și în stînga dureri la care nici nu luase aminte. Își ruinase mai întîi sora. Nevasta îi murea de ftizie într-un sanatoriu din Elveția, în vreme ce el se îndeletnicea să-i joace zestrea pe două tablouri la Monte Carlo. Pe Zoe o închisese în pension la călugărițe, unde apărea rar, cochet, periat și parfumat ca un amant, încărcat de cadouri, de fleacuri, bomboane și cutioare, ca să dispară o jumătate de an, cutreierînd toate stațiunile de băi din Europa, unde se aflau cazinouri și de unde își amintea că are un copil, pe o carte poștală ilustrată, cu o grăbită semnătură cu creionul sub fotografia unui cazinou.

Cînd sfîrșise pensionul, își sfîrșea și dînsul de risipit averea: a lui și a fetei.

Sofron Vesbianu îi cumpăraseră ultima sfoară de moșie; o întrezăriseră pe Zoe cum supraveghea împachetarea bagajelor la conacul de unde era izgonită; îl

chemă pe Dumitrașcu Racliș în cancelaria contabilului și, după o jumătate de oră, cînd au ieșit amîndoi, o dată cu moșia, omul nou aproape cumpărase și fata fostului proprietar.

Fericit și inconstient, Dumitrașcu Racliș zugrăvi copilei abia ieșită de pe băncile școlii viața fără de grijă, de confort și belșug, pe care i-o oferă omul cu picioarele scurte, cu burta rotundă și cu chelia tuguiață ca vârful unei căpățîni de zahăr.

— Dar e urît, nu mai e tînăr și e vulgar ! suspinase Zoe în batistă, văzînd în ce odioasă ființă se întrupase prințul șarmant visat de ea, ca de toate colegile de pension.

— Frumoși sînt numai tenorii de operă !... Că nu e tînăr, cu atît mai bine : nu te va plictisi cu expansiuni juvenile și, dacă e vulgar, va fi un joc pentru tine să-l civilizezi ! rezolvase sumar Dumitrașcu Racliș toate problemele de conștiință, și după nuntă plecă ferice și întinerit, să cheltuiască banii vinzării — moșiei și a fetei — la Spa, la Biaritz, la Nisa, la Deauville, la Ostanda.

După un an se întoarse cu o valiză mică și cu un costum de voiaj. Restul bagajelor era amănat la Hotel Negresco din Nisa.

De atunci trăia „împrumutînd” de la Zoe bani, pe care avea să-i restituie odată și odată, cînd va izbuti maringala ¹. O sută, cinci, o mie — hîrțiile se mistuiau discret în portbilet, de unde mergeau de-a dreptul pe masa verde a clubului.

Pentru Sofron Vesbianu nu mai găsea acum decît vorbe disprețuitoare : mormoloc, piston, cantalup, chameau ², și aproape îi făcea vină Zoei că-l suportă

¹ *Martingală* (la jocurile de noroc) — sistemul de a juca dublul sumei pierdute în jocul precedent.

² *Cămîlă* (cu sens peiorativ) (fr.).

de bărbat, uitînd cu desăvîrşire cine pusese la cale această hidoasă împerechere.

Zoe îl privea ciugulind boabele de struguri şi, văzîndu-i funda inegal înnodată, i-o desfăcu şi o prinse din nou cu o atenţie de îndrăgostită :

— Papa, am să trec pe la tine să fac ordine...

Dumitraşcu Racliş locuia într-o cameră mobilată, a cărei chirie o plătea Zoe, ca şi spălatul rufelor, ca şi bacşişul servitoarei, ca şi florile pe care i le aducea să înveselească încăperea cu miros de tutun şi cu reviste umoristice franceze, pline de femei mai mult sau mai puţin goale, răvăşite pe toate scaunele.

Cînd întinse farfuria cu struguri, Zoe îi ceru portbiletul şi urcă scările în iatacul ei, să-şi depună birul.

Dumitraşcu Racliş aprinse o ţigară înfiptă într-o ţigaretă lungă şi groasă de chilimbar. Contemplînd inelele de fum, îşi recapitulă o socoteală simplă : dacă Zoe îi pune o mie de lei, un pol dă pentru consumaţiile din urmă la bufetul clubului, o sută şaizeci datorita de ieri de la ecarté, un pol îi rămîne de cheltuală şi opt sute plini, pentru joc. Are noroc să le rotunjească ? Poate lua bancul singur, ca în tine-rete la Ostanda, la Nisa, la Biaritz...

Zoe se întoarse în foşnetul de mătase al chimonoului. Dumitraşcu Racliş îi luă cu neglijenţă portbiletul şi îl puse în buzunarul de la piept, pipăindu-şi haina pe deasupra.

Apoi se uită la ceas cu o înfăţişare deodată foarte grăbită. Era nerăbdător să ajungă mai repede la club.

Bugetul se încărcase cu doi lei pentru trăsură. Dar Zoe voia să-l mai ţină încă prizonier.

— Trebuie să iei cafeaua cu mine !... Uite, o tac eu, aşa cum îţi place ție : amăruie şi tare !

Dumitraşcu Racliş făcu un gest de resemnare : era gata la toate sacrificiile. Nu putea ghici dorinţa dez-

nădăjduită a Zoei de a se simți apropiată de o vietate care să-i împlinzească singurătatea.

Și chiar de ar fi înțeles aceasta, n-ar fi fost în stare să sacrifice un ceas, cînd la club începeau partidele.

O singură preocupare îl stăpînea : Zoe i-a pus în portbilet cinci sutare, ori o mie de lei ? Și cum Zoe era întoarsă cu spatele la el, cătînd în bufet mașina de spirt pentru cafea, cu o îndemînare de școlar care copiază la teză, scoase portbiletul din buzunar, îi cercetă conținutul, respiră ușurat — se afla o mie ! — și îl puse la loc.

Ridicînd ochii, văzu că Zoe prin oglindă l-a surprins și că a roșit pentru el.

Atunci desfăcu portbiletul, frecă între degete cele două hîrtii de cîte cinci sute, strînse buzele disprețuitor :

— *Merci... Quelle saleté que l'argent !...*¹

Și involuntar, încă o dată trase cu coada ochiului la ceas.

— Papa, nu te mai rețin ! făcu Zoe cu tristețe și cu umilință. Te văd că ești grăbit !... Desigur, e mai bună cafeaua la club.

— De ce vorbești așa, fetițo ? se apără moale Dumitrașcu Racliș. E adevărat că aveam o întîlnire, dar...

— Tocmai, nu vreau ca din pricina mea...

— Atunci, la revedere ! se ridică de pe scaun, căutîndu-și din ochi bastonul și pălăria.

Zoe i le aduse. Își plecă fruntea și se lăsă sărutată. Avu un gest dureros să-l oprească — atîta nevoie simțea de cineva să-i alunge pustiul ! — dar și-l stăpîni.

— Înțelegi, fetițo, războiul ne aduce atîtea complicații ! vorbi Dumitrașcu Racliș, numai ca să rostească ceva, punînd mina pe umărul Zoei, a doua oară în

¹ Mulțumesc... Ce murdărie și banii ăștia !... (Fr.)

ziua aceea, pe locul unde se afla semnul lăsat de dinții lui Radu Comșa.

Ușa grea se trînti din nou.

Zoe rămase din nou singură. Își apăsă tîmplele.

Așadar, războiul !...

Rise răutăcios. Să moară toți. Cum îi urăște acum pe toți ! Un sfîrșit de lume n-ar mai înspăimînta-o, dar nici n-ar înduioșa-o.

Se ridică de pe scaun. În una din oglinzi, se apropie spre ea în chimonoul cu flori violete și cu ibiși albaștri și trandafirii altă Zoe, atît de aproape, că răsuflarea caldă aburi sticla, încindu-i în ceață obrazul.

Șterse negura cu batista și se cercetă cu luare-amîntea unei străine, în ochii de culoarea florii de liliac. Cum putuse o clipă măcar să dorească moartea tuturor ? Așa gîndesc desigur femeile pierdute !... Pentru ele nu e decît egoism, nesațiul și pe urmă dezgustul cărnii.

Privi cu lăcomie în adîncul ochilor.

Așa se privesc desigur în oglindă femeile pierdute !...

E o conspirație în jurul ei ; toate complotează s-o piardă. Umărul gol arăta semnul dinților lui Radu Comșa, puternici.

Așa poartă, desigur, stigmat impudice, trupul tuturor femeilor pierdute !...

În încăperea largă, cu toate luminile aprinse, printre dulapurile grele cu scinteieri de cristal și metale, femeia plecată spre recele joc al oglinzii își cerceta cu neliniște ochii în care se regăsea străină și nedescifrată.

Și alte femei, fără număr, în alte haine cu flori violete, cu procesiuni de ibiși albaștri și roz, se ple-

cau scormonindu-și din oglindă în oglindă genunile ochilor, dincolo de care se căsca o prăvălire ; neputință de a delimita realul de ireal ; o spaimă.

Neagră Luminiță,

Aș vrea atâtea să-ți scriu dintr-o dată, că uite, nu știu de unde să încep. Și nu mai sînt sigură, acum, dacă scrisoarea te mai poate găsi la Sinaia, ori n-are să ocolească drumul pe la București, ori la țară, la Arpășești, după cum erau proiectele tale. Are să-ți aducă în acest caz știri învechite și nici o pagubă dacă se va pierde pe drum.

Lunea trecută am fost și eu cu papa la București pentru niște lucrări care întîrziu la Credit. Am stat aproape tot timpul singură la hotel, în afară de mesele pe care le luam împreună la restaurant și, de două seri, una la Șosea și alta la Oteteleşeanu, unde se juca o revistă foarte decoltată, de ne-a fost rușine că mai venisem, dar ne era și rușine să plecăm.

Am crezut un moment că, în trecerea de la Constanța la Sinaia, mai sînteți în București și am fost pe la voi. Am luat o trăsură și, cum mergeam înția oară singură într-o birjă, mi se părea că toată lumea pe Calea Victoriei se uită la mine.

La voi nu era decît servitoarea, de la care am aflat că sînteți la Sinaia și că domnul Vardaru e singur în oraș. L-a căutat și papa să-l roage ca să intervîie la Credit, dar a fost cu neputință să-l descopere.

Mărți, în Piața Teatrului, l-am văzut pe domnul Radu Comșa. M-am îndreptat să-i țin calea, foarte veselă și zîmbitoare ; eram bucuroasă să aflu vești de la tine și mă gîndeam că-i fac un serviciu lui papa, aflîndu-i unde-l poate găsi pe domnul Vardaru.

Dar nu m-a recunoscut și a trecut mai departe, așa că am rămas cu o figură stupidă în stradă, cu toate că mi-am luat aerul că zîmbesc altcuiva, de mai departe. Era cu un domn blond și distins la figură, care trecea printre lume cu privirea absentă și elegiacă. Domnul Comșa mi s-a părut mai înalt parcă decît anul trecut cînd l-am cunoscut la tine ; și, așa pirlit de soare, semăna cu Henri Owen, californianul din filmele din Los Angeles. (Nu zîmbi : provincia, cu singura distracție, cinematograful, mă silește să-mi culeg rezervele de impresii de la Pathé, Gaumont etc...) Dacă și tu te-ai mai înnegrit la mare, îmi închipui ce trebuie să fii ! Numai ghioc îți mai lipsește, așa cum ne-am fotografiat în travesti, după balul nostru de la școală, în carnavalul de acum trei ani.

În sfîrșit, ce să-ți mai spun ? M-am plictisit mai rău ca la noi, la Roman, și am citit în camera de la hotel în patru zile trei romane și un viaf de reviste ilustrate. O singură surpriză. M-am întîlnit cu Eliza noastră, cu Elise Algiu, care s-a măritat anul trecut cu unul din frații Negulescu, aviatorii. Ieșeam de la Jeana d'Arc, cînd m-am lovit cu ea fașă în fașă.

Ne-am sărutat în stradă, era cu bărbatul ei, mi l-a prezentat. Un tip scurt și cam gras, n-are de loc mutră de aviator și tot timpul cît am vorbit a stat mut, răsucind între degete o cravașă cu miner de metal. De ce i-o fi trebuind cravașă în aviație, n-am putut să-mi explic ! Biata Eliza a slăbit mult la figură și s-a urîțit rău, cu pete pe obraz ca bolnavii de ficat. Are să aibă un copil peste două luni ; se cunoaște de la cincizeci de pași, cu toate că și-a făcut rochii largi, să mascheze. Nu pot înțelege cum poate ieși cineva pe stradă în situația asta ! Mi s-ar părea că toți ochii se opresc la mine.

I-am adus aminte de nebuniile noastre, de grevele și scandalurile de la ora de latină, de fluturii de hîrtie pe care-i agățam de coada jachetei lui domnul Caramfil-Clempuș ; orchestra wagneriană din ora doamnei Savel, în

sfirșit o mie și una de nebunii, pe care într-adevăr astăzi mă mir că le-am putut trăi vreodată.

Eliza protesta acum că ar fi fost ea capul drăciilor și parcă îi era rușine de toate nostimadele care o făcuseră celebră și iubită de toată școala. Aviatorul ei asculta foarte plictisit, uitindu-se la firmele magazinelor. Cred că le-o fi învățat pe de rost, pe rază de o sută de metri.

M-am întors la hotel, foarte indispusă. Mă gîndeam ce face viața cu noi, dacă și dintr-o fată veselă, cu inteligența și drăgălășenia Elizei, nu rămîne într-un an de mariaj decît o doamnă care atrage atenția trecătorilor cu talia ei voluminoasă și apare păzită pe stradă de un domn anost și monosilabic, cu cravașă de jocheu.

Acasă, la Roman, cînd am ajuns, după huruiala, căldurile și praful din București, mi s-a părut un rai grădina noastră cu nuci și aleile de trandafiri.

Și acum, dragă Luminiță, să-ți scriu și cum ne-a găsit pe noi mobilizarea în astă-seară. Nu știm cum va fi căzut vestea aiurea, dar în casa noastră parcă venise un *faire-part*¹ de înmormîntare.

Papa s-a întors din oraș negru ca pămîntul. În vara aceea ne-a bătut piatra la moșie. Nu eram asigurați. Au fost doi ani răi, unul după altul. Papa, lăsător cum e, s-a gîndit la economie. Recolta din anul acesta, ceva mai bună, i se părea, în sfîrșit, o compensare pentru cei doi ani dezastuoși și nu se mai aștepta să ne încerce Dumnezeu cu o nouă pacoste. Spera să aranjeze în cîteva zile toate cu Creditul — acum cine știe cînd o să se mai poată face ceva! Pe deasupra, mai angajase să vîndă ce brumă mai avea strîns în hambare din alți ani; grîul și secara pe care se încăpățîna să nu le dea unor negustori germani, unui oarecare doctor Mayer, invalid și fanatic prusac, dar pare-se negustor cînstit... Acum, în sfîrșit, îl convinseserăm noi

¹ Comunicare, anunț (fr.).

copiii și încheiase contract ; începuse să încarce în gară — cînd colo intrăm în război, și tocmai cu nemții ! Alții mai prudenți și mai pricepuți în afaceri au luat aconto, sau chiar prețul pe jumătate din pîinea vindută, așa că n-au ce pierde. Ba chiar le convine. Dar noi am rămas cum e mai rău. Frate-meu, Camil, de cînd s-a întors de la Paris nu face nimic : joacă doar cărți la club, așteptînd să se poată întoarce ca să-și termine doctoratul și, firește, viața și cărțile costă bani. Bărbatul Emiliei — sora mea cea mai mare — ai cărei ochi îți plăceau atîta și spuneai că seamănă cu Fabiola, e de un an concentrat ; leafa lui de magistrat, de altfel, niciodată nu i-ar fi ajuns fără venitul pe care i-l servește papa.

În sfîrșit, numai pricini de întristare și griji în toate părțile.

La masă, papa abia a gustat de două-trei ori din mîncare. Toți tăceam. Camil, ca întotdeauna seara, nu era acasă ; minca în oraș cu prietenii, zice că la club, însă Dumnezeu îl știe pe unde umblă. Dar mai era un loc de mult gol, și, fără să ne spunem, gîndul nostru al tuturor se învîrtea împrejur, cum sînt atrase albinele de farfuria unde au fost fructe.

E locul lui Todiriță, frate-meu, cu un an mai mic, chemat de trei luni la regiment, prin apropierea Bacăului. Pentru dînsul, războiul înseamnă ceva mai precis și mai apropiat decît pentru noi toți. Bănuiesc că și maman și papa simțeau acum o muștrare.

Nu știu de ce Todiriță a fost întotdeauna așa, mai prigonit în familie. Poate fiindcă e mai liniștit și și-a văzut întotdeauna de învățătura lui, fără să ceară prea multe de acasă, unde toți socoteau firesc să se intereseze mai mult de Camil, care e mofturos și pe care niciodată nu-l mai satisface nimic. Acum ne gîndeam cu toții la cel plecat. Dar ce mai puteam face ? Maman era plînsă. Atunci ne-am dat seama cît a înălbit în ultimii doi ani.

După masă, am stăruit de papa și maman să ieșim puțin în oraș. Eram și eu curioasă să văd ce impresie a făcut în oraș vestea războiului; dar îmi închipuiam pe urmă că mișcarea și aerul are să le facă bine și să le alunge gîndurile urite. Și am avut dreptate. În oraș era o nemaipomenită fierbere. Cînta în fața grădinii publice o muzică militară. Un grup de liceeni veneau nu știu de unde și se se duceau nu știu unde, purtînd un steag și cîntînd imnul lui Iosif. Toate luminile aprinse la ferestre, drapelele scoase afară, ofițeri și soldați mulți. Pe o masă, înaintea cinematografului, un student, feciorul preotului de pe strada noastră, rostea o cuvîntare. Lumea l-a luat pe sus și l-a purtat cîntînd și strigînd cu o vitejie, de ai fi zis că sînt cu toții gata să treacă peste un sfert de ceas Carpații. După el se urcă pe masă, cine crezi? Camil al nostru. M-a apucat așa un fel de frică și de rușine. Ce-are să vorbească despre război, el, care stă toată ziua la club și și-a petrecut viața la pension, în Elveția, și pe urmă, neînterupt, la Paris, numai noi știm cu cîte sacrificii? Ei bine, a vorbit scurt și foarte frumos, ceva mișcător, de-a izbucnit mulțimea într-o nebunie de urale.

Lui papa îi tremura mîna sub brațul meu și în loc să se supere, cum m-așteptam, și-a făcut loc în primul rînd și l-a sărutat cu ochii în lacrimi, deși de două săptămîni aproape nu-și vorbeau; fiindcă aflase despre o poliță, ori așa ceva, iscălită fără știrea lui.

Pe urmă, cînd am ajuns acasă, vreun ceas, m-am plimbat singură în grădina noastră, care-i foarte mare și cu tufisuri sălbatice. M-am gîndit la multe, la multe, Luminițo! Cum îmi lipseai tu, să stăm acum cu sufletele aproape!... M am urcat tîrziu în casă. În camera lui maman, ușa întredeschisă.

Am împins-o încetișor. Maman în genunchi, înaintea icoanei, cu candelă aprinsă, se ruga, poate plîngea... Am ieșit fără să simtă. Lui maman îi e jenă față de noi de

apucăturile ei bisericoyse. Dar acum o înțelegem prea bine, și cît îmi era de dureros că nu pot și eu înțenunchia ca dînsa, la o icoană, sub o candelă...

Acum am terminat de scris, dragă Luminiță, și de la fe-reastră, din iatacul meu, privesc sus o stea. Poate în clipa aceasta și privirea ta e chemată de dînsa. Așa gîndul nostru se întilnește prin noapte. E Venus, știi, steaua pe care o priveam amîndouă, cu coatele amorțite pe marginea fe-restrei în dormitor, după ce adormea M-lle Roche. Toate mi se par așa de departe, atît de departe ! Și nu știu de ce-mi vine să plîng.

Mă gîndesc la frate-meu. Oare și el va fi ridicat ochii spre steaua aceasta, în astă-noapte ? Și cîți trebuie să fi fost în țară, astăzi, ca mine, cu ochii la cer !... Și atîtea mame și surori care plîng... Dincolo de noi, pe urmă, în toată lumea, atîția și atîția care se ucid... Se cumpără atît de scump fericirea ? E foarte tirziu, toți dorm, poate numai acolo unde a început războiul se petrece ceva înfiorător. Dar aci toți dorm, e mare tăcere și îmi vine, nu știu de ce, Luminițo, să plîng.

Îți sărut ochii drăcoși, *Elena*

CAPITOLUL III

RĂZBOIUL STEGULEȚELOR

1

- Ghiorghio Sîn Micloș !
- Ghiorghio Sîn Micloș...
- Cic Sereda !
- ...csereda...
- Sepsi Sîn Giorgi !
- ...psi Sîn Giorgi. Da. Pe urmă ?
- Kezdo Vasarhely...¹

Dură tăcere. Mina cu stegulețul de hîrtie căută în zadar pe hartă.

- E un nume imposibil ! Cum ai zis, te rog ?
- Kezdo Vasarhely. Cu K și cu y. Cred că e între Cic Sereda și Sepsi Sîn Giorgi...
- Nu ! Imposibil... Nu-l găsec.

Luminița Vardaru își ridică pieptul de pe harta prinsă pe mäsută cu ținte galbene. Era îmbrăcată în haină albă de infirmieră, cu capul înfășurat în legătura de olandă cu minuscula cruciuliță de sînge pe frunte. Aruncă în cutia de carton stegulețele tricolore și luă din mina lui Radu Comșa foile ultimelor comunicate, să le citească singură

¹ În limba maghiară : Gyergyószentmiklós (Gheorghieni), Csikszeređa (Miercurea-Ciuc), Sepsiszentgyörgy (Sf.-Gheorghe), Kézdivásárhely (Tg.-Secuiesc).

Într-adevăr, comunicatul armatei de nord așa scria :
Kezdo Vasarhely cu K și cu y.

— Ce nume stropșite, Doămne !... Zici că e regiune
săcuiască... Ce fel de tipi or fi și săcuii ăștia ?...

Luminița se întoarse la hartă și de astă dată descoperi orașul imediat : era mai citeț și mai mare scris decît se așteptase.

Înfipse stegulețul și privi acum cu încîntare oștierea ei de ace. Pe harta cu vine albastre, însemnînd rîurile șerpuite printre omizile cafénii însemnînd munți, stegulețele roș, galben și albastru arătau, ca tot atîtea mici fanioane, frontul, mult dincolo de hotar.

Armatele, acolo, străbătuseră în miez de noapte defilee, între stinci cu umbră umedă și șuvoaie de munte ; îngropaseră morții la margini înalte de codru ; în marșuri istovitoare ridicau culmi și coborau văi necunoscute, de unde neașteptat începea să secere o mitralieră și oamenii își dădeau sufletul ingenunchind. Convoaie scîrțiau pe șosele, brancarde cu răniți rămîneau în urmă ; oameni halucinați de nesomn și oboseală păseau cu praful lipit de sudoare, cu ochii adînciți în orbite și cu pleoapele albe. Umerii încovoiați de greutatea sacilor și de povara armelor, la fiecare popas erau mai dureroși ; totul se desfășura precipitat, în afară de orice firească logică și de tot ce-i omenesc, între spaimă și nebunești episoade de deșartă bravură — aci, pe harta nêtedă și nouă, stegulețele de hîrtie se plimbau desfășurînd un război amuzant și geometric.

Luminița puse capacul cutiei de carton și scutură acele înăuntru.

— Radule, trebuie să-mi aduci altele... Sînt sigură că în două-trei zile n-or să ne mai ajungă...

Își innodă mai strîns cingătoarea peste mijlocul hainei albe și îngropîndu-și mîinile în buzunarele largi, se răsuci în călcîie ca o slujnică în șorț nou.

— Nu e așa că-mi vine bine?...

Radu Comșa, scufundat în jîlt, picior peste picior, o îmbrățișă cu privirea.

Costumul de infirmieră o prindea minunat.

Dar ca s-o necăjească, repetă exclamația tantei Laura cînd o văzuse apărînd întîia oară în acest travesti :

— Admirabil ! O adevărată soră de caritate de operetă !...

Luminița Vardaru făcu ceea ce numea ea „bot”. Adică strînse buzele îmbufnată, cu o mutră pe care o știa din oglindă că nu e de fel dizgrațioasă, ba dimpotrivă.

— Te rog ! Ai putea cel puțin să fii mai original în spirite.

— Dar nici nu m-am gîndit să fac spirite... E o simplă constatare ! o necăji mai departe Comșa, cu ipocrită nevinovăție, amintindu-și neplăcut alt dialog, cu altă femeie, care tot așa îl învinuia că n-o prea nimerește cu spiritele. Fac o simplă constatare, Luminițo !

— Frumoasă constatare ! dădu din umeri Luminița, trecînd prin fața oglinzii și cercetîndu-se din treacăt, cu o ușoară neliniște.

Imaginea mlădioasă din oglindă însă o asigură. Ce spuneau dinșii ? Era o foarte simpatică soră de caritate !

Puse în brațele lui Radu Comșa un vraf de ziare și-i făcu o reverență.

— Fiindcă nu-ți plac așa, mă duc să mă fac „civilă”. Peste o jumătate de oră au să fie toți aici. Nu vreau să mai devin subiect de glume... Dacă dorești

ceva, suni ! Butonul știi unde e !... arată nasturele de porțelan lângă draperia ușii. Pa !

Pașii Luminiței se auziră depărtându-se într-o cameră, pe urmă în alta, pe urmă de loc.

Radu Comșa dădu drumul ziarelor jos pe covor, alături de jilt și rămase privind prin ușa larg deschisă afară, în grădina cu trandafirii legați cu sfoară galbenă de tei, lângă stilpișorii vopsiți verde.

Era în holul caselor lui Alexandru Vardaru, după ceasurile șase.

Soarele de sfârșit de august răsfirea printre frunze raze domoale cu o melancolică vestire de toamnă.

Pluteau ușor funigiei albi, legănându-se în lumina oblică. O vrabie ciripi cenușie pe scările peronului și ciupi o giză nevăzută. Pe sub teii aleii, dincolo de vergelele de fier ale grilajului, întorcându-se dinspre capătul șoselei, trecu o femeie cu capul ascuns de o umbrelă albastră.

Mergea încet, singură, și o clipă Radu Comșa tresări : îi păru că recunoștea mersul și trupul Zoei Vesbianu. Dar femeia opri o trăsură goală și se urcă închizînd umbrela. Era o necunoscută ; o femeie în vîrstă, cu părul alb — cum o putuse asemui cu Zoe ? De altfel, de ce a tresărit ? Acum trei zile a întîlnit-o neașteptat în față, în plină Calea Victoriei, încît n-a mai putut-o ocoli. A salutat-o, și Zoe i-a răspuns cu surisul dintotdeauna, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Ce înseamnă într-adevăr mărunțul lor episod, în precipitarea de evenimente care tîra pe toți, nimeni nu putea spune încotro ?

Radu Comșa își schimbă piciorul amorțit. Cu degetul răsucea un canaf de la brațul jiltului, cuprinzînd în gînduri nehotărîte aceste întîmplări care s-au petrecut în mai puțin de două săptămîni.

A treia zi, după ce fuseseră afișate ordinele de mobilizare, se înfățișase la minister.

Își dădea bine seama acum că Alexandru Vardaru avusese toată dreptatea. De la birou, Onisfor Sache-larie plecase ; toate lucrările se paralizau, întrerupte ; era nevoie de o lună cel puțin, pentru a fi restabilite așa cum cereau împrejurările noi.

La minister, căutase îndelung, dintr-un culoar în altul, să descopere serviciul unde-l îndrepta ordinul mobilizării.

— Trebuie să fie la domnul Ispășiu ! își dăduse cu părerea o dactilografă cu buzele foarte roșii, cu un început de mustață și cu mîneci de lustrin negru, trecînd cu un teanc de hîrtii la semnat. A doua ușă, la stînga !

Domnul Ispășiu avea o figură slăbănoagă și prelungită într-o bărbită roșcată, către care păreau că se preling în jos toate trăsăturile amărite. Citi hîrtia prin ochelarii cu rame de fier, scobindu-se în creștet cu un vîrf de creion, întorcînd-o pe o față și pe alta, pe urmă i-o întinse îndărăt, ținînd-o depărtat, cu două degete, ca ferindu-se de o atingere impură.

— De unde vrei să știu eu, domnule, unde-o mai fi și serviciul ăsta ? Au înființat atîtea, că nu ne mai cunoaștem ministerul !... Aci e un haos, domnule, un haos ! se văietă domnul Ispășiu, aruncînd pe deasupra ochelarilor o privire gălbuie și bolnavă împrejur, peste dosarele și hîrțiile clădite din toate părțile pe birou, în dosul cărora făptura lui puțină se mișca asfixiată, ca șoarecii sub globurile aparatelor de laborator, de unde a fost pompat aerul.

Uși se deschideau și se închideau fără întrerupere ; funcționarii și oamenii de serviciu cărau alte hîrtii și alte dosare.

— Ionescule, ia vezi ce e cu ordinul domnului !

Apăsă pe „domnul” și „domnului”, ca să păstreze o distanță bine precizată, între el, șeful unui serviciu împovărat de importante lucrări, și străinul care se

plimba pe vremea aceasta cu „ordine” ; ştia el cu ce fel de „ordine” !

Ionescu luă şi el hîrtia şi o citi cu luare-aminte. Se scobi cu coada condeiului după ureche — se vede că în tot biroul, după exemplul şefului, perplexitatea se manifesta prin actul scărpinatului — o întoarse pe o parte şi pe alta, deschise un sertar, ca şi cum de acolo avea să ţişnească străluminarea unei idei salvatoare, îl închise dezamăgit şi era gata să-i dea ordinul îndărăt, cînd se dumeri :

— Să vedem la domnul Birzotescu ! Dinsul are un serviciu nou. Poftiţi după mine !

Îl purtă pe o sală lungă la dreapta ; pe urmă la stînga.

Radu Comşa îşi spunea că n-are să mai nimerească niciodată, fără firul Ariadnei¹, drumul îndărăt, prin acel labirint.

La o uşă cu inscripţie nouă, în preafrumoase caractere gotice pe un carton spînzurat cu şnur, călăuza se opri :

— Intraţi aci ! Cu domnul Birzotescu o să vă înţelegeţi imediat. Nu e ciufut ca al nostru... Nene Iliuţă, ian vezi dumneata ! îl dădu pe seama unui moşneguţ, apărut din pămînt, sugînd un capăt de ţigară, care-i frigea degetele.

Într-adevăr, domnul Birzotescu nu părea de loc să fie un ciufut.

Foarte gras, cu părul sur tuns cu maşina şi cu mustăţi groase şi albe, răsucite cu oarecare pretenţie de ştrengărie, părea fericit la culme de tot ce vedea şi auzea.

Citi ordinul dintr-o aruncătură de ochi şi-l puse sub o placă de sticlă neagră. Îşi frecă cu mare mul-

¹ Aluzie la legenda mitologică după care Ariadna, fiica regelui Minos din Creta, i-a dat lui Tezeu un ghem de aţă, cu ajutorul căruia acesta a reuşit să iasă din Labirint, după ce l-a omorît pe Minotaur.

țumire miinile bondoace, care-i ieșeau din manșetele tari și rotunde :

— Bravo ! Perfect ! Ne adunăm, ne adunăm !...

Radu Comșa întrebă care-i vor fi atribuțiile viitoare.

Despre aceasta, domnul Bîrzotescu nu știa încă nimic.

— Înțelegi, drăguță, abia acum ne organizăm ! Așteptăm un maior... Bravo ! Perfect ! Are să fie un serviciu foarte important, și cu mine sînt sigur că or să meargă lucrurile strună. Fumezi ?... îi întinse o tabacheră mare de piele, unde se aflau rînduite, cu siguranță, cel puțin cinci. duzini de țigări.

Radu Comșa mărturisi că nu fumează decît rar. Dar luă o țigară, fiindcă nu se cuvenea să refuze pe un om atît de amabil ca viitoru-i șef. Domnul Bîrzotescu își suflă nasul zgomotos, ca o detunătură de armă, într-o batistă uriașă și cadrilată cu verde și cu roșu, ca un plan de oraș model, parcelat.

Destăinui pe urmă, după ce împături batista și o așeză în buzunarul de la piept :

— Mi-a vorbit domnul deputat Vardaru despre dumneata. Spunea să te am în grijă, că ești un tînăr distins. Bravo ! Perfect ! Ehe, dacă primea domnul Vardaru să fie secretarul nostru general, altfel ar fi mers lucrurile... În cîteva luni l-am fi văzut și ministru. Apoi atunci pune-te pe organizare ! Supra-bravo ! Supraperfect ! Dar merge bine, drăguță ; să știi de la mine că merg bine și așa !... Bravo ! Perfect ! Să te prezint acum și colegilor...

Domnul Bîrzotescu își mișcă cu mare bunăvoință trupul gras pînă la ușa de alături ; deschizînd-o, îl împinse înăuntru și după aceea astupă în urmă intrarea cu tot corpul voluminos. Zîmbea foarte fericit, îmbrățișînd cu privirea pe cei din cameră, ca un părinte care-și admiră copiii :

— Bravo ! Perfect ! Să vă prezint, copii, pe domnul Radu Comșa. Să știți de la mine : un tânăr foarte distins !... Bravo ! Perfect !

Radu Comșa strînse mîinile celor din cameră. Erau trei. Fumau și citeau ziare.

Domnul Bîrzotescu se retrase în biroul său. Bravo ! Perfect ! Și Radu Comșa rămase cu noii camarazi. Nimeni nu putea da nici o lămurire asupra serviciului. Izbutiseră să fie mobilizați acolo, fără îndoială după mari și grele stăruinți : asta era în definitiv tot ce-i interesa.

Mai departe, lucrurile rămîneau să le „organizeze” maiorul, cînd o veni, și șeful, care din camera de alături se auzea suflîndu-și nasul din cînd în cînd, ca înăbușite focuri de salve, încolo băiat bun : bravo-perfect !

Maiorul sosi abia după trei zile. De atunci tot organizează. E vorba de un birou statistic, de repartizare, verificare, centralizare etc., etc. În camera mică s-au centralizat și distribuit la mese, deocamdată, șapte camarazi, care fumează, citesc ziare, comentează mișcările de pe front și după două-trei ore se împrăștie fiecare la treburile lui.

Domnul Bîrzotescu e însă deplin fericit. Biroul său e alcătuit din personalul cel mai select. Tot odrasle și nepoți de preaputernici stăpîni ai țării, care n-au să uite ce șef serviabil le-a fost. Ca atare își freacă mîinile grase și oferă tuturor, cunoscuți și necunoscuți, țigări din tabachera grasă de piele :

— Bravo ! Perfect ! Ne organizăm, ne organizăm !...

În lumea aceasta, Radu Comșa nu se simte la îndemînă. Glumele lor, judecata ușoară, optimismul de oameni coboriți cu hîrzobul din cer, care socotesc războiul o cumpănă numai pentru cei mulți, dincolo de persoanele lor sacre și inviolabile, îl fac complice la o faptă care-i rîciie inima...

În cîteva zile, Capitala luase o înfățișare necunoscută. Mulțimea străzilor era împestrițată de uniforme proaspete ; regimente plecau, escadroane de cavalerie se înșirau spre gări bătînd cu copite de fier, cadențat și sonor, granitul pavajului.

După bucuria nedumerită și înfrigurată din cele dintîi ceasuri, se destinse altă bucurie, mai calmă și mai sigură. Evenimentul zilei fu o apariție nouă : comunicatul.

Oameni ce nu se cunoșteau își vorbeau înaintea foilor lipite pe zid, își strîngeau mîinile, destăinuind vești „sigure” despre care comunicatul, din prudență, nu vorbea încă. Fiecare știa o noutate senzațională : trupele se aflau mult mai departe decît le arăta oficialitatea, în două săptămîni au să bată la porțile Budapestei.

Pe urmă, apăru zepelinul.

Luminile ascunse, ferestrele astupate, trăsurile și mașinile cu felinarele acoperite de foiță albastră, nopțile bijbiind la lumina palidă a stelelor, pe străzi devenite deodată necunoscute și misterioase, de unde apărea neașteptat o umbră amenințătoare : „Stinge, domnule, țigara !” ; fișiile proiectoarelor plimbîndu-se pe cer în căutarea dihaniei aeriene, clopotele Mitropoliei sunînd alarma, mugetul sirenei de la Arsenal ; toate dădeau existenței un farmec nou, senzațional, pitoresc, o atmosferă ireală și factice, de teatru. Și apoi, în plină fierbere de bravură, cînd comunicatele de nord erau atît de generoase : Turtucaia !

Automobilele și camioanele rechiziționate într-o jumătate de zi. Fiaturile Crucii Roșii, cu perdelele albe-cenușii, străbătînd mute și repezi străzile, spre barierele de sud. Zvonuri grele, ochi căutînd cu nerăbdare comunicatul care devenea laconic, mulțimea tăcută, cu bucuria ucisă pe fețe, neîndurîndu-se să se culeagă acasă.

Alexandru Vardaru îi liniştise pe toţi ai săi : comandantul armatei de pe frontul Dobrogei îşi risese, la Jockey, de această panică absurdă şi fără temei :

— *Mais, c'est notre Verdun, mon cher ! Qui s'y frotte s'y pique !*¹

Treceau printre zidurile de curioşi aliniaţi pe marginea trotuarelor cele dintii convoaie de prizonieri din Ardeal : austriaci şi unguri, în fumuriile lor uniforme zdrenţuite, cu feţele palide şi ţepoase, cu barba de câteva zile, cu privirea opacă şi cu mersul lăliu, de turmă.

Dar tot atunci, îşi făcură apariţia şi altfel de convoaie, care-au strâns deodată inimile şi-au făcut trecătorii să meargă lăcrimînd singuri pe străzi. Soldaţii din regimentele Turtucaiei, cu braţele în fişii albe, prin care străbătea roşul singelui, oameni care nu puteau da nici o lămurire, purtînd în ochi vedenii de spaimă, în cuvinte nelegate, pomenind despre ceva plin de groază care s-a petrecut acolo : carne pisată de tun şi cai aruncaţi în Dunăre, comandanţi părăsind posturile, răniţi măcelăriţi, copii cu miinile tăiate, ofiţeri zburîndu-şi creierii cînd ultimul foc de baterie a fost tras, batalioane luptînd în cămaşă, pînă la ultimul om.

Se lămurea bine : războiul nu mai era o simplă expediţie cu riscuri neînsemnate. Şi dînsul lipsea de acolo ! În puterea unui ordin pe care nu el l-a căutat : dar lipsea.

Gîndul îi dădea tîrcoale.

Îl alunga şi se întorcea iarăşi, furiş, împletindu-se în tot ce făcea în fiecare ceas ; cînd mergea pe stradă, acasă, cînd citea în gazetă comunicatul, în mijlocul unei discuţii în care îşi întrerupea dintr-o dată firul şi rămînea cu mîna în aer. Trebuia să sfîr-

¹ Asta e Verdunul nostru, dragul meu ! Cine o caută, o găseşte ! (Fr.)

șească. În trei-patru săptămîni să pună toate în bună ordine, să găsească în locul său un om care să-l suplinească în toate afacerile biroului „Alexandru Var-daru & Radu Comșa”; aceasta pentru stima ce și-o purta lui însuși...

2

Luminița se apropie în vîrfurile picioarelor, pe la spate, și-i acoperă ochii cu palmele. Radu Comșa îi desfăcu miinile, sărutîndu-i vîrfurile degetelor.

Își schimbase o rochie cafenie cu bluză și guler ca la cămășile bărbățești și cu o fundă îngustă de mătase, care-i dădea înfățișarea de școlăriță. Împinse pe roțițe un jîlt și, așezîndu-se, își sprijini între spătar și spate un puf moale și altă pernă sub ceafă.

Flutură apoi un plic :

— Ia să-mi spui, te rog, cu ce domn te plimbai mătăluță acum vreo douăzeci de zile pe Calea Vic-toriei ! Ce domn atît de distins și cu privirea ele-giacă, încît trecea prin îmbulzeala de la douăsprezece ca printr-un parc din poeziile lui Samain¹ ?...

Radu Comșa o privi nedumerit.

— Ei da, un domn blond și se pare completamente absent de pe planeta noastră !...

Luminița îi purta plicul pe sub nas și izbucni în rîs :

— Cînd faci ochii ăștia uimiți, numai cu Henri Owen nu semeni !

— Dar nici nu vreau să semăn cu orice imbecil... Cine mai e și ăsta ?... se miră Comșa.

— Cum, imbecil ? exclamă indignată Luminița. Henri Owen, te rog, eroul californian, spaima bandi-

¹ *Albert-Victor Samain* (1859—1900) — poet simbolist francez.

ților din Los Angeles !... Bineînțeles, bandiți de cinema...

Radu Comșa înțelese că-i plătește polița de adineauri, cînd o asemuise cu o soră de caritate de operetă. De aceea nu răspunse și își privi cu insistență virful pantofului.

Luminița desfăcu scrisoarea din plic și aruncă ochii pe cîteva rînduri.

— De altfel, aceasta nu e părerea mea. O spune o foarte inteligentă domnișoară, păcat că prea poetică și sentimentală...

Radu strînse din umeri.

— Să-i fie de bine ! O domnișoară al cărei reper-toriu poetic se limitează la vedetele de cinemato-graf !... Îmi închipui de ce calitate poetică trebuie să fie...

— Pardon ! Nu vorbi așa de prietenele mele ! lungi Luminița ceea ce numea ea „bot“. Mai ales cînd ele îmi vorbesc bine de tine și tu, drept recompensă, te porți nepoliticos... Îți vine în stradă să ți se adreseze, iar tu te faci că nu o cunoști !...

— Atunci e o prietenă cam...

Radu Comșa nu-și sfîrși cuvîntul, înlocuindu-l cu o schimă a buzelor, care arăta cît de puțină considerație simțea el pentru inteligența și imaginația acestei prietene necunoscute a Luminiței.

Și adăugă :

— Cînd m-am prefăcut eu că nu cunosc pe cineva ? Luminița citi din scrisoare :

— „Marți, în Piața Teatrului, l-am văzut pe dom-nul Radu Comșa. M-am îndreptat să-i țin calea, foarte veselă și zîmbitoare, eram bucuroasă să aflu vești de la tine... Dar nu m-a recunoscut și a trecut mai de-parte, așa că am rămas cu o figură stupidă, în stradă, cu toate că mi-am luat aerul că zîmbesc altcuiva, de mai departe..." Ce zici la aceasta ? Scrie negru pe

alb ! îl privi Luminița cu ochii oblici, care se făceau înguști de înveselirea lăuntrică și vicleană, ca ochii de pisică, la amiazi, cînd e soarele puternic.

— M-o fi confundat cu Henri Owen al dumisale ! spuse Radu Comșa, hotărîndu-se în aceeași vreme să vadă, la cea dintîi ocazie, ce mutră are acest erou de film.

— Vezi cum ești ?... îl muștră Luminița. Scrisoarea e de la Elēna Bilbor, o fată foarte gentilă, pe care ai cunoscut-o anul trecut la noi. Chiar aci, în hol... Îmi amintesc acum perfect ! Stătea pe divan în colțul ăsta, cînd ai intrat tu. Te cunoșteam puțin atunci, și după ce ai plecat, am vorbit de tine. Așa cum vorbesc fetele abia scăpate din pension despre domnii care seamănă cu eroii din film... Îmi părai un tip cam țepos și, dacă nu mă înșel, m-am exprimat chiar foarte puțin favorabil despre mutra dumneavoastră... fiindcă aveam impresia că vă credeți Radu cel Frumos, încît v-am și numit la moment Radu de la În-fumurați...

Radu Comșa, care știa că purtase atunci fără vină ponosul de Radu cel Frumos și Radu de la În-fumurați, își aminti acum într-adevăr de prietena Luminiței, așa cum o cunoscuse aici, dar nu-și amintea s-o mai fi întîlnit vreodată din acea zi.

— Cînd asta ? întrebă. Marți, săptămîna dinaintea mobilizării ?... Și zice că eram cu un tip elegiac ?

Își numără în gînd prietenii și cunoscuții cu înfățișarea care să pună pe jeratic domnișoarele poetice și sentimentale. Titel Iliescu nu putea fi. Îl întîlnise abia în ziua mobilizării. Altul ? Deodată, își aminti și rise :

— Asta-i nostimă ! Marți dimineața, înaintea mobilizării, m-am întîlnit pe Calea Victoriei numai cu Mănescu. Era mahmur. Toată noaptea jucase cărți. Scuturat pînă la ultimul sfanț. Ce-o fi găsit la el,

prietena ta, absent și elegiac?... E tipul cel mai sec și mai feroce cu putință! De altfel, nici nu știa cu ce trăiește... Puțin pospai de lectură, un doctorat neisprăvit la Paris, o epocă misterioasă în Elveția și pe plajele de la sud ale Franței. Dar, încă o dată, mă întreb, de unde i-o fi găsit domnișoara Bilbor privirea elegiacă? La el, care toată vremea vintură numai „lovituri” în cap și expediente...

Radu Comșa își materializă imaginea lui Scarlat Mănescu, cu hainele întotdeauna după ultimul jurnal, în tovărășia unor femei foarte spoite, tolănit în musical spre Șosea după chefuri și partide norocoase de cărți, sau în zilele de ghinion, căutînd din ușa restaurantelor un prieten la masa căruia să se invite. Și aceasta îi putea da aerul unui om absent de la cele pămîntești? Nu poate felicita pe Elena Bilbor pentru intuiția ei psihologică.

Zîmbi, amintindu-și că, la despărțire, Scarlat Mănescu îl tapase de doi poli. Probabil că de aceea avea aerul atît de elegiac. Se gîndea cum să dea atacul.

— De ce zîmbești? îl întrebă Luminița, așezînd scrisoarea în plic.

— Mă gîndesc că Bucureștii mișună de o sumă de indivizi pe care nu-i știm de unde vin, cine sînt, cu ce trăiesc... Și care, la un moment dat, pot părea domnișoarelor poetice și sentimentale coboriți din cine știe ce Cimpii Elizee...

Luminița nu părea prea convinsă de aceste reflecții. Răvașul din mînă îi adusese și ei o tristețe: gîndurile prietenei despre soarta lor, fosta camaradă întîlnită pe stradă cu aviatorul ei scund și cu cravașă de jocheu, cu apropiata-i maternitate, de care n-avea de ce să fie, în mijlocul lumii, falnică. Ce face viața din ele? Dar cu Radu Comșa nu putea fi decît fericită. Are atîta siguranță!...

Se ridică, apropiindu-se de el, privindu-l în ochi, ca și cum ar fi putut să-i citească ceva tănuit.

— Radule !

— Luminița !

Îi dezmiarda numele, rostindu-l ca o dezmierdare fizică. Apoi, întrebă deodată îngrijorat :

— Dorești ceva, Luminița ?... S-a întâmplat ceva ?

— Nimic. Sint ceasuri când mă îndoiesc de tot. Aș vrea să mă ameteșc. Am nevoie să-mi spui, ca unui copil, povești care să mă adoarmă...

Își scutură apoi părul, încercînd să surîdă. Își amintea că „nu poate, cu mutra ei de gaiță, să adopte fasoane de tragedie”.

Radu îi prinse mîna, o sărută și-i trecu cealaltă mîna după mijloc, cu o mișcare înceată și sigură, de uriaș care cuprinde o vietate fragilă. Luminița se desfăcu. Se lăsa întuneric și de umbră se temea. Răsuci butonul.

Se aprinse numai un bec, cu lumina învelită într-o capsulă de mătase viorie. Aprinse și luminile de la piano. Răsfoia vraful de note, după ce-și dezmoțise degetele cu cîteva refrene de romanțe neisprăvite pe clape, cînd sună claxonul mașinii care aducea pe tanti Laura și pe Mihai.

Automobilul se întoarse îndărăt, după Alexandru Vardaru.

Mihai semănă pe drum pălăria și ziarele, se repezi de-a dreptul la harta cu stegulețe, să identifice, după noua linie a frontului, înaintările așteptate în comunicatul de a doua zi.

Rămase tăcut, cu fruntea rotundă tăiată de o cută preocupată, atins de molima tacticii și strategiei care făcea ravagii.

Dar Laura Vardaru abia își desfăcu șorțul alb și batista cu picătura însingerată a crucii, că și izbucni indignată :

— *Mais c'est épouvantable !*¹ Dacă aceasta se poate numi război !... E un adevărat măcel. Astăzi ne-au adus oameni fără picioare, cu limba smulsă și orbi. Larve omenești, nu oameni. *Ah, les canailles !*...² Și noi care le împărțeam pîine, ceai și țigări, prizonierilor ! Ne întreceam care de care să fim mai afa-bile cu dinșii. *Les canailles !*...

Tanti Laura pășea între piano și ușă, ca o tigroaică după gratii. Își smulse mânușile plesnind nasturii. Tîrziu numai, observă prezența lui Radu Comșa și îi întinse mina grăsulie, albă și moale, în vîrfurile degetelor cu urme cafenii-violacee de iod.

— Mă ierți, te rog... (Așezîndu-și părul, care friza zbîrlit.) *Je suis complètement folle, mes enfants, folle !*³

Nu era nevoie s-o spună.

În zece zile, Laura Vardaru se schimbase ca după o băutură vrăjită. Somnolența de bălană păpușă aromită de lectura romanelor lîncede și sentimentale dispăruse. Se frămînta cu toată energia care dormitase atîta vreme în trupul moale și gras, dezlănțuită acum frenetic : alergînd la spital, la gară, la cantinele improvizate încă haotic ; scriind bilete în dreapta și în stînga să ceară camioane, camere libere pentru răniții care nu mai încăpeau în spitale, chemînd de zece ori pe zi la telefon. Tresărea la fiecare telegramă ; la fiecare zbîrniit de clopoțel.

Colonelul Pavel Vardaru se afla cu regimentul pe frontul Cadrilaterului. De acolo plouaseră numai vești negre. Nu se știa nimic despre el ; nu dăduse nici un semn. Acum placida Laura tresărea noaptea din somn, sufocată de visuri teribile și de presimțiri sinistre. De multă vreme toți socoteau căsnicia lor împotmo-

¹ Dar e îngrozitor ! (Fr.)

² Ah, canaliile ! (Fr.)

³ Am innebunit de tot, copiii mei, de tot ! (Fr.)

lită într-o desăvîrșită indiferență, și această îngrijorare, întretăiată de plîsete și de profeții catastrofale, nu însemnase în casa Vardarilor surpriza cea mai mică a războiului.

Își închisese locuința de pe Batiște ; toți se strîngeau în jurul lui Alexandru Vardaru, ca puii în furtună sub aripa cloștei. Se strămutase aci, într-o cameră mică, unde ghemuise un pat îngust, alb, dur, de internat ; „nu voia să doarmă pe somieră și pe puf, cînd știa că atîția n-aveau unde să-și odihnească oasele”. Camera era plină de fotografiile colonelului Pavel Vardaru, care, de pe carton, zîmbea zeflemist și cu cea mai totală indiferență acestei atmosfere tragice, cu obrajii proaspăt rași, sub coafura timpuriu înălbită, din față, din profil, din trei sferturi, în uniformă de mare și mică ținută, cu chipiu și fără.

Laura Vardaru își adusese și toată „menageria” : foxul, basetul, motanul de Angora, pisica cenușie care născuse patru pui cît patru cîrțițe, într-o cutie de pălării, papagalul care, în cele mai desperate discuții, izbucnea diabolic refrenul, odinioară dăscălit cu mare bătaie de cap de unchiul Pol :

„Qu'est-ce qu-i-ii-t'a fichu ça, ma fille ?

C'est un har-tilleuur, maman...

C'est un har-tilleuur, maman...”¹

Toate aceste vietăți îi dădeau tîrcoale, cerșindu-i o dezmiardare : foxul ridicîndu-se în două picioare, cu o labă dusă la piept ca într-o declarație patetică de prim-amorez, cotoiul înfigîndu-i nervos ghearele în rochie, pisica aducîndu-i în gură plocon, în poale, pe rînd, tuspatri puii de sobol, orbi ; papagalul sărîndu-i pe umeri, închizînd o pleoapă de gutapercî

¹ Cine-a fost, spune, fetiță ?

Un artilerist, mămico...

Un artilerist, mămico... (fr.).

pe un ochi, rotindu-și coada verde și țipându-i brusc în urechi :

„C'est un har-tilleuur, 'maman...”

Dar tanti Laura nu-i vedea, măcar că eroismul și abnegația războiului nu mersese pînă la a se lepăda de toți și de toate. Deocamdată îndepărta scumpele-i odoare cu un gest nerăbdător ; iar menajeria circula dezorientată, în casa străină, cu aerul inconsolabil al unei familii de orfani emigranți.

Mihai se îndreptă de mijloc părăsind harta.

Aprinse o țigară cu îndrăzneală, și aruncînd volute de fum, vorbi :

— În curînd, sîntem dincolo de munții Gurghiului și ai Harghitei !... De acolo înainte se deschid văile Tirnavelor, Valea Mureșului, tot Ardealul...

— Nu-mi vorbiți mereu de Ardeal, mereu ! se lăsă să cadă cu un suspin în jîlț Laura Vardaru. Frontul de sud, acesta ne interesează, acolo de unde vin răniții cu picioarele retezate !... Unde Pol, în fiecare moment, poate să...

— Tanti, războiul nu e un joc de șah, să miști pionii cu siguranță și singe rece !... Cred că e bine chiar că ne-am lovit de la început de un dezastru... Aceasta are să ne mai dezmeticească. Învățăm toate asprimile ! Nu mai e o plimbare ca acum trei ani.

Mihai vorbea cu obraji de fată îmbujorați ; preocuparea săpată între sprincene începea să-i dea înfățișare bărbătească. Și dînsul se simțea acum alt om. Peste cîteva zile îmbrăca uniforma Școalei de ofițeri de rezervă. Nu mai pomenea decît de front ; se vedea smulgînd un drapel vrăjmaș, ingenunchind cu el încheștat în mină, sub clăntănitul mitralierelor, deși, de pe cîmpurile de bătălie, stindardele poeziilor eroice dispăruseră de mult, puse la adăpost, cum cerea războiul modern.

Cele două surori mai mari, de la Iași, Cora și Ralu, îl chemau de nenumărate ori cu telegrame. Dar chemările îl lăsau rece.

O singură grijă îl stăpînea : numai de nu s-ar termina războiul înainte de a ieși el din școală. Și, în așteptare, luase apucături de veteran, fuma țigări groase, citea manuale cu toate principiile de tactică și strategie, își îngroșa vocea cînd vorbea de ofensive și de contraofensive ; iar pe ascuns, în camera lui, după ce răsucea cheia, se contempla în oglindă, în uniforma pe care nerăbdător și-o comandase, plătită din banii de buzunar.

Tanti Laura își admira nepotul dezghețat mai repede și mai desăvîrșit decît cutezaseră toate așteptările ei.

Toată bucuria însă îi era întunecată de gîndul că s-ar putea întoarce, dacă va pleca acolo, cu un picior retezat, sau cu orbitele goale și însîngerate, ca atîția dintre răniții „ei”.

Se răsuci în jilț, adresîndu-se lui Radu Comșa :

— E adevărat că s-au anunțat muniții și o misiune de ofițeri din Franța ?

Radu Comșa dădu din umeri :

— Cine mai poate ști ? Rusia e atît de mare și drumul atît de lung !...

— Nici n-avem nevoie ! întrerupse Mihai. O să luptăm, dacă va trebui, dezbrăcați la cămașă, cum au luptat grănicerii de la Turtucaia...

— Ca să murim fără nici un folos ?... Nu uita, Mihai, că luptăm cel puțin cu două țări civilizate, unde și forțele naturii s-ar părea că știu să citească și să scrie. Războiul astăzi nu se cîștigă numai cu dreptate și bravură, ci cu mașini. Ce-mi folosește avîntul, dacă mă împiedic în sîrmă ghimpată, de jos mă aruncă o mină, din față mă seceră mitraliera și de deasupra îmi seamănă în cap aeroplanul bombe ?...

— Cum te invidiez că peste o lună ai să fii în linia de foc ! rosti Mihai cu părere de rău, fără să țină seama la pronosticurile pesimiste ale lui Comșa. Dacă m-ar fi lăsat unchiul Alexandru, eram acum voluntar...

— Și, desigur, înecat în Dunăre, cum și-au găsit sfârșitul atîția ! se cutremură tanti Laura, numai la gîndul acestei posibilități.

— Ce importă aceasta ? Ce poate fi mai consolator decît să dispari cot la cot cu atîția oameni pe care de abia îi cunoști și sînt totuși una cu tine ? Știi cum urăsc pe toți ceștelalți, care s-au pitit la partea sedentară ?... Îi văd mergînd pe stradă, rușinați de ei înșiși, privind în jos, ca animalele despre care Salust¹ spunea că le-a făcut natura cu capul înclinat în pămînt, sclave ale poftelor lor grosolane și temerilor lor timpe...

— Oh ! viteazul măicuței ! rîse Luminița trecîndu-i mîna prin păr.

Mihai se scutură de dezmierdare și bătu nerăbdător din picior :

— Să știi tu ! Și nu rîde... Simt că am să săvîrșesc o faptă bravă. Numai să nu se sfîrșească războiul pînă îmi vine rîndul și mie... Trăiam ca un imbecil ! Mi se părea un act de curaj să îndrăznesc a fuma înaintea tuturor țigara pe care o fumam pe ascuns. Și mi se părea evenimentul cel mai formidabil examenul care îmi dădea diploma de opt clase de liceu... Acum abia îmi dau seama ce sens are viața și ce mare fericire mi-a rezervat destinul să trăiesc o catastrofă care va trece prin văpăi umanitatea !... Cei care ne vom întoarce de acolo avem să fim alți oameni...

Luminița voi să glumească. Să-i atragă luarea-aminte că deocamdată încă nici n-a plecat. Dar Mihai

¹ Caius Sallustius Crispus (86—34 î.e.n.) — istoric roman.

vorbea cu atîta foc, cu obrazii aprinşi, cu ochii scînteietori, întrevăzînd acea himerică umanitate călită prin văpăi, în care şi el va fi un om ideal, nou ; încît Luminiţa se opri. Era atît de departe acest Mihai de băieţelul care lăcrima pe caietul, pe mînuşa şi baptista Carmencitei, cîntăreaţa portugheză de la Alcazar !

— Ascultă... începui.

În clipa aceea însă, uşa se trînti de perete şi apărură Mariţa, slujnica cu ochii de culoarea pelinului veşted:

— Coniţă, a venit Vanea, soldatul lu dom' colonel !

— Să ştii că s-a întîmplat ceva ! gemu Laura Vardaru, ridicîndu-se din jîlt şi căzînd îndărăt.

3

Într-o clipă, Luminiţa şi Mihai nu mai erau în hol.

În bucătărie, îl tirau pe soldat, pipăindu-l, răsucindu-l, asaltîndu-l cu întrebările.

— Spune repede... E rănit ? A căzut prizonier ? Ce s-a întîmplat ?

— Cum se poate una ca asta, duduie, conaşule ?... Mai veneam eu, ca să dau ochii ? Domnu colonel e voinic şi voios ca un bei ! Am o scrisoare...

— Dă-o repede !... Ce mai stai ? Pentru numele lui Dumnezeu, ce ticăit ! Hai în hol...

Vanea se lăsa greu împins, de la spate, cu capela subsuoară, scotocîndu-se în buzunarul tunicii.

— Are o scrisoare, tanti ! năvăli Luminiţa, îmbrăţişînd-o cu lacrimi în ochi... Haide odată, Vanea !

Soldatul lepădă capela lingă uşă şi se plecă să sărute mîna, ştergîndu-şi mai întii mustăţile cu dosul palmei.

— Sărut mîna, coniţă, şi bine v-am găsit sănătoşi...

— Lasă aceasta acum... Ce s-a întâmplat ? Ce ? Zici că ai o scrisoare...

— Avem, să trăiți, conită.

Și începu din nou să scotocească buzunarul tunicii, de unde scoase un carnet cenușiu cu scoarte de mușama vărgată și de acolo plicul cu colțurile îndoite și gras de sudoare.

— Poftiți !... Da domnu colonel n-a avut vreme să scrie multe. A ordonat să vă informăm verbal.

Fericit de cum o adusese cu „informația verbală”, privi trimfător împrejur și luînd seama că a călcat pe parchet, se dădu îndărăt pînă ajunse cu bocancii pe covor.

Trei capete erau aplecate, cu respirațiile fierbînti contopite. Radu Comșa se simți stingherit. Își căuta de lucru apăsînd mai adînc virfurile de ac în harta stegulețelor.

Scrisoarea era laconică. Pavel Vardaru se afla sănătos ; trupa fusese topită fiindcă „bandiții” erau bine utilizați — dar retragerea era numai temporară. Cerea lenjuri noi, două rînduri de uniforme și manta de ploaie, fiindcă bagajele i se pierduseră. Trimitea îmbrățișări tuturor. Un post-scriptum îl zugrăvea întreg: „Te rog, treci la Ciobanu și ia-mi patru cutii de homari și două sticle de coniac Martel, trei stele. Spune lui Tache că sînt pentru mine. Dacă are loc Vanea, adaugă și două sticle de Vieux Barsac...” Acestea le scria colonelul Pavel Vardaru, cu cel mai imperturbabil calm, de pe frontul unde într-o singură zi căzuseră morți șapte mii de oameni.

— Mai înțelege ceva ! suspină tanti Laura, împăturind consternată scrisoarea.

Din sufragerie, glasul gureșei păsări tropicale răsună ticălos :

— „C'est un har-tilleuur, maman ?”

— L-ați adus și pe Jack aici, conică? se bucură Vanea. Tare-i mai era dor lui domnu colonel de dînsu... Cică numai el lipsea, ca să-i suduie pe domnii generali de la comandamentul armatei... Ian auziți ce frumos îi mai zice, parcă-i glas de om, nu alta...

— Se și potrivesc minunat! Au tot atîta creier în cap și unul și altul! pufni Laura Vardaru, mototolind scrisoarea în mînă.

Îi venea să plîngă după destinderea nervoasă care-i risipise temerile de pînă acum. Și era indignată de indiferența cu care Pol Vardaru trimitea salutări ca dintr-o manevră.

Se întoarse către soldat:

— Ia poftim mai încoace și prezintă-te cu „informațiile tale verbale” !...

Vanea înaintă doi pași și făcu drepti, ca la raport.

Pe obrazul, de felul lui decolorat și prăfuit, mai decolorat și mai prăfuit acum, stătea scrisă conștiința deosebitei importanțe la care ajunsese neașteptat. În ochii galbeni însă îi sclipi scurt o șiretenie de om simplu: „Țin-te bine, Vanea! Dacă știi s-o întorci cu meșteșug, e rost să te alegi cu atîtea parale, ca să trimiți și nevestii acasă pentru juncană!”

Teapăn, cu gîtul întins și mîinile lipite la cusătura pantalonului, părea însă preocupat numai să păstreze cea mai corectă verticală din creștet pînă în călcîie.

— Haide odată! se frămîntă Laura Vardaru în jîlt.

Soldatul clipi din genele prăfuite.

— Apoi, v-aș ruga să mă întrebați, conică... De unde să știu eu ce vreți să știți dumneavoastră?

Luminița își puse mîinile în șold, ca un ofițer la instrucție, și îi vorbi cu asprime:

— Vanea, ia uită-te la mine! Să nu mi-l faci pe prostul, că-ți iei adio de la țigări, de la țuică și de la pitaci!

— Vai de mine, duduică, se poate una ca asta!

— Sst !... Acum povestește...

Și Vanea povesti. Cum la bătaia artileriei, pușcoacele românești răspundeau ca cu pietre. Cum, de sus, mașinile de zburat au regulat în câteva ceasuri, vrăjmașului, tirul. Cum s-au năruit toate întăriturile, îngropate în pământ și amestecate în sirme, pari și trupuri omenești. Cum, cinci zile, nimeni n-a închis ochii. Cum ajutoarele veneau târziu și intrau în foc pe apucate... Mai multe Vanea nu știa — nimeni nu știuse ce se petrece la dreapta și la stînga. Se cutremura văzduhul, plouau de sus gloanțele, în furnicarea de oameni, împinsă cînd înainte, cînd îndărăt, schijele pisau și rupeau carnea. Nu se vedeau, nu se înțelegeau, nu se recunoșteau ; atît doar, un val îi împingea înainte, altul îi trăgea îndărăt și peste toți măturau rafalele... Dar colonelul Pavel Vardaru nu-și pierduse pînă la sfîrșit cumpătul. Fuma țigară de la țigară și-și stăpînea trupa din ochi. Trupa respinsese opt atacuri, pînă cînd un automobil blindat apărură de-a lungul șoselei, improșcînd cu mitralierele. Din casele bulgărești, începură de la spate focuri de armă.

Se retrăgeau cei din urmă, în a cincea zi, spre seară, cînd trecu în goană printre soldați, urlînd din sirenă, mașina comandantului, fugind spre Dunăre. Colonelul Pavel Vardaru era în mijlocul șoselei. Nu se dădu în lături. Mașina patină înfrînată. Generalul dinăuntru era alb ca hîrtia. Pavel Vardaru nu duse mîna la chipiu, nici nu scoase țigara din gură. Erau prieteni de chef, de club, de cărți. Dar pentru o clipă, măcar pentru acea clipă, se căscase o prăpastie între ei.

— Fugi ? întrebăse, privindu-l cu scîrbă.

Generalul îngăimase ceva.

— Uite ce lași în urmă ! arătă puzderia omenească risipită printre porumbiș, tîrîndu-se prin șanțuri, prăvălindu-se spre Dunăre.

Generalul strigă la șofer :

— Mină !

Vanea se opri, privi cu șovăială la Luminița și la Laura Vardaru, apoi luîndu-și inima în dinți :

— Să mă iertați că am să spun ceva urît, care nu se cade înaintea cucoanelor... Dar atunci, domnu colonel s-o aplecat pe marginea automobilului și l-o suduit de mamă... L-o suduit ca pe un soldat, de mamă și mai urît... Domnu general s-o tras înapoi în automobil și-o strigat de cîteva ori repede : „Mină odată, dobitocule !” Șoferu i-o dat drumul mașinii și duși o fost...

Jack, din cealaltă cameră, se auzea strigînd cit îl ținea pliscul :

— „*C'est un hat-tilleuur, maman ?*”

Astfel, duhul colonelului Pavel Vardaru, palavragiu, tembel, nepăsător și totuși îndrăzneț, era prezent în toată casa, sub cele mai diverse eroice înfățișări.

Vanea mai știa încă ceva, ce n-ar fi spus să-l fi picat cu plumb topit. În carnetul cu scoarța de mușama vărgată, mai purta o scrisoare. Pentru mademoiselle Follette Fantin, Hotel Majestic, camera 38 ; epistolă mai puțin laconică și mai tandră, completată cu zece prozaice bilete de bancă.

Mihai ascultase toate peripețiile cu lăcomia unui însetat în mijlocul Saharei. Cînd Vanea sfîrși, îi făcu semn să meargă după dînsul, în camera lui, să-l descoase mai pe îndelete.

Prin ușa deschisă, năvăli toată menajeria tantei Laura. Întii, foxul, întinzîndu-se pe picioarele de dinapoi, pe cele de dinainte, strănutînd și cerîndu-și locul în brațe. Apoi, pisica, purtîndu-și în gură odraslele oarbe... Cînd îi adună pe toți, se întinse torcînd, cu puii încheștați de burtă, sugînd ca patru lacome lipitori. Basetul se încolăci, cu botul înfipt în covor, resignat și meditativ. Scăpă și Jack, tirînd un lanț sub-

țire și schiopătînd de un picior, fiindcă în labă strîngea o bucată de zahăr. În jurul tantei Laura, într-o desăvîrșită solidaritate, se adunase astfel, să o consoleze de indiferența epistolei și de urgiile războiului, care n-o atingeau de la distanță, o întreagă secție din arca lui Noe.

Numai Mem, motanul de Angora, impasibil, sări pe măsuta cu harta războiului. Bombă mai întîi o spinare de dromader și încovoie coada pufoasă ca o pană de struț.

Apoi, delicat, cu laba rotunjită, începu să se joace cu stegulețele tricolore, culcîndu-le pe rînd la pămînt,

AVUZUL CU PEȘTI JAPONEZI

1

Septembrie veni cu cer palid și nopți clare, cum nu mai fuseseră de multe toamne.

Soarele învăluia colinele unduioase ale țării cu lumina ca niciodată blindă; apusurile erau roze ca sideful dinlăuntrul scoicilor; iar sus, pe mătasea decolorată a înaltului, se topea, alb, și ireal, câteodată, numai o fulguire de nor, câteodată numai o legănare de funigel, dar de atâtea ori risipit, fumul ghiulelelor.

Era coaptă și bună și îndelungă toamna, ca în amintirea bătrînilor. Să pîrguie fructele, să rume-nească strugurii, să fiarbă mustul, să ghiftuie hambarele, să duduie morile.

Dar sub cerul acesta clement, fără ploaia și vînturile echinoxului, ceva înfricoșat și hain strîngea inima oamenilor, ca o pasăre gîduită.

Cînd listele de morți deveniră paharul înveninat din fieștece dimineată, cîte o femeie se împleticea cu un „a!” scurt și, cu fruntea rezemată de perete, ascunsă sub brațul încovoiat, rămînea stană pînă cînd alături nu mai suna nici un vuiet de pași. Acesta era războiul? Cu nevinovată surpriză, ochii întrebau dureros și încă nedumeriți, cerșind un răspuns de amăgire. Iar în locul răspunsului, mereu alte comunicate și alte liste de morți.

Nimeni nu putea încă să creadă. Pentru aceasta strigaseră, bătuseră din palme, cîntaseră ? Totul făgăduise să fie atît de simplu, firesc, dinainte hotărit și voios ; și totul era atît de plin de cutremurare ! Soldații cu frunze de tei în țeava puștilor, de unde niciodată parcă n-aveau să iasă gloanțele ucigașe, soldații cu crengi de brad la roțile tunurilor — unde erau ? De ce chiotul se prefăcuse în geamăt prin somn ? Odihnă speriată, vis întrerupt de vedenii, cînd sufletele se cheamă prin întuneric, din nevăzut. Scri-sori rătăcite pe drumuri lungi, de la un mort a cărui mîină, după ce scrisese, era acum în putreziciune cînd ajungea răvașul. Scri-sori unde, cu litere tremurate, copiii își trimiteau sărutul lor inocent, căutînd în deșert omul cu pieptul sfărîmat de fier, cu degetele în iarbă, devenit hoit puturos, cu larve în globul ochilor. Și cadavre fără nume, aruncate de-a valma în gropi, cu ceafa pe căpățile de piatră. Și cuțite retezînd brațe cu osul zdrobit. Și batalioane ingenunchind cu capul în piept sub rafale. Carne înveninată pe trupurile încă vii. Pleoape închise pe lumina ochilor opac sleită, dinți încleștați, vine golite de sînge, carne amestecată cu postav, cu prund, cu rădăcini, cu sfărîmături de alamă.

Acesta era războiul ?

O mare tăcere ghemui răsufllările și nimeni nu mai înțelese.

Toți cunoșteau dintotdeauna altfel de moarte.

O taină ori numai o nefericire ultimă, adăstînd la capătul vieții, undeva îndepărtat, unde gîndul nici nu voia să se oprească. Pentru acest sfîrșit cuminte, discret și patriarhal, la fiecare margine de oraș ori de cătun se afla un cimitir la o parte — locaș întru odihnă eternă, cu flori cuvioase și simple, cruci aliniate, cărări înverzite și loc de ingenunchere, unde deznădejdea învață pe încetul să se prefacă în resig-

nare. Familiile de aci îi regăseau pe cei de acolo. Prietenii nu erau pentru totdeauna pierduți. Și cei care-au iubit, încă veneau să cheme o umbră imaterială deasupra movilei unde, înlăuntru, materia era neantizată de viermi. Iar acum, acest lucru nou, absurd și neînțeles ! Moartea culegînd de oriunde, într-ales, trupurile cele mai sănătoase, mințile cele mai tinere, inimile cele mai calde — și morții risipiți în viroage și la margini de drum, în mlaștini și pe creste de stînci ; pretutindenii unde nu mai pot fi regăsiți să dea împăcarea omului cu misterul ultim : un mănunchi de flori tomnatice lîngă o lespede cu un nume săpat, unde să îngenunchezi.

— Mamă, în toamna aceasta nu mai pleacă corii ?

Dar cine știa unde s-au ascuns înspăimîntate păsările cerului ? Acum, sus rotea un vultan cenușiu și stoluri de porumbei albi, iar din gușa lor lepădau jucăria înflăcărată, ca să ucidă copilul cu ochii albaștri și femeia cu ochii plînși.

Bucureștii se dezmeticeau în mijlocul acestei spaime, după superbe-le-i bătăi cu flori...

Convoaie nemaivăzute ; camioane gonind către spitale ; căruțe țărănești, sărace și fără frumusețe, înșirindu-se pe străzi ; iar în locul limuzinelor și faetoanelor, cînd un automobil spinteca repede mulțimea, alb de praf, cu roțile căptușite de noroi, ochii desluseau în praf și în noroi o șuviță subțire de sînge, încă nu deplin zbicită.

Pe urmă trecu și octombrie. Cerul se posomorî. Din burniță se desprinseră alte fantome. Literele negre ale comunicatelor evocau numele atîtor plimbări de vară : Predeal, Rucăr, Bran, Cîmpulung, valea Olutului !

Sunetele deșteptau în minte dimineți cu mult soare, aburi destrămîndu-se pe vîrfuri de brad, un

automobil alergînd sprinten pe șosele în serpentină, schimbînd la fiecare cotitură peisajul, vile la margine de poieni, o amintire, un rîs, un șipot rece, un sărut furat, o fluturare de batistă ; atîtea fericiri, atîta lumină, edenul pentru totdeauna pierdut !

Acum, acolo, vuietul tunurilor clătina piscurile și ăuia în văgăuni ; fiecare braț de pămînt era păzit pe brînci, sub gloanțe care se înfingeau în cap, iar la Predeal, în gara prăbușită, trupul soldatului încremenise sub cărămizi, strîngînd micile bilete colorate de vilegiatură în pumnul mort.

Sub norii tîrîndu-și pîntecul negru aproape de pămînt, în ploaia neconținută și mucedă, se revărsa din strîmtorile văilor puhoiul uniformelor cenușii. Drumurile se înnegriră de curgerea fără capăt. Un pod sărea în aer cu fiarele răsucite, și a doua zi, capetele unite la loc lăsau să se scurgă mai adînc spre miezul țării furnicile mărunte și multe și repezi.

Înainte, sfărîmături de oaste, tîrînd piciorul, cu drapelele strînse, cu cai betegi, cu chesoane lovite ; soldați dormind în mers, sate în bejenie regăsind din nou alaiul tragic al cronicilor. În urmă, casele fără ciîni, ușile trîntite în lături, fîntîni sleite.

Și de tot în urmă, cu toate drumurile închise, rătăcitoare, întreaga oaste de la Cerna.

Din noaptea umedă se lămureau umbre orbecăind, cu mișcări ireale de stafii.

— Ce sat e ăsta, camarade ?

— Cine să-l știe ? Nu ne mai înțelegem unul cu altul... Parcă nu mai sîntem oameni. Poate-i Grunții, alții zic că-i Răstoaca...

— Ce unitate, camarade ?

— Divizia 17, regimentul 15 Războieni...

— De unde veniți ?

— Acum din urmă, de la Jii, să trăiți !

Ofițerul vrea să-i întindă în întuneric pachetul de tutun, dar soldatul a dispărut înghițit de noapte. Și alte umbre se tîrîie în beznă, în scîrțîirea de cară, în scrișnetul de copite.

Iar un cîine latră undeva, pustiu.

— Ce sat e ăsta, camarade ?

Locotenentul Virgil Probotă nu-și mai simțea de mult picioarele în cizme, mantaua udă atîrna pe trup cu pulpanele îngreuiate de noroi, trupa bijbiia pe marginea șanțului.

Nici foame, nici sete — o singură dorință deznădăjduită : să doarmă, să doarmă. Undeva, întins sub un acoperiș, ferit de curgerea înghețată care pătrunde în oase. I-a crescut barba țepoasă și roșcată. De mult din minte i-au pierit toate legile lui Linné¹, Harvey², de Vries. Cu indiferență își amintește că are nevastă, copil : Maria, Dinu... Toate s-au petrecut în altă existență, sînt undeva, într-un trecut himeric.

Acum e un fost om, tîrîndu-și picioarele, fiecare cu cîte două ocale de noroi, cu umerii încovoiați, cu înfățișare îndobitocită ; o vietate inclasificabilă în nici o categorie zoologică, un biet animal nefericit, izgonit, pîndit, istovit, care vrea să-și ghemuiască într-o scorbură ciolanele.

Cele dintîi case. Un sat. O fereastră cu lumină. Ce caldă e o fereastră cu lumină ! Mai sînt oameni care au case, un pat, un jîlt la gura focului, unde să ți se urce copilul pe genunchi și să-i simți obrazul fraged lîngă obrazul tău ?

O momîie păsește peste șanț, calcă alături.

— Tu ești, Mitrule ?

— Eu, s'trăiți ! murmură încet caporalul.

¹ Karl Linné (1707—1778) — naturalist suedez.

² William Harvey (1578—1657) — medic și fiziolog englez.

— Ei, ce veste ?

— E Răstoaca, domnu locotenent. Batalionul doi a trecut înainte. Nu putem rămîne, tot satu-i ocupat...

— Ce vorbă ? Cum ocupat ?

— Artileria, domnu locotenent !... Cîte zece oameni într-o casă. Unde ajung, se „instalează” ca boierii. După ce au bătut cu tunurile în noi, nu mai încăpem de dînşii... Şi domnu maior a „constatat”. Zice să întindem corturile la margine...

În ogrăzi, după gardurile de salcie, se aud caii ronţăind, glasuri de oameni. S-au aprins focuri.

Umbrele, între flăcări şi noapte, se mişcă gigante. Unul dondăne un cîntec de acasă.

La cea din urmă lumină, Virgil Probotă nu mai poate răbda.

— Mitrule !

— Orдонаţi...

— Intru aci. Mi se învîrte tot înaintea ochilor. Trimiţi pe Costache la mine.

— N-aveţi să găsiţi loc, domnu locotenent. Credeţi-mă, zău ! Vă facem noi foc. Aci toţi stau claie peste grămadă... Vă fierbem ceai cu rum...

— Îi scot afară. Au mers călări, pe chesoane...

Virgil Probotă împinge duşmănos cu umărul poarta de leături, care se deschide greu, descriind un început de circonferinţă în pămîntul ud. Îşi lasă jos gluga, să se vadă chipul de ofiţer.

Cîţiva soldaţi dorm pe prispă. Caii moţăie în picioare. La lumina unei gazornîte, un soldat, în tindă, lustruieşte o pereche de cizme ofiţereşti. Două ferestre cu ochiurile astupate de mătăli filtrează numai o aţă de lumină.

Soldatul e dezbrăcat de tunică ; a întins-o să se usuce. Cînd vede ofiţerul în prag, scoate cu greu mîna înfundată pînă dincolo de cot în cizmă, lipseşte călcîile.

— Trăiți !

— Bună, camarade. Un pat de dormit nu s-o fi găsim pe la voi, băiatule ?

— Nu se află, domnu locotenent...

Apoi văzînd că Virgil Probotă pune mîna pe încuietoarea uşii, face un pas şi acopere intrarea cu pieptul.

— Vă rog, să iertaţi. Avem un domn ofiţer rănit greu...

Virgil Probotă îi dă peste mîină :

— Am mai auzit povestea. E veche !... Inventată altceva...

Trînteşte uşa de perete. Pe laviţă, un om întins drept, cu obrazul palid, învelit cu mantaua pînă la bărbie. Întoarce numai privirea albastră, înfiptă pînă atunci în grinzile tavanului. Miros de alcool, de eter, de iod.

O ordonanţă culcată la picioarele laviţei sare uitîndu-se cînd la ofiţerul de la uşă, cînd la rănitul din pat, ca şi cum ar întreba : „Ce ordonaţi ? Să-l aruncăm afară ?...”

Ridică fitilul să mărească lumina.

Virgil Probotă îşi scoase chipiul, încurcat. De data aceasta a dat greş. Un adevărat rănit. Nu simte compătimire pentru el— numai un fel de dezamăgire duşmănoasă. Atît de hotărît era să cucerească prin orice mijloace un culcuş cald, sub un acoperiş !...

Îşi rosteşte numele, gradul, unitatea, apropiindu-se de pat :

— ...te rog să mă ierţi... Patruzeci de kilometri pe jos fără oprire. Căutam un adăpost. N-am crezut ce spune soldatul. S-au învăţat să mintă. Vorbesc despre răniţi grav, şi înlăuntru îi găseşti stînd la sfat, sau ofiţeri jucînd cărţi...

Rănitul scoate încet mîna, cu fereală, de sub manta, o întinde vorbind cu glasul tăiat, atît cît îi îngăduie

pieptul străpuns, cu bucăți de postav împinse în torace.

— Nu e nimic... Mă numesc locotenent Constantin Iliescu. Ia loc, te rog... Ioane, dă hainele la o parte... O să se găsească un colț și pentru dumneata. Aștept din moment în moment ambulanța.

Locotenentul Constantin Iliescu își înăbușă tusea. Privește cu atenție în grinzile afumate. Apoi, cînd tusea a trecut, după ce a dus batista cu pete roșii la gură, dă să zîmbească :

— Am plecat cu un vagon pe care scria București-Budapesta, 48 ore !... Și-acum, iată !...

Virgil Probotă făcu un semn vag cu mîna, fără să găsească cuvinte.

Toți plecaseră într-un asemenea vagon, cu asemenea inscripție.

Ochii rătăcesc pe pereții văruiți alb, la icoana sfîntului Nicolae cu mănunchi de busuioc, la candelă ; un chilim vîrgat, în fundul laviței, zestrea fetei : perne și plapome clădite pînă-n tavan. Afară se aud caii strănutînd. Un cocoș deșteptat cheamă pe cel vecin, în noapte. Privirea lui Probotă se întoarce la rănitul întins, cu ochii albaștri sticloși de durere. Titel Iliescu, prietenul lui Radu Comșa, primise astfel botezul războiului. Nu se tînguia, nu simțea părere de rău ; în sfîrșit, trăia altceva decît plictisul care-l mistuia înainte de a fi încercat ceva. „Statul” lui Vasile Breazu dăduse ordin : se supusese. Fără să cricnească, întocmai ca și Vasile Breazu, care lustruia cizmele în tinda de alături. Dar de ce atîta ruinare de prisos, atît prăpăd, atîtea vieți ?

Ochii celor doi oameni se întîlniră și se cercetară o clipă.

Pe urmă, Virgil Probotă privi în pămînt ; Constantin Iliescu, în grinda tavanului.

Nu se cunoșteau. Poate nici nu se văzuseră vreodată. Erau totuși apropiați, măcar prin această mare nefericire comună. O clipă au simțit trecînd printre ei îndemnul acelor cuvinte puține și rare, care nu mai sînt articulații, ci sufletul liber, lăsat să curgă. Acum clipita trecuse. Tăcerea era între dinșii, din nou impenetrabilă și indiferentă, cum se cască indeosebi între oamenii răstălmăcirilor cărturărești. O tăcere, ronțaită de tictacul mărunț al ceasului pe masă, la căpătii, de șiroitul ploii în streășină.

Virgil Probotă se văzu de prisos și grotesc, acolo, pe marginea lăzii, cu chipiul pus pe genunchi, cu cizmele grele de noroi, din care se întinsese pe podea un șerpișor negru de apă. Se ridică.

— Încă o dată, mă ierți. Un rănit... înțeleg.

— De ce? Se poate improviza un pat.

— Mulțumesc!... Găsesc aiurea. Avem corturi. Îți urez însănătoșire repede...

Pe urmă, întorcîndu-se:

— Îți pot fi de vreun ajutor?

Rănitul clătină capul.

— Am camarazi, băieți de inimă. Îngrijesc dinșii... Sînt plecați la ambulanța diviziei... A noastră s-a sfărîmat într-un șanț.

Locotenentul Probotă ieși în vîrfurile picioarelor; locotenentul Iliescu privi iar neclintit, în grinda tavanelor.

Soldatul micșoră la loc lumina lămpii. Cel din tindă isprăvisese de lustruit cizmele. Bea acum ceva fierbinte dintr-o gamelă care fumea.

Afară, din negrul umed, înaintă caporalul.

— Tot aici ești, Mitrule?

— Trăiți, domnu locotenent, v-am așteptat. Știam că o să vă întoarceți. Vă facem noi un ceai, d-ăla

grozavul. Rum are don sublocotenent. Pentru foc, ne-au dat aşchii uscate flăcării aştia.

Doi soldaţi salutară din întuneric.

Virgil Probotă îşi trase gluga udă peste chipiu.

2

Şi a doua zi, înainte de luminatul de ziuă, în semi-întunericul murdar, cu picla îmbibînd vîscoasă hainele, trupa se tirî mai departe, pe drumul la capătul căruia se aflau undeva Bucureştii.

Alţi Bucureşti decît cei dintotdeauna. Rafturile magazinelor golite. Măhălăliile înghemuind coadă la brutării, de cu noapte. Calea Victoriei pustiită de norodul plimbăreţ de altădată. Noaptele spintecate de săbiile iluminate ale proiectoarelor.

Cleştele se strîngea. Fiecare spărtură de front îi împuţina zilele. A învăţat să nu mai sărbătorească nici o victorie, să n-o mai aştepte.

Generalii scoşi din comandă, numirea altora proaspeţi au adus o bucată de vreme nădejdea unui salvator de roman epic, providenţial personaj, care să răstoarne magic soarta bătăliilor. Pe urmă, nici în aceasta nu mai crezu nimeni. Iar trenurile cărau spre Moldova, şi mai departe, spre Caucaz, spre Crimeea, spre Cherson, războinicii cei mai înfocaţi, şi lăzile cu argintării, şi cutiile de pălării, şi căteii cucoanelor.

Ministerele erau pe jumătate golite. Îşi trimiseseră arhivele la Iaşi. „Cînd pleci ? Cu cine pleci ?” Întrebatul răspundea grăbit, evaziv, cu un semn vag al mîinii ; ascunzîndu-şi fricos „învîrteala”, să nu i-o descopere şi celălalt, ca să-i zădărnicească rosturile cu cine mai ştie ce îmbulzeală şi concurenţă.

Radu Comșa nu mai trecea decît un ceas pe la minister.

Biroul ființa numai pe hîrtie.

Cîțiva plecaseră înainte cu ordine și compartimente speciale, în vagoane oficiale.

Domnul Bîrzotescu uita să ofere țigări din tabacherea cît un geamantan. Cu mustățile pleoștite, nu-și mai freca miinile exclamînd : Bravo — perfect ! Iar cînd își sufla nasul în batistele cadrilate, în locul formidabilei detunături de canonadă scotea un sunet îpuținat, rebegit și ridicol, ca plesnitura unui pistol de soc.

— Cînd pleci, domnule Comșa ? Familia Vardaru a început să împacheteze ?

Familia Vardaru începuse să împacheteze ; cel dintîi vagon și cele dintîi camioane plecaseră la Iași, la casa bătrînească, unde așteptau Cora și Ralu Vardaru, surorile lui Mihai.

Alexandru Vardaru străbătea neobosit drumurile la cele trei moșii din Muntenia, ale lui și cea a colonelului Pavel Vardaru, organizînd convoaiele care trebuiau să plece, lăsînd oamenii de încredere, împărțind hambarele serviciilor de manutanță.

3

Într-o dimineată de la sfîrșitul lunii noiembrie, automobilul gîfîia greu pe șoseaua județeană desfundată de ploi, spre Arpășești.

Ploaia curgea purtată în pale de vînt.

Totul era de culoarea leșiei, posomorît și mortuar. Soarele nu se mai arătase de săptămîni. Îl bănuiai numai, dincolo de plumburiul norilor, stins și răcit. Zarea era fără nici o dungă de pădure. Abia ondu-

lată de movili golașe. În fund, spre răsărit și miazăzi, începea Bărăganul.

Mașina se încrucișa cu pîlcuri de infanteriști, grupuri răzlețe de călăreți, sotnii rusești; o întreață armată în derută, fără comandament și combatanți, rătăcind fără țintă în spatele liniilor de bătaie. Cîmpul era negru, pustiu; porumbul necules putrezea vînat și țărna ogoarelor zbura cîteodată în bulgări moi, din copitele unei ștafete care tăia drumul de-a dreptul.

În fundul automobilului, numai pe jumătate apărați sub capota de pînză impermeabilă, Alexandru Vardaru și Radu Comșa tăceau, înfășurați în blănuri. Mai rămîneau atît, Arpășeștii, și toată averea Vardarilor era pusă la adăpost, așa cum se putea pune ceva la adăpost pe aceste vremuri. Alexandru Vardaru își număra în minte etapele unde trebuiau să poposească cirezile de vite în drum, se întreba unde vor încăpea la conacul de la Chioaia, de lîngă Iași, atîta puzderie de vaci, de cai, de oi, care, căruțe, mașini, cîte mînase de la cele trei gospodării de aci.

Radu Comșa, cu obrazul bătut de ploaia rece, cu pleoapele strînse sub înțepăturile vîntului, se lăsa purtat de gîndurile care întotdeauna izvorăsc nehotărît și neisprăvit, cînd mergi drum lung, în ploaie, cu orizontul încins pretutindeni de neguri, populat de fantasme.

Nici vorbă nu mai putea fi de front, de renunțare la ordinul care-l ținea în serviciul vag și lipsit de orice eroism. Ar fi însemnat într-adevăr, de această dată, o bravură copilărească. Un pai mai mult, aruncîndu-se de bunăvoie în puhoi. Cu ce folos? Într-al cui folos?

Și roțile săltau înainte peste bolovani, se infundau în mocirle, motorul gîfii astmatic, respira înviorat cînd scăpa pe o postată de drum mai neted.

Dar Alexandru Vardaru ce gîndea la aceasta ? Cum îl judeca ? Nu era oare în adîncul tuturor gîndurilor o umbră, un început, o bănuială măcar de ușor dispreț pentru omul valid care se lăsa atît de ușor alintat de o soartă prea generoasă ?

Radu Comșa se răsuci pe jumătate în blana care-l înțepenea, să citească pe fața lui Alexandru Vardaru bănuiala acestei judecăți. Vardaru, clătinat pe pernele moi, își scoase țigara de foi din gură și blestemă :

— Afurisit drum !... Nu mai ajungem în dimineața aceasta.

Rămase în urmă o companie înșirată în turmă : ofițerii pășind pe cărarea de la marginea șanțului, negri de noroi, cu mantălile descheiate, cu capetele în jos — posomorît convoi.

Radu Comșa gîndi : „Unul dintre aceștia ar fi trebuit să fiu eu. Și merg liniștit, confortabil înfundat în perna moale, învelit în blana caldă, ferit de toate riscurile, și de riscul ultim, acel de unde nu este nici o scăpare.”

Alexandru Vardaru păru că-i ghicește gîndurile. Îi puse palma înmănușată pe genunchi :

— Ai fi vrut să fii în locul lor ? Ai ? Mărturisește... Ți-am citit în ochi... Ca să te ducă la moarte sigură și inutilă un general imbecil care socoate războiul o manevră, doar ceva mai dezordonată...

Radu Comșa își deschise blana, ca să-l bată vîntul și ploaia. De cînd aștepta explicația aceasta !

— Domnule Vardaru, de mult simt o piatră pe suflet...

— E un bagaj incomod pe vremurile acestea, rîse Vardaru, ținînd țigara departe și privind-o cu luare-aminte să nu-i sfărîme scrumul în hurducările mașinii.

Gluma căzu duș rece peste pornirea lui Comșa.

Tăcu o clipă, apoi încercă să reia firul, fără nici un entuziasm :

— Nu știu dacă e un bagaj incomod... Dar, domnule Vardaru, omenește vreau, înaintea altora, să mă stimez eu. Ca să te aștepți la cruțarea aproapelui, trebuie mai întâi să fii tu sever cu tine însuși...

— O-la-la ! Ești confuz, Radule... Nu pricep ! Intrăm în domeniul obscur al aforismelor ; Marc Aureliu, Rochefoucauld, Schopenhauer...¹

Apoi, văzînd figura mîhnită a lui Comșa, îl bătău pe genunchi.

— Haide, Radule, spune !... Gluma, chiar stupidă, e cîteodată singurul mijloc ca să rezisti deprimării. Santinelele își sprijină bărbia în baionetă, ca să nu adoarmă... Vezi că m-am molipsit și eu de genul aforistic ?... Treci peste această contradicție.

— Spuneam de severitate față de tine însuși... Mă simt jenat în situația aceasta neclară, pe care dumneata știi mai bine ca oricine altul că n-am căutat-o. Am acceptat-o numai. Dar și acceptarea, cîteodată... În ochii soldaților și ai ofițerilor pe care roțile îi împroșcau adineauri, era greu să citești ? O reflecție firească și legitimă : „Iată un om tînăr, voinic, fără nici o meteahnă. Călătorește confortabil. Fără nici un risc. Pentru el toate amărăciunile noastre nu există. E un om pus la adăpost, unul din cei cîteva mii de oameni puși la adăpost. Și toți știm de ce fel de providență puși la adăpost ! !...”

Un hop scutură mașina și scrumul țigării lui Alexandru Vardaru căzu, ceea ce pentru un fumător de havane ia proporțiile unei catastrofe.

¹ *Marcus Aurelius Antonius Augustus* (121—181) — împărat roman ; de la el ne-a rămas o culegere de *Maxime* în limba greacă. *François, duc de la Rochefoucauld* (1613—1680) — moralist francez. *Arthur Schopenhauer* (1788—1860) — filozof idealist german, ideolog al imperialismului prusac.

Vardaru își privi consternat țigara decapitată, apoi o aruncă în noroi.

Se întoarse cu totul spre Radu Comșa, vorbind cu alt glas, îmblinzit, pe care puțini i l-ar fi recunoscut :

— Radule, înțeleg perfect !... Știi bine că înțeleg mai multe decât vreau uneori să par... Dar deschizi o discuție inutilă. O boală de Hamlet categoria a patra ; să-ți sufletul, să-l storci, să-l înviri, să-l torturezi pînă rămîne o biată cîrpă cu urmele degetelor pe el — a fi, ori a nu fi — jucat la Zimnicea. Tu socoți războiul terminat?... Poate să dureze un an, mai mult. E un război de epuizare. Va veni rîndul tu-turor. Nici eu nu te-aș opri ! M-ar mîni chiar, dacă aș fi nevoit să-ți spun eu atunci : „Radule, acum da ! E timpul, ai datoria...” Știi însă că aceasta n-o să fiu nevoit s-o fac. Dar acum ce-ar folosi — hai să-i zicem — eroismul tău ? S-o înșiri prin noroaie ca nefericiții de adineauri ? Nu știi unde merg, de ce, pînă cînd... Un deprimat mai mult. Ai idee măcar unde ți-e regimentul?... N-ar fi ridicol să te prezinți : „Am venit să iau parte la epopeea eroică a retragerii...”, și după aceea un imbecil să te uite, cu unitate cu tot, în cine știe ce păragin, ca să mărești convoiul prizonierilor ? Privește toate situațiile, fără de panica din jurul nostru ! Calm... Are să-ți vină rîndul și o să fiu mîndru de tine, Radule, sunt sigur, tot atît cît de Pol, pe care l-ai văzut acum : sub tembelismul lui incorigibil s-a arătat cu simplitate brav și logic și consecvent cu el însuși ; a luat viața în glumă ; e oare moartea pentru el ceva mai serios?... Pînă atunci, de ce însă acest hamletism, dostoevschism ? Trebuie?... Nu trebuie?... E bine?... Nu e bine?... Gîngăveală de abulici incapabili să se hotărască la o acțiune precisă !... Eu văd viața jalonată cu puncte de reper sigure ; aceasta trebuie să o fac, aceasta nu ! Am un singur criteriu. Morala mea ! Cred în

ea, nu mă îndoiesc. Judecata mea mă absolvă de a tufurilor...

Radu Comșa tăcea, privind în noroiul drumului, din care stropii de sub roți săreau ca lăcustele. Simțea ușurarea care se destinde întotdeauna când gîndurile tale ți le rostește altul, să-ți adoarmă cele din urmă îndoieli.

Alexandru Vardaru aprinse altă țigară și cuprinse cu ochii întinderile învăluite în neguri.

— Ne apropiem...

Apoi, după o tăcere lungă :

— Ne apropiem și acum e rîndul meu, Radule, să-mi adun toate silințele ca să birui o mare mîhnire. Tu știi... Arpășeștii erau moșia Elenei. Aci am trăit cei dintîi ani de căsnicie. Aci s-a născut Luminița... Era o moșie păraginită. Abia își acoperea dobînzile datoriilor. Bătrînul Arpășeanu, socru-meu, era om moale, nehotărît, incapabil de energie ; decît să ridice pe piloți un hambar pornit la vale, se văieta o lună că i se ruinează gospodăria. Un al doilea Pol !... Am ridicat tot de la pămînt, ca și la Făloasa. Casele oamenilor erau după pilda conacului. Ruină, garduri sparte, bordeie, viață de troglodiți... În cinci ani au devenit un sat model. Toate casele împrejmuite, acoperite cu tablă, livezi, plante furajere. Le-am făcut bancă. Am adus vite de rasă, stupi. Tot ce-am văzut aiurea, unde fiecare palmă de pămînt e stoarsă de tot ce poate fructifica. Nu din altruism. Din logică. Pentru a avea pace cu oamenii pe care ni-i scoate foamea și sărăcia din minți. Ai să vezi satul, conacul, moșia... O muncă de om ! Nici nu-ți închipui satisfacția, cînd ceva a crescut din voința ta. Ca un pom răsădit. Cine spunea aceasta ? Confucius¹, ori nu știu ce asiatic. „Cine a plantat în viață un pom n-a trăit

¹ Confucius (551—479 î.e.n.) — legislator și filozof chinez.

degeaba !..." E o faptă a ta, nu o vorbă ! Nu utopii, socialism, falanster¹, construcții alături de realitate, reverii de bibliotecă, ieșite din capul unor oameni care n-au fost în stare să-și clădească o casă a lor, dar se găsesc gata să reclădească societatea !... Pe mine nu mă încurcă teoriile, în viață. Și nici nu-s reformativ ! Am pasiunea organizației, firește și recompensa... Și acum trebuie să le părăsesc toate ! Să se aleagă cine știe ce !... E moșia Luminiței. Are să fie a ta. Aici și-a petrecut vacanțele de școlăriță. În camera ei nici un lucru nu e clintit. În fiecare toamnă, pînă în anul acesta, venea aci măcar o lună... O iubesc slugile, oamenii, o recunosc ciinii, caii din grajd. Și din toate acestea ce vor face ei, mîine ?... E aci și mormîntul Elenei... Iată, Radule, cum devii sentimental, chiar cînd vrei să dai la alții lecții de fermitate !...

Alexandru Vardaru se sili să zîmbească, persiflindu-și această slăbiciune de o clipă.

Dar nu izbuti și nu mai încercă.

Trăgea din țigara de foi, fără să mai ia aminte la scrumul desprins la fiecare clătinare nervoasă de mîină. Radu Comșa îl simțea alături, mai mult decît îl observa. Așadar și în omul acesta activ, aspru, tiranic, se ascundea, pitită, o floare fragilă a himerei. Pasiunea energicilor : nevoia de a domina realitatea, de a scormoni puterile latente, de a crea ceva chiar dacă nu e așa de dezinteresat, cum ar specula alții aparențele : stupii țăranilor, livezile, „satul model !"... Vorbea despre ele cu alt glas. Cine-ar fi recunoscut pe omul temut, cu cleștele vorbeii neîndurat, de care tot atît se întimida domnișoara Betty, dactilografa, ca și Marița, slujnica, cu ochii de culoarea pelinului

¹ *Falanster* (în doctrina social-utopică a filozofului francez Ch. Fourier) — clădire destinată membrilor unei comunități.

veșted, ca și adversarii de la bară, ca și cei din parlament ?

Mașina intrase pe hotarul moșiei.

Alexandru Vardaru se îndreptă de mijloc să privească miriștile cu ochi de stăpîn. O clipă fu nemulțumit că vede o pîrloagă încă nearată, cum poruncise ; apoi amar își aminti că acum e de prisos. Porumburile erau culese. În jurul unor girezi de paie, în mijlocul miriștii țepoase și vinete, încolțiseră pete verzi de grîu, din boabele scăpate în pleavă la treier. În tufișurile de măcieș de la marginea drumului fugi un animal cenușiu. Fructele roșii, ude de apă, luceau — cercei de mărgean.

Satul se ivi din pînza ploii, cu gardurile de nuiele meșteruit împletite, cu livezile plantate geometric ; pomi înșirîndu-se din fiecă parte în linie dreaptă și în diagonală ; casele la o parte, cerdacuri cu stîlpi vopsiți, ferestre largi, glastre. Conacul se afla în celălalt capăt. La primărie opri o clipă. Vardaru porunci străjerului :

— Să vie Iacovachi la curte !... Și șeful de post. Hait, trap !...

Cîțiva soldați în ogrăzi. Cai militari pe ici-colo, cu friul prins într-un stîlp de poartă.

La curte, cînd se deschise poarta, argații țîsniră din toate cotloanele. Mașina viră între pini, plopi și tei, pe șoseaua curbă, cu prundiș și nisip galben, bătătorit și spălat de apă ca un drum gudronat. Opri înaintea peronului ; pînă să se desfacă din blăni, jupîneasa era gata cu cheile.

— Ce veste, Varvaro ? Ce-ți fac copiii ?

„Copiii” erau orățăniile de toate rasele, colecționate de Vardaru din toate expozițiile : giște gigante și cocoși pitici, păsări împintenate și cu crestele ascunse de coafuri enorme, o adevărată grădină de aclimațiune pentru care Varvara arăta mare orgoliu.

— Sărut mina, boierule !... Dumneavoastră să ne aduceți veste, că pe noi ce ne-ajută mintea să știm ?... Copiii ? (Aci obrazul Varvarei se luminează ca și cum ar fi fost vorba de autentice odrasle). Copiii sînt bine, sănătoși ! Nu ne-a pierit nici un pui și Prințesa (prințesa era păunița) ne-a scos unul alb... Parc-a știut pofta duduiei Luminița, să aibă un păunaș alb... Argații făcură cerc, cu pălăriile în mînă.

— Ce e cu voi, Năstase, Eftimie, Simioane ?... Și tu, urîtule, de ce te-ai ras pe cap ?

— Îi ia la Moldova !... Contigentu 919, așa-i ordinul de la domnu șef dă post.

— Hai, puneți-vă căciulile în cap și nu mai căscați gura. La treabă ! Vă chem acuși... Unde-i Tomulescu ?

— Domnu administrator e pîn' la ocoale cu notaru. Ordin să facă numărătoarea vitelor...

— Dați fuga unul să-l cheme ! Să vină și notarul.

Cînd împingea ușa să intre, unul îndrăzni pentru toți ceilalți, care nu se clintiseră :

— Boierule, oare vin ghermanii ? Zice că să pice dă pă o zi pă alta.

— Și-ai să-i oprești tu, cu furca, dac-or fi să vină, Năstase ? Lăsați acum. Am spus că vă chem... Varvaro, apă de spălat și pune să fiarbă samovarul pentru ceai. Ai grijă de Neculai.

— Lăsați, că de ceai poruncește el ca și dumneavoastră și mai dihai încă !...

Între slugile de la Arpășești și șofer dura o veche ostilitate, din pricina ierarhiei domestice.

Neculai purta haine nemțești, aștepta să fie servit, fuma țigări gata, cu carton, și la o adică, ce mare ispravă făcea ? Se plimba cu automobilul ca un boier. Striga numai din goarna lui. Deschide poarta ! Închide poarta ! Și speria găinile satului ; dacă nu cumva mai și strivea sub roți o seamă din ele.

Într-o jumătate de ceas erau spălați, focul trosnea în sobă, ceaiul aburea și în jurul jupinesei două fetișcane dădeau zor.

După ce-și deșertă paharul, cu gândul în altă parte, Alexandru Vardaru se ridică :

— Lipsesc un moment, Radule ! Poate vrei să vezi camera Luminiței, pînă mă întorc ?... Varvaro, deschide iatacul duduiei !... Oamenii să aștepte !

Jupîneasa îl conduse pe Radu în camera Luminiței. Cu înțelegerea servitorilor care ghicesc îndată fără să întrebe, știau acum toți că boierul venise cu logodnicul duduiei.

Varvara trase perdelele la o parte, deschise o fereastră :

— E cam închis aerul, conașule... Cu atîtea ploii, au crescut zbîrciogii și-n piatră seacă...

Înnodă sfoara storului :

— Boierul s-a dus la mormîntul duduicăi !... Așa face întotdeauna cînd vine : întîi acolo, pă urmă celelalte...

Așeză colțul unei fețe brodate pe masă.

— Iaca masa duduiei, dulăpașul cu cărți. Are și caietele de școală în raft... Sub ochii mei a crescut de cînd era atîtica. Am ținut-o în brațe de cînd trăia biata duduca, Dumnezeu s-o odihnească. Era un pui dă diavol, să nu-ți închipui : numai în drăcii o ținea... Acum a crescut, e domnișoară în toată puterea cuvîntului... Dar face un haz cînd îi aducem amînte ! Să mă fertați, trebuie să mă întorc la bucătărie...

Rămas singur, Radu cercetă cu o curiozitate lacomă iatacul acesta de fată, cu împletituri de școlăriță, cu monograme pe mescioare, cărți de premiu cu legătura aurită. *Aventurile tînărului Telemac*¹, biblioteca roză,

¹ Roman al scriitorului francez Fénelon, inspirat din aventurile pe care le-a trăit Telemac, fiul lui Ulise, pornit în căutarea tatălui său.

desene și pasteluri : câteva fructe, o creangă de trandafir cu un fluture, un cap de madonă. Picturi naive și stângace, care nu lipsesc niciodată din arhiva unei absolvente de pension.

Deschise un caiet cartonat, învelit cu hîrtie albastră, cu marginile liniate roșu : *Caiet de Caligrafie al elevei Luminița A. Vardaru, cl. II primară, 1905.* „Buturuga mică răstoarnă carul mare. Ai carte, ai parte. Mila e un sentiment nobil. Răbdarea e mama tuturor virtuților.” Alte caiete. Teze. Caiet de probleme : geometria în spațiu. Și caiet de compoziții în limba română. *Clasa IV secundară, anul 1911 :* „O dimineată de primăvară la țară...” „Natura în poezia populară...” Cîteva flori presărate, pansele, panglici cu violete pictate.

Radu Comșa se așază la biroul de la fereastră. Aci, cîteva cărți noi, probabil lecturile din vara trecută : René Boylesve, Loti, Henri Duvernois, Gérard d'Houville, Colette, Galsworthy¹... Cerneala uscată pe fundul călimării de cristal. Penițele ruginite. Un album cu desene, aforisme, nume de colege, de prietene, inițiale și maxime :

„Il n'y a d'amour vivant qu'un amour menacé.”

„Dans tout premier amour, on aime déjà avant d'aimer.”

„Les coeurs délicats sont partout en pays ennemi.”²

Scrisul era al Luminiței. Nu-i bănuise această predilecție pentru aforistica atît de puțin simpatizată de Alexandru Vardaru.

¹ René Tardivauz zis René Boylesve (1857—1926) ; Pierre Loti pseudonimul lui Julien Viaud (1850—1923) ; Henri Duvernois (1875—1937) ; Marie-Louise-Antoinette de Heredia, zisă Gérard d'Houville (n. 1875) ; Sidonie-Gabrielle Colette (1873—1954) — scriitori francezi. John Galsworthy (1867—1933) — romancier și dramaturg englez.

² Numai o dragoste primejdioasă trăiește. La prima dragoste iubești înainte de a fi îndrăgostit. Firile delicate sînt pretutindeni în țară dușmană (fr.).

Și versuri :

*Et le bassin au ciel sans âge
Offre le miroir pur de l'eau
Pour qu'il y mire, en leur voyage,
Le vol céleste du nuage
Et l'aile souple de l'oiseau.¹*

La spate simțea prezența Luminiței, avea senzația mîinii ușoare pe umăr, surprinzîndu-l în această perchiziție profanatoare. Cum i-ar smulge albumul, gata să zgîrie ca o pisică !

Și toate acestea vor fi ale lor, ale lui, cu tot cu Luminița :

„Il n'y a d'amour vivant qu'un amour menacé...”

Desigur, altfel visase Luminița să-l aducă aci, să-i arate ea cărțile, caietele, amintirile de școlăriță, locurile strategice unde se retrăgea pentru a pune la cale farsele de copil zvînturat, banca din grădină, unde a visat după cele dintii romane, cu volumul pe genunchi și cu ochii închiși, ca ochii de pisică la amiazi : „prințul șarmant, tu uritule, puah...”

Radu Comșa duse la buze un cuțit de fildes pentru tăiat foile, fiindcă nu e cu putință, cînd fusese pe gînduri, să nu-l fi dus tot așa la buze și Luminița. Îi era sufletul plin de dinsa. Toate obiectele acestea banale se învăluiau în emoție.

O regăsea astfel în minte, în inimă, mai întregă decît numai în imaginea prezentă, așa cum crescuse de la caietul de caligrafie : „Buturuga mică răstoarnă carul mare”, pînă la manualele spălăcite, la primele reflecții asupra vieții :

„Les coeurs délicats sont partout en pays ennemi...”

¹ Și cerului fără de vîrstă / Oglinda limpede a apei / Bazinul i-o întinde, să privească / Zborul ceresc al norilor / Și aripa întinsă a păsării (fr.).

Și minunea aceasta unică, un trup, un suflet, crescuse pentru el ; tot misteriosul proces care an de an dezbrăcase cîte o foaie a crisalidei ca să-i dea pe Luminița de astăzi, toate fuseseră pentru el. Și Varvara, care o legănase în brațe ; și Alexandru Vardaru, care veghease cu încordarea sălbăticiunilor de pădure pentru puii lor încă firavi ; toți, pentru el o ocrotiseră, tremuraseră... Ce făcuse să merite aceasta ?

4

Alexandru Vardaru intră și înaintă cîțiva pași în odaie, cuprinzînd într-o singură privire decorul Luminiței. Ochii lui ocoliră ochii lui Radu. Și-i simțea încă tulburați de gîndurile de adineauri, la mormîntul Elenei.

În gene, pe păr, pe obrazul cu trăsăturile tari, mai avea încă o pulbere mărunță de ploaie.

Își scutură gîtul scurt, cum ar fi scuturat apăsarea unui jug cu care nu era deprins. Își frecă mîinile și călcă mai apăsător, ca prin gesturile exterioare să-și recapete enèrgia lăuntrică :

— Putem merge, Radule ! Așteaptă oamenii în ploaie... M-am gîndit. Din casă nu scot decît cîteva lucruri ; de aci, ale Luminiței, și din camera Elenei. Obiectele, cum s-ar spune, de o valoare sentimentală... Celelalte, cum le-o fi norocul ! Și argintăria, covoarele, pun să le zidească în pivniță. Tocmai se întîmplă să avem material rămas de acum trei ani, cînd am făcut basenul din grădină... Biata Luminița ! Ea, care ținea să nu i se clinească un lucru din „muzeul ei sentimental” !

Observă un tablou agățat strîmb. Îl îndreptă, din obiceiul său să vadă totul în ordine ; se dădu un pas îndărăt ca să verifice dacă l-a așezat bine.

Apoi îndată își aminti că e inutil acum.

Avu un sentiment ciudat : o clipă, impulsia să-l strîmbe la loc, ca și cum ar fi anulat așa gestul de prisos.

— Ai văzut parcul ? întrebă, arătînd spre fereastră. De altfel o să ai vreme după-amiază, miine...

Radu Comșa nu prinsese decît o impresie fugitivă din priveliștea pe care se odihneau desigur întotdeauna ochii Luminiței ; grădina cu alei galbene în cernerea ploii, boschetele de arbuști desfrunziți, în care negura se acăța în scame, trei tei pitici, punînd în fumuriul toamnei pete verzi-albastrii.

Afară, în jurul peronului, era adunat tot satul : primarul, notarul, șeful de post, oamenii curții, moșnegi și femei, chemați și nechemăți, veniți să aștepte cuvînt de dezlegare de la omul care-i descurcase pînă acum din toate păsurile.

— Stăm aci, ori mergem undeva la adăpost, sub o șură ?

— Stăm aci, boierule !... Cu ploaia ne-am împăca noi, că-i dă la Dumnezeu. Cu celelalte mai greu, că sînt d-ale oamenilor...

Și se strînsesă cu gîturile lungite, să-i soarbă cu-vintele.

Alexandru Vardaru vorbi mai întîi gospodarilor și autorităților. Le dădu sfaturi ca pentru aceste vremuri grele ; dar sfaturi care sunau aspre, ca poruncile. Ordonă primarului să împartă tot ce se afla în magazinele moșiei, dacă nu le ridică armata pînă în ultima zi, fără a uita de bonurile de rechiziție în acest caz. Celelalte nu mai erau în puterea lui, nici a oamenilor.

Pe urmă, cu argații, vătafii și administratorul, trecu la grajduri, la șoproane, la ocoale și la hambare, să socotească din ochi convoaiele care trebuiau să plece de a doua zi în zori : tamaslicurile de boi, cirezile de vaci, turmele de oi, carele. Alese oamenii. Însemnă

numele, să completeze hîrtille de la Ministerul de Război și de Interne, care aveau să le deschidă toate drumurile și să le ferească de neajunsuri.

Cînd după două ceasuri se întoarse, oamenii tot mai așteptau înaintea peronului.

— Avem o rugămintă, boierule... Să ne primiți și vitele noastre cu ale curții... Alegem fruntea și, ce-or îndura ale dumneavoastră, să pată și ale noastre... Dăm flăcăii !

— Bine, bade Ilie, cum îți închipui dumneata că o să purtăm grijă la atîta amar de dobitoace ? Unde să le găsim adăpost, nutreț, cînd nici pentru ale mele nu știu dacă...

— Boierule, știți că ele-s toată puterea noastră... Dacă ni le-or lua oastea dușmană, putem zice c-am pierit și noi !

— Dă o molimă peste ele. Să port eu răspunderea ?

— Mai molimă decît dușmanul !...

— Vi le rechiziționează armata...

— Dacă-s cu ale dumneavoastră, nu le mai rechiziționează, să fie ele zece armate !

— Le prind germanii...

— Dacă le-or prinde pe cele boierești, le-or prinde și p-ale noastre.

Alexandru Vardaru văzu că n-o scoate la capăt :

— În sfîrșit, lăsați ! Mă mai gîndesc. Pînă diseară vă dau răspunsul...

— Va să zică le primiți ?

— Cum va să zică le primesc ? Am spus că am să văd ! Asta e tot !...

— Boierule, vă faceți mare păcat cu noi !... După ce ne-ați dat o mîină d-ajutor ne lăsați așa, în voia urgiei, să ne scufundăm ?...

Omul stătea cu pălăria în mîină, înaintea celorlalți, cu părul sur în ploaie, și la fiecare vorbă întorcea ochii către cei de la spate, să capete îmbărbătare.

Hotărîrea lui Alexandru Vardaru slăbea. Aceasta complica tot planul lui.

Vorbi răstit, ca să curme odată :

— Bade Ilie, am vorbit romînește, mi se pare !... Așteptați să văd. Dacă se poate, bine ! Dacă nu — nu !

— Lasă, Ilie ! rostiră cîteva glasuri. Nu se-ndură el boieru să ne părăsească...

Boierul porunci să i se înhame, îndată după amiază, docarul, ca să meargă la stîină, la ocoale și la hambare. El pleca a doua zi, cu mașina. Radu Comșa răminea încă, pînă ce aveau să pornească toate convoaiele.

Afară, oamenii tot mai așteptau. Se încredințaseră pe ei înșiși că le primește vitele. Cîteva babe se plecară să-i sărute mina. Toți priveau în pămînt, coplesîți în șuroiala ploii. Ce-i aștepta ? Învățătorul mobilizat ; popa bolnav în spital. Numai femei, moșnegi, babe și copii — toți oamenii în putere, cine știe pe unde și cine știe cîți încă în viață !

— Boierule, noi sîntem ca neaga rea... Se cheamă că vitele ni le-ați scăpat. Să vă dea cel dă sus sănătate și noroc conîtei Luminița ! Da noi, tot mai avem o rugăminte...

Alexandru Vardaru își pierdu sărîta, ori mai mult voi să pară că și-a pierdut-o.

Voința slăbită o clipă îi amenința propriul lui avut. Toate mergeau pînă aici. Ca mai adineauri cînd simțise impulsia să strimbe la loc tabloul îndreptat, se burzului :

— Ia ascultați, măi oameni buni ! Credeți că numai grija voastră o am ? M-ați tocmît vătav la voi ? Ia mai plecați pe la casele voastre !... Ce mai aveți de spus — 'să vie doi-trei dintre voi diseară, și-om vedea. Am și eu dreptul să mănînc.

— Drept este, boierule.

Oamenii se dădură cîțiva pași îndărăt și iar se pîlcuiră, spre poartă, în mijlocul drumului, neîndurîndu-se să intre pe la case.

Pînă în seară, Alexandru Vardaru isprăvisese tot, ca un plan precis de manevră, cu fiecare mișcare dinainte prevăzută. Cutreierase toate încăperile, poruncind Varvarei și argatului care trebuia să zidească în pivniță :

— Astea, lași ! Astea merg la pivniță ! Asta pentru Chioaia !

În camera Elenei dădu peste unul din portretele bătrînului Arpășeanu, în mărime naturală, în uniformă școalei militare Sfînta Tereza din Viena.

Acolo, pe vremuri, părintele Elenei se pregătise pentru cariera militară, la care de altfel renunțase îndată, fiindcă trebuia să se deștepte prea de dimineață și avea prea mulți stăpîri.

Un răstimp, Alexandru Vardaru ezită. Pe urmă, întorcîndu-se spre Radu :

— În vremuri de astea, orice expedient este permis. Poate mi-or cruța mai miloși casa ! Nici ea (nu rosti numele Elenei) nu m-ar dezaproba...

Și porunci să fie atîrnat tabloul chiar în sala de intrare, ca în ochii celui dintîi feldvebel german care ar păși pragul să apară tînărul cu chipiul înalt austriac, cu uniforma albastră și cu nasturi auriți, cu pantalonii de postav alb, strînși pe pulpă.

— Cînd vei da cheile, arătați portretul ! Spui că boierul bătrîn a învățat la Viena...

Astfel Mitu Arpășeanu, măcar acum, din cadra unde apărea cu mustățile bălane răsfirate între favoriți à la Frantz Iosef, era chemat cu folos să apere moșia Luminiței.

Fără voie, Radu Comșa își aminti anecdotele despre cîrciumarii din Galiția, care de doi ani atîrnau deasupra tejghelei un tablou cu două fețe. Pe-o

parte, țarul Nicolae. Pe cealaltă, Frantz Iosef. Toată politica era să întoarcă destul de repede o față ori alta, după cum dictau retragerile și înaintările trupelor rusești ori austriace. Hm! Vrednic gospodar Alexandru Vardaru, dar elastică morală sub aparență-i și colțuroasă-i intransigență!

Mai neînduplecat s-a dovedit cu oamenii care-și pusese ră toată nădejdea în el să le scape vitișoarele. În zadar rugăminți, delegații, apeluri. Cîteva pe sprînceană, și gata!

În zori mașina plecă.

Oamenii strînși pe marginea drumului, posomorîți și dezamăgiți, i-au urat o morocănoasă întoarcere bună și repede stăpînului tot așa de morocănos. Cîteva femei își șterseră ochii. O fetiță — nepoata vechilului — opri să-i întindă un mănunchi de flori sărace, de toamnă, learcă de apă și cu frunzele veste de.

La marginea hotarului, Alexandru Vardaru se ră-suci să privească înapoi.

Satul abia însemna o linie mai întunecată în pîcla vînată a ploii. Zidurile conacului și parcul nici nu se mai deslușeau. Duse, fără să-și dea seama, mănunchiul de flori la nări. Dar florile nu mai aveau alt miros decît acel de frunze intrate în descompunere.

Se uită la ele, ca și cum abia atunci prindea de veste că le are în mînă. Alexandru Vardaru cu un mănunchi de flori? Poate cu ochii uzi?... Dădu din umeri; aruncă mănunchiul în șanț; aprinse țigara și se înfășură mai bine în blană.

— Neculai, înainte de douăsprezece trebuie să fim acasă!

Toată ziua, Radu Comșa se strădui să înlocuiască lipsa lui Vardaru, cît mai deplin.

Supraveghie plecarea cîrdurilor de vite însemnate cu boia albastră în frunte.

Iacovachi, primarul, și Tomulescu, administratorul, nu-l pierdeau din ochi, căutînd fel și chip să mulțumească pe cel care avea să fie viitorul stăpîn al moșiei: „Ați ordonat ceva?... Am trimis întîi oile, cum v-ați gîndit și dumneavoastră; merg mai încet la drum și-s mai gingașe...”

Radu Comșa nu gîndise nimic, dar aproba cu nemulțumirea că se simte inutil.

Seara, căzu de oboseală. Ploaia foșnea în crengile grădinii. Prin somn îi apăru Luminița în rochie de școlăriță, pînă la genunchi, cu pulpele goale, cu guler alb, scrobît și cu fundă neagră de mătase, plecată pe un caiet de caligrafie, scriind cu limba strînsă între dinți, de atenția încordată: „Buturuga mică răstoarnă carul mare. Mila e un sentiment nobil.” Apoi, îmbrăcată în haine sărace, se făcea plîngînd de i se zguduiau umerii mici: ce lăsaseră barbarii din muzeul ei sentimental?

Doi bavarezi groși răscoleau cu vîrfurile baionetelor un foc în care ardea caietul de compoziții din clasa a IV-a, anul 1911: albumul cu aforisme: „*il n'y a d'amour vivant...*”

Zoe Vesbianu, lîngă un ofițer de ulani, care nu era decît doctorul Carol Mayer, bătea din palme și îndemna, cu ris desfrinat și răutăcios: „Au mai rămas *Aventurile tînărului Telemac!*” Iar doctorul Mayer hohotea și dînsul, scuturîndu-și crucea de fier pe uniforma de culoarea fumului, ridicînd mîna de lemn: „Le dau pentru zece yagoane de secară!... Ceasurile dumneavoastră nu se potrivesc: la palat e

douăsprezece !... Începeți bătaia cu flori. Dar energic și metodic ! Viața nu e un amuzament !"

Radu se repezi să-i smulgă *Aventurile tinărului Telemac* din mîna validă. O răsuci. Doctorul Mayer se apără cu cealaltă mînă, și între degetele lui Comșa rămase aparatul ortopedic, de lemn, de piele și nichel. Acum i se încrunta în față, în locul ofiterului de ulani, Mitu Arpășeanu, cu uniforma Sfintei Tereza, cu favoriții și mustățile à la Frantz Iosef.

— Ce cauți, măi ? Ce vrei ?

— Dar apăr pe Luminița... N-o recunoști ? Luminița !

Mitu Arpășeanu se încrunta înainte, fără să înțeleagă, și cînd încetă, avea din nou figura doctorului Mayer. Porunci numai cu un gest. Cinci bavarizi îl legară la stîlp.

— Ora douăsprezece ! rînji doctorul Mayer. Douăsprezece după ceasul nostru, nu după ale voastre din București ! Să vie doisprezece soldați cu douăsprezece carabine încărcate. *Und jetzt, rasch !* Foc de salvă !

Salva pîcii, ca din puști de soc, cum sună acum trist nasul domnului Bîrzotescu cînd se vaietă.

Dar gloanțele i-au intrat în carne. N-a fost glumă ! Se clatină... Toate se topesc... Și Luminița își duce pumnii mici la ochii ei oblici, de musmé...

Radu Comșa se trezi scăldat în sudoare. „Ce vis stupid !” Sări să dea perdelele la o parte.

Cerul se luminase. O pereche de porumbei gîngureau în fereastră. Aveau penele gușii zbirlite și cozile rotate ; își dezmierdau pliscurile.

Se îmbracă repede și ieși să vadă ce e cu ultimul convoi. Tomulescu, administratorul, îl aștepta cu cizmele de fost plutonier-major lustruite oglindă.

Convoiul plecase : „Am văzut că dormiți. N-am vrut să vă deranjez. Executarăm ordinele domnului

deputat punct cu punct. Toate au mers strună! Am redus vitele țăranilor la atît cît să nu ni-i facem dușmani. N-au avut încotro. Tăcură și înghițiră! Cred că ați fost mulțumit dă noi?" întrebă, netezindu-și cizmele cu o cravașă de piele împletită.

Aștepta, bătîndu-și cizmele cu o cravașă de piele împletită.

Radu Comșa mai inspectă grajdurile acum aproape goale, unde cîțiva cai bătrîni și betegi mai dormitau cu boturile în iesle; șurile cu mașinile de seceră înălțîndu-și aripile verzi și roșii; ocoalele pustii, unde mugea cîte o vită stingheră.

Apoi, cele două ceasuri pînă la plecare, ținu să și le treacă singur, în parc.

Cerul era spălat. Soarele încerca să lumineze cu putere odihnită, după atîtea săptămîni de diluvii. Picăturile se scuturau din crengi la fiecare adiere a vîntului. Iar porumbeii care stătuseră ascunși se ridicau în stoluri filfiitoare.

Totul păru din nou, o clipă, fără nici o amenințare, ca întotdeauna: singur, simplu, durat pentru eternitate.

Radu ocoli pe aleile ude, căutînd banca Luminiței. Știa atît: că e sub un tei și că e scobită dintr-un trunchi întreg, culcat. O găsi, dar nu se putu așeza pe lemnul care adunase apă în găvanul scobit.

Ramurile negre ale teiului se răsuciră ca o protestare, plouînd un ropot sonor și rece peste omul străin care viola refugiul stăpînei.

Merse mai departe, printre tufișurile de arbuști, sure și spongioase, călcînd peste foi putrede.

Într-un avuz, îndată ce se apropie, peștii, roșii se îmbulziră la suprafața apei, domesticiți, așteptînd cu ochii lor rotunzi și cu gurile lacom întredeschise darul de fărîmituri pe care desigur îl arunca Luminița. Cîteva frunze coșcovite, galben-metalice,

pluteau pe luciu, lunecate de răsufletul vîntului în aceeași parte, ca minuscule nave grăbindu-se să intre într-o radă jucărie.

Se vedea în apa tremurată cerul răsfrînt, vîrfuri de crengi, zborul alb al porumbeilor.

Era fără îndoială basenul din album :

*Et le bassin au ciel sans âge
Offre le miroir pur de l'eau
Pour qu'il y mire, en leur voyage...*

Peștii îl priveau neclintit, cu ochii rotunzi și stupizi. Lui Radu Comșa îi păru rău că n-are ce le zvrli. Pe urmă, se surprinse gîndind că toate acestea vor fi ale lui și toată bucuria se posomori. Venise să caute puțin soare călduț; să vadă o grădină miraculos răsărită din paragină, prin voința neclintită a unui om, să se umple de amintirea Luminiței în decorul care să-i explice mai bine sufletul; și iată, își descoperea un simțămînt vulgar și netrebnic!

O alee de trandafiri îngropați. Alta de peri întinși pe spalier. Acoperișul de sticlă al serei. Arbuști necunoscuți, cu frunzele lucioase și neatinse de frigul toamnei, cu spini ciudați, cu fructe rotunde, mici, violete.

Cînd se întoarse, din fundul grădinii, vîrfurile de țiglă al conacului apăru printre copacii desfrunziți, inundat de soare. Își aminti de casele pe care războiul și dușmanul le rad pînă la pămînt — tot ce se află aici putea fi devastat într-o singură dimineață de luptă. Apoi se gîndi că și această teamă nu-i venise poate atît de dezinteresat. Și se dezgustă de el.

Mînca fără nici o poftă. Iar cînd Varvara veni să-i spună că docarul e gata, cerul era din nou învăluit de funinginea norilor și ploaia se puse iarăși să curgă.

Își așează valiza mică la picioare, luă hățurile din mîna vizitiului să mîne el.

Apoi gîndi că și aceasta e un fel de intrare în posesiune, un gest de stăpîn, și trecu hățurile omului.

— Mai bine, boierule ! făcu Eftimie. Zarif, murgul din stînga, cam are nălucă !... Numai cînd simte mîna mea se poartă ca mieluşelul...

Tomulescu, administratorul cu mustăți de plutonier-major, mai așează colțul pledului în jurul picioarelor, salută militarăște, ciocnind călcîiele ; Varvara alergă cu un pachet învelit în hîrtie de mătase :

— Pentru duduia Luminița !... S-o păzească de ceasul rău...

Era o iconiță mică, ovală, o Maică Precista săpată în sîdef, cu marginile tocite, păstrată cine știe de cînd și căpătată cine știe de unde.

— Haide, copii !

6

În urmă, în ploaie, în negurile toamnei mișcătoare și imprecise, rămase grădina Luminiței, teiul cu banca de trunchi scobit, muzeul ei sentimental zidit în ciment, porumbeii deprinși să ciugulească grăunțele din mină, peștii roșii și aurii, care de-acum în deșert se vor ridica domesticiiți la suprafața apei, așteptînd.

Vizitiul dădu bici cînd ieșiră din sat ; caii o luară la trap întins.

Aveau douăzeci de kilometri pînă la șoseaua națională ; de aci, doisprezece pînă la gara unde Radu trebuia să prindă un tren pentru București.

Drumul era pustiu. Toate cetele răzlețe de soldați, de alaltăieri, intraseră în pămînt.

La o cotitură de cale, între țarine, pe marginea șanțului, ghemuit într-un suman și pe cap cu o glugă dintr-un sac, un moșneag ori poate o femeie bătrână, nu se lămurea bine, căta spre cerul păcuriu de nori, cu înfățișarea deznădăjduită a omului de țară cind așteaptă grindina și toate năpastele de sus.

Întoarseră, și Radu Comșa și vizitiul, ochii într-acolo.

Se vedea în vinăta zare un foc, ori era numai o părere ?

— Arde spre Ploești ! spuse omul și înteți caii.

În șosea, intrară într-un viermăt de lume neînchipuit.

Armată și căruțe, curînd spre Buzău. Trupe de infanterie și chesoane, călăreți singuratici, trăsuri încărcate pînă în vîrf, cîrduri de vite, camioane, oameni înjurînd, împingîndu-se, plesnind bicele ; căruțe sfărîmate în șanțuri, răniți cocoțați în vîrfurile furgoanelor cu furaje ; o forfotă înecată în glod, tîrîndu-se ca o omidă cu mii de picioare de-a lungul șoselei neîncăpătoare, din care se revarsă, pe de lături, puhoiul în cîmpuri.

— Am luat-o rău !... se scărpină vizitiul. Mergem împotriva apei !...

Și cîrmi pe un drum mai lăturalnic, pe care îl știa numai el.

Pe măsură ce înaintau, geana focului dinspre Ploești se lărgea. Norii se îngroșau de fum ; cîteodată, flacăra părea că nu mai este, apoi, zburcea mai învîlvătată.

— E un foc mare !... se minună Eftimie.

Radu Comșa nu știa ce să creadă. Încă n-avea de unde să-și închipuie că au început să se mistuie și să se prăbușească sondele, rafinăriile și toate depozitele de pe Valea Prahovei, hambarele și conacu-

rile, magaziile gărilor cu grine; prăpăd desperat înaintea invaziilor, după aspra tradiție a sciților.

În gară nu izbuti să capete altă lămurire decît că nici un tren nu mai merge spre București. Toate vin dintr-acolo și cele mai multe erau militare, cu trupe, muniții și răniți.

Șeful de stație își apăsă nerăbdător șapca roșie pe ochi și nu mai vru să stea de vorbă. Cînd află însă că vine de la Arpășești, moșia lui Alexandru Vardaru, o transformare magică se petrecu în toată figura și, scoțîndu-și șapca roșie, se precipită zîmbilog.

Avea obrazul ciupit de vărsat, purta un palton cafeniu și un guler de celuloid, de un alb-verzui și rece, cum sînt unii pereți văruiți cu piatră-vînată, pentru dezinfectare.

— Ne-am pierdut capul, domnule... domnul ?...

— Radu Comșa.

— ...da, domnu Comșa, știm noi. (Nu știa nimic, dar socotea necesar să arate că știe perfect cine vine și se duce la moșia lui Vardaru). Ne-am pierdut capul, domnule Comșa ! Ordine, contraordine, paraordine și dezordine !

Aci, șeful de stație se opri zîmbind, ca să guste propriile cuvinte.

Cu o scăpărătoare și un fitil, se chinuia să aprindă o țigară care se stîngea mereu.

— Vreți să știți dacă mai trece vreun tren spre Ploești ?... Eu nu mai cred ! Dar să întrebăm. Aflăm imediat. Mersi, am aprins !...

Intră la telefon să întrebe stația următoare, apoi Buzăul.

Nu se vestea nici unul, deocamdată.

— Poate mai tîrziu... Poate să treacă o locomotivă. Facem tot posibilul pentru dumneavoastră. Scuzați, numai să treacă numărul 42 ! S-a anunțat. Iar s-a

stins... Să fie al dracului de tutun, cu ploile astea e umed ca o cîrpă...

Radu Comșa, care fuma rar, trei-patru țigări pe zi, dar avea totdeauna bune și potrivit de uscate — îi oferi tabacherea plină.

Șeful luă una cu două degete, mirosi tutunul, dădu din cap afirmativ și țuguindu-și buzele a mirare, o puse după ureche. Voia s-o fumeze tihnit, după ce trecea 42.

Pînă atunci, cercă încă o dată să o aprindă tot pe cea veche.

Se dădu la urechea lui Comșa, cu aer misterios :

— Domnul Vardaru a evacuat de la Arpășești ?

Radu Comșa făcu semn din cap că da.

— Atunci, bravo ! se bucură domnul cu șapcă roșie, ca și cum ar fi aflat că cine știe ce fericire a căzut pe familia Vardaru.

Și îndată, înălțînd din sprîncene :

— Altfel știți ? Din ceas în ceas, Bucureștii...

Făcu un semn de rețezare cu mîna.

— Nu se poate ! refuză să înțeleagă Radu. Acum trei zile, cînd am plecat...

— Ce-s trei zile pe vreme de război ? rîse cu dispreț omul ciupit de vărsat, dîndu-și pe ceafă șapca roșie. Acum ce-aduce ceasul n-aduce anul... Iată-l că vine !

Trenul 42 intră gîfîind cu toate supapele celor două mașini, sub povara încărcăturii. Oamenii urcați pe acoperiș, agățați pe tampoane, unul se legase cu o curea de-o scară, lăzi și boccele, femeii cu pălăriile turtite, copii urlînd la ferestre — ultimele trenuri care scăpau din București spre necunoscut.

Pe toate figurile se citea spaimă, o mare oboseală, o mocneală de vite mîinate la abator, prostit, cu gîndul absent. Un soldat ținea în brațe un copil înfășat ; o fată îmbrobodită cu șal, cu nasul roșu de frig, stri-

vită de peretele vagonului, jumătate împinsă pe fereastră afară, plîngea cu lacrimile egale și continui, fără să suspine, fără să le șteargă, ca un șipot nesăcătuit.

Radu se întoarce de la priveriștea care-i gîtui răsuflarea.

Păși peste soldații culcați în ploaie, cu capul pe saci. Merse pe lîngă răniții întinși cu fața în sus, cu obrazul palid și cu buzele vinete — unuia, o femeie îi ștergea apa de pe frunte cu o batistă tivită cu mărgelile albastre. Intră în sala unde țacăneau aparatele de alamă răsucind panglicile albe de hîrtie. Căută o hartă, ca să vadă de acolo ce are de făcut.

Pînă la Ploești, cu docarul, era cu neputință să plece în seara aceasta; peste un ceas cădea noaptea.

După ce porni 42, șeful se întoarce și aprinse țigara fină de după ureche.

Își frecă miinile cu mulțumirea unui om care aducea o veste foarte bună.

— Ați văzut? Au dat foc la sonde... Acum, cînd au să vie nemții după benzină și petrol, *kein¹ benzină und petrol!* Ai dracului englezii, domnule... domnu...?

— Comșa.

— ...domnule Comșa. Știu!... Englezului, domnule Comșa, nu-i place vorbă lungă, ca românului... El tace și face. Accelerat! La el timpul e bani. *Taimiz-monei²*. Tocmai ca domnu deputat Vardaru!... Domnul deputat cred că trebuie să aibă el nițel sînge de englez în vine! Am cunoscut, să vezi dumneata, un englez, pe la 1905, ba nu, la 1906... Eram impiegat la Cîmpina. Ei bine...

Radu Comșa începu să se uite cu adevărată uimire amestecată cu admirație la omul cu șapcă roșie, care

¹ Nici (germ.).

² Corect: *Time is money* — timpul înseamnă bani (engl.).

pălăvrăgea cu atîta poftă cînd totul se năruia împrejur.

Îi tăie povestea :

— Am cunoscut și eu un englez, domnule șef. E adevărat ; nu-î plăcea vorbă multă ca românului. Și ca să facem ca englezul, te rog să lămurim în cît mai puține cuvinte un lucru. Așteaptă cail domnului deputat Vardaru, afară în ploaie...

— Păcat... E o întîmplare de toată nostimada !

Șeful fu nevoit să renunțe pentru moment la întîmplarea de toată nostimada.

Rămaseră bun înțeleși ca Radu Comșa să plece cu o locomotivă — avea să treacă una la zece noaptea spre Ploiești. Dacă se anunța vreun tren, cu atît mai bine. Îl vestea ; îl găsea în dosul gării, cu docarul, la han.

— Nu, rămîneți aci !... Pe garanția mea ! își duse la piept mina cu manșeta de celuloid șeful stației. Acum, să vă spun întîmplarea cu englezul.

— Imposibil ! Așteaptă cail domnului deputat Vardaru, în ploaie...

Șeful cedă în fața acestui argument decisiv.

Pe scările din dosul gării, Radu Comșa văzu iarăși o femeie bătrînă, cu bărbia proptită în mină, privind dincolo de curgerea opacă, spre cerul înfumezat și încins dinspre miazănoapte, care nu anunța nimic bun.

— Ei, boierule, ce faceți ? întrebă Eftimie, care coborise și deretica ceva la o roată.

— Eu zic să te întorci, Eftimie. N-am deocamdată nici un tren, dar o să găsesc ceva ! Nu rămîn eu aici...

Sluga se scărpină în cap, scurmă în glod cu coada biciului. Își apăsă pălăria udă, o dădu iar pe ceafă.

Era foarte scund și cu mustăți de uriaș, așa că părea nu un vizitiu cu mustăți, ci o pereche de mustăți cu un vizitiu anexă.

Dar, în contrast cu aceste podoabe de bărbăție teribilă, era nevoiaș și umil. Ochii căutau cu recunoștință la toți : la Vardaru, la Tomulescu, administratorul, la Radu Comșa, pe care abia îl cunoscuse, mulțumind parcă tuturor că îi îngăduiau să trăiască.

Ridică biciușca, hotărît :

— Apoi, eu nu vă las așa, boierule !... Și dacă n-aveți tren ? Și dacă nu găsiți cu ce pleca ? Așteptăm pînă mîine... Dacă găsiți, om mulțumi lui Dumnezeu că s-a putut ! Dacă nu, o luăm de cu noapte spre Ploești, pe alt drum decît șoseaua, și pînă la prînz sîntem acolo. Pe urmă îți găsi tren pentru București... Ovăz pentru cai avem. S-au hodinit destul în grajd.

Radu Comșa gîndi că poate e o hotărîre cuminte. Nu mai avea încredere destulă în garanțiile șefului de gară anglofil.

Eftimie trase docarul înaintea hanului, desprinsе streangurile și începură să aștepte.

Toată bătătura dinaintea cîrciumii gema de căruțe, trăsuri de oraș cu cufere legate la spate, hulube ridicate în sus ca la bîlciuri ; caii cu botul în fin, cu urechile pleoștite în țîriiala ploii. Oamenii legînd a doua oară boccelele desfăcute. Păsări cîrîind, cotcodăcind, gîgiind, măcăind, în cuști. Înjurături și femei bocîndu-se. Peste toate : stoarcerea neistovită din bureții norilor.

Niciodată nu se văzuseră strînși laolaltă oameni din lumi atît de pestrițe : țărani și tîrgoveți, soldați de toate armele, răniți și sănătoși, ciobani cu glugile acoperînd ochii, femei și haine popești ; chipuri întunecate, obraze îndobitocite, ochi goi cătînd la fiecare cîinci minute către cerul dinspre apus, care în neguri se aprindea pe măsură ce se apropia noaptea. Și pe șoseaua din față, scurgîndu-se în scîrțîit fără istov, bejănia. Prizonieri între soldați, mușcînd din

piini negre, ude de apă, privind indiferenți la tot ce se petrece împrejur. Trecu un brec încărcat de copii. Apoi iar căruțe cu ciobăie și cuști, perne acoperite cu toale, porcul guițind în codirlă și ciinele legat cu frînghie șchiopătînd alături. Vehicule de toate neamurile : care de fin și trăsuri hîrbuite, briști și docare, furgoane militare și chesoane, cîte o baterie cu tunurile trase din greu de opt cai, apoi un escadron de tren, infanteriști și cîrduri de vite, dar mai cu seamă căruțele cu stranii și clătinate arhitecturi de bagaje, menținîndu-se prin minune în echilibru ; mobile și lăzi, cuști și leagăne de copii, oale de bucătărie și lăvicere leoarcă de apă, spălîndu-și văpselele ; iar în virful acestora, zbierînd zgribuliți copiii, femeile alăptînd pruncii.

Printre toate, străbăteau înaintînd grăbit camioanele care zguduiau pămîntul ; cîte-o trăsură de oraș cu cauciuc ; un automobil la geamul căruia mîrîia un cățel mic cît un pumn și arogant ca un grof.

Trecu în trap săltat un regiment de cazaci siberieni, spre București, cu sulile la picior, plecați pe cai mici cu capul mare și coamele în ochi.

Gloabele căruțelor se speriau, dădeau îndărăt ; siberienii le făceau semn căruțașilor să fie fără teamă, dar copiii speriați de sulile începeau a zbiera.

Și atunci glasurile bejenarilor se ridicau molipsite unul de la altul, căruțașii răcneau la vite, le pocneau ponciș peste frunte cu coada biciului, înjurau și se căinau într-un haos de sfîrșit de lume. Iar noaptea se lăsa murdară și grea, cu norii tîrîndu-se atît de jos, încît păreau că pot fi atinși și alungați cu coada biciului.

Radu Comșa își spunea că n-are să-i mai iasă niciodată scîrțîitul acesta necurmat din urechi, scrișnetul roților pe prund, rîciitul copitelor, tălăzuirea glasurilor, vuietul roților.

Acum noaptea căzuse cu totul.

Cerul era departe, un iad de fum și de flăcări, în care gesticulau umbre ori numai păreri.

O clipă, o flacăra lungă lingea norii și se retrăgea înghițită. Pe urmă iarăși era întuneric desăvârșit spre apus și miazăzi ; și în noapte rămânea numai ploaia, scirțitul convoaielor, glasurile și duruitul fără istov. Neașteptat, flacăra țignea din nou ; erau mai multe, se aprindeau una de la alta ca un joc inofensiv, cuprindeau jumătate de orizont și în același moment se stingeau toate ca astupate de un capac.

Din întunericul de catran vîntul aducea atunci o suflare de panică.

Ici-colo, printre convoiuri, începură să se legene felinare ; farul automobilelor prindea în brazde de lumină albă spatele căruțelor, crupele vitelor ude de ploaie, un cal care se trăgea spăimîntat, împingînd căruța în celelalte.

7

Radu Comșa se mișcă fără țintă, ca să-și dezmorească trupul pătruns de umezeală.

Se opri orbit de lumina unei mașini, așteptînd-o să treacă.

Pășise șanțul să se ferească de improșcarea stropilor, cînd un glas îl strigă de la spate :

— Domnule Comșa ! Domnule Comșa !

Cine putea să-l mai cunoască și aici ? Se sili să deslușească în noapte, înaintînd printre caii deshămați și boii culcați în glod.

— Pe aci... Nu, la dreapta ! Încă... Așa ! Bună seara, domnule Comșa !

O umbră îi făcu semn sub un copac, în fața unui foc cu flacăra împuținată de ploaie. Se apropie și tot nu pricepea cine să fie.

— Nu mă mai cunoști, domnule Comșa ?

Se plecă mult spre chipul necunoscut și nu găsi cuvinte să-și rostească mirarea :

— Madam Vircolici !... Cucoana Tincuța !...

Era mama Mariei Probotă.

— Dar ce înseamnă ?...

— Vremuri de bejenie ! glumi trist cucoana Tincuța. Pe Dinu nu-l recunoști ?... întrebă arătînd jos, pe o boccea, copilul înfășurat într-un șal negru. Dinule, dă bună seara domnului Comșa ! Nu-ți mai aduci aminte ? Domnul Comșa, prietenul lui tăticu...

Dinu întinse supus și fără surpriză o mînă mică și înghețată.

— Dar cum sînteți aici ? tot nu se dumeri Radu Comșa.

— Aș spune că foarte simplu !... cuvîntă cucoana Tincuța, aruncînd o bucată de scindură în foc, care învioră o clipă flacăra. Și iată de ce simplu : prietenii din București ne-au lăsat ! Vezi, chiar pe dumneata a trebuit să te întîlnesc unde nu te așteptai, ca să-ți aduc aminte de noi... Maria e evacuată cu spitalul. De la Virgil nici o veste de-o lună... Ce-mi rămînea să fac ?... Să aștept ocupația ?... Mi-am adus aminte că sînt neam de mazili care-au văzut altele mai grele și au scăpat... Mi-am zis c-am să găsesc o ființă care să mă primească la Iași, cu brațele deschise : soră-mea !... Am cumpărat frumos un căluț și o căruță, am încărcat ce-aveam mai bun, am chemat în casă pe vecină-mea — știi, madam Ioțu, cea cu o droaie de ploduri de nu mai încap la ea !... I-am dat cheile și îngăduința să stea în casă și să facă ce-o ști !... L-am urcat pe Dinu în căruță, am luat slujnica, pe Ioana, tot nu voia să rămînă în ruptul capului de frica nemților, și am pornit la drum... Acum aștept să vie dînsa !... Umblă prin sat, ca să caute un pat de

dormit pentru copil... Noi ne-om odihni cum om putea. Și miine ne luăm din nou calabalicul în spate...

Radu Comșa își spunea că îi e dat în seara aceasta să întâlnească numai oameni scrințiți la minte. Să pornească două femei singure, cu un copil și o căruță, pe drumuri, pe asemenea drumuri și pe asemenea vremuri !

— Și de ce n-ai plecat măcar cu trenul ?

— Dar cine să ne dea bilete ? Trebuiau stăruinți. Știi că n-avem pe nimeni, mai ales acum, cînd nu e nici Virgil, nici Maria...

— Puteai să trimiți la domnul Vardaru, la mine.

— Dumneata ne-ai uitat de mult ! îl mustră cucoana Tincuța, care poate în afară de Maria era singura ființă ce înțelesese de ce-a plecat Radu Comșa de la ei și nu i-o ierta.

— Și acum ?

— Acum, foarte simplu ! Mergem mai departe !...

— Avem și pe Arabela cu noi ! spuse Dinu, liberindu-și miinile din șalul negru și fugind împiedicat pînă la căruță să o scoată pe Arabela din culcuș.

O tăbîrci în brațe și-i dădu drumul jos.

Cățelușa, smulsă de la căldură, se scutură, apoi fugi sărind în căruță, cu coada între picioare.

— Așa e dumneaei, năzuroasă ! lămuri Dinu. Nu-i învățată cu drumul. Dumneaei poștește toate numai de-a gata...

Dinu, în schimb, era fericit la culme de această călătorie plină de atît de plăcute peripeții.

— Avem și-un cal, domnu Comșa !... Avem calul nostru acum. Îl cheamă Piticu și-i cam chior de-un ochi, dar încolo e cel mai prima întii cal de trap. Mă mir că n-aleargă la curse ! Să nu cumva să te apropii de el, că zvîrle... Cînd o vedea că avem și un cal, ce-are să se mai bucure tăticu !...

„Într-adevăr — gîndi Comşa — mare bucurie pe bietul Virgil, cînd va vedea că are şi-un cal, chiar vrednic s-alerge la curse şi să cîştige Derbyul!”

— Am cumpărat şi ovăz, pentru Piticu... Mata nu vrei să mergi cu noi? Te lăsăm să-î mii cîte oleacă. Nū e aşa că-î luăm cu noi, buniţă?...

Radu Comşa îşi simţi ochii învăluîţi în lacrimi. Îl ridică în braţe, în lumina focului sfîrşit, să-i sărute obrazul şi să-î vadă ochii — ochii Mariei — sub fruntea bombată...

Îl strînse aproape şi îi simţi inîma mică, bătînd cald sub hainele groase.

— Mata n-ai barbă aspră, ca tăticu... Nu eşti aşa de neglijent ca dumnealui!... Acum, lasă-mă să văd dacă a sfîrşit Piticu de mîncat ovăzul!... Să ştii că nu-î dăm apă îndată după ovăz, că se aprinde! Are şi Piticu marafeturile lui!...

Piticu, beteag, bătrîn şi chior, strănută în chip de confirmare în întuneric. Avea marafeturi. Dar numai de curse nu-i ardea, fiind deprîns din frageda jumeţe să alerge numai la o umilă saca.

Cucoana Tincuţa se aşeză pe bocceaua de jos. Era imbrobodită cu un şal; îmbrăcată cu un palton bărbătesc peste hainele ei de pensionară nevoiaşă. Obrazul bătrîn şi ud de apă arăta, deasupra tăciunilor gata să se stingă, creşuri multe în jurul ochilor şi gurii, ca pungile ţărăneşti cu baierele strînse.

Tot curajul cu care vorbise pînă acum era stîns.

Cu bărbia în pumn, privea cerul cu dunga de foc în noapte.

A treia oară în ziua aceea, Radu Comşa vedea această deznădejde fără glas.

— Arde-nspre Bucureşti! vorbi încet cucoana Tincuţa. Bucureştiul, care nu se mai satura!...

Nici Radu Comşa nu-şi putea lua ochii de acolo. Dincolo de scîrţitul carelor şi de lărnuiala drumu-

lui, pe cerul învăpătat departe păreau că se mișcă umbre, se răsucesc și se zvîrcolesc pîrjolite de foc și înecate de fum; infern populat de hidos forfot, glasure care nu se aud, scrișnete mute și dans de sabat, prăbușire de ziduri și stihii înălțîndu-se deșirate în beznă.

Femeia bătrînă care fugise de acolo era o momîie în haine ude, pe-o legătură nevoiașă zvîrlită în noroi.

Radu Comșa se întreba ce-ar putea face pentru dînșii.

— Să vorbesc cu șeful de stație?... Poate vă găsește un loc într-un tren! Spre Moldova e mai ușor, cred... Într-acolo trec toate...

— Asta nu! Așa am plecat, așa merg!

— Nu-l lăsăm noi pe Piticu nici pentru Perplex de la circ! se alie Dinu la hotărîrea cucoanei Tincuța.

— Atunci, măcar să vă dea un adăpost... Chiar la el în casă! E un om pus de Vardaru aici. Pentru dînsul face orice...

— Asta da! Dacă ești bun, te rog chiar! Îngheață copilul în ploaie...

Radu Comșa plecă spre gară, bucuros că poate măcar atît să facă pentru mama și copilul Mariei. Și călcînd peste bălți, cu gulerul ridicat, se întreba de ce gîndul s-a formulat imediat: „Pentru mama și copilul Mariei” și nu „Pentru copilul prietenului său, Virgil?”

N-ajunse pînă la stație. Eftimie fugea după el strigîndu-l:

— Duduile, cucoane!

Comșa nu înțelegea. Toate se legau straniu și sacadat între ele, în noaptea aceasta de neînțeles.

Dar după cîțiva pași, dădu în farul unui automobil, care fusese stins și se aprinse brusc.

Ușa mașinii se deschise și o mină albă îl chemă înăuntru.

Glasul Luminiței :

— Radule ?

Și glasul Laurei Vardaru :

— Domnule Comșa ! În fine... Ce șansă !

Sărută amîndouă mîinile, calde și moi.

— Mergi cu noi... Neapărat. Te căutam...

— Dar cum ? Imposibil... Ce înseamnă ?

— S-a sfîrșit !... Mîine, poimîine cel mai tîrziu, e predarea Bucureștilor... S-au afișat ordonanțe...

— Nici într-un caz nu pot pleca așa... Am și eu casă, lucruri de aranjat !... Pe urmă, domnul Vardaru așteaptă...

— E hotărîrea lui papa. El ne-a spus să întrebăm întîi la gară. Altfel treceam la Arpășești. Noroc că ne-a văzut Eftimie... Se duce papa pe acasă la tine. Aranjează el toate — știi că e mania lui ! Ne ajunge din urmă, la Buzău ori la Rîmnic, cu Neculai și cu Fiatul... Acesta e Rollsul lui unchiul Pol... Haide odată ! Urcă-te, încurcăm drumul ! Max ! Strigă la vizitiu să pună bagajul lui domnu Comșa, de la do-car !...

— Așteptați cel puțin să dezbrac mantaua de ploaie. E udă toată.

— Haide ! Gata ! dă-i drumul, Max !...

Înăuntrul limuzinei era cald. Îi făcură loc în blănuri între Luminița și Laura Vardaru.

Max dădu drumul mașinii. Eftimie, vizitiul, fugi cîțiva pași lingă ușă, cu pălăria în mînă, urindu-le :

— Mergeți cu bine ! Să vă întoarceți sănătoși... Cel-de-sus...

Apoi sluga rămase în urmă, își șterse capul ud cu mineca și își puse pălăria. Un soldat îl strigă să se ferească din drum ; se întoarse cu capul în jos, la caii lui.

În pîlnia de lumină a farurilor, Radu Comșa văzu o clipă pe mama Mariei, ghemuită pe legătura ei ne-

voiașă. Dinu în picioare, înfășurat în șalul pus cruciș pe sub brațe, lângă Piticu ronțăind resemnat, cu botul în pământ; grup de mizerie și de părăsire în noaptea lichidă.

Nici nu-și luase noapte bună! Nici nu se dusesese la gară să vorbească pentru un adăpost, după cum făgăduise!

— Să oprim un moment! se mișcă în blănuri.

— Uf! De când te-ai făcut atât de năzuos?... Stai liniștit și nu-mi vorbi nimic. Așa!

Luminița îi strîngea mîna în mîna ei caldă. Destul să-i ațipească toată voința.

Mașina gonia în noapte, spintecînd drum printre căruțe, în muget necurmat de sirenă.

În pîrtia farurilor apăreau și dispăreau, luminate fantastic pînă în cele mai mici amănunte, presărate ca într-un praf de cretă, carele pline de noroi; soldații pe jos; furgoanele legănate; o trăsură prăvălată într-un șant, cu două doamne agitîndu-se desperate; un rănit care-și strîngea bandajul de la mînă ajutîndu-se cu dinții; doi copii în spatele unei căruțe, strînși unul lângă altul ca în gravurile de sinistrați.

Și ploaia fără sfîrșit, mărunță și verticală...

Din spate, nimic nu se mai zărea din cerul de fum, nori și văpaie, în care piereau prăbușindu-se negrele duhuri.

Înăuntru era cald, efluviiu plăcut de blănuri și parfum feminin, legănare ușoară pe pernele capitonate.

Toate îl toropeau. Toate îl înstrăinau, îl izolau de sfișietoarele prăbușiri ale celor rămași afară. Toate îi paralizau orice pornire cinstită de a se alătura marilor suferinți.

Capitulase.

Luminița ceru o țigară și foc.

— Așa... Acum spune-mi, te rog, ce-mi fac peștii mei japonezi din basen?

CAPITOLUL V

ACOLO ȘEZUM ȘI PLÎNSEM

1

E răscrucea vînturilor.

Toate viscoarele care mătură chiuind troienele de-a lungul țării și-au dat întîlnire aici.

Crivățul vine din miazănoapte șuierînd în întuneric, se năpustește scrișnind din măsele înghețate într-un zid, în tabla acoperișurilor, în firme, în bolți de ganguri; se opintește adunîndu-și puterile; o clipă e tăcere de panică, sub apăsare numai tinicheaua tremură; apoi deodată, cu muget, răsucindu-se, se deșiră slobozit peste case, spulberînd o făiniță măruntă și aspră, care arde obrazul cu vîrfuri de ac. Tot orașul se clatină. Se aude un pocnet de tablă, un colț de acoperiș care a fost undeva smuls.

Casele s-au pitit după tranșee de troiene. Ferestrele arată pete opace; dincolo palpită în agonie lumini.

Becul înalt se balansează în vîrfurile stilpului, lărgind și strîngînd un cerc alburui, în care se țes, se încrucișează, se risipesc, se frămîntă fulgii fantastic dănțuînd. Deasupra, întunericul, care e ciudat, e alb. Nu se vede. Dar știi vălmășagul haotic.

Aci Tufli, în sus strada Carol, în jos Rîpa Galbenă; toate se conturează nelămurit în urgia cu tăiușuri de brici.

Pe lingă pereți o singură pîrtie îngustă, unde oamenii, cu fețele ascunse în gulere și căciuli albe de zăpadă, se împing, se ciocnesc, grăbiți, orbiți, fără să se cunoască, dușmănos. Strada, la mijloc, e ascunsă după două ziduri de nămeți. Trec acolo sâni, soldați călări, căruțe, furgoane; un camion s-a întroienit, scrișnindu-și lanțurile cu vuiet desperat de motor.

De ger, ochii lăcrimează; iar cînd se deschid, un pumn de zăpadă, ca un pumn de sticlă pisată, se repede usturător.

Un sublocotenent cu trup de copil într-o manta cu poalele smulse de vînt, strivit sub o căciulă uriașă și conică, așteaptă să traverseze strada Lăpușneanu. Mîinile înfundate în buzunări, cu toate mînușile de lînă, sînt sloi dureros. Își încleastă dinții să nu clănțane. A fost nevoit să-și strîngă ochelarii astupați de ninsoare la fiecare clipă, și acum, miop, în întuneric și viscol, vede jucînd spectre nehotărîte. Și sâniile acestea nu mai sfîrșesc!

La spate, cineva, nerăbdător, așteaptă și el. Vrea să-l împingă, să-și facă loc. A lunecat și se agață de dînsul, aproape să-l tîrîie jos.

Sublocotenentul cu trup de copil și căciulă conică mormăie, așa cum vorbește toți acum, răstit:

— Ești chior, domnule?

Cel de jos, tot ofițer, se ridică scuturîndu-și mîinile, duce mîna la căciulă să-și ceară iertare. Apoi deodată, întinzînd brațele, zguduindu-l de umeri:

— Stelian Minea!

— Onisfor Sachelarie!...

Se uită unul la altul. Nu le vine să creadă. Se pipăie peste mantăile înghețate. Viscolul îi clatină și-i înfășoară în cearșafuri sticloase.

Nu știu ce să-și spună mai întîi.

— Mergi, încotro?

— Oriunde !... răspunde Onisfor Sachelarie. N-am casă. Am ajuns astăzi... De cinci ceasuri caut... tot caut !

— Atunci, rămi la mine ! se bucură sublocotenentul mic și miop. Dă-mi brațul. Așa !

Amîndoi merg printre umbrele negre și fără figuri, care nu apar decît în dreptul becurilor. Nu pot să-și vorbească. Le intră zăpada în gură ; vîntul le smulge cuvintele. Cîteodată sînt nevoiți să se întoarcă amîndoi cu spatele cînd se năpustește un vîrtej.

Lunecă. Se agață unul de altul... Rid ! Ciudat : mai pot rîde !

Dar își spun îndată că e ceva reflex, fără voie ; o reminiscență de altădată a unor mușchi care-și cer funcția, și atît.

Blăni groase pe trupuri voinice ; doamne chicotind ; soldați cu mîini țapene și cu bandaje albe ; ofițeri ruși în mantale cafenii pînă-n pămînt și cu căciuli late ; femei în broboade ; copii alergînd zgribuliți cu mîinile vîrite în mîneci, cum le țin birjarii — toți se înșiră o clipă, desprinzîndu-se din noapte înaintea unei vitrini luminoase, dispar absorbiți în întunericul cu vînzoleală de fulgi. Și viscolul zgîlțîind obloanele, zbîrniind în uluce, tăind cu unghii de sloiuri obrajii, unde descopăr un colț de piele învinețit.

— Și ceilalți ?

— Ceilalți... Cine să-i știe ? Atît : Lăscăruș Codreanu, mort la Argeș !

Tac iar.

Stelian Minea se înspăimîntă de nepăsarea cu care a ascultat vestea : „Lăscăruș Codreanu, mort la Argeș !“ Ca și cum ar fi auzit : „Lăscăruș Codreanu a căzut la examen, sau și-a cumpărat vesta cenușie, din vitrina de pe Calea Victoriei, unde s-a oprit rîvînd timp de două săptămîni, ca un amorezat...” El, care părea cel mai adăpostit, la o ambulanță de di-

vizie !... Veşnicul împăciuitor dintre dinşii... Toate glumele de la madam Cimbru... Ochii cu o lumină de suris, înainte de a le povesti întâmplarea proaspătă de la spital : „Am una nostimă...” Toţi ciuleau urechile !...

Sfârşit. Mort. Unul pentru care nimic de acum nu mai există... Mort ! Mort !... Cuvîntul repetat mult în minte se goleşte de sens, îşi epuizează semnificaţia, devine sunet enigmatic. El era cel care spunea : „Repetă un cuvînt pînă la epuizare. Rămîne ca un balonaş de gumă dezumflat. Nu mai înseamnă nimic. Aşa vine nebunia...”

Şi-acum, tocmai gîndind la destinul acestui prieten, moartea nu mai răsare decît ca un cuvînt. Şi-a pierdut conţinutul înfricoşat.

Ar vrea să-i spună aceasta lui Onisfor Sachelarie, dar îşi aminteşte imediat că Onisfor e prea puţin subtil ca să înţeleagă. Şi e încă mai înspăimîntat de răceala cu care a făcut această repede şi crudă reflecţie. A întîlnit un camarad. E bucuros, îi simte mina prietenoasă sub braţ, îi leagă atît trecut — acum dintr-o viaţă ireală — şi el are calmul să-i măsoare pînă unde-i ajunge subtilitatea !

Iarna aceasta, războiul acesta le-au îngheţat inimile. Sînt numai nişte animale gonite, bucuroase că au scăpat cu viaţă, că au un adăpost ; nişte animale ghemuite în ele avar.

Strada cu luminile întrerupte s-a isprăvit. Păşesc acum în bezna desăvîrşită, pe pîrtia mai puţin umblată, pipăind cu piciorul, înfundîndu-se pînă la glezne.

Aşezat pe o piatră, lîngă o poartă, un om chincit, rebegit, cu capul plecat pînă aproape de genunchi. Între el şi poartă, zăpada a zidit troian. Îl zguduie :

— Scoală-te ! Mişcă !... Ai să degeri aci... Mor zeci şi zeci, în fiecare noapte...

Omul glăsuiește ceva, se înfășoară peste cap și rămîne pe loc. Viscolul i-a îngropat picioarele.

În amintirea lui Stelian Minea clipește imaginea din povestea de copil : „Atunci zgripturoaica s-a uitat o dată și voinicul s-a făcut stană pînă la genunchi. S-a uitat a doua oară și l-a împietrit pînă la briu...”

Se întoarce și îl scutură mai puternic :

— Pentru Dumnezeu, umblă ! Ridică-te de aici... Altfel moartea ! Înțelege ? Moartea !

Omul miriiie furios, îi injură : Ce treabă au ei ?... Îl privește !...

Și merg mai departe, cu viscolul în piept.

— Aici e Mitropolia, Trei Erarhi... explică Stelian Minea. Ai mai fost vreodată la Iași ?

Onisfor Sachelarie nici nu se uită la clădirile negre.

Ce interes mai au toate ? I-au înghețat picioarele ; dacă mai merge un sfert de oră, nu le mai poate mișca, se așază și el în zăpadă.

Încep a coborî.

— Încet. Atenție la lunecuş !... Ține-te de zăbrelele grilajului. Încă nițel... Am ajuns !...

O casă neagră, cu intrarea din stradă, între două ziduri mai înalte. O băcănie săracă. O singură treaptă, dar înfundată în omăt.

Stelian Minea bate cu pumnul în oblon. Explică :

— Trebuie să bat de nădejde ! Madam Vaisman doarme în cealaltă cameră, și doarme greu...

În sfîrșit, madam Vaisman a auzit. Huruie drugul. Se răsucește cheia. Glasul somnoros și gros dinăuntru îngînă cîntat :

— Domnu sublocotent, mai așteaptă mata, te rog, un moment. Pînă mă pun în așternut, că sînt neglijé. Lăsați ușa, închid tot eu...

Așteptară pînă să intre madam Vaisman în pat. Ușa abia se deschidea, înfundată pînă la jumătate. I-au săpat vad cu piciorul. Intrară în băcănia cu raf-

turi goale și cu lucirea balanței cu talgere de alamă prin întuneric ; pășiră în vârful cîrmelor prin camera lui madam Vaisman, cu o lampă mică lingă sobă, luminînd gălbui trei paturi, în care se vedeau înfundate în perne uriașe și roșii — cîte capete de copii ? Patru, cinci, șase ? Toți copiii celor douăsprezece triburi ?...

În sfîrșit, pătrunseră și în a treia încăpere, a lui Minea...

— Madam Vaisman, n-ai să te superi ? Am adus un camarad. Numai pentru o seară. Plătesc supliment.

Madam Vaisman se frămîntă în așternut, gesticulează dezvelind plapuma și uitînd că e în „neglijé“, ridică brațele atît de sus, încît mînele capotului au căzut și lasă să se vadă brațele albe și grase, și părul roșu de la subsuori.

— Vai de mine, domnu sublocotinent ! Da n-am perne. Da n-am ogheal !... Mata știi că aici nu-i otel !... O soție săracă de mobilizat...

— Lasă, madam Vaisman, că o să ne înțelegem mîne ! Acum n-avem nevoie de nimic. Avem măn-tăli. Bună seara, madam Vaisman, și-ți urez să-l vi-sezi pe domnu Isidor general, decorat cu Steaua Ro-miniei și tîmîș la vatră !...

Madam Vaisman tîngui ceva relativ la soarta dom-nului Isidor, dar Stelian Minea închise ușa și aprinse lampa.

Își desfăcură mantăile scuturînd zăpada, tropăind cizmele încărcate, mișcînd degetele țapene. Stelian Minea aruncă două lemne în foc, își așeză ochelarii și se priviră abia acum lung, lung, fără să-și vor-bească.

Onisfor Sachelarie lăsase să-i crească barba săl-batic.

Avea toată figura sufocată de păr ; de păr negru și aspru. Barba se împreunase cu sprîncenele. Părea de

patruzeci de ani. Din această prodigioasă exuberanță a sistemului păros, se topeau acum țurțurii de gheață. El și-i curăță cu unghiile făcute cange. Alături de dînsul, Stelian Minea, în tunică din al cărei guler larg gîtul alb ieșea încă mai subțire, cu părul blond albicios, cu minciile lungi ajungînd la vîrfurile degetelor, părea un copil îmbrăcat în glumă cu uniformă unui frate mai mare. Capul enorm, cu fruntea bombată, s-ar fi zis că abia se susține pe gîtul fragil ca un vrej.

— Să-ți fierb un ceai?... întrebă cu drag Stelian. Primitiv, într-o ulcică!... Dar am zahăr, rom și pesmeți. Așa! Trage jîlțul aci, la gura sobei. Ușor... Observă că e invalid. Onisfor Sachelarie, Onisfor, ce vremuri!

Își încleștară amîndouă mîinile. Își simțiră genele umede.

Fiecare privi în altă parte, să-și ascundă ochii. Onisfor Sachelarie își suflă nasul zgomotos, într-o batistă de pînză groasă.

— Stai foarte bine aici! rosti cu admirație, mai tîrziu, cînd își simți vocea sigură. Mare noroc pe tine!... Și mare noroc pe mine că te-am întîlnit.

Nu vru să se așeze îndată pe jîlțul tras înaintea sobei.

Cercetă mai întîi, cu o lăcomie de om care n-a văzut de multă vreme o casă omenească; cercetă pereții cu zugrăveala ștearsă, oglinda cu rama poleită și cărți poștale înfipite de jur împrejur. Se afla și o fotografie: un soldat cu tot echipamentul de război, desigur domnul Isidor. Admiră patul bronzat pe care era pictată o odaliscă de harem cu cercei de mahmudele în urechi și cu triple salbe tot de galbeni, între sîni formidabili, amintind imperios că femeia este într-adevăr un mamifer.

— Da !... Relativ pot spune că am avut noroc ! aprobă Stelian Minea, după ce urmărise tot examenul amănunțit al prietenului. Isidor Vaisman e soldat de ispravă în plutonul meu... A aflat, după ce am fost rănit, că am concediu de-o lună. A aflat că vreau să vin la Iași... S-a oferit singur să-mi dea o cameră. M-am prezentat cu o scrisoare la madam Vaisman... Altfel nici n-aveam ce căuta aci. Credeam că voi găsi pe cineva dintre ai mei. Poate s-au refugiat — îmi spuneam — cine știe ?... Dar nu e nimeni ! Au rămas acolo !... Și-acum, n-am ce face cu concediul. Mai am zece zile ; abia aștept. Regimentul e în refacere, lângă Vaslui. Dacă vrei să rămâi aci, putem face un aranjament cu madam Vaisman.

— Nu, Stelian !... Îți mulțumesc. Sînt numai pentru douăzeci și patru de ceasuri, cu ordine. Și nici într-un caz n-aș putea sta aici... Iașii nu sînt un oraș în care să poți trăi !...

Stelian Minea păru că n-aude.

Plecat deasupra focului, răscolea cărbunii cu cleștele. Ulcica de apă clocotea. Opări un ceai cum se pricepu. Ceaiul era afumat ; dar Stelian compensă inexperiența culinară cu rom din belșug.

Băutura fierbinte și romul îi dezmorți. Povestiră. Din despărțirea cu grele cuvinte de la madam Cimbru nu mai dăinuia nici o urmă între ei.

Erau împăcați acum, în marea prăbușire generală.

Regimentele lor luptaseră pe fronturi deosebite. Onisfor Sachelarie intrase în Ardealul său, pînă la Brașov. Păstra încă, în lada de campanie, florile întinse ofrandă de o fată cu obrajii îmbujorați și cu cămașa în fluturi, la Săcele. Scăpase din trei bătălii cu un singur glont în picior, fără să-i atingă osul. Întinsese toată țara îndărăt, în retragere. Acum, florile fetei din Săcele sînt un mănunchi uscat și negru,

într-o batistă, în lada de scînduri, lingă pachetul de pansamente.

Istorisînd, Onisfor Sachelarie se așezase în jîlt înaintea focului și sfărîma dușmănos, cu vîrfurile cleștelor, cărbunii. Ceea ce judeca el neîndurat era lașul acesta, în care picase numai de o zi. Celelalte erau numai un trecut. O mare nefericire. Dar îl lăsase cu viață. Totul nu se sfîrșise... Acestea însă, de aci, n-aveau nici o iertare. Toți bucureștenii de pe Calea Victoriei, din bodegi și de la Șosea, strămutați aici cu alaiul lor. Lume fără căpătii, gureșă, umplînd străzile, ocupînd casele, plimbîndu-și blănurile și spoiala.

Văzuse alături, mai răspicat decît întotdeauna, două lumi, cu desăvîrșire străine : oameni tirîndu-și trupurile degerate, răniți bătînd în uși închise, trimiși la vatră cerșind lucru pentru o pîne...

Onisfor Sachelarie aruncă cleștele jos, cu sunet care desigur a făcut să tresară din somn toți pruncii lui madam Vaisman din cealaltă cameră.

— Înțelegeți tu aceasta ?... Am văzut soldații mei din refacere dînd tircoale în jurul curților boierești, cum pîndesc ciinii cînd se taie o vită... I-am oprit și i-am pedepsit la început ! Am răcnit și i-am înjurat ! Pe urmă n-am avut ce face ; m-am prefăcut că nu văd. Îi strigau bucătarii : na, golanilor ! Și le aruncau un os, o bucată de pîne...

Începu iarăși să judece cu asprime tot ce au făcut românii și tot ce n-au făcut.

Stelian Minea avea aceleași gânduri, dar nu-i plăcea să le audă din gura prietenului ardelean. Și el fusese rănit ; și el străbătuse țara în retragere și lupte ; și ai lui rămăseseră acolo.

Dar pentru toate, simțea milă, nu răzvrătire.

Presimți că e gata să se încingă iar vechea lor discuție. Ar fi acum mai dureroasă. Numai între ei doi, izolați într-o încăpere din acest oraș al amără-

ciunilor, sub potopul viscolului, sfișiindu-se cu unghii ascuțite, în loc să-și găsească unul altuia o alinare. Înălătură această discuție :

— Acum culcă-te, Onisfoare ! Se lasă frig în cameră. Aceasta e rația de lemne pe astăzi. Vorbim mâine...

Îi așternu patul. Pe al său și-l improviză pe canapea. Stinse lampa.

— Noapte bună !

2

Nu dormi însă.

Viscolul zgâlțîia fereastra, zgîria acoperișul, se prelingea pe lingă perete, se auzea urlînd dezlănțuit deasupra orașului.

Și Stelian Minea se răsuci astfel îndelung sub mantaua cu miros de postav jilav, fără somn.

Era încă un copil, cu tot despre viață învățat din cărți. Din mijlocul acestor cărți, războiul îl luase să-l arunce în peripeții înfricoșate. Nici n-avusese timp să se dezmeticească ; erau mulți, camarazi, studenți, ofițeri activi cătrăniți în pehlivăniile serviciului din timp de pace, bieți soldați împinși precipitat de evenimente ; oameni mai buni sau mai răi, care nici nu-și dădeau deplin seamă de ce se întîmplă cu dînșii, repetînd fiecare gestul vecinului, susținîndu-se unul pe altul. Dar cînd rămînea singur, noaptea, în vreme ce toți dormeau, se simțea deodată iarăși ceea ce era într-adevăr : o vietate becisnică, tirită într-o urgie peste puterile înțelegerii !

Iar acum îl încerca și altă mîhnire, pe care nu și-o putea alunga.

Întîlnise un prieten. Fusesse tovarășul lor. Aproape doi ani, zi de zi, și-au împărtășit laolaltă gîndurile

bune și rele, nădejtile și deznădejtile lor, multe naive, multe mărețe, chiar dacă aveau să rămână numai niște visuri ale tinereții. Se vedeau într-un ceas cumplit, după ce înduraseră toate durerile. Credeau că n-are să le ajungă o noapte ca să-și împărtășească atâtea câte adunaseră aici, în cuget și-n inimă. Și fiecare elan care era gata să-i apropie căzuse frânt.

S-au simțit îndată străini. S-au privit deodată bănuitori.

Îl știe cu judecată dreaptă, țăpână, fără priceperea tuturor întorsăturilor elastice de gînd și de sentiment. E un om tare, dintr-o bucată, fără mister... Dar bun ! Un om pe care-l iubește și trebuie să-l iubească. Pentru el adevărul e unul singur, bloc colțuros. Desigur, se simte zdrobit acut sub acest adevăr. Durerea aceasta îl înăbușă. Mănunchiul uscat de flori din lada de campanie, într-o batistă, alături cu pachetul de pansamente... Și această durere nu și-o împărtășea. Nu-și putea deschide sufletul. O purta în el, să-i devore măruntaiele, ca fiul spartanului din care mușca puiul de vulpe în sînul cămășii, dar el nu gemea.

S-au întîlnit și s-au temut să-și vorbească. Tot așa ar fi fost oare și cu ceilalți : cu Ionel Cristescu ? cu Rodos ? cu Lăscăruș Codreanu ? Cu Lăscăruș Codreanu, nu !... Nu se mai poate... Pentru el, nimic din acestea toate nu mai au nici o însemnătate ; au încetat. Ai lui știi oare ?... Mai trăiesc ? Sînt aici ? Au să se mai vadă vreodată ?

Cum mugește în noaptea aceasta viscolul !

Tot orașul e îngropat, înghețat, toți dorm într-o noapte polară. Iarnă ucigătoare pentru atîția. Mii și mii. Despărțiți de tot. Despărțiți așa, încît acum nimeni nu mai știe ce e dincolo, în țara ocupată de inamic.

S-a lăsat un zid negru. Nimic nu mai străbate. Hălăduiește chiuind numai vîntul, purtînd nămeții de aici acolo, de acolo aici. Peste toate tranșeele, peste toate sîrmele, peste toate mormintele.

Iar ai săi, de acolo, ce fac ?...

Peste cinci zile, Agata, sora cea mai mică, împlinește șapte ani.

Întotdeauna îi aducea ascuns cîte un dar potrivit vîrstei, pe măsură ce creștea : o păpușă, o minge, o carte cu chipuri... Acum n-are să-l mai aștepte intrînd pe ușă, căutînd să ghicească cu ochii vicleni. Acum, în camera lui e încartiruit desigur un ofițer neamț ; privește nepăsător la cadrele din pereți, îi răsfoiește cărțile, se uită cu batjocură la tot ce i-a însemnat sensul vieții lui, cînd viața avea un sens ; tratatele de filozofie, Wundt și Kant, Comte și Pascal, Bergson,¹ romanele și volumele de versuri, caietele cu notițe de cursuri. Le-a trimis toate acasă. Ca să aibă, poate, cu ce face foc ordonanța ofițerului străin.

„Mama, la fereastră,” mai stă oare plecată pe mășuța de lucru, ca întotdeauna, pînă se lasă noaptea ?“

Cînd aducea lampa, își ridica privirea orbită de lumină :

— Stel, ce palid ești tu astăzi ! Mai lasă cărțile. Fă o plimbare în grădină...

Mai știe că trăiește ? De cîte ori nu-și îndreaptă poate ochii ei miopi, tresărind, cînd aude pași dincolo, în camera lui ? De cîte ori nu gîndește poate :

¹ Wilhelm Wundt (1832—1920) — fiziolog, psiholog și filozof idealist german. Immanuel Kant (1724—1804) — filozof idealist german. Auguste Comte (1798—1857) — filozof și sociolog idealist francez, întemeietorul așa-numitului pozitivism. Blaise Pascal (1623—1662) — matematician și fizician francez ; ca filozof a făcut concesiile misticismului. Henri Bergson (1859—1941) — filozof idealist francez ; ideile sale filozofice sînt profund reacționare, mistice și obscurantiste.

„N-am făcut focul la Stel. Nu i-am trimis ceaiul. Iar lui, dacă nu-î dai, nu cere...” Și pe urmă, de câte ori nu-i va fi lăsînd răpusă în jos, cînd își aduce aminte că nu poate să mai fie el? Că acolo e ofițerul vrăjmaș care pășește apăsător, cu mersul său de stăpîn.

O vede întorcînd ochii spre grădina lor, potopită de viscol în întuneric. Merii în care iarna ciripeau scatii și vrăbiile zbîrlite așteptînd fărîmiturile aruncate în zăpadă, din șorțul Agatei, după masă... Grădina lor cu trandafiri îmbrobodiți în șumuioage de paie, de care, copil, se speria ca de înfiorătoare vedenii; îi păreau babe chincite, așteptîndu-l noaptea... Cele două ronduri mici de flori... Poteca unde creșteau pe margine macii, care, toamna, în capsulele uscate, sunau sămînța neagră ca alicele într-o cutie de carton.

Puneau masa afară, seara, pînă toamna tîrziu. Se auzea stingerea la cazarmă. Pași pe stradă. Cățelul doamnei căpitan de alături, cu zurgălău de metal. Recunoștea toate glasurile. Ceasul catedralei bătea muzical jumătățile. Luna apărea atît de mare și roșie, în capătul străzii, încît întotdeauna se întrebă dacă e luna ori numai ceasornicul catedralei iluminat. Au fost oare odată într-adevăr, aieveya, acestea toate?

De acolo, acum, nici un glas, nici o veste nu mai străbate.

Numai gîndurile se caută prin văzduhurile bătute de viscol; visurile se întîlnesc în noaptea întreruptă de gemete.

Sublocotenentul Stelian Minea își încovrigă trupul de copil sub cele două mîntăli. De frig, în rana închisă, trecu un junghi. Își infundă capul în pernă, să n-audă răcnetul din ce în ce mai bezmetic al vîntului și, poate, să-și strivească acolo, ascuns, un început de plîns.

Onîsfor Sachelarie gemu prin somn.

Printul Gurii Serghievici Vorșaghin, căpitan în al doilea regiment de gardă, și atașat pe lângă marele cartier de la Iași, căscă de cîteva ori cu un suspin din gît, ca ogarii, întoarse perna cu dosul în sus, virî minile pe dedesubt, să caute un loc mai răcoros. Gura îi era coclită, oasele parcă secătuite de măduvă.

Se culcase la patru dimineata; nu știa cînd s-a dezbrăcat, nici cînd i-a tras Kornei cîzmele.

Atît i-a rămas în cap: patul care îndată a început să se legene, să se scufunde, pînă s-a transformat subit într-o sfîrlează, învîrtindu-se cum își închipuia că s-ar învîrți un pat la pol, acum douăzeci de ani, cînd întîia dată profesorul său, onorabilul Avacum Iacovlevici Augustinov, i-a explicat, cu ajutorul unei portocale, rotația planetei în jurul axei.

Își mai amintea încă ceva.

Pierduse opt mii de ruble la cărți. Nu mai știa cîne i-a cîștigat. Dar surîse fără nici un necaz. Îi era indiferent acum. Admirabilă seară!... Cînd se ridicase să plece, toate îi jucau înaintea ochilor: și masa de cărți și sticlele de băuturi. Samovarul balansa o mazurcă poloneză; polcovnicul Vasca Mihailovici rîdea cu gura lărgită pînă la urechi, săltîndu-și burta elastică, de gumă, și pîrînd, dintr-un moment într-altul, că are să se înalțe ca un aerostat în plafon. De ce dracu rîdea? Nu de el, desigur!

E adevărat că la ieșire, în prag, s-a ciocnit cu un soldat care aducea o tavă cu sticle. I s-a părut că sînt doi soldați: unul la dreapta și unul la stînga. A vrut să treacă prin mijloc și a dat exact peste el. Era și firesc. Se afla numai unul singur, cel din mijloc... Sticlele s-au ciocnit: una s-a prăvălit.

A prins-o din zbor și-a dat-o dușcă, pe nerăsuflate.

— Bravo, Gurii Serghievici !... Încă, încă !...

Soldatul stătea smirna cu tava țăpână în mină, privindu-l cu admirație.

Ceilalți se ridicaseră în picioare și aplaudau. Adevărat ! Poate că de el rîdeau. Trebuie să fi avut o nutră foarte nostimă !... Cînd s-a întors, nu mai regăsea ușa. A vrut să intre într-un dulap cu oglindă, din care venea spre el alt Gurii Serghievici, cu gulerul tunicii descheiat, cu o etichetă de lichior prinsă între crucea Sfîntul Vladimir și Sfîntul Gheorghe, cu o şuviță de păr căzută pe frunte, pînă în ochi... Și cu o privire ! Să-l fi văzut Vera Pavlovna !... S-a dat în lături, poftind cu o solemnă reverență pe celălalt Gurii Serghievici din oglindă, dar și acela nu s-a lăsat mai prejos, făcîndu-i loc cu identică grație. A fost o adevărată întrecere de politețe... Cît a durat ? Toți rîdeau ! Acum e sigur că de el rîdeau.

Dar Vasca Mihailovici e oare mai smerit rob al țarului Nicolae ? Alaltăseară, n-a lepădat el tunica, în mijlocul doamnelor și domnișoarelor, și nu i-a tras un cazacioc ca pe Don, înfigînd cuțitul în dușumea, chiuind și zvîrlind din picioarele scurte și grase, pînă ce-a alunecat jos și l-au ridicat de subsuori ? Și pe Piotr Gherasimovici, tată a cinci copii, dintre care două fete măritate, nu l-au găsit oare dormind într-un leagăn de prunc, cu picioarele spînzurate, cu o pălărie de damă pe cap și cu o sticlă de coniac la gură, în chip de biberon ? Buni băieți, toți !... Buni și românii !... Mai ales refugiații aceștia din București ! Oameni de petrecere. Golesc zdravăn paharele, zvîrl banii la cărți și a doua zi își vînd inecele și cerceii... Dar acum, ce plictiseală ! Să îmbraci mantaua, să o înșiri prin ger pînă la cartier ca să ascuți prostiile lui Arcadie Artimievici, cu glasul lui plîngăreț și fornăit pe nas, de diac ; sau glumele răsuflete

ale lui Uvar Uvarovici, pe care le-a citit acum zece ani, în călindare.

— Kornei !

— Porunciți, nobleța voastră !

— Ce se întâmplă afară ?

— Nu se întâmplă nimic, nobleța voastră.

— Nu fi idiot !... Ninge, plouă ?

— Viscolește, nobleța voastră. Crivăț ca la noi, pe Don.

— Și cât e ceasul ?

— Trei, nobleța voastră.

Nu era nevoie să mai adauge că e trei după masă.

Prințul Gurii Serghievici Vorșaghin se scărpină în cap cu gestul cel mai lipsit de noblețe posibil și poartă un număr atât de respectabil de sfinți-părinți, cât ar fi putut convoca cu toți laolaltă un mare sinod. Bun ! Va să zică iar a lipsit de la birou. Și Carol Feodorovici Kișling iar bombăne !

Apoi surise la gândul lui Carol Feodorovici, bombănind între hărțile și dosarele lui, trântind cu pumnul în planșete, de tresare, zăngănind lingurița în paharul de ceai, și toți nu mai pășesc decît în virful picioarelor, ca în camera unui bolnav.

Se înveseli foarte la această închipuire. Mai căscă o dată, luă ceasul de pe mäsută să se convingă dacă nu s-a înșelat Kornei. Era exact. Ba încă trei și zece !

Porunci :

— Ceaiul ! Apă caldă de spălat... Încălzește șervetele. Și un plic și hîrtie... Ai să dai fuga cu biletul la cancelarie. Spui excelenței sale Carol Feodorovici că sint bolnav în pat... Foarte bolnav ! Teribil de bolnav ! Pericol de moarte ! Febră mare : treizeci și nouă de grade. Spui patruzeci !

— Înțeles, nobleța voastră. Boala veche a nobleței sale.

— Exact, Kornei ! Ești un băiat deștept, cînd vrei. Ai s-ajungi staroste, cînd te-ai întoarce la Agraſena și Korjițkii tăi.

Kornei rîse, ștergîndu-și nasul cu podul palmei. Nobleța sa e vesel și glumește. Nobleța sa e întotdeauna vesel. Pentru nobleța sa războiul e o joacă, un prilej de nesfîrșite chefuri și partide de cărți. Nu ca pentru el, prilej de ofuri și suspine.

Nobleța sa Gurii Serghievici Vorșaghin, cu un eroic spasm de voință, sări din pat. N-avea răgaz și nici nu i-ar fi dat prin gînd să bage de seamă că în rîsul lui Kornei străbătea un scrișnet de măsele.

Își spală îndelung gura cu apă și pastă, să-și alunge cocleala. Sfirși o sticlă de colonie, căreia îi făcu vînt, sub lavoar, cu piciorul. Într-o jumătate de oră, era gata ; periat, pieptănat, bărbierit proaspăt, în fața samovarului care bizîia vesel și a sticlei de coniac ; a farfuriilor cu șuncă, sardele, batog, pateuri și unt.

Cînd sfîrși această prea frugală gustare, aprinse o țigară cu cartonul lung cit un periscop, merse pînă la fereastră și trase în lături draperia de catifea vișinie.

În stradă, prin feregile subțiri de gheață ale geamului, se vedeau în trîmbele de zăpadă cîțiva soldați romîni, cu mantăli pirpirii și căciuli albe, trecînd pe căluții lor ridicoli de slabi, ca mîțele. Crivățul smulgea pale de omăt de pe acoperișuri, le răsucea în mijlocul străzii, le împrôșca în trecătorii grăbiți, îmbodoliți pînă în nas și înotînd pînă la genunchi în pîrțiile, de la o clipă la alta, astupate.

Pe poarta deschisă, în sania lui, a lui Gurii Serghievici, ieșea Sofron Vesbianu, cu blana și căciula de lutru trasă peste ochi, răsturnat, cu mîinile în buzunări.

Ciudat individ și acest Sofron Vasilievici ! Nu înțelege o buche nemțească, franțuzească, englezească,

rusească, *niet!* Și cu toate acestea ziua întreagă e la cartierul lor. Cumpără, vinde, schimbă, cară, duce... Vulgar, lacom și șiret, ca un negustor din Moscova. Dar Zoe Dimitrievna, ce femeie de rasă! Unde-o fi găsit-o ursul? Poți discuta cu ea ceasuri întregi despre Turgheniev și Balmont, despre D'Annunzio și Shelley, despre Merejkovski și Arțibașev¹, ca în cel mai ermetic salon din Petersburg. Are ochi ca violetele imperiale și un gît rotund și sculptural, mai superb decît al Verei Pavlovna.

I-a spus-o ieri, iar Zoia Dimitrievna a plecat ochii în jos, așezîndu-și cutele rochiei peste vîrfurile pantofului mic, exact, tot atît de mic cît o rîndunea cu aripile strînse.

Cunoaște el prea bine privirea aceasta modestă a femeilor: „Te rog, nu-mi place să vorbești astfel... Să știi că n-ascult! Chiar poți să continui, că tot n-ascult.”

Gurii Serghievici Vorșaghin se postă în fața oglinzii și își examinează cu deplină mulțumire ovalul obrazului, puțin obosit, dar cu atît mai plăcut, ochii cu cearcăne care nu făceau de loc urît figurii, părul bălan, mustața moale, cicatricea abia atinsă de sabie; o linie albă la tîmplă, dînd exact atîta bărbăție cîtă lipsea acestui cap de feminitate molatică. N-avea de ce să nu-i placă Zoei Dimitrievna omul căruia atît de fierbînt, lungi și deznădăjduite epistole îi trimitea Vera Pavlovna, cea pentru care atîtea sinucideri și dueluri a văzut Petersburgul!

¹ Konstantin Dmitrievici Balmont (1867—1943) — poet simbolist rus. Gabriele D'Annunzio (1863—1938) — poet și scriitor italian; a promovat idei mistice și militariste. Percy Bysshe Shelley (1792—1822) — poet revoluționar englez. Dmitri Serghievici Merejkovski (1866—1929) — scriitor și critic literar rus, reacționar și decadent. Mihail Petrovici Arțibașev (1878—1927) — romancier rus, reacționar.

Intr-adevăr, Gurii Serghievici Vorșaghin era din familia fericită a muritorilor care aduc îndată, unde pășesc, voie bună, lipsă de grijă și veselie.

Slugile îl întâmpinau voioase la scară ; cînd intra într-o casă posomorită cu un minut înainte, toți exclamau bucuroși : „A ! Gurii Serghievici. Ce veste ?... Ascultă, poamă bună ce ești !...” Și îndată, figurile se luminau, ca la cine știe ce veste fericită ; începeau risete, toți se apropiau de el, femeile părăseau lucrul, ori cărțile, ori bîrfelile lor. Cel mai mocnit dintre toți își aducea aminte o anecdotă de mult mucegăită într-un colton al creierului ; viața părea imediat plină de surprize plăcute, așa cum se arată în diminețile de primăvară, cînd surîzi în cerdac vișinilor înfloriți, numai fiindcă e multă lumină și cer străveziu.

Printul Gurii Serghievici Vorșaghin nu făcea nimic pentru a răspîndi în jurul lui această atmosferă voioasă. Era numai lipsit de orice gînd, de orice preocupare și orice răspundere ; era lipsit de orice grijă și deplin fericit de tot ce vedea, ce auzea, ce i se întîmpla.

În fața oglinzii, răsfrîngîndu-i mijlocul subțire, înalt și elastic, fluieră un cîntec, schiță un pas de dans.

Își schimbă altă tunică, cu toate decorațiile multicolore prinse ca un zaimf în dreptul inimii : rusești, franceze, engleze și italiene, cite adunase în diferite misiuni prin care trecuse, lăsînd în urmă glorioase amintiri de risipă și de chefuri epice.

Bătu la ușa Zoei Dimitrievna, zîmbind dinainte celor ce avea să-i spună. Îi deschise Dumitrașcu Racliș, care își sorbea singur cafeaua, într-un jîlt, făcînd pasiente.

Își strinseră mina cu mare bucurie amîndoi.

Se înțelegeau. Se simpatizau. Se prețuiau.

Dumitrașcu Racliș găsise în sfîrșit în acest Iași al mizeriei un om care colindase Europa și avea cele

mai distinse purtări, în afară că era un pătimaș jucător de cărți; întocmai precum Gurii Serghievici găsisse în sfârșit în acest oraș moldav al mizeriei un om care colindase Europa, își tocase cu eleganță averea, avea cele mai distinse purtări, în afară că era un și mai pătimaș jucător de cărți.

Făceau parte din aceeași lume, indiferent de hotare. Lumea lor.

Că pînă și un bețigaș de chibrit e produsul unei munci, nici nu le-ar fi trecut prin gînd. Că bețigașul acela cu infima lui gămălie de fosfor însumează rezultatul unor îndelungi operații; că a cerut geniu inventiv, inițiativă, trudă; că a adus după el încîlcite probleme de salarii, de speculă, de monopoluri, de boli profesionale, de greve și represii, de sudoare și sînge și moarte — li s-ar fi părut cea mai absurdă pretenție, pe care de altfel nici n-ar fi admis-o, izbucnind în hohote disprețuitoare de rîs.

— Zoe vine imediat, *mon petit prince*¹, vesti Racliș. Se îmbracă, desigur. Facem pînă atunci un ecarté?... Trei partizi, două sute de ruble: distracție!

— Perfect! Cu cea mai mare plăcere... E întotdeauna o plăcere să joace cineva cu dumneata, Dimitrie Ștefanovici!...

Dumitrașcu Racliș alege cărțile, lepădă exofele inutile și partidele începură.

Părintele Zoei Vesbianu fila cartoanele cu cea mai deplină fericire scrisă pe figura osoasă, cu mustățile albe puțin fumegate de tutun și cu cearcănele a nouă mii de nopți pierdute în toate cazinourile vechiului continent.

Trăia acum într-o continuă beatitudine. Grijile de la București dispăruseră.

Zoe îl tîrîse cu ea, îl instalase într-o cameră de la dîșii, îl îngrijea și îi împlinea toate poftete.

¹ Printîșorul meu (fr.).

Sofron Vesbianu, abia ajuns la Iași, descoperise o casă încăpătoare, plătise chiria pe un an înainte, ca să nu aibă nici un neajuns, și găsisse imediat un câmp fertil, o adevărată Californie pentru afacerile lui. Degeaba se plînsese el de război în prima zi a mobilizării. Războiul era filonul cel mare, să te îndestuleze pentru trei vieți ! La cartierul rusesc se afla într-o zi scurmînd în acest nesecătuit filon, cînd Gurii Serghievici se plîngea că nu-și găsisse o locuință omească. A înțeles-o aceasta din dialogul cu un misit de case. I-a oferit îndată o cameră și un antret pentru ordonanță, grajdul pentru cai. Stau la masă adeseori împreună. N-a vrut să primească, firește, nici un ban — „sîntem doar aliați” !

Dar Gurii Serghievici îl aprovizionează cu toate ale gospodăriei de la depozitele rusești, i-a pus la dispoziție sania, caii și mai e și un cineva cu mare trecere la comandamentul armatei ruse, nepotul ministrului de război de la Petersburg și al mai multor doamne de onoare de la curtea împărătesei ; deci om care să-i servească în toate afacerile lui misterioase.

Uneori ajunge să-i pomenească numai numele, o clipeală din coada ochiului, un subțire suris cu înțeles. Alteori mai e nevoie și de plicuri cu oarecare mii de ruble, după o partidă catastrofală de cărți, ca aceea de aseară.

Cel mai încîntat însă de această prietenie e tot Dumitrașcu Racliș.

Are de-a face cu un adevărat gentleman : se poate recrea și consola astfel de toate apucăturile grosolane ale ginerelui, pe care trebuie să le suporte. Prințul Vorșaghin l-a introdus în cercul lor ; un club improvizat într-o casă de pe strada Carol.

Acolo nu intră decît puțini romîni, cîteva bărbați și cîteva femei, prietenii proaspeți ai aliaților.

Și acolo i-au fost dat ochilor să vadă cele mai infernale partide de cărți, cum n-a mai pomenit în toate casele de joc și în toate cluburile din apusul Europei, unde și-a azvirlit pe postavul verde averea lui, zestrea nevestei și moștenirea Zoei. Oameni care plecau spre front ori se întorceau pe front, scoțind teancurile intacte de ruble, deșertind cantități prodigioase de spirt sub toate formele și de toate gradele; certându-se și împăcându-se de la nimic; sfârșind totul în fiecare dimineață într-o piclă nepătrunsă de fum, printre movili de sticle deșarte, cartoane de țigări, pahare de ceai și cutii de compot, colonei și generali beți îmbrățișându-se cu locotenenți și sublocotenenți, zvirlind bacșișuri fabuloase ordonanțelor și apoi luându-i în palme pentru ca pe urmă să-i sărute și să le plîngă pe umeri: o adevărată frenezie de sfârșit de lume, veșnic primenită de alți ofițeri în ducere și întoarcere, și totuși veșnic aceiași; oameni stranii din altă planetă, cu logică și sentimente care scapă înțelegerii curente, cuprinși de-o exasperată însetare, după doi ani jumătate de război, să-și ucidă orice tresărire a amintirii despre viața de altădată; amestec de cruzime și de sentimentalism, de brutalitate și delicatețe, de viclenie și de candoare, de slugărnicie și aroganță, de lașitate și de bravură; lume care-și juca ultima carte și deșerta ultimele pahare înainte de revoluție și de sfârșitul sfârșiturilor pentru ea.

Dumitrașcu Racliș juca, nu lipsea o seară, juca și ciștiga.

El, căruia valeții și rigii îi mistuiseră averea, avea de astă dată o superioritate vădită; nu punea un pahar de spirt în gură. Trăia numai pentru cărți. Putea pune în sfârșit în aplicare, cu izbîndă, sistemele „in-failibile” care-l trădaseră întotdeauna.

Acum norocul era egal : partidă și partidă. Două el ; două Gurii Serghievici. De altfel jucau numai pentru plăcerea jocului ; două sute de ruble, cinci sute de lei, ce înseamnă ?

Cînd intră Zoe Vesbianu, în haina albastră care-i catifela mai fascinant albul pielii, Gurii Serghievici zvirli cărțile. Arată partenerului ; n-avea în mînă decît exofle străine, era vol, tot pierdea partida.

O socotea pierdută.

4

Zoe Vesbianu se așează între dîșii.

După ce le întinse mîinile parfumate, fără altă po-doabă decît verigheta de aur, simbol al sclavajului conjugal, îi muștră :

— V-am auzit venind astăzi dimineată... Unul la patru ; altul la cinci. Cine a fost cel mai cuminte ?

— Cucernicul pocăit care vă vorbește, Zoe Dimitrievna ! se grăbi cu alintată smerenie prințul Gurii, să pună în lumină această excepțională „cumințenie“, care-l adusese acasă, e drept, pe mai multe cărări, dar la ora patru, pe cită vreme pe Dimitrie Ștefanovici, își amintea bine acum, l-a lăsat moțîind cu cei din urmă jucători.

— Mă rog, n-aș putea oare să știu două lucruri, *mon petit prince* ?... Mai întii, care din doi vă depravați unul pe altul ?... Pe urmă, ce plăcere găsești dumneata, om tînăr, inteligent, cultivat, cu atît de distinsă lectură, *vrai homme du monde*¹, ce plăcere găsești să pierzi nopțile în fum și în tovărășii echi-voce ?... Pe papa îl înțeleg. E un jucător înveterat. Nici nu mai cere vieții altceva decît o plăcere, pe

¹ Adevărat om de lume (fr.).

care — nu e așa, papa? — a plătit-o destul de scump... Dar dumneata?...

— O, Zoia Dimitrievna! ridică ochii albaștri și inocenți, spre tavan, prințul Gurii. De unde știi că nu încerc să înlocuiesc o pasiune prin alta? Poate vreau să-mi adorm astfel o durere inconsolabilă!... Poate prefer să-miucid o noapte stupid, numai ca să nu-mi amintesc, torturat de insomnie, acele lucruri pe care nu trebuie să mi le mai amintesc!...

Gurii Serghievici mințea cu un aer foarte nefericit și teatral, de victimă, în mijlocul acestei lumi vulgare.

De fapt, bea și juca zdravăn, fiindcă îi plăcea să bea și să joace zdravăn.

Nici pomeneală să sufere de insomnie și nici amintiri ori gânduri triste n-aveau de ce să-l tortureze. Doar câteodată mijeia, în curînd ațipită, muștrarea că n-a răspuns la scrisorile Verei Pavlovna; remușcare vagă, în zori, cînd se întorcea cu gura coclită de la petrecere, dînd să intre în șifoniere și trîntindu-se îmbrăcat în pat, ca să nu-și mai amintească de fel, cînd l-a dezbrăcat și i-a tras cizmele Kornei.

Dar știa prea bine că în urechea unei femei — mai ales cînd femeia e soția unui mops ca Sofron Vasiliievici și cînd știa că a citit romanele lui Turghe-niev! — nu sună niciodată banal toate aluziile la aceste teribile nefericiri sentimentale, pentru a căror consolare te abrutizezi, cauți deznădăjduit o mocirlă să te împotmolești, tu și nefericirea ta, bei pînă la fund drojdia acră, și tot așa mai departe cum scrie în romane și se recită pe scenă.

Gurii Serghievici Vorșaghin repetă, așadar, ceea ce repeta în dreapta și în stînga, de zece ani, de cînd era încă în școala de cadeți, cu efecte aproape invariabile.

Pe figura gînditoare a Zoei Vesbianu, în ochii de culoarea violetelor imperiale, căuta nerăbdător cu-

rizitatea, mirarea, interesul ; deși nu s-ar fi supărat de fel dacă Zoe Vesbianu i-ar fi răspuns hohotind că toate acestea sînt basme și că e nedelicat să o socotească atît de naivă ca să le creadă.

Atunci Gurii Serghievici ar fi rîs și el imediat, mărturisind că a mințit, și găsind foarte firesc să mintă unei femei frumoase, pentru a da vieții atît de vulgare puțină savoare romantică.

Zoe Dimitrievna era însă acum preocupată de altceva, mîngîind fără să-și dea seama șiragul boabelor ovale de chihlimbar de la gît.

Întrebuse și asculta, cu gîndul aiurea.

Într-adevăr, se întîmpla minunat. Astăzi dimineață, întîia oară după două luni de cînd se afla în Iași, dăduse ochii cu Radu Comșa. Îl întîlnise la o strîmtoare unde Radu nu mai putuse scăpa și a fost nevoit să se oprească. Au vorbit foarte simplu, ca doi prieteni care se revăd. Zoe a fost cît se poate de calmă ; a glumit, l-a tachinat... Poate ochii i se opreau prea lung la Radu și la buzele lui cîrnoase, pe care le simțea încă pe umăr, pe gură, pe pleoape. Dar acestea nu le știa decît ea. Nimeni nu putea ghici : nici Radu... Și cum i-a venit oare în gînd să-l invite numaidecît la ea, după-amiază ? Radu a răspuns că nu poate, nu știe — a cercat să evite. Dar pînă la sfîrșit a fost silit să făgăduiască.

Și acum îl așteaptă.

Dacă vine într-adevăr, atunci ar trebui să sosească din clipă în clipă. E bine că se află și prințul Gurii. Prezența unui bărbat tînăr, plăcut, vioi, cu îndestul spirit va trezi desigur puțină gelozie în inima lui Radu. De multe ori iubirea nu se mai întreține decît prin acest parazit galben.

A sunat afară. Cum a tresărit ! S-ar cuveni să fie mai calmă. Radu intră întîia dată în casa ei — dacă aceasta se mai poate numi casa ei...

Zoe își aruncă ochii la pereți, la mobile. E îndestul de plăcut salonul acesta larg !...

Casa fusese închiriată, cu mobile cu tot ; casă veche de foști moșieri scăpătați, ca în romanele și nulelele lui Turgheniev, ca în piesele lui Cehov.

Se simțea bine aici, fiindcă îi amintea ceva din viața lor, înainte de ruina lui Dumitrașcu Racliș și înainte de a fi devenit madam Sofron Vesbianu.

Canapele largi, jilțuri comode, un piano cu coadă de lemn castaniu, cadre înfățișind bărbați și femei în costume de acum patruzeci de ani, câteva miniat-uri de boierese, cu umerii goi și căzînd în linii foarte lungi, cum erau frumusețile de acum aproape un veac ; figuri grave și melancolice, privind cu ochii oboșiți la acești năvălitori prea gureși în adăpostul lor, unde fusese pînă acum o mare tăcere... Față de strimtoarea în care trăiește atîta lume la Iași, casa lor era chiar foarte prezentabilă și n-are de ce se teme de impresia lui Radu. Ciudat ! Unde i-a fost dat să-l primească „la ea acasă”, așa cum stăruise de atîtea ori !... Radu nu-l cunoștea nici pe Sofron, nici pe papa. La București n-a vrut să-i calce niciodată pragul, numai fiindcă se ferea de situații îndoielnice : „Să stai la masă între bărbat și femeia cu care îl înseli... Picioarele căutîndu-se, atingîndu-se, apăsîndu-se, pe sub scaun... Scene de vodevil ! Odios !...”

Și acum a sunat.

Dar nu e el. E numai Sofron.

Gîfîind, își zvîrli blana și căciula în vestibul. Intră în salon, tropăind și frecîndu-și degetele bondoace. Scutură mîna prințului Vorșaghin, să i-o smulgă din umăr. Întinse laba moale și puțin disprețuitoare lui Dumitrașcu Racliș. O atinse pe frunte, cu buzele, pe Zoe, ridicîndu-se în virful degetelor pe picioarele lui scurte, s-o ajungă.

Are nasul vînat, pomeții obrazilor violacei ; poartă o jachetă a cărei coadă îl face mai scurt încă și mai rubicond.

— Hai ! este ger, prințule ! îl plesni pe Gurii Serghievici cu latul palmei pe umăr. Ger ! Cum la voi ger, la Siberia. Sibirschiger ! improviză la moment un cuvînt inedit pentru toate idiomele din lume.

Sofron Vesbianu nu știe o boabă din altă limbă în afară de cea romînească. Și atunci, vorbind cu un străin, stîlcește cuvintele și le strigă din răspuțeri, cu impresia că așa va fi mai ușor înțeles. Un străin i se pare un infirm : surd ori așa ceva.

— *Tac, tac, Sibirschiger !*¹ ride prințul Vorșaghin, arătîndu-și dinții albi.

— Acum, la frig tare, bun este casă, samovar, ceai și carte ! *Daite carcicu, davaite carcicu, cvosim-devid, cvosim-devid !...* Așa e, prințule ? *Maladeț !...*²

— *Tac, samovar, ceai... daite carcicu !* se silește cu toată bunăvoința prințul Gurii să înțeleagă acest volapück și să pară încîntat de deosebita atenție a amfitrionului.

— Bun ! Bun ! *Haroșie ciolovec !*³ îl bate mai departe pe epoleți Sofron Vesbianu.

Apoi, socotind că și-a făcut cu prisosință datoria de gazdă să-și întreție mosafirul, se îndreptă spre Zoe :

— Zoico dragă, poruncește, maică, pentru ceaiuri... Sint sloi de gheață, puiculeano !

Ceaiul fu adus cu samovar, după moda rusească, și tot după moda rusească, introdusă de Gurii Serghievici Vorșaghin — de altfel întinsă acum în toate

¹ Corect : *Tak, tak, sibirski moroz !* — Așa, așa, ger siberian ! (Rus.)

² Probabil : *Daite kartociku... vosem-deveat !... Molodeț !* — Dați cărțile... opt-nouă !... Bravo !... (Rus.)

³ Corect : *Horoșii celovek !* — Bun om ! (Rus.)

casele din Moldova unde se mai putea bea din belșug ceai — venură și farfuriile cu compot, dulceață, pateuri, sticle de coniac, rom, votcă și lichior.

Cît timp fetișcana durdulie, cu șorț și bonetă de dantelă albă, purta tablalele și muta înaintea fiecăruia măsuțele, privirea lui Sofron Vesbianu se oprea pe sîni și pe mijloc, atît de stăruitor, încît slujnica servi plecînd ochii în pămînt, cu obrajii pară.

Pe urmă, cînd servitoarea sfîrși și ieși din salon, Sofron Vesbianu se așeză înaintea farfuriilor ca întotdeauna, cu aerul brutal și grăbit al unui călător într-un restaurant de gară, inspectîndu-și paharul, lingurița, furculița și cuțitul, înșfăcînd bucățile cele mai ochioase.

Zoe Vesbianu se simți jenată și de astă dată de aceste apucături de han; iar priîțul Gurii, ghicind, îl scuză cu un zîmbet admirativ:

— Sofron Vasilevici are poftă mare! Toată ziua aleargă, lucrează, consumă energie...

— Ce spune, Zoico? întrebă Sofron, împingîndu-și în gură, cu degetul, o felie de șuncă supranumerară. Zoe îi tălmăci.

— Desigur că alerg. Eu nu sînt un parazit! (Aceasta era la adresa lui Dumitrașcu Racliș, fără să-l excludă și pe multsimpaticul priîț.) Alerg, muncesc, consum, fiindcă mă consum! aprobă Sofron Vesbianu cu gura plină, încîntat de această descoperire: „consum fiindcă mă consum!” pe care o găsea de o superioară finețe.

Apoi, tușind cu o înghițitură în gură, îi trimise o bucățică de șuncă, de unt și de pîine, un minuscul bol digestiv, exact în fruntea lui Dumitrașcu Racliș, care-și sorbea liniștit paharul cu ceai.

Dumitrașcu Racliș puse paharul jos, își scoase baltista și se șterse calm, pe frunte.

— Sînt oameni care mănîncă încă, parcă ar fi acum scăpați din caverne ! făcu o constatare, așa, neadresată nimănui, împăturindu-și batista și așezînd-o în buzunarul de la piept.

Sofron înțelese pentru cine era aceasta și fiindcă avea acum gura arhiplină, încît nu mai putea răspunde, îl fulgeră numai cu o privire teribilă.

După ce înghiți, își rosti replica :

— Și eu cunosc oameni care chiar dacă ar fi în peșteri ar juca în arșice... În arșice de ăia... cum se cheamă ?...

— De mastodont, cum cunosc eu un exemplar ! îl ajută Dumitrașcu Racliș, zîbind fiindcă găsise noștimă istoria omului din caverne care ar juca în arșice, în lipsă de un club cu masă lungă, pe două tablouri de bacara.

— Ce spun, te rog, Zoe Dimitrievna ? întrebă prințul Vorșaghin, înțelegînd că amîndoi se împung reciproc.

— Nimic interesant ! răspunse Zoe. Se tachinează ! Discută politică ! Spun că dirijabilele germane sînt adevărați mastodonți...

În clipa aceea zbîrni clopoțelul, anunțîndu-l în sfîrșit pe Radu Comșa.

Zoe îi ieși înainte, după ce-și cercetă din treacăt figura în oglindă și își dîchisi buclele părului. Comșa rămase în prag, căzut din lună. Se aștepta s-o găsească pe Zoe singură ; își făcuse chiar un plan de defensivă, și cînd colo dădea peste atîția necunoscuți !

Zoe își prezintă galeria de necunoscuți ; Sofron Vesbianu se ridicase de pe scaun ; și ca să-și destîndă pantalonii încrețiți armonică peste urechile ghetelor, se deda la ciudate azvîrlituri din picioare, un fel de început bizar de dans.

— Mi se pare, domnule Comșa — începu Sofron, curățindu-și cu buzele și cu limba gingiile de resturile șuncii și ale pateurilor, cu o schimă care îl făcu pe Radu Comșa să creadă că se strîmbă la el — mi se pare că sînteți șeful unei direcții de la Interne ? Statistică pentru rechiziții, aprovizionare, ețetera et ețetera !... Îmi pare foarte bine ! O să te calc într-o zi...

Radu Comșa îl privi cu uimire, amestecată cu milă pentru Zoe.

„Va să zică acesta era Sofron Vesbianu ? Stăpînul în fața legii și a oamenilor pe trupul, sufletul și voința ei ?...” Acum înțelegea multe. Și înțelegea, mai ales, de ce se strîngea atît de deznădăjduită lingă el cînd o trimitea acasă.

O privi cu mai puțină vrăjmășie. „Biata Zoe !”

Biata Zoe își dădea toate silințele ca să-și păstreze aerul cel mai firesc.

Porunci alt serviciu de ceai. Îl invită alături, făcîndu-i loc pe divan. Explică celorlalți că e un cunoscut din București, dintr-o familie prietenă, tovarășul de avocatură al lui Alexandru Vardaru și logodnicul domnișoarei Vardaru.

— A ! Ești atît de bine cu domnul Vardaru ? E un om cu mare trecere la Domenii. Și la Interne !... Și la Război !... Am avut de cîteva ori de-a face amîndoi, dar nu ne-am înțeles. Nu e nimic. Toți oamenii sfîrșesc prin a se înțelege cu mine !... vorbi Sofron Vesbianu, culegînd cu scobitoarea merișoarele aurii din compotul rusc.

— Să-ți dau o farfurie ! îi întinse Zoe o farfurie de compot și o linguriță.

— Mersi ! N-am nevoie. Vorbesc și mai iau una, vorbesc și mai iau una... Te supără ?

Zoe nu mai încinse discuția ; iar Sofron Vesbianu vorbea și mai lua una.

— Da, pe domnul Vardaru aş vrea să-l cunosc mai de-apropoe! continuă, scuipînd cozile merişoarelor în fărfaia lui Dumitraşcu Racliş. Îmi pare foarte rău că nu ne-am înţeles...

Sofron Vesbianu nu spunea că „neînţelegerea“ se rezuma la cîteva întîlniri în care Alexandru Vardaru îl repezise, fiindcă îl prindea cu afaceri nu tocmai dintre cele mai curate. Şi ascultîndu-l, Radu Comşa îşi amintea acum că a mai văzut această figură şi pe la biroul lui, şi pretutindeni unde mişună samsarii suspecti, foşti vechili, negustori faliţi, lumea aceasta amestecată care mai bine de doi ani traficase cu o mină pentru puterile centrale, cu cealaltă pentru consorţiul britanic şi se strămutase la Iaşi, să-şi continue, activ, operaţiile, încă mai prospere în haosul general.

— Domnule Comşa, în ce fel aţi rezolvat problema cea mai dramatică a refugiului : adăpostul ? Aţi găsit locuinţă ? întrebă Zoe, ascultîndu-se cum îi spunea cu simplitate „domnule Comşa“ în loc de „Radule“ !

— Mulţumitor, doamnă !... Am fost bursier la liceul de aici, la Internat. Am găsit locuinţă chiar la un fost profesor al meu, pensionar, un om încîntător.

— O ! E atît de greu cu camerele, în acest Iaşi sărac şi prea mic. Uite, prinţul Vorşaghin a avut noroc cu noi... Nu e aşa, Gurii Serghievici ?

— Desigur, Zoe Dimitrievna, fără dumneata şi Sofron Vasilievici, eram un naufragiat !... Dar Zoe Dimitrievna mi-a întins mîna-i catifelată, care nu are nevoie de inele ca să fie frumoasă, şi iată cum am devenit un fericit naufragiat, salvat cu o prea delicioasă ramură de liliac alb...

— Vai, *mon prince*, ce basme îmi spui ! Mă confundzi cu şistritele dimitale !...

Şi făcîndu-i cu degetul :

— Gurii Serghievici, te rog, fii mai serios!... Știi că sînt rea cînd mă supăr. Confisc cheia de jos, de la ușă, și te las în viscol.

Radu Comșa se întreba dacă între acest rus bălan, foarte plăcut și desigur un mare mehenghi, și între Zoe, există numai prietenie ori n-au trecut cumva dincolo. Și simți o ușoară, o foarte ușoară undă de nemulțumire. Se consola repede Zoe! „Biata Zoe!”

Ca și cum i-ar fi ghicit gîndul, clătîindu-și nervos piciorul peste picior, Zoe vorbi enigmatic :

— Vezi, domnule Comșa? Am adoptat și noi maniera rusească!... Prințul Vorșaghin ne-a învățat să ne spunem pe nume, așa cum vorbesc eroii lui Tolstoi, Turgheniev, Gorki, Cehov. Ne spunem : Zoe Dimitrievna, Gurii Serghievici, Dimitrie Ștefanovici, Sofron Vasilievici... E foarte comod și găsesc amuzant! E o intimitate pe care o poți plimba în public fără teamă — chestie numai de nuanță! Ești Radu Mihailovici : sînt Zoe Dimitrievna... Radu! Zoe!... Fără „domnul”, fără „doamna”... Ca în intimitatea dintre doi soți, doi prieteni sau doi amănți. Nu?... Nu, Radu Mihailovici?

Zoe, care execută astfel un adevărat dans pe tăiuș de cuțite, se opri și rîse, cu un tril exagerat, care sună fals.

Sinii i se ridicau și coborau, în haina de catifea albastră despicată la piept, sub boabele galbene și ovale de chihlimbar, ca după un urcuș repede.

Gurii Serghievici Vorșaghin, pătruns de o umbră de bănuială, după ce îi privise cu ochii fini pe unul și pe celălalt, aplaudă :

— Bravo, Zoe Dimitrievna! Ești cea mai admirabilă rusofilă din Moldo-valahia. Și pledezi ca cel mai elocvent avocat! Ca un avocat care s-a identificat cu cauza..

Numai Sofron Vesbianu, Sofron Vasilievici, nu în-
telesese nimic, fiindcă Zoe vorbise franțuzește, și
întrebă nedumerit :

— Ce spune, frate ? Că nu pricep nimic !...

— Doamna -- se oferi Radu Comșa să-i explice --
doamna spune să adopt maniera rusească și în loc
să mă adresez cu formulele obișnuite : doamnă, ori
doamnă Vesbianu, să-i spun pur și simplu Zoe Dimi-
trievna, așa cum i se adresează, de exemplu, prințul
Vorșaghin... Ceea ce n-aș putea să-mi permit în nici
un caz avînd în vedere că prietenia mea cu doamna
Vesbianu e atît de efemeră, cum o știu din cele cîteva
ocazii cînd ne-am întîlnit la București și nu mi-ar da
aceleași drepturi ca domnului Vorșaghin, de față !...

— Zi-i, dragă, zi-i Zoe Dimitrievna și sfîrșește cu
ea ! A pus-o pe crupe maladețului ! simplifică foarte
plictisit de atîtea mofturi Sofron Vesbianu, continu-
îndu-și operația care se concentra în acel moment
la smulgerea cîtorva fire de păr dintr-un neg.

Prindea unul, încrucișîndu-și privirea, ca să-și
poată vedea virful negului ; îl apuca bine cu unghiile
și cu o smucitură trăgea firul din rădăcină. Ochii
lăcrimau, fiindcă durerea îi răspundea ascutit în
creștet, îi venea să strănute, dar numai căsca gura,
fără să izbutească, așa cum fac crapii aruncați pe
uscat.

Cînd sfîrși această operație, spre care melancolic
și obosit priveau cadrele ovale din perete, Sofron
Vesbianu se întoarse spre Comșa și îl bătu pe ge-
nunchi cu latul palmei, într-o pocnitură de explozie :

— Fă cum îți spun eu, dragă. Zi-i Zoe Dimitrievna !
Zi-i Gurii Serghieievici ! La dinșii tot o brînză e !...
Trăiesc rușii ăștia, domnule Comșa, eh ! Ce să-ți mai
spun ?... Toți mîncîncă dintr-o teucă...

Acum era rîndul prințului Vorșaghin să ceară lă-
muriri...

— Ce spune onorabilul Sofron Vasilievici ?

— Nimic ! Spune că rușii sînt un popor încîntător !... tălmăci Zoe, după fantezia ei.

Dar era mulțumită. Mai întii nu rezistase ispitei să-i spună ca altădată : „Radu, Radule !” în fața tuturor, cu temeritate. Și pe urmă, îl înțepase ușor cu veninul acela al geloziei, la care nici un bărbat, chiar cînd iubirea s-a prefăcut în indiferență, nu rezistă întotdeauna.

Chipul cum Radu găsisese prințului Gurii Vorșaghin dreptul să-i spună pe nume, Zoe, cu familiaritate, ironia aceea răutăcioasă pe care n-o pricepuse Sofron îi făceau bine, ca loviturile în glumă cu o floare peste obraz, de la cineva drag. Și gîndind aceasta, cu un zîmbet vag, Zoe Vesbianu nu-și putea desprinde ochii de la gura căznoasă și umedă a lui Radu : „Trebuie să-i mușc buzele... Numai o dată, la plecare. Îl duc pînă la ușă... O singură dată...”

Gîndul se lămurea perfid, tenace, cu cît își spunea că e mai absurd.

Dumitrașcu Racliș, străin de toate acestea, își făcea pasiențele.

Noul cunoscut nu prezenta nici un interes ; nu vorbise nimic despre joc, nu-l văzuse în nici un club. Înșira cărțile în cruce, în figuri complicate, ajunsese la a cincisprezecea.

Se lăsase întuneric. Aduseră lămpi.

Sofron Vesbianu începu să-i explice lui Radu Comșa, cu un creion în mînă, înșirînd cifre mari pe scoarțele unui album al bieților vechi proprietari, o afacere complicată, la care avea nevoie de concursul său și al lui Alexandru Vardaru.

Cînd se pregăti să plece, Gurii Serghievici se ridică și el.

Îl invită numai decît la cercul lor ; dorea să-i dea prilejul de a cunoaște mai de aproape ofiterii ruși,

care-au venit să lupte pentru România. De fapt, se gîdea că stînd mai apropiat de vorbă, va lămuri legăturile dintre el și Zoe ; exact același gînd cu care Radu Comșa primi invitația.

În ușa, Gurii Serghievici trecu să-și ia sabia și mantaua din camera sa, cît timp Radu Comșa își îmbrăca blana. Cînd se întoarse în prag, Zoe Dimitrievna era agățată de gîtul lui Radu Mihailovici, cu gura încleștată pe buzele lui, cu mina „albă și catifelată ca ramura de liliac alb“, dată după gîtul lui, cu „ochii de coloarea violetelor imperiale“, închiși, ca să soarbă sărutul mai deplin. Radu Mihailovici se apăra ; luptă scurtă și mută, din care șiragul de chihlimbar ieși rupt și boabele ovale risipite pe jos.

Gurii Serghievici făcu un pas îndărăt ; tropăi, tuși, deschise a doua oară ușa cu zgomot și numai după aceea păși din nou pragul :

— Gata, Radu Mihailovici ?

Ajută la culesul boabelor de jos, minunîndu-se cu cea mai desăvîrșită nevinovăție că s-a putut rupe șnurul tare de mătase, așa, fără nici o pricină.

Căutînd, mîinile i se întîlneau ca din întîmplare cu mîinile Zoei Dimitrievna, și atunci îi strîngea degetele subțiri în penumbra ungherelor cu o îndrăzneală neașteptată, de care Zoe rămase surprinsă și indignată.

Petrecîndu-i pînă la ușa, Zoe repetă cu o amețeală dulce, nedezmeticită :

— La revedere, Radu Mihailovici, Radu !

— Pe frigul acesta teribil, crapă buzele și singerează cîteodată, ca o rană... spuse Gurii Serghievici, cînd ajunseră în stradă.

Kadu Comșa duse batista la gură.

Într-adevăr, rămăsese o șuviță subțire de sînge, din mușcătura Zoei.

Se uită cu atenție, în dreptul unui felinar, la ochii prințului Vorșaghin, sub căciula înaltă și lată, de astrahan. De ce spusese aceasta? Bănuise ceva? Văzuse?

Dar prințul Serghievici Vorșaghin își înfigea cizmele împintenate în zăpadă, cu cea mai mare liniște, trăgînd din țigara lui lungă cit un periscop.

Cercul rus era alcătuit din cinci camere principale: două foarte mari, una pentru restaurant, alta pentru *chemin de fer*¹; celelalte trei, cu numeroase mese de joc, de băutură, de gustări, samovare clocotind neîntrerupt.

Prințul Gurii Vorșaghin, ca pretutindeni și ca întotdeauna, fu primit cu exclamații de bucurie.

Parte din ofițeri jucau și beau încă de la trei după amiază. Alții veneau din sala de mîncare, alții se înapoiau; ofițeri de husari, de cazaci, de pihotă, de geniu, de artilerie, ofițeri de stat-major și aviatori cu micile aripi de metal la epoleți; oameni înalți și bălani din ținuturile baltice, figuri de mongoli de la marginea Tibetului, un caucazian cu figura albă, feminină, și cu ochii și părul brun, în fața lăptoasă, ca tipurile reprezentative de rasă albă din atlasurile geografice, alt prinț cu figură de tătar, negricioasă și cu ochii oblici, mic, nervos, neastîmpărat; ofițeri din regimentele siberiene de la capătul Asiei, toți rîzînd, chemîndu-se, strigîndu-se pe nume, alții atunci făcîndu-și cunoștință; unul gata ametit, tolănit pe o canapea roșie, ciupind strunele unei balalaici; decorații de toate dimensiunile, colorile și formele; iar peste

¹ Numele unui joc de noroc.

tot, un fum nepătruns, pe care trebuia să-l ferești cu mîna ca să vezi bine cine-ți vorbește, și mirosul dulceag de tutun rusesc, de piele rusească, de ceai rusesc... Cîțiva romîni, două doamne cu soții instalați la o masă de joc, sistrițe cu fruntea strînsă în batiste albe, înșingerate de crucea roșie pe frunte, și cu fusetele scurte, lăsînd să se vadă pînă la genunchi minuscule cizme de piele moale, ca marochinul.

Printre această mulțime, trei ofițeri romîni stîngaci, ținîndu-se unul de altul, cum nu se pierd copiii de țăran într-un bilci.

Cineva puse mîna pe umărul lui Radu Comșa. Se întoarse: Scarlat Mănescu, în haină neagră, cu monoclu prins în arcada ochiului stîng.

Omul care părase Elenei Bilbor, prietena Luminiței, elegiac și absent de la cele terestre, arăta dimpotrivă foarte încîntat de acest prea pămîntean spectacol:

— Ce faci, Comșa, p-aici! Joci și tu?

— Nu! Sînt cu un cunoscut, un prieten, prințul Vorșaghin...

— Îl cunosc și eu perfect pe Gurii. Sîntem și noi amici... Bravos, faci progrese în relații! Știi ce înseamnă a fi prieten cu Vorșaghin?... Nouă la bancă! Un tip șic! Latifundii în nu știu cîte gubernii, noblețea cea mai autentică a Petrogradului... Și, la el, rublele ca nasturii!... Apropo! Îți datorez cîteva mizerii de poli, din zilele de piurea neagră de la București. Îți stau la dispoziție... M-am refăcut complet, monșer!... Indivizii ăștia joacă brambura... Simți cît de colo că alții asudă pe moșiile lor! Tot sînt buni la ceva mujicii... Vrei să mă execut?

Și Scarlat Mănescu scoase un portbilet de piele verde, pe al cărui colț Radu Comșa văzu cu uimire prinsă deasupra monogramei de aur o coroană de conte.

— Mersi ! Lasă-i pentru București, la întoarcere. Nu vreau să-ți aduc ghinion...

Scarlat Mănescu zîmbi cu superioritate :

— Cît despre aceasta, nici o teamă aici !... Fie vorba între noi : jocul e la sigur... Acum, pardon ! Mă duc, fiindcă mă așteaptă Lola... Am adus-o și pe ea...

Lola — desigur una din acele multe prietene foarte vopsite și în toalete extravagante cu care îl văzuse pe Scarlat Mănescu la Șosea — hohotea într-un grup de ofițeri ruși, sorbind dintr-un pahar cu picior înalt o băutură, desigur foarte tare, căci strinse din ochi, după ce-l deșertă.

Un colonel gras, tuns numărul zero, cu imense mustați stufoase și sure, aștepta cu sticla în mînă, să-i toarne alt pahar. Lola rîdea ferindu-se, dar colonelul îi turnă cu de-a sila, punîndu-i palma după mijloc, s-o prindă, cînd încercă să fugă. Ce nerușinată ! Frumoasă de altfel, înaltă, cu păr bogat, oxigenat, cu ochii de un albastru inocent, dar atît de fardată ! Desigur, după asemenea individe judecă toți aliații aceștia ușurătatea femeilor noastre !...

Gurii Serghievici Vorșaghin îl apucă de braț, conducîndu-l la o masă, între prietenii săi.

Băură ceai. Băură spirt. Băură crușon. Adică un amestec mortal de mai multe soiuri de spirt mortale.

Erau profesori mobilizați, oameni de trupă, care abia puteau lega cîteva vorbe, amestecați cu ofițeri de carieră, și cărturari burduf de lectură, discutînd aprîns, pe măsură ce creștea numărul paharelor, despre Dumnezeu și destinul omenesc, despre bețiile precedente și simptomele unei apropiate revoluții, ca în timpul războiului cu Japonia, despre rolul salvator al Rusiei în Europa de mîine și despre visul lui Pușkin, al lui Petru cel Mare, al zecilor de mii de exilați și

întemnițați în Siberia... Revoluție ? Revoluție cu oamenii de-aici, în atmosfera de-aici ?

— Rusia e alta ! Noi sîntem gunoaiele plutind la suprafață ! mormăi încruntat un căpitan rezervist, inginer bărbos și pare-se o celebritate în știința lui. Țara dumitale cea adevărată e aici ? Aceasta ți-e patria ?...

Radu Comșa, între două fraze, exprimă mirarea, la rîndul său, că deocamdată armata aceasta nu părea să socotească războiul o chestie prea serioasă ; se strămuta de pe un front pe altul într-un continuu du-te-vino. O sută de kilometri de înaintare ori de retragere nu însemnau nimic. Scoteau balalaicele și armonicile, aprindeau focuri, desfundau cutii de conserve, puneau samovarele la clocot și totul era ca mai înainte.

— Sînteți tineri în război ! Abia acum îl învățați, Radu Mihailovici ! surise superior prințul Vorșaghin, turnîndu-i o băutură arzătoare în pahar. Secretul războiului e acesta : să săvîrșești actele de bravură, cele mai decisive posibil, cu aerul cel mai frivol posibil !... Aceasta se învață pe încetul !... Iată acest prieten al meu, Anatol Petrovici, cu figura lui boțită de tătar și așa mic și chircit cum îl vezi, ca o babă din Caucazul lui... A luat parte la patru ofensive, a fost prizonier de două ori și a fugit, a fost rănit — de cîte ori, Anatol Petrovici ? — de șapte ori, o dată în cap, o dată în plămîni... Ce importă aceasta ? Doctorii dădeau din cap : „De astă dată, Anatol Petrovici e pierdut, nu mai este scăpare !...” Și Anatol Petrovici nu era pierdut, se ridica din pat mai zdravăn ca înainte... Se prezenta : „Iată-mă, am sosit ! Să ne aducă spirt, ceai și mîncare !...” Și Anatol Petrovici bea ca un popă ; scoate sabia ca un adevărat cazac cînd i se urcă vodca la cap ; șarjează lămpile ; retează dintr-o lovitură gîtul tuturor sticlelor de pe masă. Aseară a pier-

dut la *davaite-nidavaite*¹ toți banii, pînă la ultima copeică... Ce importă ? Mi-a cerut o mie de ruble să facă nu știu ce cumpărături pentru polcul lui. Pierduse toți banii, ai lui și ai regimentului... I-am dat. Pe Anatol Petrovici nu-l refuză nimeni !... În cinci minute erau pierduți toți banii, și după aceștia alții, din picioare. Ce importă ?... Anatol Petrovici a golit o sticlă de spirt, l-a dus ordonanța acasă, l-a dezbrăcat, l-a culcat. Acum e iarăși la datorie aici ! Mîine la datorie, acolo, pe front !... Într-o zi îl lovește al optulea glonț, de astă dată definitiv, în frunte. Și s-a sfîrșit cu Anatol Petrovici !... O să ne mai amintim cîtăva vreme de el, o săptămînă, două, o lună, două... Iar atunci crezi că o să ne amintim de Anatol Petrovici cel cu șapte răni, de două ori fugit din prizonierat, cel care a ucis nu știu cîți austrieci ? (Are un carnet unde-i înseamnă.) De fel ! Această o să rămînă în arhivele regimentului. Noi o să spunem : „Anatol Petrovici ? Îmi amintesc : strașnic bea ! Splendid jucător de cărți ! Nici un mușchi nu i se mișca pe figură cînd pierdea tot, și bani, și tabachere, și ceas. Minunat om, bietul Anatol Petrovici !...“ Pe urmă, o să-i pomenim numele tot mai rar... Vin alții ! Anatol Petrovici e îngropat undeva, la Riga ori în Galiția, ori în Caucaz. Toți l-au uitat !... Anatol Petrovici ? Un nume... Sînt o sută șaptezeci de milioane de nume în Rusia... De aceea să bem și să ne veselim, Anatol Petrovici ! Nu cu paharul acela mic ; cu celălalt !... Așa da ! În sănătatea ta !...

Anatol Petrovici bău cu paharul mare și cu un aer foarte modest, strîmbîndu-și fața boțită și măslinie, în cel mai vesel gîlgiit de rîs.

După două ceasuri își amanetă tabachera. După trei, cîștigase zece mii de ruble și, cu o sticlă deșartă

¹ Corect : *davaite—ne davaite — dați—nu dați* (rus.).

alături, cînta, acompaniindu-se din balalaică, un cîntec de acasă, cu o voce puternică și gravă de bas, surprinzătoare pentru înfățișarea lui puțină și mărunță.

Și Radu Comșa era acum amețit. Îl îndopaseră cu atîtea feluri de alcooluri, care de care mai incandescente, cite nu băuse o viață întreagă.

Pierduse toți banii din buzunar. Întîi în glumă, aruncase cîteva hîrtii pe masă pe cartea prințului Vorșaghin. Pe urmă, pînă la fundul buzunărilor. Lucrurile se clătinau înaintea ochilor. Vedea numai fragmente de realitate. Vorbea cu un uriaș blond adineauri, nu-și mai aminteste ce, ceva vesel. Acum cu Lola. E amețită și ea. Toți o pipăie — ce dezmățat chicotește !... Și cu Dumitrașcu Racliș a vorbit, tatăl Zoei... Joacă la masa de dincolo, cu aerul atent al unui savant urmărind o experiență... Acum, doi ofițeri de cazaci, veseli și prietenoși peste măsură, îl silesc să bea un lichid alb... Ce-o mai fi și asta ? E foarte tare. Spirit curat ! Ustură gîtul... Ei beau în pahare de vin, fără să se strîmbe, ușor ca apa. Și toate se clatină, lunecă, se depărtează, revin !... Plutesc între straturi opace de fum, din care apar cînd numai capetele, cînd numai picioarele... E ciudat și poate plăcut ! N-a fost amețit decît de cîteva ori în viață. El e un om sobru. Radu Comșa e un om sobru ! Iată omul sobru, legănîndu-se, rezemat de ușorul unei întrări. Rizînd... De ce rîde ? Nimeni nu are grija lui. Pe aici se poate ieși afară ? De unde au bani să joace ofițerii aceștia romîni ? Au uniforme modeste, par bleți ofițeri nevoiași, și zvîrl pachetele de ruble ca nimic. Nenorociții ! Dacă or fi bani de-ai subzistenței ? Mîine, bang ! — un glonț la timplă. Războiul e foarte simplu : secretul lui e să săvîrșești cele mai decisive acte de bravură posibil, cu aerul cel mai frivol posibil... Oare între Zoe și prințul

Vorșaghin?... Are să-l întrebe. E simplu... Între doi bărbați, femeia trebuie totdeauna sacrificată. Nu! Nu mai beau ceai! De unde știi românește, camarade? Un soldat rus vorbind românește?... Curios!...

— De unde știi românește, camarade?

— Apoi, noi doară sîntem moldoveni.

— Și cum ai ajuns aici, băiatule?

— Ni-o luat moscalii aici, de dincolo de Nistru, că știm moldovinește și li vini mai ghini... Cumpărăm noi din tîrg, ne înțelegim noi cu negustorii...

— Și-ți pare bine că ai ajuns în Țara Românească? Printre romîni.

— Apoi, stăpîne, noi nu sîntem romîni!... sîntem moldoveni.

— Fugi mă, că ești un imbecil!

— Dă! Așa sîntem noi... Trăiți, măria voastră!

Radu Comșa căută un ban în buzunar să-i arunce bacșiș. Nu mai are nimic... Să se împrumute de la Vorșaghin!... Dar acum soldatul a dispărut. Să-l lase în plata Domnului. Prostii! Toate sînt prostii... Îl doare capul. Mîine are să-l doară toată ziua. Cum de-a ajuns aici? Ce caută? A, da! Vorșaghin. Ce faci, „*mon petit prince*”, cum îți spune Zoe Dimitrievna?... Te cam legeni! Șalupă pe valuri...

Vorșaghin îl ia la braț. Vrea să-l sprijine, ori poate mai degrabă vrea să se sprijine el de dînsul. Ies amîndoi la aer. Ce bun, limpede, tare, e aerul nopții! A stat viscolul. Cerul e sticlos, ca un glob de gheață. Stelele palpită sus, gata să se desprindă. Zăpada scîrțîie sub picioare. Radu Comșa ține gura întredeschisă ca să-i pătrundă adînc în plămîni aerul rece.

Case întunecate. Fără nici o lumină. Toate casele au, noaptea, o înfățișare misterioasă... Dorm toți înlăuntru. Cine sînt? Ce visuri îi încearcă? Acum, toți au numai visuri de spaimă.

Cîteva soldați trec prin mijlocul străzii, în troiene. O patrulă ? Nu !... Duc pe cineva pe brațe : un rănit. Și e lumină la o fereastră.

Radu Comșa se oprește.

Prin geamul cu promoroacă se vede înlăuntru. Se ridică în virful picioarelor și privește.

Mese. Două, trei, patru mese. Și oameni întinși, dezbrăcați, morți. Patru, cinci, șase... Șase morți dezbrăcați, cu părul pe piept, unii cu pete negre pe trup. Răni, desigur... Cîteva lumînări de ceară tremură o flacără slabă. Nu-i nimeni să-i păzească. Șase morți într-o cameră : morți înghețați. Li se văd dinții albi și gurile întredeschise. Unul a rămas cu gura lărgită de tot, ca o spărtură neagră. Au ochii holbați. Poate plesniți de ger. A mișcat un mort ? Nu. Un șobolan fuge pe trupurile țapene, mușcă ceva.

„Dar e înspăimîntător ! Nu trebuie permis aceasta !...”

— Haide, Radu Mihailovici ! se întoarse prințul Gurii Vorșaghin, apucîndu-l de braț, tirîndu-l peste crestele de zăpadă.

Apoi după ce au mers o vreme alături :

— Spune drept, Radu Mihailovici... Nu te supără dacă într-o zi, eu și Zoia Dimitrievna ?...

6

Săniile spintecau sprinten șesul nins, sclipitor în soarele dimineții.

Erau două ; de la Iași mergeau la Chioaia. În una, Luminița Vardaru, Elena Bilbör și Mihai. În cea dinainte, tanti Laura și Măgduța Dobreanu, fiica Sofiei Dobreanu de la Botoșani, prietenă și pe vremuri fostă colegă de pension cu Laura Vardaru.

Clopoțeli risipeau în cîmpul alb și tăcut vesela lor chemare argintie.

Din vasta solitudine, luminoasă și imobilă, ecoul răspunde cu alt sunet, de la alte sânni, nevăzute.

Toți aveau obraji îmbujorați de ger, genele albe de promoroacă, respirația tăiată de șuvoiul rece de aer.

Mihai puse mîna pe hături, gonind nebunește, spre înfricoșarea fetelor din sanie.

Caii alergau cu toată puterea, strănutînd cu boturile apropiate, arătîndu-și și ei astfel voioșia acestei curse, în dimineața limpede, sub soarele cu dinți, care hohotea în nămeți. Stîlpii de telegraf fugeau vertiginos îndărăt.

— Mihai, ai să ne răstorni! îi strigă Luminița, scoțînd mîna din manșon să-l tragă de manta.

Mihai, cu chipiul de școală militară pe ceafă, deschiat la gît, țipînd cu o sălbatică bucurie, care altă dată și aiurea l-ar fi rușinat, nu dădu nici o atenție acestor spaime femeiești și plesni crupa cailor cu biciul. Trecură săgeată pe lingă sania de unde Laura Vardaru îl amenința cu degetul.

Acum avea drumul deschis înainte... Mihai slobozi murgii, lăsînd hăturile în voie. Bulgării moi săreau din copite, se sfărîmau în obraji, improșcau pulbere mărunță în urmă. Ajunseră în vîrfurile dealurilor; jos, se desfăcea în piclă albăstruie un sat cu subțiri spirale de fum înălțîndu-se spre cerul dimineții, ca sărace fumuri de jertfă primite de un Dumnezeu în sfîrșit îmbunat.

— Mihai, aceasta a fost — nu e așa? — pentru Măgduța Dobreanu? Vrei s-o epatezi cu însușirile tale surugiești? îl necăji Luminița.

Mihai trecu hăturile vizitiului, apăsîndu-și supărat chipiul pe ochi:

— Poftim ! Dacă-i așa, mergeți ca după mort ! Ioane, numai la pas să le ții !

Luminița șopti ceva, rizînd, la urechea Elenei Bilbor.

Mihai își întoarse obrazul roșu de frig :

— Ia, vă rog, să nu conspirați !... Acuși vă răstorn și-am să vă aud țipînd, să salvați Capitoliul ¹.

— Bravo ! Foarte frumos !... În fiecare zi nu pierzi ocazia să-ți afirmi alte grații cazone... Probabil, pentru a ne convinge definitiv că ai într-adevăr toate calitățile de surugiu...

— Dacă nu mă lăsați în pace ! E o dimineață splendidă, aveți înaintea, cît se vede cu ochii, un cîmp minunat, și tu, Luminițo, tu te ții de fleacuri !...

— Bun ! Va să zică Măgduța Dobreanu e fleac. Luăm notă. Mersi pentru ea ! Fii sigur că o să am eu gentilețea să i-o spun.

— Luminițo ! făcu nefericit Mihai. Te-am rugat să încetezi cu astea. Lăsați fata în pace !

— Așa, acumă mai e și „fată“. Un fel de cum ai spune : fata din casă : Ilinca, Safta... Din ce în ce mai bine !... Nu voi uita s-o adaug și p-asta.

— Luminițo !

— Ei, ce, Mihai ?

Mihai Vardaru apucă hățurile și își răcori necazul pe cai, coborînd valea în vîrtej.

De cinci zile, Luminița nu-l mai cruța. Sosise în permisie da la școala de ofițeri rezerviști din Botoșani și o întovărășise pe Magda Dobreanu, la a cărei familie, prietenă cu tanti Laura, stătea în gazdă. Și ce găseau ele suspect în aceasta ?

¹ Una dintre colinele Romei, pe care se afla templul lui Jupiter. În text, aluzie la legenda după care, într-o noapte, cetatea fiind asediată de gali, giștele aflate în Capitoliu au stîrnit o asemenea larmă, încît au trezit pe apărători și în felul acesta au salvat cetatea.

Magda Dobreanu a venit să-și vadă fratele care a fost bolnav... Poate voiau — nu-i așa ? — s-o lase să facă drumul singură, pe asemenea timpuri ? E copilă, șaisprezece ani, încă o școlăriță. O fată — exact o fată ! E adevărat că lui i se cam schimbă glasul cînd îi vorbește și își cam apleacă ochii ; nu poate să-i înfrunte privirea. Dar așa a fost întotdeauna : timid... Și la urmă, ce le pasă lor de timiditatea lui ? Nu făcea mai bine să rămîină în sanie, la tanti Laura ?

Ceea ce trebuia să se întîmple s-a întîmplat.

Scufundat cu totul în acest monolog, Mihai Vardaru a urcat în goană sania pe o movilă de prund, a desenat o splendidă curbă numai pe o patină și a răsturnat-o frumos, semănînd pe Luminița aici, pe Elena Bilbor dincolo.

— Na ! Acum ți-am plătit ! rîse Mihai, descurcîndu-și picioarele din hățuri și voinđ să arate așa că a făcut-o dinadins.

O ajută pe Luminița să se ridice, după ce-o sprijinise pe Elena Bilbor.

Luminița s-a smuls furioasă din mină-i. Ochii negri, sub micul turban alb de lînă, improșcară fulgere :

— Bine, Mihai, ești nebun ?... Are și gluma o margine... Puteai să ne frîngi capul !

— O femeie nu-și poate frînge niciodată capul. Pentru simplul motiv că nu poți frînge ceea ce ai pierdut de mult ! filozofă Mihai, scuturîndu-și zăpada ce-i intrase pe sub guler, pe gît. Mă ierți, domnișoară Bilbor ? Astea sînt numai pentru Luminița !...

Elena Bilbor protestă, silindu-se să rîdă. Dar își apăsă cu mîna zvicnirile inimii, de spaima care încă nu se potolise.

Caii întoarseră capetele și priviră cuminți, sunînd ușor din zurgălăi. Aburi se ridicau albi din trupurile încălzite.

— Cucoane, dă-mi o mînă de ajutor să îndrept sania ! spuse vizitiul bătrîn, zîmbind pe sub mustață : „Se cunoaște de-o poștă că conașul Mihai e nepotul lui conu Pol. Năzbîtos nevoie mare ! Și cînd era de-o șchioapă, credeai că are să rămînă molcuț și fricos ca o fată.“

Îndreptară sania. Vizitiul scutură blănille căzute în zăpadă.

Din urmă îi ajunse cealaltă sanie :

— Ce s-a întîmplat, copii ? se ridică tanti Laura dintre pleduri, agitîndu-se cumplit de îngrijorată.

— Isprăvi de ale lui Mihai al matalle !... Nu se pricepe să mine și a ținut să ne-o dovedească ! se plînsese Luminița, sărînd într-un picior să-și aducă șosonul ajuns într-un șanț.

— Nu-i adevărat ! Le-am răsturnat înadins. Mă necăjeau, și atunci, cum am văzut movila de prund înaintea, am vrut să le trag o spaimă, ca să le învăț minte ! se apăra Mihai, preferînd astfel să pară înaintea Magdei Dobreanu om al răzbunărilor teribile, decît un vizitiu neîndemînat.

— Bine că n-ați pățit nimic ! se liniște tanti Laura. Mihai, tot copil ai rămas !...

— Întreab-o pe Luminița, tanti ! Nu-i vorba de copilărie. ...M-a scos din fire !... Tot timpul nu i-a mai tăcut gurița !

— Și ce-am spus, mă rog ? întrebă perfid Luminița, închizînd cu viclenie, pe jumătate, ochii oblici de musmé.

Mihai nu putea să mărturisească, în fața Magdei Dobreanu, cu ce l-a necăjit Luminița. Încă o dată ieșea ea biruitoare.

Plecă ochii în altă parte, și ca să aibă aerul cel mai indiferent, aprinse o țigară, apoi, cu chipiul pe ceafă, păru că observă ceva foarte atent la picioarele cailor.

— Poftim, omul duminică ! îl arată Luminița tantei Laura, cu lumina de rîs nestinsă în ochii păcurii. Acum mergem ? Înghețăm aci...

Mihai dădu să se urce la loc și să pună mîna pe hățuri.

— Nu ! Pardon !... De trei ori nu ! Noi mergem cu Ion. Tanti Laura, ți-l cedăm matală pe acest domn Mihai...

Mihai coborî. Propunerea se potrivea și cu socotelele sale.

Dar Luminița continuă :

— ...și dă-ne în schimb pe Măgduța. Hai cu noi, Magda !

Nici Magda Dobreanu nu se prea dădea dusă. Iar Mihai făcu o mutră așa de amărită și privi la Luminița atît de comic furios, încît Luminița nu-și mai stăpîni hohotul și, cuprinsă de o subită generozitate, îl iertă :

— Haide ! Rămîi cu tanti Laura și iată, nu cer nimic în schimb !... Numai nu-l lăsați să pună iar mîna pe hățuri... Altfel, ne mai dă emoții de *montagnes russes*¹ fără să i-o cerem !...

Plecară. Mihai era așezat cu fața spre tanti Laura și Măgduța Dobreanu. Ochii li se întîlneau. Prin ei năvălea un val de cald, și atunci, roșie-pară, Măgduța Dobreanu îi întorcea repede la cîmpul nins.

Avea figura foarte mică, nasul numai o indicație, ochii căpriei foarte deschiși, cu gene frizate, gura însemnînd un o caligrafic ; totul părea cizelat cu finețe fantezistă, în joacă, de natura care s-a distrat între două exemplare „serioase“ de umanitate să-și creeze o miniatură. Gîndea ? Era loc acolo pentru un

¹ Trad. literală : munții Rusiei (fr.). Construcție metalică alcătuită dintr-un sistem de șine, cu multe urcușuri și coborîșuri, pe care lunecă vagonete sau sâni cu oameni, servind ca mijloc de distracție.

cuget, pentru un sentiment? Acestea au fost întrebările cele dinții pe care și le-a pus și Mihai, ca oricine o vedea prima oară. „Măgduța are un cap, să încapă numai bine într-o oglindă de buzunar”, o definise Luminița Vardaru. „Și inima trebuie să-i fie cât o alună”, adăugase. Dar inima Măgduței, cât o alună ori mai mică, bătea pentru Mihai, mărunț și înfricoșată de acest sentiment necunoscut. Obrazul care încăpea într-o oglindă de buzunar se făcea garoață de câte ori își încrucișau ochii.

Noroc că toți sînt acum îmbujorați de frig. Nu se mai deosebesc.

Surideau amîndoi, fiindcă erau aproape, fiindcă erau încă aproape de copilărie, fiindcă dimineața era luminoasă și aerul aspirat era el însuși o mare fericire.

— Măgduțo, nu ți-e frig? se îngrijoră tanti Laura. Mihai, vezi blana, te rog, să nu sufle vîntul!

Măgduța Dobreanu clătină capul sub căciulița de zibelină. Cum își închipuiau că putea să-i mai fie acum frig? Și îi venea să ridă, fiindcă Mihai, așezînd blana dedesubtul picioarelor, abia îndrăznea să o atingă, parc-ar fi fost păpușa de cristal din nu-și mai amintea ce povestire.

Priviră iar un timp cîmpul neclintit.

— E ciudat! rupse Măgduța tăcerea. Cînd ninge, am chiar noaptea, cu perdelele trase, o senzație de alb... O lumină nepămînteană, care străbate pretutindeni, prin ziduri și prin storuri. Dacă s-ar putea spune, așa cum sînt unele visuri albe...

— Și eu, dragii mei copii — spuse Laura Vardaru — mă gîndeam privind cîmpul... Nu se mai cunoaște nici un hotar, nici o urmă omenească! Totul e înecat în acest alb. A dispărut și pămîntul pentru care se dușmănesc oamenii, și ogoarele pentru care se judecă frate cu frate... Acum totul pare ireal, fantastic și

împăcat ; o lume în care oamenii să nu se mai urască, fiindcă nu mai au ce-și împărți. Să uite războiul !

Tanti Laura uitase și dînsa că, acum șase luni, fusese cea mai aprigă partizană a războiului.

Dar Mihai era el, acum, pentru război !

— Războiul nu e ură, tanti ! protestă cu figura deodată serioasă, brăzdată de o cută între sprîncene. Și războiul nu e moarte ; e viață latentă care se eliberează, e paroxismul vieții ! Nu urăsc cînd ucid în război. Îndeplinesc o funcție biologică, necesară !... Nici nu se poate spune că omor ; fiindcă în război n-am conștiința uciderii și n-am remușcare. Pregătesc realități noi, un adevăr nou...

Tanti Laura deschise ochii albaștri cu mirare :

— Nu înțeleg, dragă Mihai !

Mihai se gîndi însă că din nou e ridicol cu teoriile lui războinice și tăcu.

Intrară în satul din vale. Copacii, cu crengile înflorite de promoroacă, păreau uriași madrepori¹ albi... Dar satul era pustiu. Nici o suflare. Numai ațele albastre de fum. Și cîinii ieșind la drum hămăiau de cîteva ori de mîntuială, slabi și cu blana flocoasă, intrînd îndărăt, printre gard, cu cozile între picioare.

— I-a prăpădit izantimaticul, cucoană ! lămuri vizitiul. Tot satu s-o mutat la cimitir...

Trecură într-adevăr pe lingă cimitirul cu multe cruci proaspete, de scîndură albă.

Mai îngropau și astăzi pe cineva.

Se vedea un grup negru de femei și bărbați cu capetele goale, în frig, cu ochii în jos, lingă bisericuța sură de lemn, ascultînd prohodul.

— De nimic nu ne-a cruțat acest război, pe care îl slăvești tu, Mihai ! suspină Laura Vardaru ca să nu

¹ *Madrepor* — nume dat unor specii de animale marine, cu schelet calcaros.

rămînă datoare cu eternele sale perorații față de orice priveliște și de orice prilej. Tot ce există suferință omenească ne-a fost dat să îndurăm... Care dintre noi vom scăpa — dacă va mai reveni vreodată viața normală — o să mai putem oare fi ca înainte, veseli, să rîdem, să gîndim senini la viitor, să facem planuri, să uităm?... Iată ce mă întreb eu, copii, nu pentru mine, căci eu nu mai aștept mult de la viață, ci pentru voi... Și iată de ce mă tem și de ce nu te înțeleg, Mihai!...

Mihai și Măgduța Dobreanu priviră cu smerenie în jos, la degetele înmănușate care țineau blana, silindu-se sincer să fie cu totul zdrobiți de această nefericire generală.

Dar tinerețea lor triumfa.

Se simțeau bine aproape; și viața de mîine, de mai tîrziu, n-avea de ce să li se pară un chin atît de cumplit, cum amar profetea tanti Laura.

Caii o întinseră din nou la drum, intrînd în hotarul Chioacii.

Cîteva santinele salutară.

Aici se cunoștea mîna lui Alexandru Vardaru.

Izolase întreg satul, pusese să văruiască toate casele, îi tunsese, le făcuse etuvă, îngrijea el de aprovizionare; dar nu le dădea voie să facă un pas dincolo de linia santinelor. Terorizați, oamenii nu înțeleseseră, însă se supuneau.

Au priceput abia mai tîrziu, cînd comunele vecine au început să se pustiască de molimă, iar la dinșii nu se întîmpla nimic. Alexandru Vardaru intervenise să fie adus tot aici și regimentul lui Pol, în refacere. Supraveghease el, la instalarea unei adevărate tabere de bordeie și barăci la marginea satului, pentru soldați. Crescuse din pămînt alt sat, cu drumușoare

între bordeie, cu podețe de mesteacăn, cu stinjeni de lemne aliniați în batalioane.

Colonelul Pavel Vardaru cedase comanda și, în papuci, bea toată ziua ceai cu mai mult sau mai puțin rom ; alcătuia liste de bucate ; frunzărea colecții vechi de reviste umoristice și romane de aventuri, din biblioteca de copil a lui Mihai. Din nou se deda lenii și vieții de prisos pentru care se socotea predestinat din naștere, după spasmul bravurilor și bravadelor de la Turtucaia.

Cînd se ogoia vremea, în albul ninsorilor proaspete, de se citeau urmele sălbăticiunilor ca pe foaia de hîrtie, pornea cu doi-trei ofițeri la vînat. O dată pe zi cobora de la curte la tabăra regimentului, se plimba cu mîinile la spate printre bordeie, aproba tot ce se făcuse de către alții și inspecta doar cu o deosebită atenție bucătăria soldaților și popota.

Apoi, cu o conștiință liniștită, urca scările cerdacului în casă, încerca la piano să-și amintească românele și dansurile de cabaret, se plictisea și căsca.

El își făcuse datoria, luptase fără slăbiciune, comandase fără nici o șovăială ; aștepta poate să mai lupte cu tot atîta simplitate ; dar ce-l socoteau, în definitiv : să-și bată capul cu treburi de vechil ?... Și părea că așteaptă recunoștință de la frate-său, Alexandru, că-l lasă în toată voia, în cele două zile pe săptămînă cînd sosește de la Iași, să-și satisfacă mania lui de organizare, de plănuiți și de împărțit porunci. Manie de altminteri cu un randament tot așa de bine chibzuit, căci asigura averile Vardarilor și prisosul brațelor de muncă sănătoase și relativ bine hrănite. Pe cînd aiurea numai jale și prăpăd !...

Ofițerii veneau direct să ia ordine de la Alexandru Vardaru și erau foarte încîntați de acest civil, care le găsea dezlegare la tot și la toate ; iar la ministere și la comandamente, afla toate ușile deschise.

Cînd zurgălăii săniilor sunară în poartă, în capul scărilor ieși într-o întâmpinare unchiul Pol, cu dolmanul între umeri, cu o pipă lungă, bavareză, între dinți.

Cele două surori ale lui Mihai, Cora și Ralu, se năpustiră cu semne de bucurie.

Amîndouă însă nu-l vedeau decît pe Mihai.

— Tu, Mihai! Și să nu scrii? Și să nu mai dai un semn de viață? Vai, cum ți s-a mai îngroșat vocea... Cît stai? Cum de-ți vine să tolerezi oroarea asta de mustață? Parcă ești dat cu cărbune sub nas!

Mihai se lăsa răsucit pe o parte și pe alta.

Amîndouă surorile îmbătrîneau singure. Păreau că și-ar fi dat cuvîntul să nu se despartă. Toată viața lor era concentrată în acest frate mai mic, pe care îl cocoleau, îl alintau, îl răs fătau — și care nu prea părea mișcat de această adorație, fiindcă fugea repede de tovărășia lor, chemat de viață, de zgomot, de noutate. Deși le despărțeau numai șapte și opt ani de Mihai, Cora și Ralu arătau mult mai în vîrstă. Frăgezimea femeiască era scrisă pe figura lui Mihai; surorile, ele aveau trăsăturile mai dure, ochii buni dar mai stinși, gura lărgită și bărbătească, pielea obrazului veștedă; ele păreau amîndouă doar niște exemplare de probă, neizbutite, ca să triumfe desăvîrșit și în al treilea, cel din urmă, fratele mai mic și unic.

Tanti Laura și unchiul Pol se îmbrățișară ceremonios. Se întrebă și-și răspunseră cîteva nimiciuri indiferente. Trecură de îndată la altceva mai interesant.

Toată îngrijorarea atît de patetică a Laurei Varbaru, în timpul cît îl știuse în primejdie, se potolise acum. Căsnicia lor revenise la simpla tovărășie dinainte, în care fiecare zeflemisea, îngăduitor și sceptic, slăbiciunile și maniile celuilalt.

Dar fetele nu-și mai găseau astîmpăr.

Ușile se trîntiră. Toată casa se umplu de larmă, condusă de Luminița, care încercă pianul dacă nu i-au amortit coardele; dădu ideea să fie schimbat un divan din sufragerie dintr-un loc în altul; tîri pe Elena Bilbor de-o mină și pe Măgduța Dobreanu de alta, să le arate priveliștea din balconul de la etaj; toată valea cu lacul înghețat, cu marginea fumurie a pădurii în zarea de sineală.

După un sfert de oră, unchiul Pol apăru bărbierit, cu cizme roșii, cu tunică strînsă pe trup, cu părul alb mirosind a loțiune și cu monocul prins în arcada ochiului, ca în zilele lui de glorie. Deși puțin se îngrijea de gospodăria de la Chioaia, condusă de cele două nepoate, în asemenea ocazii se simțea el amfitrionul și făcea exces de zel.

Trecu deci de cîteva ori în sufragerie să controleze aranjarea mesei, muștrînd fata din casă și soldații, învățîndu-i — pentru a cîtea oară? — cum să răsucească șervetele, cum să distribuie batalioanele paharelor, pe înălțimi și destinație. Dădu sfaturi bucătăresei, supraveghie preparația peștelui, prins de soldați din iazul înghețat.

Își frecă apoi mîinile satisfăcut — toate mergeau strună!

Elena Bilbor se găsea streină aici. Luminița o tîrise în silă.

Subțire, cu părul blond-cenușiu strîns într-o cărare la mijloc și cu obrazul palid, cu înfățișarea de icoană bizantină, accentuată de mîinile cu degete ascuțite și lungi, contrasta cu întreaga familie a Vardarilor, în care pînă și Mihai devenise gureș, iar tanti Laura, de cînd sunase mobilizarea, fusese cuprinsă de o tardivă frenezie de activitate și se socotea de-atunci mereu mobilizată.

Ea nu se simțea la îndemină decît între patru ochi, retrasă de soare, unde căpăta îndată căldură în glas și gîndurile i se dezmoreau. Printre cei mulți, timiditatea lua înfățișarea unei dezaprobări; ceilalți se simțeau chiar stinjeniți, iar tot ce vorbiseră înainte devenea frivol și vulgar.

Nu purta floare, podoabă, parfum. Totul era șters, simplu, în dorința să treacă neobservat. Părea că ignoră frumusețea-i misterioasă și morbidă. Nu cerea decît să fie uitată.

Elena Bilbor trecea astfel prin viață ca într-o vizită la necunoscuți, unde rămînea numai cîteva clipe, de politete, ca să se strecoare la cea dintîi ocazie, fără zgomot.

Pe asemenea ființe, de altfel, viața le pîndește, pentru legitima ei revanșă, cu cele mai neîndurate sancțiuni.

7

Dar Măgduța Dobreanu s-a simțit, de îndată, ca la ea acasă.

Luminița o purtă la grajduri, unde voia să-și vadă argații de la Făloasa și de la Arpășești, aduși aici cu cea mai mare parte a gospodăriilor; o conduse să-i arate caii, ocoalele de vite, după perdeaua de stuf.

Lingă un hambar găsisese un băiat de-o șchioapă, cu o căciulă uriașă dintr-un cîrlan și adăpostit de intemperiiile iernii într-un cojocel încins peste mijloc cu o curea de hăț.

Sub povara acestui belșug vestimentar, omulețul abia se mai putea răsuci.

— Stai un moment, Măgduțo! Să-l supun la un interogator... Îmi place grozav cum vorbesc ăștia de aici, cu moldoveneasca lor moale și pitorească!...

Ridică țurca de pe ochii băiatului.

Țincul se trase fricos de lângă peretele de lemn, ca sălbătăciunile într-o scorbură, să-și asigure de amenințarea primejdiei măcar spatele.

Avea nasul stacojiu, cît un bumb. În picioare, opinci imense.

— Cum te cheamă, voinicule ?

Băiatul se rușină și-și duse prompt degetele roșii la nas, cu siguranța gestului milenar, care la toți copiii de toate neamurile înseamnă cea dintîi expresie a intimidării.

— Haide, spune, țincul pămîntului !... Ți-a tăiat popa limba ? Dacă-mi răspunzi frumos, îți cumpăr ce voiești tu... Cam ce-ai voi ?

— Un fluier ! prinse curaj flăcăul, lăsînd în pace nasul vînat.

— Bine ! Fluier să fie... Numai spune-mi întîi cum te cheamă, ca să știu cu cine am onoarea.

— Apoi, miă-mi zici Mitiță a Frăsînii a lui Culai Chioariu di pisti vali.

— Phii, strașnic nume ai tu, mă Mitiță ! Nume de *grand d'Espagne* ¹...

Mitiță a Frăsînii a lui Culai Chioariu di pisti vali duse mina înghețată la spate, cu un fel de fudulie : „Așa sîntem noi, dacă-ți place !”

— Și ce cauți tu aici, mă Mitiță ?

— M-o trimis mămuca.

— Cu ce afacere, Mitiță, fiule ?

— Să-l chem pe băt'ța Costache.

— Da băt'ța Costache cine-i, scumpule ?

— Ei, că 'neata parcă nu știi !... I-aici la curti, la giti !...

— Și ce să facă băt'ța Costache ?

— Ian să gie într-o fugă că s-o-mpuns scroafa.

¹ Nobil spaniol (fr.).

— Cum se poate nenorocirea aceasta, Mitiță dragă ?

— Poi o tîmplare. Ciasu rău !

— Și cum a fost „tîmplarea” ?

— Că-i o istorie întreagă...

— Hai, stimabile, spune istoria întreagă, dacă v-ieiști să ai cel mai frumos fluier din lume.

— Cu vrîste roșii și verzi ?

— Cu vrîste roșii și verzi.

— Amu, 'neata știi că scroafa noastră tot 'treci prin borta gardului, la Maftei...

— Cum să nu știu aceasta, Mitiță, scumpule ! Și pe urmă ?

— Pi urmă, Maftei o tot zîs el di cîțiva ori mă-mucii : Lel'ță Frăsină, strînge-ți 'scroafa acasî că s-o tîmpla o poznă !

— Și pe urmă ?

— Pi urmă, mămuca i-o spus că doar n-o sî-ți' mî-nînci comîndu¹, badi Maftei, că-mneatali ce-ți pasă, că nu ești mobilizat cumu-i omu meu și n-ai decît s-astuchi 'mneata borta, că ești bărbat și asta-i treabi di bărbat...

— Și pe urmă ?

— Pi urmă, Maftei n-o astupat borta !

— Și pe urmă ?

— Pi urmă, mămuca o lăsat și ie borta niastu-pati...

— Și pe urmă ?

— Pi urmă, neazdimineați iar o intrat boala di scroafă...

— Și pe urmă ?

— Pi urmă, numai ci-auzim on guițat ca aciala și gura lui Maftei suduind în ogradi...

— Și pe urmă ?

¹ Comînd — bani, lucruri, vite etc., pe care și le păstrau oamenii, în trecut, pentru înmormintare și pentru praznice.

— Pi urmă, vini Maței la gard și strigă : Lel'ă Frăsină, vină și-ți ie scroafa c-am alungat-o ș-o fugit cînile după ea și s-o puns boala-ntr-o furcă...

— Și pe urmă ?

— Pi urmă, ci si mai hie ? Maței s-o scărchinat în cap ș-o zis : Tu-i mama ii di scroafă !

Luminița socoti de prisos să mai continue pitorescul interogator, cu pitoreasca morală a fabulei pe care n-o prevăzuse.

Mihai le ajunsse din urmă.

De la fereastră, le văzuse colindînd prin curte, stînd de vorbă lingă hambar, cu Mitiță a Frăsinei a lui Culai Chioariu di pisti vali. Își luă inima în dinți ca să vină. Voia să arate el Magdei Dobreanu ce socotea frumos la dinșii, dar se temea de glumele Luminiței...

Nu curtea, cu hambare și grajduri, acarete vulgare de gospodărie, erau mîndria Chioaiei. Ci livada întinsă de cîteva hectare, cu pomi bătrîni și răsuciți, printre care, copil, se văzuse de-atîtea ori pierdut în misterele pădurii ecuatoriale, unde îl pîneau pieile roșii cu arcurile întinse, pe el, fața palidă, venit să caute comoara ultimilor regi asteci și să elibereze captiva spaniolă, după cum scria în romanele lui Boussenard, Mayne Reid, Gustave Aimard.¹

— Ai lăsat pe Elena Bilbor singură !... Cora și Ralu sînt ocupate cu masa. Tanti Laura îi face morală lui unchiul Pol.

— Da ? întrerupse Luminița uitîndu-se în ochii lui. Și eu trebuie să mă duc — nu-i așa ? — să-i țin de urît Elenei, ca să rămîi tu în rolul de preamabil amfitrion ?

¹ Louis-Henri Boussenard (1847—1910) — scriitor francez ; Thomas Mayne Reid (1818—1883) — romancier englez ; Olivier Gloux zis Gustave Aimard (1818—1883) — romancier francez ; au scris mai ales romane de aventuri și călătorii.

Nu-și isprăvi însă volubila tiradă, fiindcă regretă din toată inima că-și necăjește astfel „copiii”. Ea se simțea acum din „altă generație”. Ea era logodită; dragostea ei pentru Radu Comșa trecuse de toate intemperiiile, asigurată la adăpost, ca Mitită a Frăsinei în cojocelul său și țurca mițoasă. Se statornicise într-o iubire calmă acum și puternică. Le umplea viața — iubire ocrotită de toți din jurul lor. Pe cînd acești copii?... Cum se privesc! Nu știu ce să-și vorbească. Își ocolesc ochii. Și Mihai ce ridicol e, scociorîndu-și nasturii de la tunică întocmai ca Mitită a Frăsinei a lui Culai Chioariu de peste vale, nasul!... Măgduța cu privirea ei speriată... Luminița Vardaru o prinse de umeri și o sărută mult, repede, pe ochi, pe frunte — apoi fugi:

— Să nu vă depărtați!... Acuși vă strig la masă!

Mihai și Măgduța o priviră din urmă, săltînd elastică și ușoară peste nămeți, în puloverul de lînă alb, strîns la mijloc, cu șuvițele negre de păr fluturînd de sub cușmulița albă.

În vîrfurile scărilor se opri să răsufle, apăsîndu-și pieptul cu mîna, ridicînd obrazul în sus, ca o pasăre care bea apă, se întoarse și le făcu semn de cumințenie din cap.

— Nu e atît de răutăcioasă, cît vrea să pară, Luminița! rosti încet Mihai, mai mult pentru el.

— Dar cine spune că e răutăcioasă? O iubesc atît de mult!... Cînd sînt de față trei-patru, mai mulți, îi place să tachineze, e stăpînită parcă de un demon al neastîmpărului. Dar cînd rămîne numai singură cu cineva, e așa — nu știu cum să spun — e așa de altfel, de caldă... Sînt două ființe, în una singură!... Dacă aș fi băiat, n-aș ști pe care s-o iubesc mai mult.

Măgduța Dobreanu se învăpăie la obraji, fiindcă rostise cuvîntul *iubire*.

Cu vârful șoșonului minuscul desenă o floare imaginară în omăt.

Numai tirziu, cînd crezu că i s-a dus singele din obraz, ridică privirea în ochii lui Mihai. Trebuia să se uite în sus; Mihai era cu un cap mai înalt decît dînsa.

Amîndoi își zîmbiră.

— Îți place la noi, Magda?

— E așa de frumos! Și drumul pînă aici... Casă bătrînească: vara, iedera de la cerdac îmi închipui că e o minune. Și casa de la Iași, tot așa, de modă veche, patriarhală... E ca în Turgheniev ori ca în Sadoveanu. De ce nu ți-a plăcut să stai la Iași, sau aici?... De ce te-au atras Bucureștii aceia nesuferiți? Cora și Ralu trebuie să fie atît de nefericite și sînt atît de bune, Mihai!...

— Cora și Ralu!... Ele ar vrea și acum să port pantaloni scurți și să mă joc cu mingea. Să citesc basme și să declam poezii la mosafiri, cum mă executam cînd mă scoteau în spectacol, cu haine de catifea, guler de dantelă și breton retezat pe frunte. Sînt bătrîn acum, Magda, și peste cinci luni am să-mi iau gradul și am să fiu pe front... Dar iar intru în marota¹ mea!... Acum, haidem! Pe aici e livada...

Ô ajută de braț să sară peste creasta unui troian și rămase cu mina apropiată, înfiorat de această atingere prin haină.

Magda Dobreanu păsea atent, cu mers mărunt de pisică, ocolind dîmburile de zăpadă, încercînd rezistența bulgărilor tari, ridicînd din cînd în cînd ochii spre figura serioasă a lui Mihai. Ce mare, puternic, simplu și bun îi părea!

¹ Marotă (fr. *marotte*) — obiect al unei afecțiuni exagerate, ridicole; monomanie.

Livada era vastă și sălbatică.

Aici nu intrase mîna lui Alexandru Vardaru, să taie, să alinieze, să rotunjească.

Nuci uriași, peri scorburoși, meri cu ramurile pornite de la pămînt întindeau în neclintire, în aerul aspru, flori de zăpadă. Iată tufișurile de smeură și de pomușoară ! Aici își prindea hamacul între doi vișini, în vara cînd a citit toate romanele lui Jules Verne. Cînd ridica ochii, nu se dezmeticea ; venea din fundul pămîntului, din blocul de gheață unde trăise zece mii de ani, din insula doctorului Monroe, ori de la antipozii, cu fiii căpitanului Grant ? Cu mare mirare auzea glasul strigîndu-l la masă și se trezea tocmai la Chioaia... Aici sînt doi meri, care au fost sădiți cînd s-a născut el : Ce nați sînt acum !... Bătrîni ca și el !

Măgduța Dobreanu cascadează un ris argintiu cînd îl auzi spunînd „bătrîn ca și el”.

— Ce ? Mă socoți ca și ceilalți, copil, Măgduțo ? Recunosc aici opera Luminiței... De ce-mi ascunzi ochii ?

O prinse de mijloc și se aplecă asupra obrazului, să-i vadă ochii.

În mijlocul negru al pupilelor castanii se răsfrîngea, ca într-o stranie lentilă, micșorat și real, peisajul cu pomi ninși și umbra lui Mihai aplecată. O clipă buzele fură apropiate. Dar numai o clipă și nu se atinseră.

Era însă destul atît, ca să le rămînă pentru totdeauna în amintire, ca filfiirea unei mari presimțiri de fericire, ziua aceea de iarnă, cu mult soare, cu multă lumină rece, cu zăpada scîrțîind sub pași și cu fragilele flori de cristal ale pomilor. Totul părea în neclintirea letargică, miraculos și din alt tărîm.

— Auzi ? Ne strigă... șopti Măgduța.

Porniră, ținându-se de mină, sărind peste valurile de zăpadă, scuturînd în treacăt, cu un sunet mat, pale de ninsoare din crengi.

Sus, în casă, Luminița, în mijlocul tuturor și spre marele haz al unchiului Pol, dădea unul din spectacolele ei îndrăcite.

Descoperise jucăriile lui Mihai, de copil: sabia de tablă, toba și talgerele, un coif, calul de lemn, un Vasilache care-și legăna trist și moale trupul îmbrăcat în haină pestriță, balansat între degetele Luminiței, de vârful scufiei cu clopoței.

— Ai intrat în camera mea, Luminițo! presimți catastrofa Mihai, aruncîndu-și repede ochii la Măgduța Dobreanu, pe care ar fi vrut mai bine s-o știe acum la o sută de kilometri decît martoră la acest sacrilegiu.

Luminița uitase pentru o clipă „muzeul ei sentimental”, zidit în ciment, în țara ocupată.

Se prefăcu a nu auzi și continuă fără îndurare:

— Iată dovada instinctelor eroice de copil!... Coiful de cruciat (puse coiful de cruciat pe cap); sabia cu lama de damasc (agită săbiuța de tablă); carabina Mauser (o puse la ochi și împușcă cu dopul de plută)... Pornirile războinice s-au manifestat, după cum se vede din cea mai fragedă pruncie! Tot astfel la Alexandru Macedon, la Napoleon Bonaparte, la Iuliu Cezar, la Mihai Bravul!... Și acum, iată și cea dintîi imagine a eroului! E cam nud și nu e în poziție marțială, ca Napoleon la Austerlitz, Nelson la Trafalgar, Anibal la Trasimene¹; dar e viu și natural! Un Mihai Fără Teamă, în embrion...

¹Aluzie la răsunătoarele victorii militare obținute de Napoleon la Austerlitz, împotriva Rusiei și Austriei (1805), de Nelson la Trafalgar, împotriva flotelor reunite ale Franței și Spaniei (1805), și de Anibal la Trasimene, împotriva consulului roman *Flaminius* (217 î.e.n.).

Luminița agită deasupra capului un carton cafeniu. Fotografia lui Mihai cînd era de șase luni, gol-goluț, așezat pe pîntece ca în toate fotografiile de copii, pe o pernă de dantelă, grăsuliu, cu obrajii bucălați, cu mîinile curmate și cu o fundă în moțul de păr.

Risul se dezlănțui general.

Unchiul Pol își scoase monoclul să-și șteargă lacrimile. Dar Mihai își făcu loc și smulse fotografia din mîna Luminiței, rupînd-o în două, pe urmă în patru. Aruncă jos cartoanele, înciudat, cu buza de jos tremurînd. Trînti ușa.

Luminița fugi după el să-l împace, cu lacrimi în ochi, bătînd cu pumnul în ușa după care se închisese Mihai.

Cu mobilitatea dintotdeauna, îi părea rău acum de ceea ce cu o clipă înainte o înveselise peste seamă :

— Ascultă, Mihai, n-am vrut... Mihai !

Mihai nu răspundea, în picioare, la fereastră, cu dinții încleștați.

În furia lui se lovise ușor la timplă și un cucui fenomen creștea văzînd cu ochii, ca în experiențele fachirilor. Exact cît trebuia ca să pară Măgduței Dobreanu cu desăvîrșire ridicol.

— Haideți la masă, copii ! chemă tanti Laura.

Camera se goli. Servitoarea intră să strîngă cartoanele împrăștiate.

Rămase numai Vasilache, cu trupul moale în hainele din romburi colorate de cirpă, întins pe brînci pe marginea divanului, cu vîrful scufiei cu clopoței spînzurînd pe nasul roșu.

Avea o mîină de petic îndoită sub trup și părea că privește, cu ochii rotunzi și mirați, bucata de carton uitată la picioarele divanului, din imaginea ruptă ; un colț de pernă și o parte durdulie, rotundă și albă,

din corpul lui Mihai dolofan, pe care desigur, numai în candoarea prunciei, și-o putuse arăta, așa, fără nici o rușine, goală.

8

— Mario, nu te dezbrăca ! Treci mai întâi pe la nenorociții de la 18. Te-a căutat de două ori fetița. Te roagă numaidecît. Moare omul !...

Maria Probotă rămase în mijlocul camerei, cu gestul neisprăvit.

Își trase la loc mîneca dolmanului de stofă militară, cu guler de miel brumăriu.

Toată figura arăta o mare oboseală. Ochii erau adînciți în cearcăne albastre. În jurul gurii, două cute săpau o paranteză pretimpurie.

Dar ceea ce neliniștea încă mai mult în această înfățișare era tenul mort, liniile neclintite. O împietrire.

— O clipă numai !... rosti resemnată. Să respir. Să mă dezgheț...

Trase scaunul în fața sobei. Cu blana descheiată, se așeză să-și dezmoștească picioarele ; întinse spre para focului mîinile subțiri, pe care se citeau vinele. Flacăra juca pe obrazul nemișcat, ca pe un chip de ceară, artificial, de panoptic.

Cucoana Tincuța, care împletea în fundul canapelei o mănășă de lînă, ridică ochelarii pe frunte și o privi tăcut. Văzu cum își schimbă inelul, prea larg acum, de pe un deget pe altul.

Clătină din cap și oftă încet, să n-o audă.

— Înțeleg, Mario, că ești obosită... Dar îi putem lăsa ?

— Bine, mamă, mă duc. Dinu ce face ?

— Toată dimineața nu i s-a auzit glasul. Uite-l ! spuse cucoana Tincuța, ridicînd colțul perdelei împletite spre curte.

Prin fereastra mică se vedea afară copilul, îmbolnăvit în paltonaș, la gît cu o legătoare de lînă albă, cărînd în brațe bulgări de zăpadă, cit el de mari, să-și facă „omul”.

Maria zîmbi și o clipă arătă cu zece ani mai tînără. Dar iluminarea aceasta se stinse îndată. obrazul fu din nou neclintit, mort. Degetele slabe apăsară tîmplele, să alunge senzația de sfîrșeală. Cînd se ridică, înaintea ochilor juca o bandă de scînteii verzui. O oră să stea întinsă orizontal, nemișcată, să n-audă nimic, să nu vadă nimic, să nu știe nimic.

Mai existau însă undeva aceste fericiri interzise ?

Căută seringă și cutia cu fiole, pachetul de vată, flaconul cu alcool.

— Tot nu s-a aflat cine-i ?

— Nu, Mario. Și ieri, toată ziua a aiurat... Se tem să nu moară. Nici n-ar ști cum să-l îngroape, ce să-i scrie pe mormînt...

Bolnavul de la casa numărul 18 era un necunoscut, venit acolo să ceară găzduire la o văduvă nevoiașă, acum o lună și jumătate. Era un refugiat, ca atîția alții, mii. Plătise chiria pe trei luni înainte, își spusese numele, dar nimeni nu aflase vreodată mai mult.

Părea un om jovial, de cîteva ori glumise cu fetele văduvei, spunînd că-și amintește de copiii lui de-acasă. Lipsea în fiecare zi de la opt la douăsprezece, de la două la șase ; desigur, slujbaş, la vreunul din atîtea servicii strămutate. Dar cine mai știa acum unul de altul ?

Cu cinci seri înainte se închisese ca întotdeauna în cameră, după ce ceruse un pahar cu apă fierbînte pentru ceai ; a doua zi l-au găsit delirînd.

Nu i-au putut scoate un singur cuvînt lămurit. Nu-l întovărăşise niciodată cineva, nu-l căutase nimeni, nu pomenise despre nimeni; nici nu ştia măcar din ce oraş anume pribegise tîrit de puhoiul războiului.

Acum tifosul îi purta mintea în lumea stihilor.

În stradă, Maria Probotă merse repede, biciuită de obiceiul profesional, singura putere care-i porunceă încă mişcările.

De altfel, casa se afla la cîţiva paşi.

O întîmpină gazda, o femeie slabă, fără vîrstă, cu buzele vinete, cu nasul prelung şi trist, îmbrobodită cu un şal încins pe subsuori, cu ochii roşii de nesomn. Fiinţă simplă ca toţi din mahalaua aceea; văduvă de picher, cu cinci copii de la doisprezece ani în jos, numai fete, iţindu-şi printre crăpătura uşii sfircul nasurilor vinete de frig.

— Cine are să vă mai poată mulţumi, doamnă doctoreasă, pentru atîta necaz şi osteneală?... Vedeţi că nu-i pentru noi! Un străin, i-adevărat, dar cum să-l lăsăm ca pe-un ciine?

— Lasă aceasta, madam Lipan... Le înţeleg: do vadă că sînt aici!... Noaptea cum a trecut?

— Tot ca ieri, doamnă doctoreasă... Cîteodată credeam că doarme. Mă lua şi pe mine somnul. Pe urmă încerca deodată să sară din pat... Rupea cămaşa de pe el, ridea, plîngea, se zbuciuma... Vă mulţumesc pentru lemne...

Intrară în cameră. Patul era tras aproape de fereastră.

Bolnavul nu le auzi paşii. Scufundat în perne, cu pleoapele închise, ar fi părut că doarme, dacă muşchii obrazului n-ar fi tresărit mereu şi dacă sub pleoape nu s-ar fi văzut globurile ochilor, mişcîndu-se convulsionat înlăuntru.

Cînd le simți alături, se ridică pe jumătate, dezvelind pieptul, privind cu ochii holbați ceva numai de el știut. Cu o mișcare care trebuie să-i fi fost obișnuită, voi să-și dea în lături părul sur și ud de pe frunte, dar nu ajunsese cu degetele la cap. Căzu la loc și închise pleoapele. Începu să miște fruntea la dreapta și la stînga, între perne, regulat, cum se leagănă singuri unii copii ca s-ațoarmă.

Maria Probotă scutură termometrul, îl așează sub-suoară, prinse mîna care se lăsă mîoale, să-i asculte pulsul.

Nu se mai puteau număra bătăile : puls filiform. Dădu din cap. Și termometrul arăta 40 și 6 linii !..

— Doctoria i-o dați la fiecare ceas ?

Gazda făcu semn că da, și cu palma la gură șopti că medicamentul se termină — ce-o să facă pe urmă ?

— Bine !.. Cînd trec diseară, aduc altă doctorie, de la spital. Acum o farfurioară pentru spirt...

Arse vîrfurile seringii, desfăcu mîna bolnavului și impunse o doză de cafeină.

Necunoscutul deschise larg ochii și deliră : „Natalia, de ce-mi vorbești astfel ? A pus șeful rezoluția : 345, dar cu roșu și la rînd... Niciodată atîta căldură. Iunie, iulie, august ! Puneți lampa alături... Natalio, hainele cele noi. Se întoarce Emil. Decorat ! Sînt patru mii de decorați și un singur cățel... negru... Opriți ceasornicul, pentru Dumnezeu ! Ca mină va bate ceasul, dar nici un chibrit. Ssst ! S-a deschis ușa... Repede ! E Emil. De cînd așteptam, Emil !.. Natalia, de ce nu-l săruți ?... Ssst ! Tăceți ! E obosit Emil... Lăsați să doarmă Emil...”

Bolnavul ridică amîndouă mîinile, să comande tăcere : ssst !

Apoi, deodată, le repezi înainte să alunge o vedenie.

O luptă înfricoșată se dădea înlăuntru, între puteri nevăzute, căci toată figura fu plină de spaimă. Tăcu.

Liniile chinuite ale chipului se destinseseră potolite. Cu ochii închiși începu iar să legene capul de la dreapta la stînga, de la stînga la dreapta, monoton, egal, ca un pendul. Răsufă șuierător; gura întredeschisă lăsa să se vadă dinții ciudat de puternici. Era aproape de moarte și în clipa aceea nu s-ar fi cunoscut; boala n-avusese cînd să topească mușchii și carnea; obrazul era rotund, părul cărunț, dar aspru și des.

Maria Probotă își aducea aminte că l-a zărit de cîteva ori trecînd pe stradă, prin fața casei lor. Om cu obrazul rumen, cu aer voios. Boala unui asemenea om tare n-ar fi părut ceva prea grav; dar Maria Probotă știa că, în afară de o minune, nu mai există scăpare.

— Toată vremea a chemat aceste două nume: Natalia, Emil! făcu gazda, încrucișîndu-și pe pieptul plat mîinile roșii și crăpate de leșie. Poate să-i fie copii... nepoți... Vedeți, atîta are, era om nevoias, dar nu-i păsa... Spunea că au să treacă toate și că are să fie bine pentru țara noastră, sărmana...

Femeia arăta lingă perete un geamantan negru, cu o cureauă înnodată peste încuietorile stricate. O umbrelă răzimată alături, cu mînerul înfățișînd un cap de pasăre lustruit de mînă. O pereche de șoșoni, din care unul răsturnat arăta talpa, cu zimții tociți și cirpită cu o bucată de gumă roșie, de cameră de automobil.

Maria Probotă întoarse ochii.

De mult trecea printre toate, cu sufletul uscat.

Își strînse seringă, cutia cu fiole, apăsă dopul flaconului de spirt și le dădu drumul în buzunarul larg al dolmanului.

— Doctoria la fiecare ceas. Altceva nu putem face. Și te rog, păzește-ți copiii !...

Femeia dădu să-i sărute mîna. Închiseră ușa.

Necunoscutul, rămas singur, hohotea :

„Hahaha ! Ce hecatombă, Emil ! Patru mii de decorați... Morți și decorați... De ce, Natalio, de ce ?”

9

În stradă trecea un furgon militar, în trapul cailor, cu cinci sicrie de scînduri negeluite, bătute primitiv în piroane.

Soldatul mîna în picioare ; fuma un capăt de țigară lipit de buză și scuipa de sus.

Din cînd în cînd privea înapoi, să vadă dacă nu-i cad sicriile din căruță.

„Toți au devenit insensibili ! gîndi Maria Probotă, traversînd spre casă, prin zăpada murdară, cu resturi de legume înghețate și zoi aruncate în drum. Nici-odată n-am crezut că oamenii pot rezista la atîtea suferințe. Ni se pare peste puterile noastre : a doua zi îndurăm altele mai cumplite — și totuși trăim ! Ne trezim repetînd gesturile automat. Aici unul moare, străin într-o casă străină, nu se știe de unde vine, cine sînt numele pe care le cheamă ; dar cîte altele nu se petrec mai înfiorător încă ?”

Împinse porțița.

Dinu, care o auzi de astă dată venind, fugi împrejurul casei să-i iasă înainte :

— Mămuță, haide să-ți arăt !... Numai capul îl mai am de isprăvit. Îi fac doi ochii de cărbune și uite colea, ce mustăți strașnice i-am pregătit !

Scoase un smoc de lînă din buzunar și vru s-o prindă de mînă, s-o tirîie, să-i arate.

Maria se feri de atingere.

— Dinule, ți-am spus să nu te apropii cînd vin de la spital, pînă nu-mi schimb haina !...

Supus, Dinu rămase la distanță.

Observă o pată de medicament pe poalele dolmanului, și plecîndu-se de departe cu mîinile sprijinite pe genunchi, după ce-o studie încruntîndu-și sprîncelele mici de încordată atenție, declară plin de convingere :

— Chiar bine spui, mămuțo ! Uite cît ești de murdară de microbi !

Aflase și el, după discuțiile profesionale din casă, că urgiile molimelor sînt pricinuite de acești mizerabili microbi, și îi vedea, după capul său, mari cît muștele !

Fugi îndărăt la omul de zăpadă. Caznele lui erau aproape de încununarea operei de artă. Mai are nevoie de cîteva meremetiseli. Două picîoare cilindrice și scurte, de lapon, trupul cu nasturi de nuci, mîinile sprijinite la piept într-un toiag — om în toată puterea cuvîntului ! Om deocamdată fără cap. Pentru aceste operații tirise două lăzi ca să ajungă pînă sus ; nu o dată se prăvălise la pămînt, cu omul de zăpadă în brațe. Dar acum sfîrșise ! Lucra la capul ghilotinat, așezat pe un capac de ladă, lipindu-i sprîncelele și nasul, care cădeau mereu.

Se trăgea îndărăt cîtiva pași, își scutura mîinile roșii, suflînd în pumni să-și dezghețe degetele, se repezea să aducă o modificare cînd nasul i se părea prea plîngăreț, cătînd prea către pămînt sau se ridica prea impertinent către cer. Îi lipi mustățile de lînă, le răsuci. Minunat. Semăna acum cu bădia Iorgu !...

De altfel, tot pe bădia Iorgu îl va ruga să urce capul pe umerii omului de omăt. Singur e prea greu să încerce ; iar are să-l răstoarne.

Știa prea bine că bădia Iorgu are să-i facă îndată pe plac și are să se minuneze teribil de această ne-

maipomenit de desăvîrșită operă. „E atît de bun și întotdeauna vesel bădia Iorgu !”

Într-adevăr, bădia Iorgu și soția domniei sale, Smărăndița, sora și cumnatul cucoanei Tincuța, se arătaseră niște oameni fără pereche. Bădia Iorgu e slujbaș mărunt la vamă ; are o șapcă neagră cu două trese de aur, care l-au umplut de entuziasm pe Dinu.

Trăiau în căsuța lor din mahalaua Iașilor, uitați cu totul de neamurile din București. Cînd a apărut cucoana Tincuța în poartă, cu ciudata lor căruță de bejenari fără cort, cu Dinu înfășurat în paltoane și șaluri, cu Piticu privind resemnat cu unicul lui ochi în zloata străzii, și-au frecat pleoapele ca înaintea unei arătări. Cine erau ? Ce căutau ? Pe urmă au înțeles. Era atîta prăpăd împrejur și atît de aievea ajunseseră acum arătările !

Le-au oferit îndată odăița „cea bună”, din față, pentru mosafiri. După cîteva zile au descoperit-o și pe Maria, la spitalul ei. I-au făcut o surpriză : bădia Iorgu s-a dus s-o cheme de la spital, fără să-i spună cine-o așteaptă acasă. Nici nu l-a recunoscut la început ; Maria uitase că mai are rude la Iași.

Cînd a deschis ușa și i-a văzut înaintea focului : cucoana Tincuța împletind, parcă se afla de cînd lumea acolo, și Dinu jucîndu-se cu Arabela înhămată, a izbucnit în plîns.

Tot așa și Virgil Probotă, după două săptămîni, cînd a ajuns la Iași, bărbos și rebegit, să caute spitalul Mariei. S-au adunat astfel toți, cum nu îndrăznise închipuirea lor să mai spere. Bădia Iorgu și cucoana Smărăndița s-au retras în încăperea din dosul casei.

Nu le găsea vină că atîta vreme îi uitase și nu se mirau că numai acum, în nevoie, le-au descoperit urma. Viața e viață, nu ?

Acum Virgil plecase la regiment, lângă Bacău ; cucoana Tincuța, sufletul acestor peripeții, luase frinele gospodăriei ; iar Piticu, adevăratul erou, deși nu era de singe maur, ci numai un căluț de cărăuș lipsit de orice înfățișare epică, îndură soarta tuturor eroilor după ce și-au împlinit datoria.

Bătrîn, chior și beteag, fu vîndut de bădia Iorgu ca să nu îngreuneze bugetul lor sărac cu o gură de prisos.

Și astfel se mistui în neant.

Dinu răsuci caierul de lînă și se trase îndărăt cu o mînă la spate. Ar putea jura acum că sînt mustățile lui bădia Iorgu ! Cum de-a uitat însă să-i pună și un lanț de ceas la brîu ?... Are el un șnur de mătase, și are să-i lege în loc de medalie un ban cu gaură.

Începe să ningă iar. Fulgi tăcuți și fără istov, ca ninsoarea din globurile de cristal, jucării. Îl cheamă în casă. Bine, lasă că vine îndată !

La fereastra cu colțul perdelei ridicat, de unde ochii dinlăuntru îl supravegheau la fiecare cinci minute, cucoana Tincuța bate și îi face semn :

— Ajunge, Dinule, sfîrșește !

— Îndată !... I-a căzut o musteață... Numai s-o pun și gata !

Bunița vine să-l ia de mînă, fiindcă altfel știe că nu isprăvește cu el. Nu e nimic ! Are să-și vadă omul de pe fereastră. Numai de ar căpăta și un ac de păr, din care răsucit să-i închipuie și o pereche de ochelari. Ar fi atunci cel mai arătos om de zăpadă din toată strada.

La București nu ningea niciodată așa zdravăn ; n-ar fi putut niciodată să-și facă un om atît de măreț.

Se lăsă dezbrăcat de palton. Se lăsă descălțat de șoșoni. Se lăsă desfășurat de legătorea de lînă, de la git.

— Acum pot să te sărut, mămuță ? Te-ai spălat de „răii” ceia de microbi ?

O cuprinse de după gât.

Pe scaunul dinaintea sobei, Maria privea în foc, fără nici un gând, ca bătrînii.

Fruntea rotundă se strînse lîngă fruntea copilului ; ochii castanii cu fire de aur își măreau asemenea alături.

Dar în părul lung și greu al Mariei, înnodat la ceafă, se vedeau, dacă te uitai de aproape, cîteva fire albe. Iar cînd surîse unei amintiri, ori poate pentru nimic, așa, numai fiindcă simțea alături de pieptul ei pieptul lui Dinu cu bătaile regulate și calde, atunci, în lumina fugitivă care-i trecu pe figură, în șiragul alb, intact și regulat, dintele cu emailul imperceptibil albăstrui dădu surîsului înfățișarea neliniștitoare a fructelor atinse de un ascuns semn al morții.

— Lasă-mă, Dinule !... Sînt obosită ; ești greu... Joacă-te !

Cucoana Tincuța împletea de zor. Ar fi putut cîștiga un concurs de viteză. Andreelele jucau agere între degete, cu nu știu ce impresie de voioșie și de tinerețe.

Din cînd în cînd, ridica ochelarii să privească la Maria. Crețurile mărunte ale figurii, ca pielița mezelor care au trecut prin iarnă, se adînceau atunci și tot obrazul părea iarăși, așa cum l-a văzut Radu Comșa în noaptea cu ploaie de noiembrie, înaintea tăciunilor, ca o pungă de țaran sărac, strînsă în baie.

Ca să-și alunge apăsătoarele ei gînduri, punea la loc ochelarii și povestea toate întîmplările din vecini, pe care le cunoștea ca dintr-o uimitor de amănunțită cronică, fiindcă în două luni învățase necazurile fiecăruia.

La o casă, nevasta unui refugiat a născut și și-a vîndut cerceii ca să plătească moașa. La alta a murit un copil. La cealaltă a venit veste că băiatul e prizonier. Orghidan a început să ardă gardul, nu-și poate lăsa copiii să moară de ger. Eleftereasca a trimis după cîteva bucăți de zahăr, își întărca fetița. Ofițerul de la Popovicioaia, dascălul de școală, cel cu trei răni și cu trei decorații, s-a îmbolnăvit de exantematic, l-au dus la spital... Astfel, cucoana Tincuța recapitula concret, cu fapte și nume, o parcelă din toată nefericirea anonimă a iernii, a țării, a lumii.

Dar inimile și le găseau înăsprite de atîta avalanșă de dureri, și întîmplările se înșirau povestite ca din alt veac ori ca din altă planetă. Fiecare se strîngea zgîrcit în suferința proprie.

Cucoana Tincuța își lăsa andrelele la o parte. O mînușă era gata. O încercă pe mînă.

— Cred că sînt destul de largi pentru Virgil !... Dinule, ce însemnează asta ?

— Mă joc de-a refugiații, bunițo !... Arabela e Piticu și eu sînt mata !...

Dinu răsturnase o băncuță cu picioarele în sus ; înghesuisse legături, cutii, ghete, un șal făcut sul ; o înhămasse pe Arabela și o tîra după el, prin casă. Cățelușa privea înapoi și se smucea să scape de sfori, refuzînd irevocabil să se adapteze la resemnarea animalelor de tracțiune.

— Brr ! Piticule ! Am ajuns în sfîrșit și la Focșani... Să facem nițel foc !... Așteaptă, mă uritule, că-ți dau acuși ovăzul... Cam scîrțîie roata din stînga, trebuie s-o ungem, Ioană !... Dinule, nu ți-e frig, mamă ? Bem un ceai, cumpărăm o piine, și la drum, copii !... Piticule, Piticule, te-ai purtat bine pînă aici, acum să te vîd !... Gată ?... Cu ajutorul lui Dumnezeu și al lui Piticu, poimîine sîntem la Tecuci...

Dinu porni cu bagajul lui, tirînd-o pe Arabela împrejurul odăii, spre Tecuci.

Cucoana Tincuța, fără alte comentarii, îi luă biciul de sfoară din mîină și-o eliberă pe Arabela, care sări pe divan și se încolăci, să-și odihnească oasele după lunga-i călătorie și să-și lingă părul ros de hamuri.

Dinu încrucișă brațele, amărit :

— Bine, bunițo ! Ce sînt eu aici, captiv ? Afară să nu mă joc, că ninge ; aici să nu mă joc de-a refugiații, că răscolesc lucrurile !... Cine a mai văzut să chinuiți așa un copil ? (Aceasta era de la bădia Iorgu cetire, apărătorul și complicele său în toate isprăvile.) Am să-mi iau lumea-n cap ! Nici de-a rănitul n-am voie să mă joc, bunițo ? De-a rănitul nu stric nimic... Vai de capul lor, răniții !...

Dinu își legă la cap o batistă și șchiopătînd de-un picior, sprijinit în umbrela buniței, începu să umble prin odaie, gemînd și rezemîndu-se de pereți.

Bătu în ușa unui dulap, în chip de ușa unei case.

— Fiți bun și dați adăpost unui rănit ! Vin tocmai de la Olt...

Aici Dinu își îngroașă vocea și vorbește tot el, pentru cei dinlăuntru :

— N-avem loc, omule ! E plină casa de refugiați. Soldatul bate la altă ușa :

— Fiți bun, vă rog, și dați adăpost unui rănit !...

Vocea se schimbă și va să fie amenințătoare :

— Ia sfirșiți odată ! După ce-ați fugit dinaintea inamicului, umblați acum pe la casele oamenilor ? Dau drumul la ciîni...

Tot Dinu explică, cu alt glas, pentru prepusul din casă :

— Țsta e unul din cei care au făcut contrabandă și acum face negustorie cu provizii de la armată... Un ghiftuit !

Și cu legătura albă la cap, șchiopătînd, cu vocea din ce în ce mai rugătoare, de care s-a înduioșat singur de-i vine acum să plîngă cu lacrimi adevărate, continuă peregrinările, jăluind :

— Fiți bun, vă rog !... Sînt un biet rănit... Vin tocmai de la Olt !...

Maria privea fără să audă, poate fără să vadă, în cărbunii din sobă.

Flăcările se stinseseră. Mai erau cîțiva tăciuni în cenușă. Lucea sinistru în crepusculul încăperii. Atrăgeau ochii ficși. Palmele îi acopereau fața ; nu se mai vedea nimic din obraji. Era numai o umbră, fără figură, strînsă lîngă cîțiva tăciuni stinși.

Se ridică și împinse alături scaunul. Odihna ei sfîrșise. Îmbracă dolmanul milităresc, își îndesă boneta cu crucea roșie pe cap.

O clipă, în ceața plumburie a oglinzii, cît își încheia haina, întrezări chipul ei obosit, strein, cu liniile neclintite, moarte, de gresie.

În poartă, afară o întîmpină gîfîind fetița de la casa numărul 18 :

— O murit ! Acuma i-o ținut mamaia lumînarea...

„Atunci nu e nevoie să-i mai aduc diseară medicamentul !...” Cum i-a venit îndată în minte, absurd și rece, gîndul acesta ? Mai întîi, gîndul acesta ?

— Mergi înainte, fetițo ! Te-ajung și eu...

Același soldat cu furgonul de adineauri trecea îndărăt în fulguirea domoală.

Sicriele nu mai erau.

Soldatul, cu capela pe ceafă, fluiera, cu aerul satisfăcut al unui om care și-a sfîrșit cu bine treaba.

C A R T E A A D O U A

CAPITOLUL I

MÎINILE ALBE ȘI MÎINILE NEGRE

1

— Mai așteptați! Domnu Comșa e în consiliu...

Ușierul examinează cu atenție de expert grafolog numele scris cu creionul pe cartea de vizită.

Apoi o mistui în buzunarul scurteicii de șiac, unde mai așteptau vreo jumătate de duzină.

Maria Probotă caută cu ochii un scaun. Toate erau ocupate. Dar la un capăt de bancă improvizată dintr-o scîndură nedată la rîndea, îi făcu loc binevoitor și cu precipitare de curtenie arhaică, un moșneguț cu cioc alb și căciula de imitație de biber.

Zăpada topită de pe încălțări ramifica pe podele suroaiele într-un complicat basen fluvial, cu afluenți și ostroave, cu albia adîncindu-se spre ieșire, unde dușumelele mai roase de pași închipuiau un adevărat estuar.

Stăruia un miros acru de leșie, de vechime și fum de tutun răcit, ca într-o percepție.

Toți se răsuceau oftînd, schimbîndu-și locul, citind și recitind ziare mototolite, dintr-o singură foaie, suspinînd cu ușurare de cîte ori se deschidea ușa și se trîntea izbită cu piciorul, după un funcționar cu brațele încărcate de dosare.

Un perete de scînduri albe, care nu se ridicau pînă în tavan, retezate inegal, despărțea fosta sală de re-

creații a școlii în două. Aici, sala de așteptare. Dincolo, se auzea țcănitul mașinilor de scris ca un sfârșit gras de bucătărie.

Deasupra ușilor rămăseseră vechile indicații pe tabla reliefată : *Clasa IV, Clasa II, Cancelaria*. Sub ele, trei inscripții, recent caligrafiate pe cartoane dreptunghiulare, repartizau noua destinație a săliilor : *Direcția generală, Contabilitatea și Statistica, Arhiva*.

Iar pe pereți, prăfuite, decolorate și cu pînze de păianjen, în care se balansau uscate muște de astă-vară : o hartă a Romîniei și ținuturile locuite de romîni, un tablou înfățișînd sistemul nervos al omului în trupul negru cu bifurcații albe și fine ca oasele de pește, o planșă, arătînd metamorfoza fluturilor ; omidă, cocon, crisalidă și fluture.

Un domn cu pălăria tare, cu ochelari prinși în șnur gros după ureche și cu mîinile la spate, își amăgea așteptarea, recapitulînd în gînd lecția de intuiție din clasa a IV-a primară.

Observă că o mină de copil scrisese cine știe cînd, stingaci dar răzbunător, cu creionul, sub ciclul metamorfozelor, o concluzie neașteptată : „Domnișoara Lațcu e o omidă și n-are să fie fluture niciodată !”

Domnul cu ochelari surise cu melancolie, gîndindu-se la destinul domnișoarei Lațcu. Desigur, vreo profesoară severă și fără frumusețe, rea și plină de harțag, osîndită de acest implacabil verdict să rămînă pentru totdeauna omidă didactică, fără să cunoască zborul liber și capricios al fluturilor în soarele primăverilor.

Apoi domnul căscă și trecu plictisit la harta Romîniei, acum mincinoasă și vană. Hotarele năruite arătau un roșu însîngerat, care refuza să se cicatrizeze.

Prin această mulțime toropită de marasmul așteptării, Sofron Vesbianu, cu căciula de lucru pe ceafă,

cu blana deschisă și cu clapele șoșonilor lăbărțate în lături, se plimba triumfal, oprindu-se din cînd în cînd să șoptească ceva ușierului, căruia îi strecurase un bașșiș generos ca să-l introducă înaintea celorlalți.

Ușierul răspundea cu semne misterioase de complicitate; iar cu mîna în buzunar căuta să numere, pe nevăzute, cîte hîrtii de unu, doi și cinci lei a capitalizat pînă acum.

Cînd număra, avea o figură pierdută, cu ochii întredeschiși, absent de pe planetă. Cineva îl întrerupea întrebîndu-l; atunci se uita dușmănos, își pierdea socoteala, începea din nou, pipăind hîrțiile; șapte de un leu; șase, șapte, opt, nouă de doi lei...

Trecu un general de intendență cu fireturi albe și cu un ghiozdan doldora; apoi un domn voluminos și important, salutat pînă la pămînt chiar de cei care nu-l cunoșteau. Pe toți îi înghițea ușa păzită de omul cu haina de șiac, și cu casieria în buzunarul stîng (în cel drept se aflau cărțile de vizită).

Maria Probotă începu să regrete că a venit. Își dădea abia acum seama că ar fi fost mai simplu să transmită printr-un bilet rugămintea lui Virgil.

Sfîrșise de citit, peste umărul moșneguțului cu cioc alb și căciula de imitație, gazeta de ieri, pînă la anunțurile mortuare sub cruciulițe negre. Acum descifra de pe peretele din față o cromolitografie afumată, cu culorile stinse: *Mihai Viteazul și călăul*, cînd ușa se trînti și ieși generalul de intendență cu ghiozdanul dezumflat, domnul voluminos și important încheindu-și mînușile, alte șase personaje civile și militare, vorbind tare și rîzînd, aprinzîndu-și țigările și aruncînd priviri care nu vedeau solicitatorilor ridicați respectuoși în picioare.

Sofron Vesbianu, care asaltase cu ocheade libidinoase o biată fetiță rușinată, cu coada bălană pe spate, părăsi această îndeletnicire frivolă și, readus

la realitate, se repezi, îndrăzneţ şi mios în acelaşi timp, la doi cunoscuţi din comisie. Le tăie calea să-şi expună doleanţele; scoase un teanc de petiţii din buzunarul blănii şi, de la piept, tocul automat, cu care se puteau pune rezoluţii imediate.

Aşa se întâmplă că Maria Probotă fu poftită de uşier înaintea tuturor, în biroul lui Comşa.

Radu se ridică din dosul teancurilor de dosare şi cu surprindere plăcută îi sărută mîna străvezie, înainte ca Maria să-şi poată trage îndărăt degetele cu feminitatea devorată de acizi şi dezinfectante. Cel dintîi gînd al Mariei Probotă a fost că hainele albastru-închis ale lui Radu îi întinereau figura brună şi puţin palidă; fără voie îi trecu în minte chipul roşcat al lui Virgil, ochii fără gene, mustăţile ţepoase şi rare, toată înfăţişarea stîngace, de dascăl rezervist în uniformă noroioasă.

— Cu ce am plăcerea rară să te pot servi? Ce face Virgil?... întrebă Comşa în picioare, zîbind, privind-o în ochi şi spunindu-şi că aşa, slăbită cum e, ochii Mariei încă n-au pierdut totuşi farmecul firelor de aur în castaniul luminii şi gura păstrează, împotriva tristeţii împietrite, proaspăta frăgezime copilărească.

Maria Probotă plecă ochii sub privire.

Biruindu-şi stîngenirea întinse răvaşul lui Virgil de mult pregătit la îndemină.

— Ai să vezi că nu e vorba despre noi... Noi ne-am deprins să nu mai aşteptăm de la nimeni rara plăcere — cum îi zici dumneata! — de a fi copleşiţi cu serviciile...

— E ceva urgent? răsuci Comşa scrisoarea, surprinzînd, ca întotdeauna cînd vorbea cu o femeie frumoasă şi tînără, pe cei doi subalterni din birou spionîndu-l cu coada ochiului, deşi se prefăceau că cerce-

tează dosarele cu cea mai mare atenție. Ceva f.,f.,f. urgent, mobilizare ?

Tot așa de stinjenit, încercă și el să se biruie cu un ton glumeț, care-l prindea și mai puțin.

— Citește, te rog !... îl invită Maria. De aci înainte !... (Arată pasajul cu unghia.) Celelalte nu interesează ; sînt chestiuni banale, indiferente, conjugale...

Radu Comșa se retrase între ferestre.

Maria, rezemată de pervaz, privi afară, în stradă, unde picura zăpada prelinsă de pe acoperișuri, în soarele călduț.

Scrisoarea lui Virgil Probotă îl ruga, prin Maria, pe Radu să treacă neapărat la o casă din Tătărași, unde fostul lor coleg, Dan Șcheianu, își scuipă cele din urmă rămășițe de plămîn. Era un apel de vechi camarazi să-și stea într-ajutor : „...zilele lui Șcheianu sînt numărate. Nimeni nu-l mai poate salva ! Dar cred o datorie să încercăm a împlînzii soarta unui nefericit, cu care am pornit la drum împreună și se pierde. Nu mă îndoiesc că Radu, cu toate gravele lui ocupații, va găsi timp să facă el ceea ce eu, de aci, nu mai pot face. Insist însă : mă tem că fiecare zi lăsată să treacă, să nu însemne acel ireparabil prea tîrziu, pe care-l regretăm apoi toată viața.“

Urma adresa casei unde zăcea Dan Șcheianu, citeva rînduri dintr-o scrisoare primită de la ei, pe urmă întrebări care-o priveau numai pe Maria.

Foaia de hîrtie tremură imperceptibil în mîna lui Comșa.

Îl încercă o muștrare.

El nu se mai gîndise de mult nici la Virgil, nici la Dan. Și iată că Virgil Probotă, cu toate necazurile și sărăcia lui, de departe, dintr-un bordei de campanie, se arăta mai omenește îndurerat de soarta prietenului în pierzare ! Umilit de această constatare, care încă o dată îl scădea în propria-i judecată, îm-

pături scrisoarea și-o trecu Mariei, după ce-și însemnă adresa în agendă.

— Te duci chiar astăzi, sper... stăruie Maria Probotă. Eu am fost imediat ce-am primit scrisoarea!... E condamnat fără scăpare — chestie de câteva zile. Dar nu mai pot călca acolo... E o lume imposibilă, o casă de alienați.

Nu adăugi că fusese împresurată și asaltată de un soi de cinici și de fanfaroni smintiți, care-o înfricoșaseră, glumind alături de camera muribundului, făcînd-o să roșească la aluziile lor dezmățate: adevărată atmosferă și clientelă de tavernă.

— Și Virgil ce face? Dinu? Cucoana Tincuța... încercă Radu să rupă tăcerea care îl stingherea.

— De ce acest interogator de mintuală, domnule Comșa? (Altădată, în camaraderia lor, îi spunea Radu sau Comșa, simplu! Maria observă aceasta și șovăie.) Dumneata nu te mai interesezi de foarte multă vreme de foștii prieteni... Sînt trei luni de cînd ne aflăm aici. Fără această scrisoare, recunoaște că nici nu te-ai fi gîndit la noi. Nu ne-am mai văzut! Nici n-am fi avut de altfel, de ce...

Radu Comșa își amintea cu muștrare cum a părăsit el în noaptea de noiembrie, în drumul retragerii, în ploaie, pe Dinu și pe cucoana Tincuța.

Uitase cu totul.

Acum îi apărea această nepăsare mai mizerabilă încă, fiindcă de atunci nu-l mai muștrase nici o clipă gîndul; nici nu se mai întrebase care le-a fost în urmă soarta.

Adoptase egoismul comod al Vardarilor, patriotismul lor general, care nu depășea confortul, apărarea intereselor, trecătoarele accese de eroism și de abnegație.

Vru să repare întrucitva vinovata uitare. Îngăimă câteva vorbe pentru Maria numai, rezervîndu-și drep-

tul pentru conștiința lui să și-o examineze mai sever, singur.

— Am avut atît de lucru !... Un birou cu toată răspunderea... Pe urmă, de unde să-mi imaginez că sin-teți aici ?...

Maria ridică ochii obosiți sub fruntea bombată și îl privi drept.

— De ce atîtea explicații ? E una mai simplă... E firesc. Viața ne îndepărtează ! Dumneata ai alte preocupări... (o pauză). Uitam să te felicit !... Eleva lui Virgil face o bună partidă.

Comșa rupse între degete creionul subțire al agendei.

Cei doi funcționari de la mese scriau de zor, cu capetele plecate pe foile de hîrtie ; dar erau numai urechi, cu toate că Maria vorbise surd.

Radu se hotări :

— Îmi permiti să te însoțesc cîtiva pași ? Acî, între ferestre, nu e locul cel mai nimerit pentru rechizitorii, nici pentru pledoarii...

Își îmbracă paltonul și o întovărăși.

Ușierul strigă celor care așteptau în sală să treacă după amiază, la patru.

Moșneagul cu cioc alb își îndesă amărît peste urechi căciulița de imitație de biber, uitîndu-se muștrător la Maria Probotă : „Ți-am făcut loc cu atîta bunăvoie și acum, din pricina dumitale, iată altă jumătate de zi pierdută !”

Dar Radu Comșa trecu repede, cu figura încruntată, cu gulerul ridicat, printre oamenii mormăind ; numai în stradă surise cu satisfacția ștregărească a școlarilor care și-au furat din programul plicticos un ceas de libertate.

— Cum îți vine să abandonezi atîția oameni, după ce-au așteptat ?... Poate au nevoi grabnice... E atîta mizerie acum, pretutindeni ! îl dojeni Maria Probotă.

călcînd la stînga lui, pe trotuarul curăţit, unde soarele de început de martie topea ninsoarea murdără.

— Mă surprinde acest sentimentalism la o docto-riţă şi încă la una cu atîta experienţă ! încercă Radu Comşa să înlătore răspunsul cu o glumă şi constatînd în aceeaşi clipă, dezolat, că nu prea are noroc cu glumele în asemenea împrejurări. Ei mă aşteaptă pe mine ; eu pe alţii !... E un cerc de fier, viaţa...

— O ! pentru dumneata, un cerc de fier !...

— De ce acest : „pentru mine“ ? Să am oare atît de mult aerul unei brute ?

Radu Comşa gîndea : „Are dreptate să-i par o brută fericită şi privilegiată ! Virgil e într-un bordei de pămînt, după ce s-a tîrît pe toate drumurile de retragere ale ţării. Dan Şcheianu moare de oftică, într-o bojdeucă de mahala din acest Iaşi al tuturor expierilor. Iar eu primesc felicitări de logodnă.“

Maria Probotă, mergînd alături, se întreba la rîndul ei : „De ce simt oare o plăcere animală să merg lîngă el ? E un egoist. Pus la adăpost de toate primejdiile. Îşi aranjează viaţa pe perne de puf, înlăturînd tot ce este prilej de suferinţă. Bietul Virgil îmi scrie cîte îndură în peşterile lor de pămînt. I se par himere inaccesibile : un cearşaf curat, un pahar de ceai limpede, o carte, gingureala lui Dinu... Şi eu găsesc o plăcere rea să păşesc lîngă omul care-a fugit de mine, din prudenţă, din calcul, din egoism. Ochii îmi sînt atraşi de gura lui cărnoasă şi senzuală ; peste voinţa mea, animalul de aci e satisfăcut de vecinătatea acestui alt animal, robust, mulţumit de sine şi nepăsător ! Am un copil care înseamnă toată raţiunea mea de existenţă, îl iubesc : de ce nu mă gîndesc la el acum ?... E o urită glumă, o dezgustătoare glumă, viaţa !“

Maria Probotă își adună toate gândurile, cu toată voința, la Dinu. Aproape să-i șoptească numele într-ajutor : Dinu ! Dinu ! Dinu !

Astfel se surprinseră amîndoi tăcînd.

Maria privea profilul lui Radu, cu tăietura buzelor adîncă, nedîndu-și seamă că îl privește.

Așteptară să traverseze în fața statuii lui Miron Costin, cu gulerul de zăpadă prelingînd apă pe mantia coclită, de bronz.

În soarele firav de martie, trecătorii se îmbulzeau ca gîngăniile.

Ieșeau din iarnă cu fețele stoarse, flăminzi și cu ochii sticloși, după patru luni de crunte suferințe ; dar mijirea primăverii înviora figurile cu o nădejde încă timidă și involuntară, fiindcă aerul era ușor și proaspăt. Pătrundea jilav în plămîni, adînc și amețitor, ca în pieptul convalescenților. În văzduhul umed streșinile se topeau, gesturile păreau mai ușoare, totul devenise aerian și inponderabil. Norii albi se topeau în cerul cu albastrul de sineală udă.

Un ofițer fără mină rîdea cu toți dinții albi, lîngă o femeie cu haine cernite. Se cunoștea că nici omul cu mîneca goală prinsă în ac nu-și aducea aminte că n-are o mină ; nici femeia, că plîngea un mort.

Era cea dintîi primăvară după prăpăd și începeau cele dintîi uitări.

Radu Comșa se apropie mai mult de Maria, susținîndu-i brațul să pășească peste noroiul amestecat cu zăpadă cafenie.

Îi văzu ochii plini de gânduri, obosiți și triști.

O întrebă brusc, cu un suris știutor, de protecție și ironie :

— Mărturisește, ce gîndești acum ?

Maria Probotă răspunse mecanic :

— Nimic ! — așa cum se apără întotdeauna femeile surprinse asupra unui gînd de nemărturisit.

— Eram sigur ! clătină din cap Radu Comșa, cu un zîmbet pe care-l voia mai departe ironic. Totuși aş putea reproduce cu oarecare aproximație reflecțiile... Îți spui, nu este așa ? „Iată un om care s-a lepădat de tot ce-l putea împovăra în viață, ca de un bagaj incomod, pe o linié de transbordare. Prietenie, prejudecăți, obligații — tot !... Ca o șopîrlă care-ți lasă în mină coada, să se salveze ea !“ cum ar apela imediat la un exemplu din domeniul său zoologic, Virgil... Simt răceala din prietenia lui. A fost pe aci, desigur... De ce n-a dat țo la mine ? De cîte ori ne-am întîlnit în doi ani, ne-am spus numai banalități indiferente : doi vecini de masă la un restaurant de gară, pe care numai întîmplarea îi pune alături și schimbă de mîntuială formalități convenționale.

— Virgil a stat numai o săptămînă... îl apără Maria. Nici nu știa unde ești și dacă ești aci. Era zdrobit de oboseală, deprimat, aproape bolnav. Venea de pe front și se întorcea tot acolo !

Radu clipi mărunț să-și biruie un sentiment neplăcut, care-l apăsa tot mai des de la un timp.

Apoi vorbi, mai mult pentru el :

— Înțeleg ce înseamnă și aceasta : „Venea de pe front și se întorcea tot acolo !“ Adică : „Nu era în situația dumatăle, ferit de aceste stupide datorii, la un birou unde lași bieți oameni să aștepte cu o nepăsare seniorială.“ Declară că n-ai vrut să spui aceasta ?...

— Și dac-ar fi ? îl înfruntă Maria cu o satisfacție răutăcioasă.

— Ai toată dreptatea ! Aparențele sînt împotriva mea... Dar e o situație care mi s-a impus și care din voința mea se va curma ! se apără Radu Comșa, întrebîndu-se de ce simte nevoia să se dezvinovățească și totuși continuînd : Peste trei sau patru săptămîni,

delegația mea expiră. Am cerut să se sfârșească ! Voi fi alături de Virgil și de oricare...

Maria Probotă dădu din umeri. Ce-o interesau pe dînsa aceste toate ?

— Să vorbim de altceva... Unde locuiești aici ? Ai găsit o casă comodă ? Potrivită situației dumitale pe care, evident — observi că am luat notă — n-ai căutat-o ?

— De ce vorbești așa ? Vrei să fii malițioasă, dar ai o inimă prea bună, prea directă, prea nealterată, ca să izbutești pînă la sfîrșit... Și pe urmă, poți observa acum cine îndepărtează prietenii noastre vechi...

Maria Probotă păși, desfăcîndu-și brațul, cu privirea în jos, tăcută.

Amîndoi văzură o clipă, în aburita oglindă a amintirii, dimineața de toamnă cînd Radu Comșa, student sărac și convalescent, cu pardesiul pe umeri, în grădina cucoanei Tincuța, sorbea ceaiul cu medicamente. Frunzele fugind pe cărare ca mici făpturi alungate ale toamnei. Cartea deschisă pe care-o citea vîntul, întorcînd foile una cîte una. Maria numărînd picăturile de doctorie, cînd Radu i-a prins mîna fără să-i spună nimic și ea și-a retras-o încet...

Radu Comșa și le amintea toate fără nici o înfiorare. Lucru trecut, mort. Toată inima îi era pentru totdeauna stăpînită de imaginea Luminiței.

Dar Maria simțea încă nevinovată căldura în piept și-i fu silă de ea.

Pe obrazul cu liniile neclintite trecu fugitiv o lumină, ochii tresăltară mai calzi, gura întredeschisă întineri : o slabă înfiorare de viață pilpii din trecut, înăbușită brusc, înainte ca Radu Comșa s-o fi surprins. Fu ca o floare opărită cu leșie fierbinte : într-o clipă veștedă și cu mohorîte culori de cenușă. Maria gîndi cu deznădejde numai la Dinu : „Acum omul lui

de zăpadă se topește. Ce neconsolat va fi mine !
Dinu ! Dinu ! Dinu !...“

Cînd ridică ochii la ochii lui Radu Comșa, toată figura arăta numai marea și iremeadiabila ei oboseală.

Îi întinse mîna :

— Așadar, rămîne hotărît ! După-amiază treci neapărat la Șcheianu... Poate vei reuși să-l scoți de acolo ; dacă nu, măcar să-l convingi să urmeze prescripțiile unui medic ! Bineînțeles, altcineva decît mine... Mi-ar fi imposibil să calc în asemenea casă !...

Radu Comșa îi sărută virful degetelor slabe :

— Nu mi-ai spus unde stați ! Aș vrea să-l văd și pe Dinu.

Maria evită răspunsul :

— Ceea ce s-ar putea face pentru Șcheianu e să-i găsești o cameră mai aerisită, cu liniște și lumină... Să-l scoți dintre indivizii aceia odioși. Măcar agonia să-i fie de om !...

Radu vru să mai întrebe ceva.

Dar Maria Probotă era departe, cu trupul subțire în hăinuța săracă, înghițită de mișuneala trecătorilor. La colț dispăru. „De ce-o fi fugind așa ?“ se întrebă Radu. Și rămase nehotărît, neștiind încotro să-și îndrepte pașii, în soarele blînd de martie, care nu-i făcea nici o bucurie.

Trecu în trap o trăsură rusească : roți de cauciuc, înhămătură de troică, un cal negru, uriaș și lucios, cu cerc, între doi lăturași mai mici, suri, rotați, cu gîturile încordate ; vizitiu cu miștoasă căciulă și cu șireturi negre la blană.

Dinăuntru, salută larg prințul Gurii Serghievici Vorșaghin și-i zîmbi voioasă Zoe Vesbianu. Iată una care se consola repede !...

Radu Comșa se întoarse să-i privească din urmă, fără prietenie.

După-amiază, cobora din automobilul lui Alexandru Vardaru, la capătul unei străzi noroioase din Tătărași.

Neculai, șoferul, își scoase cascheta ștergindu-și fruntea asudată de acrobațiile cu care străbătuse atâtea gropi pînă aci.

— Mergeți dumneavoastră înainte... Să văd unde intrați. Mă tem să nu se înfunde mașina în Mațurieni-le aște! (Neculai citea gazeta și cunoștea, după cum se vede, dezastrul militar din lacurile Mazurieni.)

Stradela era într-adevăr un canal lichid, între zaplazi de leături, cu movili de zăpadă zgurită, cu apă opacă și neagră.

Radu Comșa păși peste pietrele semănate din loc în loc, singura trecătoare a aborigenilor. Stîlpii de porți purtau două rînduri de numere, cu vopsea deopotrivă de ștearsă. Nu se mai cunoștea care e numărătoarea cea nouă și bună.

Într-o curte, doi mahalagii dezbrăcați de haină spintecau un porc proaspăt înjunghiat, cu pielea atît de netedă, de spălată și roză, încît avea nu știu ce nuditate necuviincioasă de trup omenesc.

La chemarea lui Comșa, unul veni pînă la zaplaz, cu cuțitul ud și cu mîinile pline de sînge pînă la cot, grăbindu-se să-l lămurească cu o bunăvoință care contrasta cu înfățișarea feroce de asasin.

— A treia casă, pe stînga !... Intrați în ogradă de-a dreptul, că dacă bateți, bateți degeaba !... Nu mai aude nici dracu !... Casa e hăt în fund !...

Un ciine jigărit își ni printre dinșii, în gură cu o bucată vînată de măruntai.

Omul zvîrli cuțitul după el, dar fără efect.

Ciinele sări gardul din față, apoi prin fundul unei grădini, altă împrejurire, cu viteza unui ciine dresat la un concurs de obstacole.

— E javra lui Bodringă ! strigă celălalt mahalagiu, rămas lingă porcul alb-roz, cu picioarele în sus, cu burta spintecată, din care scotea, ineputabil, ficați, plămîni și intestine ca dintr-un geamantan deschis la o percheziție de frontieră.

Omul cu cuțitul sudui tot neamul lui Bodringă și făgădui cîinelui un destin fatal.

Se întoarse apoi, iarăși, la Comșa :

— Vă spuneam să nu mai bateți, că n-aud ca surzii ! A adunat zăluda de muiere toți zevzecii din tîrg...

Radu Comșa îi urmă sfatul întocmai.

La numărul 14, intră în curte fără să mai bată în poartă.

De altfel poarta nu exista decît virtual ; o indicau numai două gropi de viitori stilpi.

Casa era ascunsă după frîghii cu rufe ude. Trecu plecîndu-se de două ori pe sub cămășile și pantalonii spînzurați, pantaloni femeiești și bărbătești, cu laturile desfăcute în atitudini obscene și într-o vinovată promiscuitate : pantaloni de mătase negri, verzi, roz și lila ; pantaloni cu dantelă și alții cazoni, de pinză groasă, atîrnînd pînă în pămînt.

Ușa era întredeschisă. Ciocăni de cîteva ori, fără succes. O trase smucit către el ; se deschidea în afară.

Ceea ce văzu dintru-ntîi îl umplu de nedumerire.

Cineva întors cu spatele făcea un fel de mătăanii.

În genunchi, arăta bombat fundul pantalonilor cu dungi verzi pe fond cenușiu. Două petece de altă stofă, ca doi ochelari simetrici, trădau îndelunga carieră a veșmîntului și viața sedentară, lipită de scaun, a proprietarului.

Apoi omul se lăsă pe burtă ; atunci se putu vedea că are o pălărie tare pe cap și că se afla numai în cămașă colorată, de cit roz, fără vestă, cu bretele pestrițe încrucișate pe umeri. La crucea bretelelor,

cămașa ridicată și boțită făcea un mic glob, plin de aer.

Omul stătu o clipă pe burtă, părind că sondează atent rogojina care ținea loc de covor și de unde avea să țîșnească o misterioasă profecie. Semnul fatidic întârzia însă să apară. Omul se înălță consternat și se lăsă de câteva ori încet, numai în puterea brațelor; făcu mai multe mișcări de broască, de șopîrlă, de urs și de capră, ca să atragă indulgența zeilor.

Zadarnic! Zeii se vede că îi respingeau cu desăvîrșire toate aceste vane imprecășii, căci vraciul sări brusc în picioare și începu să întindă mîinile în sus și în lături, cuprins de furie, icnind ritmic și numărînd gîfiit: un-doi! un-doi!

Se mai prosternă încă o dată pînă la pămînt, într-o adîncă temenea turcească, întinzînd iarăși fundul pantalonilor atît de amenințător, încît lui Radu Comșa îi fu teamă să nu plesnească cele două ocheane rotunde de altă stofă; ridică brațele în aer și, întorcîndu-se pe călcîie, rămase cu gura căscată, cu a opta figură din *Sistemul doctorului Müller* neisprăvită, cînd dădu ochii cu necunoscutul din prag.

— Cu cine am onoarea!... salută cu extremă afabilitate, rectificîndu-și poziția și scoțînd gambeta de pe creștetul care apăru chel cu desăvîrșire.

— Comșa! îi întinse mîna musafirul din prag. Radu Comșa! Prieten și fost coleg cu Dan Șcheianu. Mi s-a spus că-l pot găsi aci...

— Exact! Îmi dați voie să mă prezint? (Oferi mîna pe care din treacăt o șterse de fundul pantalonilor.) Alcibiade Gîtu! Ex-profesor de filozofie, logică, psihologie, estetică, greacă și latină. În prezent, liber ca păsările cerului... Exact! Prietenul nostru comun, Dan Șcheianu, locuiește aci: mă tem însă că numai provizor!... Se pare că prea curînd va fi eliberat din acest vulgar exil terestru impus sufletului...

Vorbind, domnul Alcibiade Gițu își mîngîia, cu înduioșătoare iubire paternă, nasul rotund, roșu și lucios ca guma baloanelor de la Moși.

Radu Comșa nu luă seama la bizara introducere a ex-profesorului de filozofie, logică, psihologie, estetică, greacă și latină. De la Maria Probotă știa că se poate aștepta la orice și venise cu hotărîrea să nu se mire de nimic.

Dar voi să curme palavrele individului și, cu pălăria în mînă, se sili să arate că n-are timp de pierdut :

— Domnule Alcibiade Gițu, aș dori să-l văd pe prietenul meu Dan !

Apăsase pe „prietenul meu Dan“, pentru a sublinia că nu înțelege să aibă nimic comun cu tovarășii actuali ai lui Șcheianu.

— Aș dori să-l văd imediat ! repetă autoritar. Îmi faci un mare serviciu dacă mă conduci în camera lui.

— Exact ! Numai că pentru moment doarme. Se antrenează pentru somnul cel mare. Priviți !

Domnul Alcibiade Gițu, cu dexteritatea unui paznic de muzeu anatomic, dădu la o parte perdeaua de la fereastra îngustă cit o palmă a ușii din stînga și se ridică în vîrfurile picioarelor să privească, fiindcă era mic de statură, iar fereastra era înaltă. Își aruncă ochii înăuntru și Radu Comșa.

Se vedea un căpătîi de pat, lipit de perete. În pat, un trup învelit peste cap cu o plapumă roșie, neînfrîntă.

— V-ați convins ? întrebă surîzător domnul Alcibiade Gițu. Doarme... A ațipit adineaori... S-a certat pe-o chestie de estetică și a ațipit. N-a dormit toată noaptea. Ar fi o crimă să-l deșteptăm, exact o crimă !... Însă peste o jumătate de oră se deșteaptă singur, vă garantez... Exact ! De aceea vă invit în camera noastră să așteptați ! E o cameră săracă, domnule Comșa... Dar veți face cunoștință cu vreo cîțiva ar-

tiști și intelectuali de cea mai distinsă și excepțională calitate. Exact, pe onoarea mea, domnule Comșa, persoane care onorează o țară, o epocă, o civilizație !... Pionierii vremilor ce va să vină !

Domnul Alcibiade Gițu, scund, cu începutul de grăsime fără succes combătut de sistemul doctorului Müller, în cămașa roz sub bretelele încrucișate și cu pălăria tare pusă cam pe-o ureche, zîmbea cu atîta beatitudine de impresia rară pe care știa că vor produce-o fără nici o îndoială amicii săi intelectuali și artiști, pionierii vremilor ce va să vină, încît Radu Comșa nu avu tărie să refuze.

Nici n-ar fi avut de altfel unde să aștepte aiurea.

Amfitrionul își frecă mîinile, după ce-și șterse sudoarea din podul palmelor de fundul pantalonilor ; nasul roșu, rotund și lucios ca pielița baloanelor de gumă, strălucea de o orgolioasă satisfacție.

Prin perete se auzi un glas răgușit, intonînd :

It's a long way to Tipperary !...¹

Omul cu gambetă și cămașă roz deschise ușa din dreapta și îl împinse pe Radu Comșa într-o încăpere, unde îndată se mișcă cîteva umbre, ca larvele tulburate cînd ridici o piatră într-o pivniță umedă.

Cintecul Marii Britanii amuți.

— Iată prietenii mei și ai lui Dan Șcheianu, iubite domnule Comșa ! Permite-mi să ți-i prezint. Mitică Episcopescu, sculptor...

Mitică Episcopescu, sculptor, gigant bărbos, cu capul puțin plecat, fiindcă ajungea în tavanul scund, îi strînse mîna ca într-o menghine și o scutură zdrăvăn, repetat, îndelung, pînă ce Radu Comșa închise ochii de durere.

¹ E un drum lung pînă la Tipperary !... (Cintec englezesc care începe cu aceste cuvinte.).

— Eliazar Ciucă, matematic și astronom !... Dacă îți amintești, acum zece ani a atras atenția asupra câtorva erori fundamentale ale lui Poincaré¹. În altă țară, de mult ar fi ajuns la Institut, Academie, etcetera... Exact ! Ministru de instrucție poate, inspector general desigur, rector de universitate, decan, etcetera...

Eliazar Ciucă, adversarul lui Poincaré, întinse cu modestie o mână timidă și moale, privindu-l cu cel mai mare interes de după o pereche de ochelari cu sticlele foarte bombate, ca pe-un satelit necunoscut ori ca pe-un icosaedru cu douăzeci de triunghiuri egale.

— Sami Goldștein. Cred că ai citit poemele lui demoniace, semnate Vlad Tismana ?...

Sami Goldștein, numit Vlad Tismana, autorul poemelor demoniace, făcu un pas șchiopătînd, pînă înaintea ferestrei care-i lumină fața tumefiată de bubușițe violete și monoculul satanic.

Atingerea mîinii fu rece și viscoasă, ca o bală de melc.

— Emilian Carpuz, pictor ! Adevărat revoluționar în arta luminii, întors de pe front și decorat.

Emilian Carpuz, revoluționar în arta luminii, fusese surprins tocmai cînd își lega moletierele peste bocancul unui picior, pe cînd celălalt era cu desăvîrșire desculț.

Gemea și ofta, ca și cum ar fi strîns pansamentele pe o fractură teribilă.

Concentrat asupra acestei laborioase operații, se mulțumi să ducă numai degetele la timp, într-un fel de aproximativ salut milităresc.

— Și, în sfîrșit, acest individ care doarme, clocîndu-și încă băutura de astă-noapte ! Alecu Iovin, kantian incorigibil, fiindcă e pentru aperitivul categoric și fiindcă e clientul cel mai fidel al lui „Manaș Kan-

¹ Henri Poincaré (1854—1912) — matematician francez.

ter cel cu vinuri bune", circiumă celebră în tot cartierul !...

Alecu Iovin, kantian, fiindcă era pentru aperitivul categoric, calambur localizat ad-hoc după o caricatură dintr-o publicație umoristică franțuzească, dormea cu totul absent de la aceste infame calomnii.

Dormea îmbrăcat, într-o poziție incomodă și absurdă, cu mâinile în buzunări, cu fața la perete, fără pernă, dar cu picioarele cocoțate mult peste nivelul capului, susținute de spătarul unui scaun. Fie din cauza băuturii de peste noapte la domnul Manaș Kanter cel cu vinuri bune, fie din cauza acestui fel de a dormi fachiric, somnul lui Alecu Iovin, kantian, se arăta foarte agitat și tulburat de vedenii : scîncea și sforăia șuierător, se înfîgea mai adînc cu nasul în perete, sughița și zvîrlea dintr-un picior, amenințînd echilibrul instabil al scaunului suport.

Domnul Alcibiade Gîtu, sfîrșind prezentările, își privi cu mare înduioșare pionierii vremilor ce va să vină cum și adăpostul unde toți abia încăpeau, unul lîngă altul, ca nucile într-o plumbieră de școlar.

Apoi pentru a face onorurile de gazdă, își îmbracă un surtuc cafeniu, înfipse gambeta neagră pe capul unui ghips înfățișînd o victorie înaripată și oferi lui Radu Comșa un jîlt, însă numai după ce-i verifică în prealabil rezistența picioarelor.

— E cel bun !... îl asigură Mitică Episcopescu, trecîndu-și degetele prin barbă și privind de la înălțimea tavanului, unde creștetu-i se încadra într-o transparentă aureolă de pînză de păianjen. L-am înțepenit eu personal în încheieturi !

— Iată, iubite domnule Comșa, în ce mizerie sînt constrînși să trăiască atîția intelectuali și artiști excepționali ! Iată unde sînt osîndiți să-și petreacă viața, împiedicați de la creație în aceste prea odioase și abjecte vremuri !... suspină domnul Alcibiade Gîtu,

așezându-se pe marginea unuia din cele trei paturi, care ocupau cei trei pereți. Ne-am adunat ce are Țara Românească mai independent în cugetare și artă și trăim ca într-o cetate asediată ! Aiurea oamenii se ucid, redați instinctelor elementare... Dar aci, noi păstrăm vie flacăra umanității ! Când nenorociții, astăzi abrutizați de război, se vor dezmetici din nebunia lor, atunci vor veni să-și aprindă feștilele la focul pe care noi l-am ascuns viu și noi l-am ferit de pieire...

Domnul Alcibiade Gițu își netezi nasul roșu și lucios, ca pielița baloanelor de la Moși, în al cărui interior s-ar fi aprins brusc flacăra unui nemărginit orgoliu. Îl privi în ochi pe Radu Comșa și zîmbi, preîntîmpinîndu-i o întrebare :

— Poate vreți să știți cum trăim aci, cum ne hrănim, domnule Comșa ?... Iată cum și ce fel, pentru a servi viitorului o pagină istorică !... Cînd am sosit, datorită simțului practic al prietenului Eliazar Ciucă și calculelor sale, care au demonstrat imediat după semnele astrilor și mersul planetelor că războiul va dura șapte ani, am cumpărat acești doi saci de fasole ; alți doi saci de mălai pe care i-am urcat în pod ; patru saci de cartofi depozitați în pivniță ; mai multe kilograme de tutun ; patru șunci afumate care din nefericire se apropie de sfîrșit, căci totul este trecător în această trecătoare lume, și am mai adus o balercă de vin... Pe aceasta a consumat-o împotriva prevederilor noastre, încă din primele două săptămîni, acest domn care sforăie acum ; personaj lipsit de demnitate și de sobrietatea așteptată de la un om de cugetare pură ! Ne-am pregătit în acest chip, iubite domnule Comșa, pentru un lung asediu, căci nimeni nu poate nega că puținii oameni într-adevăr superiori sînt constrînși să trăiască astăzi, după cum am spus-o, ca într-o cetate asediată de barbari...

O clipă se opri, ascultă spre ușă și surise cu satisfacție :

— Iubite domnule Comșa, mi se pare că aud tușind pe prietenul nostru comun, Dan Șcheianu ! Îmi permiteți un moment să văd dacă s-a deșteptat ?

Domnul Alcibiade Gițu dispăru și Radu Comșa rămase cu cele cinci genii care, într-o atmosferă irespirabilă de submarin, păstrau vie flacăra umanității pentru vremile ce va să vină.

Ca să vorbească ceva, Radu întrebă :

— Vă rog, domnilor, pentru Dan Șcheianu ați chemat vreun medic de cînd e în pat ?

Sculptorul uriaș dădu din umerii lați, cu compătimire, pufăind din pipa care umplu îndată încăperea cu un fum de incendiu.

— Ce nevoie are de medic ? Destul să urmeze metoda mea : sigură ! Patentată și garantată !... O jumătate de vin negru, fierț cu scorțișoară, piper și zahăr, seara ; și pe piept, cataplasme cu seu !... Îți ia răceala cu mîna și a doua zi zburzi ca un mînz.

„Aceștia îl asasinează !“ gîndi Comșa și se îndirji în hotărîrea să-l urce pe Dan Șcheianu în automobil și să-l ducă la el acasă.

— A fost o doctoriță ! pițigăi Sami Goldștein, așezîndu-și monoclul în ochiul de culoarea acadelelor de lămiie. O doctoriță foarte nostimă, păcat că așa o ipocrită !... Avea tot timpul aerul unei regine detronate. Dar știm noi ce se ascunde sub aerul lor de mironosițe...

Poetul demoniac făcu șiret din ochiul cel fără monoclu.

Radu Comșa simți că și-ar procura una din cele mai mari satisfacții din viață dacă l-ar înșfăca de-o ureche și l-ar trimite cu un picior în spate, peste cele trei bariere de rufe întinse pe frînghii, ca trei

bariere care astupau viitorul geniilor exilate în acest falanster patronat de domnul Alcibiade Gițu.

Afară se auzi claxonul mașinii.

Desigur, Neculai izbutise să ajungă pînă aci și dădea de veste.

Toți se ridicară la fereastră, cu priviri pline de mirare, fiindcă niciodată pînă atunci nu se aventurase în aceste părăgini un asemenea temerar vehicul al viitorului.

— Nu vă deranjați. E mașina mea !... lămuri Radu Comșa.

Voise să spună că e mașina cu care a venit el.

Dar cele patru genii îl considerară deodată cu alt respect și cu o admirație plină de pizmă. Prietenul lui Dan Șcheianu era, așadar, un adevărat personaj ! Sami Goldștein se apropie săltînd pe piciorul teafăr, ca o dropie rănită.

Își scoase monoculul și învîrtindu-l pe un șnur în vârful arătătorului își dădu confidențial o părere dezinteresată :

— Eu cred că Dan Șcheianu trebuie neapărat să ia aer !... În fiecare zi, o plimbare care să nu-l obosească. Dacă îi trimiți dumneata în fiecare dimineață mașina un ceas pentru o plimbare, pot zice de acum că e un om salvat ! Îl putem însoți noi. Eu sînt gata la acest sacrificiu... Pentru Dan Șcheianu am avut întotdeauna un mare sentiment.

Domnul Alcibiade Gițu intră în cameră :

— S-a deșteptat, iubite domnule Comșa ! Un moment numai și puteți veni... Vrea să-și facă toaleta ; a devenit cochet ca o curtizană.

Scoase dintr-un sertar o cămașă împăturită, îi cercetă nasturii. O aruncă și alese alta.

Ridică de pe masă ceva care semăna cu o pălărie și luă de dedesubt ceva care semăna cu o perie de

cap, așezată lângă ceva care semăna cu un colț de pîine.

Desprinse din cui și o oglindă de-un lat de palmă. Apoi ieși cu brațul plin, ca o mamă care se duce să facă toaleta pruncului invitat să recite o poezie de salon mosafirilor.

Alecu Iovin, kantianul, se răsuci în pat, căscă, se frecă la ochi, se ridică zbîrlit, își privi lung și amărit picioarele numai în ciorapi, din care ieșea la lumină degetul mare printr-o spătură.

Numai după acest examen, clientul lui Manaș Kanter, cel cu vinuri bune, înălță privirea și observă că în încăpere se află un străin. Restabili oarecare ordine în căpița de păr și ascunzîndu-și sub o manta, cu o subită pudoare, picioarele numai în ciorapi, rosti imperturbabil :

— Salutare, stimabile domn, și scuzasi că mă prezint mahmur ! Mi-a servit cîrsiumarul un vin teribil de prefăcut ; otravă, nu altseva !...

Se frecă la ochi cu dosul pumnilor și căscă :

— Sintesi inselectual, arsisť?... Vreși să intrasi în cercul nostru ?

— Nu, domnule, nu sînt intelectual, nici artist, și nu rîvnesc la onoarea să intru în distinsul dumnea-voastră cerc. Am venit numai să văd pe amicul meu Șcheianu ! răspunse în silă Radu Comșa, înăbușit de mirosul otrăvit al nicotinei, fiindcă sculptorul uriaș și bărbos, după ce-și făcuse higiena pipei, înșirase penele innegrite de murdăria vîscoasă pe marginea ferestrei.

— Dan ? făcu omul aperitivului categoric, clătînd capul cu presimțiri sinistre. Finis cu Dan Șcheianu ! Sara nu știe ce zeniu pierde ! Angasasi să-i facă un bust prietenul Episcopescu. Si el un artist de mare talent...

— I s-ar putea publica ineditele. Aș îngriji 'eu o ediție, cu desene de Emilian Carpuz și un studiu de Alcibiade Gițu. Ar fi un volum să facă epocă, o revoluție ! se entuziasmă poetul Vlad Tismana, apropiind de obrazul lui Comșa răsuflarea fierbinte și rău mirositoare.

„Bietul Dan ! gîndi Radu, încă n-a murit și-i preocupesc oasele !... Trebuie neapărat să-l scot de aci. Și aceasta, repede, repede !“

— Pofțiți, iubite domnule Comșa !... Șcheianu vă așteaptă... anunță domnul Alcibiade Gițu cu gestul larg al unui valet de casă mare, care anunță că doamna marchiză e servită.

Îl conduse pînă la ușă, și cu o delicatețe, pentru care Radu Comșa îi fu recunoscător, domnul Alcibiade Gițu se retrase în prag :

— Vă las singuri, iubite domnule Comșa ! Înțeleg perfect... Intrați !...

Fericit de această delicatețe care îl creștea în proprii săi ochi, domnul Alcibiade Gițu își dezmierdă virful nasului rotund, din discreție și el, cu strălucirea stinsă.

Radu Comșa intră.

3

Dintr-o singură privire, cuprinse încăperea goală, pereții vopsiți cu verde strepezit ca sulfatul de cupru și cu mari pete mucedu de umezeală ; patul mic, în care Dan Șcheianu, în cămașă curată, cu părul netezit, se ridicase în capul oaselor.

Îl înfășură cu brațul puternic după gît și îl sărută pe obrazul țepos :

— Dan ! Să nu-mi scrii nimic ? Să nu dai o veste, cînd știai că ?...

Dan Șcheianu, care îl așteptase cu bucurie acum câteva clipe, la înfățișarea lui Radu Comșa, sănătos, tinăr, în haine turnate pe trupul zvelt, simți o zgîrîtură neplăcută. Se ferise să-l îmbrățișeze pe gură — se temea așadar de boala lui !

Cînd Radu se așeză pe marginea patului, îi vorbi cu un rîs rău, care-i dezveli gingiile vinete cu dinții stricați :

— De ce atît de aproape ?... Așază-te la doi metri, vorbește-mi cu batista la gură !... Știi doar că oftica...

Radu Comșa era pregătit la asemenea primire. Nu o luă în seamă. Îi clădi pernele la spate. Întrebă :

— Nu ți-e rece, Dan ? Să nu închid fereastra ?

— Lasă să vie aerul... N-am să-l mai respir multă vreme.

— Dan ! rosti Radu, prinzîndu-i mîna lungă, numai oase și piele. Dan, nu trebuie să vorbești așa. Mi-a spus Maria Probotă... Boala ta nu e atît de gravă. O simplă răceală și organismul e slăbit. Chestie de îngrijire !... Două luni de liniște, aer, hrană bună...

Îl privi cu ochii coagulați, stinși în scobiturile orbitelor.

Continuă :

— Dacă ai vrea tu, totul ar fi simplu !... Am o cameră care nu-mi e de nici un folos... Am sta împreună. Ne-am povesti atîtea din trecut... Și mie mi-e foarte urît singur. Ce spui tu, Dan ?...

Dan Șcheianu nu răspundea nimic. Își lăsase mîna în mîna lui Radu.

Bătaia singelui puternică și ritmică din mîna aceea îi infuza și lui tărie. Îi era sete acum de viață. Tot ce risipise i se părea absurd și pentru totdeauna pierdut. Ucisese un bun pe care numai acum îl prețuia cu deznădejde.

Dar mai putea fi o scăpare ?

Toate fuseșeră nebunii : poezie nouă, revoluții estetice, cocaină și alcool... Orbit de ele, trecuse pe lângă o mie de adevărate și sănătoase fericiri, fără să le observe : să respiri, să umbli, să urci un pisc de munte, să-ți ardă soarele obrazul. Aerul primăverii care e ușor și străveziu, amețitor ca o cupă de șampanie spumoasă, aerul acela de câți ani nu-l mai simțise ? De câți ani nu mai știa când e primăvară ? E o veșnicie de când nu mai există pentru el nimic alt decît veșnica halucinație ; o lume artificială și factice... Peste zece ori cincisprezece zile vor înflori iarăși caișii : are să-i mai vadă oare ?

Radu Comșa aștepta, netezindu-i mina ca unui copil.

Înfățișarea lui Dan Șcheianu îl înspăimînta : pielea întinsă și lucie, părul putred, ochii scufundați, gura amară.

În cămașa curată și largă, gîtul lung arăta mărul lui Adam enorm, chinuit spasmodic de respirația grea. Iar grija aceasta de a îmbrăca o cămașă proaspătă și de a-și netezi părul părea acum o prematură toaletă mortuară.

Ochii lor se întîlniră. Și-i văzu umezi. Simțeau amîndoi crescînd, ca flori deschise magic, gînduri care nu se pot spune ; dar care așa, nespuse, presimțite între ei, îi făceau buni, puneau o înțelegere supraomenească și fluidă în tot ce le sta pe buze și n-avea nevoie să fie rostite.

Dan Șcheianu privea acum afară, prin fereastra joasă, orizontul închis de rufele ude de pe frînghii.

Era o viață dincolo. Dureri și bucurii care-i scăpau. Ca un liman unde a suferit și a cunoscut bucuria, și de care se depărtează dus de o navă neagră, în necunoscutul de dincolo de toate zările. Acum regreta chiar și aceste suferințe. Nu fac oare parte din viață ? Nu sînt oare însăși viața ? Viața, care e voluptate

ultimă și unică. Toți i-au găsit un sens. Desigur cel adevărat, căci milioane de milioane de oameni o trăiesc așa dintotdeauna, o acceptă, i se supun. Numai el o pierde, fiindcă i s-a împotrivit. I-a cerut altceva : imposibilul ! A uitat-o pentru umbre. A pierdut-o pentru umbre...

— Radule !... vorbi încet Șcheianu. Tu nu-ți mai aduci aminte cum se numea steaua unde magii Asiriei spuneau că emigrează sufletele ? Steaua Sopdit mi se pare...

Radu Comșa nu auzise niciodată despre steaua aceasta, dar răspunse cu siguranță, spunându-și că acum, pentru Dan Șcheianu, adevărul nu mai are nici o însemnătate.

— Da, Dan ! Steaua... Sopdit... Îmi amintesc perfect !...

Dan Șcheianu tuși. Își acoperi gura cu batista. Vinele i se umflară la tîmple ; o clipă se înăbuși și se întinse pe pernă, cu unghiile înfipite în pieptul osos.

Tusea sună cavernos între coaste. La rădăcina firelor de păr luciră boabe viscoase de sudoare. Pielea deveni de un palid verzui ca la înecați. Nările erau străvezii și lipite, ca nările cadavrului care va fi mâine.

Cînd sfîrși, își ascunse batista sub pernă să nu se vadă petele roșii.

Își căută gîndul început :

— Ce spuneam ?... Da... Steaua Sopdit ; sufletele care emigrează acolo... Cîte prostii, Radule !... Toți au fost torturați de ideea nemuririi... Nu se pot împăca cu gîndul că viața e numai aici, că sfîrșește aici !... Au imaginat dincolo o lume himerică, un ostrov ireal. O consolare... Dar dincolo, sînt numai oase și viermi. Întunericul cel mare... Eternitate nu există decît în moarte.

Glasul tremura. Dacă lângă el, în locul lui Radu, s-ar fi aflat o femeie, mamă ori iubită, Dan Șcheianu ar fi plins în brațele ei, cerșind o minciună consolatoare. Dar Dan Șcheianu era singur și știa că pentru el nu va mai fi de acum decît uitarea cea mare, iar consolarea nu i-o mai putea da nimeni ; minciuna în care avea nevoie să creadă.

Trecu la alt gînd :

— Virgil are un copil... Nu l-am mai văzut. Îmi pare rău că nu l-am văzut. Un copil e întotdeauna o minune care se realizează, un mister ! Sintem noi, înainte de toate erorile, de toate ororile...

— Ai să-l vezi, Dan, și pe copilul lui Virgil !... Cînd te vei muta la mine, vom ruga-o pe Maria Probotă să ni-l aducă...

Radu Comșa cerca așa, treptat, să-l deprindă cu gîndul că trebuie neapărat să se mute la dînsul.

— Ce zic eu „cînd te vei muta la mine“, ca și cum aceasta are să se întîmple peste cine știe cîtă vreme?... Îl poți vedea chiar mîine, Dan !... Fiindcă, nu e așa ? mergi chiar astăzi cu mine ! Am mașina la poartă... Te învelim bine și într-un sfert de oră scapi de mizeria aceasta, unde, uite, chiar eu, sănătos, simt respirația strepezită de cocleala aceasta verde... Fereastra mea dă în grădină. Am glastre cu flori de seră, pînă la florile primăverii. Am cărți... Dan, nu e așa că m-am gîndit bine ?

Dan Șcheianu îi apăsă mîna, fără să spună dacă Radu a gîndit bine ori nu.

Dar pe figură străbătu o abia văzută schimbare, în care numai cei care-l știau bine puteau recunoaște un început de surîs. Creștea în el o bucurie copilărească, plină de temere. În cămașa neted călcată, lângă prietenul care-i flutura înainte amăgirea însănătoșirii apropiate, avu de pe acum iluzia convalescenței.

O cameră luminoasă, liniște, un pat cu așternut alb, o gلاstră cu flori, un prieten, altul decît cei de alături, însemnau poate viața, din care acum știe bine că n-ar mai risipi nimic, cu avariție. Atîtea se pot face într-o singură viață !

Ca un copil încăpățînat, aștepta însă să mai fie rugat pentru a consimți. Radu Comșa se temu să nu dărime tot, stăruind peste măsură. Asculta cum respirația lui Dan scotea, din timp în timp, un sunet ciudat din piept, ca foalele unei armonice care se destinde singură.

Vorbi, mințind :

— A fost pe la tine Maria Probotă. Abia astăzi dimineată mi-a spus. Și cum vezi, am și alergat într-un suflet. Ar dori ea să te îngrijească... Vrea neapărat...

— Nu s-a supărat ? întrebă cu îndoială Dan Șcheianu, fiindcă știa că Maria plecase cu obrazul învăpăiat de glumele celor „de dincolo“.

— De ce să se supere ? Înțelege foarte bine, Dan, că prietenii tăi de aici văd viața într-un fel, noi altfel. Simplu ! Nu poate fi vorba de aceasta... Îmi spunea numai că i-ar veni greu : camera de aici n-are lumină, e departe... Și Virgil i-a scris... Vezi că e dorința tuturor...

— Virgil e tot pe front ? întrebă Dan. Tu cum ai făcut de nu ?...

— Și eu plec... Peste trei săptămîni, o lună cel mult.

Dan Șcheianu tăcu o clipă.

Își desprinsese mîna din mîna lui Radu.

Îl privi deodată, cu altfel de ochi, cu sufletul golit :

— Atunci cum mă inviți la tine ? Îmi spui că ți-e urît să iei masa singur, că vom sta împreună și știi totuși că pleci peste trei săptămîni...

Gîndurile i se alegeau pline de oroare și grele, din întunericul în care colcăie duhurile întunericului. „Va

să zică tot e adevărat ! Desigur, în trei săptămîni — şi-au făcut socoteala — n-am să-i mai incomodez cu nimic. Am să fiu mort ! Am să fiu mort şi el are să continue a-şi plimba sănătatea aceasta dezgustătoare... Tot ce-mi spune e numai făţarnicie şi minciună.“

Din clipa aceea, Dan Şcheianu simţi că îl urăşte pe omul acesta: cu trupul elastic, viguros şi tînăr, cum n-a urît niciodată un om.

Radu Comşa îi ghicise vag înţelesul bănuitor, al întrebării. Ştia cînd a păşit aici că va avea să înfrunte o luptă grea.

Apropiindu-se de Dan şi așezîndu-i plapoma sleită pe după mijloc, îi vorbi cu blîndeţe :

— Dragă Dan, în trei săptămîni ori o lună, ai să fii mult mai bine... Rămîne Maria Probotă să te îngrijească... Cred că nici n-o să mai fii nevoit să stai în pat. Îţi las şi camera mea. Poţi scrie ; e timpul să dai în sfîrşit ceea ce aşteptăm toţi... Aşa cum ne destăinuiai tu, planurile tale... Îţi mai aduci aminte ? De cîte ori nu m-am gîndit la ele, Dan !

„Cum minte cu neruşinare ! gîndea Dan Şcheianu. Ştie că într-o lună am să fiu putred ; că au să se cuibărească viermii aici unde este o lume pe care n-are s-o cunoască nimeni, niciodată... Ştie aceasta şi minte !... Nu poate înţelege ce înseamnă să pierzi tot. Să ştii că viaţa are să continue fără tine. Nu poate înţelege nopţile mele, cînd toţi dorm, cînd e o linişte care te înăbuşă şi gîndul roade aci, încet şi continuu ca un vierme intrat de pe acum în creier. Acestea nu le poate bănuî !... Un om sănătos e un om odios. Animal egoist şi crud !... vrea să creadă că suferă alături de mine şi surisul irezistibil îi răsare pe buze, fiindcă se gîndeşte la desfătările lui, unde îl cheamă viaţa. Ce dinţi are, albi şi tari, ca de lup !... Şi gura după care toate femeile... În vanitatea lui egoistă de om sănătos şi fericit, desigur îmi judecă

existența cu severitate și o osîndește. Fiindcă nu l-a torturat nimic din ceea ce e irealizabil în viață, so-coate că el a fost cel cuminte, că sănătatea și hainele scumpe și frumusețea de animal, și toate mulțumirile i se cuvin ca o dreaptă răsplată ; iar moartea aceasta a mea, de cîine aruncat pe un mindir, e împlinirea unei justiții imanente. Poate se bucură !... Își verifică încă o dată că el a fost cel înțelept și eu cel nebun. Înainte de moarte, vine să mă umilească cu mila lui, de care n-am nevoie. Am să-i dovedesc că n-am nevoie !..."

Radu Comșa presimți că ceva nou și rău se petrece în sufletul prietenului. Încercă să-l smulgă acestei tăceri.

— Dragă Dan, se face seară și frig ! Cred că am putea merge...

Dan Șcheianu se întinse pe pernă cu fața în sus, privind în tavan :

— Poți pleca ! Eu nu merg... M-am hotărît ! rosti cu glas indiferent, fără să întoarcă ochii la el.

— Ce înseamnă aceasta, Dan ? Pînă adineauri credeam că ne-am înțeles. Dacă te simți obosit, să lăsăm pe mîine... Viu dis-de-dimineată.

— Nici mîine, nici poimîine, niciodată...

— Dan ! îi puse Comșa mîna pe frunte. Dan, uită-te în ochii mei !... Ce se petrece aci ? îi ciocăni fruntea osoasă, de pe acum netedă și lucie ca un craniu. Pe urmă se opri, amintindu-și cu neplăcere deodată că tot așa bătuse în fruntea lui ca într-o ușă închisă Zoe Vesbianu.

Dan întoarse fața către perete ; ceafa îi apăru slabă și cu părul lung, netuns de multă vreme, leoarcă de sudoare. Radu Comșa se așeză iar pe marginea patului :

— Nu plec de aici, Dan, pînă nu te hotărăști...

— Vrei să mă vezi murind? vorbe Dan Șcheianu cu fața în peretele coclit. N-ai să aștepți prea mult.

Radu Comșa își încrucișă brațele cu înfățișarea omului hotărât să aștepte totuși pînă la capăt.

Începu să privească cu răbdare fiecare pată de umezeală de pe peretele verde, în încăperea deșartă unde, în afară de pat, se afla în mijloc un singur scaun cu patele desfundate și un lighean ruginit cu un ibric de tablă, într-un ungher, la pămînt. Decôr ostil și rece, fără nimic din misterul oaspei invizibil care se afla veșnic aici, așteptînd și el cu răbdare, plecat peste obrazul descompus, cu privirea sleită în văgăunele orbitelor, cu pieptul sorbind anevoios în ultimele rămășițe ciunge de plămîn aerul din ce în ce mai îpuținat.

O pisică tărcată sări pe pervazul ferestrei, privi o clipă înăuntru, apoi începu să-și spele labele, blana năpîrlită, cu nepăsarea vieții care continuă indiferentă, dincolo de nefericirile individuale.

Din acest amănunt fără însemnătate, destinul lui Dan Șcheianu apăru în gîndul lui Radu Comșa mai dureros.

Totul va exista ca și mai înainte. Există ca și mai înainte.

Numai pentru omul de aci vor fi sfîrșite, acolo de unde nu mai străbate nimic. A venit lingă el cu toată pornirea și ceva rău, veșnica nepătrundere dintre oamenii falsificați, s-a căscat îndată între dinșii ostil, să le invenineze clipele fără întoarcere. Numai oamenii simpli mai știu în asemenea împrejurări să simtă, să se înțeleagă fără vorbe, să se sprijine, să se mîngîie... Adineauri părea că minunea s-a săvîrșit, și acum, iată !... Un gînd să nu-l mai părăsească : Orice-ar spune Dan, orice-ar face, sînt numai spasmurile acestei mari nefericiri. Fac parte din însăși

agonia lui. Nu trebuie să le asculte. Nimic să nu-i clinească hotărîrea de a-l scoate de aici...

Tăceau.

Și în tăcere, pătrunse sunetul cald al unei viori, de dincolo.

Au ascultat amîndoi.

— *La Chaconne de Bach !...* recunosc Radu.

„*La Chaconne de Bach !...*” gîndi Dan Șcheianu.

Muzica se înalță gravă, cu modulațiuni de voce omenească, pătrunzînd zidurile, îndepărtată ca un suspin din adîncul pămîntului ori din înălțimile slăvii. O palpație luminoasă de sunete, constelație melodioasă, risipindu-se dintr-un cer nepămîntesc, pur și cristalin.

„Cine putea să scoată arcușului aceste modulații dumnezeiești ?” se întrebă Radu Comșa, știind că dintre cei de dincolo, nici unul nu fusese înfățișat geniu al muzicii.

Dan Șcheianu asculta și dînsul, cu gîtul puțin săltat din perne, ca să audă mai bine, cu respirația înăbușită, să nu tușească. El știa cine e Sami Goldștein, ovreiu cu pseudonim de mănăstire voievodală, cu monoculul demoniac și cu obrazul pustulos.

Acum, cu bărbia și obrazul culcat pe cutia rezonantă a viorii, cu degetele ținînd aerian arcușul ușor, Dan știa că nimic din urîtenia trupească și din strîmbătatea sufletească a omului n-a mai rămas. E altceva. Altceineva. Îmbrăcămintea oaselor și a pielei e numai carcera provizorie pentru ceva mai adînc și subtil, la care au contribuit treptat zeci și zeci de generații. Și mai știa Dan Șcheianu că acum dincolo toți tac, în încăperea ticăloasă și înecată în fum, cu bărbiile în pumni, în nemișcare, uitînd toată zădărnicia lor, cufundați într-o irealitate vastă și melancolică.

Cum de s-a gîndit să-i părăsească ? Laș, să fugă de dinșii, să-i renege, să se renege ? Îi iubea dureros

acum, cu toată deznădejdea — tovarăși întru același destin, mistuiți de același rău fără vindecare. Numai ei îl înțeleg, îl știu. Numai ei se înțeleg, se știu...

Acesta, omul de alături, cu sănătatea lui dezgustătoare și fără nici o chinuire lăuntrică, n-are cum s-o priceapă !...

Vioara tăcu.

Dar sunetele durau încă, legănînd cugetul deasupra miasmelor.

Dan Șcheianu se gîndi să se prefacă, închizînd ochii, că a adormit. Dar din nemișcarea lui Comșa ghicea că e decis să nu plece.

Se întoarse și îl privi dușmănos :

— Simți o bucurie să-mi *respiri aerul meu* ?

— Dan !... grăi Comșa cu aceeași blindețe, care pe Dan Șcheianu îl exasperă. Dan, vezi că din hotărîrea mea nimic nu mă poate clînti... Ai să înțelegi pînă la sfîrșit că pentru binele tău o fac...

— De binele meu n-am nevoie să-mi poarte nimeni grijă !... Dacă mai ai puțină simțire, pricepe că e o crimă să torturezi un bolnav. Un bolnav cu ceasurile numărate...

— Dragă Dan, făgăduiește-mi că mîine ai să judeci altfel și plec.

— Pleacă acum... Vrei să chem pe alții să te poftască să pleci ?

Dan Șcheianu aproape strigă ultimele vorbe, atît de tare, încît pisica de pe fereastră fugi speriată. Se înăbuși și tuși. Radu încercă să-l susțină, dar Șcheianu zvîrcolindu-se îl împinse cu degetele rășchirate.

Părul îi era zburlit și ud. Ochii convulsionați. Cămașa lipită în plăci umede, pe coaste. Scoase picioarele de schelet din plapomă, să-l alunge.

— Afară !... Vii să mă vezi murind ? Canalie !...

— Dan, pentru numele lui Dumnezeu...

— Mai îndrăznești încă ? Crezi că n-am înțeles tot; că nu văd ? Pe Virgil îl înșeli cu ipocrita aia de nevastă. Pe mine vii să mă vezi murind. Aceasta numești tu prietenie ?... Am să-i scriu tot lui Virgil, ai înțeles ? Tot. Tot. Afară !

— Bine, Dan ! se ridică Radu Comșa cu o mîhnire în care Șcheianu citi numai compătimire pentru el și îl înfurie ca o nouă provocare. Bine, Dan, plec !... Dar să cunoști că am uitat tot ce mi-ai spus acum. Știu că nu poți să le crezi nici tu ! Eu nu le-am auzit !... Și-am să vin mîine, și poimîine și în fiecare zi, pînă cînd ai să te convingi că numai pentru tine...

— Afară ! Lasă-mă singur ! gîfii Dan Șcheianu, căs-cînd înecat gura neagră cu buzele vinete, pășind cu picioarele goale pe podeaua rece, cu cămașa udă și boțită, cu mîna întinsă spre ușă.

— Afară !

Radu Comșa își încheie paltonul, își netezi calm postavul pălăriei. Cu degetele pe mînerul ușii, rosti biruindu-se :

— La revedere, Dan ! Mîine să știi că sînt tot aici...

Dar Șcheianu gesticula horcăind în mijlocul camerei, clătinîndu-se pe picioarele deșirate, cu genunchii noduroși. Nu mai vedea nimic înaintea ochilor, decît o pînză neagră și toate rămășițele puterilor erau adunate în strigătul repetat :

— Afară, canalie ! Afară, canalie !

În sală, Radu Comșa se lovî în față cu domnul Alcibiade Gițu, care ascultase la ușă și surprins, se prefăcu neîndemînat că așază ceva într-un cufăr de tablă roșie și albastră.

Dincolo se auzea același glas, pe care îl recunoștea acum că e glasul sculptorului vast și bărbos, intonînd : *It's a long way to Tipperary...*

— Iubite domn, prinse Radu Comșa brațul profesorului de filozofie, prietenul nostru comun, Dan, e

foarte, foarte bolnav... înțeleg sacrificiile dumitale și ale prietenilor dumitale. M-au mișcat !... V-ați strins într-o cameră, să-i lăsați lui singur alta întreagă. Din nefericire, aceasta nu e destul... Se întâmplă să pot face eu și alții mai mult... Dan Șcheianu trebuie salvat. Am să te rog să mă ajuti. Fac apel la sufletul și la înțelegerea dumitale...

— Mă rog, mă rog !... se oferi foarte măgulit domnul Alcibiade Gițu, netezindu-și nasul rotund și lucios, în care se reaprinsese văpaia orgoliului.

— Trebuie să-l mutăm pe Dan într-un loc unde să poată fi îngrijit tot atât de bine ca într-un sanatoriu... Îl vom improviza. Am aproape pregătit totul. Te rog, convinge-l și dumneata, deprinde-l cu ideea... Am să trec mâine dimineată. Pentru orice eventualitate, și te rog să nu socoți aceasta ca o ofensă, dă-mi voie să las pentru el cele necesare...

Domnul Alcibiade Gițu nu se arătă de loc ofensat și mistui cu îndemănare, în buzunarul pantalonilor, bancnotele strecurate de Radu Comșa. Îl petrecu pe sub barierele de rufe întinse.

Cum mergeau în tăcere, în soarele care se înclina către asfințit, Radu Comșa văzu pe o insulă de pământ zbicit cele dintii gize ale primăverii, roșii, punctate cu negru, dezmoțindu-se cu mișcări încete, somnoroase încă. Gîndi că pînă la această primăvară atât de apropiată, Dan Șcheianu nu va mai ajunge.

Sufletul lui va fi emigrat în steaua Sopdit. Sau aiurea. Sau nicăieri. Va fi numai pămînt.

O mare milă îl cuprinse. Se gîndi să se întoarcă, să caute cuvîntul bun, magic, care să rupă tot visul acesta rău.

Dar simți că nu mai avea puterea.

În fața automobilului, domnul Alcibiade Gițu salută ceremonios, ridicînd de pe creștetul chel pălăria tare.

Neculai, șoferul, împături gazeta, dădu drumul motorului, străbătînd îndărăt drumul îngust prin canalul negru și lichid.

În curtea cu porcul înjunghiat se mai afla jumătate din trupul gras, atîrnat acum de-un picior într-un stîlp. Oamenii cu bucăți de carne învelite în ziare și cîrpe treceau ferindu-se de stropii mașinii, lipiți de gard. Radu Comșa își apăsă tîmplele prinse într-un cerc dureros. Trebuie numaidecît să-l scoată de aici!

Se silea, astfel, repetînd hotărîrea, să-și înfrîngă orice amintire neplăcută din vorbele lui Șcheianu, sunîndu-i încă răgușit în urechi. Să uite tot. Cuvintele fără răspundere, delir de bolnav!...

Totuși se gîdea acum la soarta lui Dan fără iubire. Mila lui era rece, ca împlinirea unei datorii abstracte și nimic mai mult. Descoperirea aceasta îl mîhni amar. A doua zi trebuia să înceapă din nou. Se simțea obosit. Poate e mai bine să vină cu Maria Probotă. Dar unde s-o găsească? N-a vrut să-i spună unde stă. Și Dan ar fi în stare, în fața ei, să repete infamia cu care l-a amenințat și pe care, desigur, o crede.

— Mergeți la dumneavoastră acasă sau la domnu deputat? întrebă șoferul.

Uitase.

Luminița îl aștepta.

Va trece numai să-și ceară iertare. Avea nevoie de liniște. Să rămînă singur.

Cînd mașina sună intrînd în curtea vastă a Vardariilor, ramura ieșeană, Luminița îl zări de la fereastră și-i ieși înainte, trîntind ușile după ea.

Ghici îndată, din privire și din chipul cum Radu îi sărută degetele, cu gândul în altă parte, că se petrece ceva neobișnuit.

— Ce e, Radu? Ce s-a întâmplat? întrebă ridicînd ochii spre el cu îngrijorare și săltîndu-se în virful degetelor, să-i citească în privire mai de aproape.

— Nimic. O migrenă... Știi eu?

— Haide, repede. Lasă paltonul!... Sînt sigură că o să-ți treacă... Dacă vrei un piramidon, îți aduc imediat din farmacia tanti Laurei... Avem în salon doi ofițeri francezi. Au sosit cu avionul de la Salonic de două zile; acum două săptămîni erau la Paris. Își debalează ultimele noutăți aici... Haide!

Luminița îl tîrî de mîneacă.

Radu Comșa arată ghetetele, pline de tot noroiul din strada Olimp 14.

— Luminițo, nu pot intra așa în casă! Mă dor timples. Nici nu-mi pot găsi cuvintele. Aș face o mutră sinistă de cavou...

Luminița lungi puțințel „botul”.

— Vezi ce imposibil ești!... Atunci măcar intră aici, alături. Iei un ceai cu mine... Pe urmă te las, dacă ești atît de tenebros...

Camera era goală. Numai prin ușile deschise, în a treia încăpere, se vedea lumea adunată la ceai, în salonul Vardarilor.

Se auzeau glasuri, hohote de rîs, sunetul pianului întrerupt.

Luminița îl trase pînă la divan. După ce-i apăsă umerii, silindu-l să se așeze, îi cuprinse în palme timples, îi ridică fața spre ea și îl privi în ochi.

— Îmi ascunzi ceva, Radule!... Nu mai ești cu totul lingă mine... Unde te gîndești?... Spune-mi ce ai?...

Radu Comșa îi desprinsese mîinile și își apropie obrazul de pieleița moale și netedă. În marea sfîrșeală, prezența Luminiței îi aducea acum îmbărbătare. Îi

răminea într-adevăr ea, în care să nu se îndoiască ; mîna ei pe frunte îi alunga gîndurile mîhnite, îngrijorarea ei îi făcea bine ; nu se mai simțea atît de singur ca adineauri. Îi sărută degetele cu recunoștință. Luminița se așeză alături, hotărîtă să-l spovedească.

Scutură părul scurt și încîrlionțat, luîndu-și o înfățișare gravă, cu care nu era deprinsă.

— Acum, începe confesiunea, Radule !... Ori vrei să mă faci să plîng ?

Ea nu plîngea o dată într-un an și socotea această amenințare argument la care nu se putea împotrivi nimeni.

— Aștept ! își încrucișă brațele pe piept.

— Luminițo, crede-mă ; n-am ce să-ți spun... Nu mi s-a întîmplat nimic. Nu e vorba de mine. Un prieten... Lucruri care n-au de ce te interesa.

— Am spus că prietenii tăi sînt și prietenii mei ! rosti Luminița cu hotărîre, simțind un fel de mîndrie că se poate interesa de chestiuni atît de serioase. Să-l ajutăm, Radule !

— Din nefericire, Luminițo, nici un ajutor nu-i mai poate fi de folos.

— Nu înțeleg. Nu mă tortura, Radule !... Spune-mi de cine e vorba ?... S-a întîmplat ceva lui Virgil Probotă ?

— Nu...

— Mariei Probotă ? S-a îmbolnăvit copilul lor ?

Luminița se gîndi la prietenii lui Radu și nu mai găsi nici un nume. Comșa își privea vîrfurile înnoțite ale ghetelor.

— Radule, de ce mă chinui ? Spune-mi odată !...

Astfel, ușor și firesc, Luminița trecuse de la durerea pe care voia s-o aline altuia, la nerăbdarea să nu fie contrariată ea.

— Luminițo, numele n-are să-ți ajute la lămurire cu nimic. E un prieten de altădată... Dan Șcheianu.

— Pretinsul poet care scria versuri atât de extravagante? exclamă Luminița cu dezamăgire, fiindcă în acest caz nu mai putea fi vorba de ceva serios.

Îi veni îndată în minte o scenă de acum doi ani: ea și cu două prietene amuzându-se extraordinar la lectura versurilor lui Dan Șcheianu, dintr-o revistă de avangardă. Făcuse atunci chiar și o parodie foarte izbutită.

Unui asemenea om nu i se poate întâmpla nimic grav.

Sentința stătea scrisă limpede în ochii Luminiței. Dar Radu își apără prietenul:

— Da, Dan Șcheianu, poetul, nu pretinsul poet, poetul care scria versuri atât de extravagante... Nu e vorba însă de versurile lui. E vorba de viața, de moartea lui. A dus o viață nenorocită. S-a risipit nebuște... Acum moare de ftizie într-o mizerie indescriptibilă!... Vin de la el... Ca și cum m-aș întoarce din infern.

— Să-l ajutăm, Radule! Merg și eu cu tine. Am învățat destul doar să îngrijesc un bolnav!... Îi fac ceai de tei. Am grija termometrului. Luăm cărți să-i citesc! Numai să nu-mi ceară să-i citesc extravagante de-ale lui, că m-ar pufni risul... Sint o ignorantă și nu pricep nimic; am rămas la Samain și Régnier¹...

Radu Comșa nu arată nici un entuziasm la hotărîrea Luminiței.

Atât ar mai fi trebuit: Luminița în balamucul prezidat de domnul Alcibiade Gițu!

— Nu, Luminițo! Tot ce-am face e de prisos acum. Dacă poți crede că un ceai de tei și două ore de lectură sint destul pentru un ftizic în ultimul grad!... Ești o soră de caritate extrem de optimistă. Tot ce

¹ Henri de Régnier (1864—1936) — poet și romancier francez.

mai putem face e o simplă consolare doar... Să-l scot de acolo, să-l aduc la mine...

— Cu atît mai bine ! Tot n-am intrat încă niciodată în casa ta... Chiar mă gîndeam să vin o dată pe neaşteptate, sau în lipsa ta, dac-am văzut că nu mă inviţi cu de la tine iniţiativă...

Apoi, cu mobilitatea care n-o lăsa să se oprească la gînduri mohorite şi mereu o împiedica către viaţă şi voieşie, uitînd toată mîhnirea lui Comşa şi proiectele ei miloase, apucă o scoică răsucită de pe măsuţa din faţă şi o duse la ureche. Ascultă ăuital dinlăuntru, zîmbi şi o lipi de urechea lui Radu :

— Auzi ?... Ne vorbeşte prin telefon marea de la Constanţa.

În ochi nu mai avea decît viziunea luminoasă a mării : soarele sclipind pe talazuri, bărcile cu pînze albe, cum porneau dimineaţa în larg.

Chemarea apei suna aci, aproape, închisă în scri-nul de sîdef trandafiriu, cu colţurile încovoiate.

— Nu ţi-am spus, Radule !... Ieri am dat în jerseul meu cel alb, în buzunar, peste un pumn de nisip şi de scoici... Aşa cum le-am pus înadins, îţi aduci aminte ? pe plajă. Să ne amintim mai tîrziu, iarna. Era aşa de trist !... Serios că îmi venea să plîng. Cum inotam pînă departe !... Seara cea dinainte de a pleca tu, pe terasă, la cazinou... Ce-o fi acolo, acum ? Au să mai ajungă vreodată Constanţa şi marea din nou ale noastre ?

Îşi apăsă iar în ureche scoica prin care marea îi vorbea prieteneşte, de dincolo de zidul de nepătruns.

Vru să aprindă o ţigară lungă şi subţire, rusească dar îşi luă seama.

O zvîrli alături de cutia de chibrituri :

— Şi eu, care uitam să-ţi aduc ceaiul ! Am început cu amintirile, ca tanti Laura...

Sări în picioare şi trecu vîrtej printre uşi...

Radu Comșa își prinse fruntea în mâini, cu coatele rezemate pe genunchi. Dar nu-l mai dureau timplele și nici nu observase cînd durerea a încetat.

Gîndul se îndepărta de Dan Șcheianu. Era acum sigur că totul se va sfîrși cu bine, fără greutate. Îl vor smulge de-acolo. Îi vor asigura un căpătîi să moară în pace.

În salonul din fund se aprinseră brusc luminile.

Ca pe o pinză de cinematograf apărură un ofițer francez, în uniformă albastră cu multe curele noi, încrucișate peste umeri, vorbind în picioare cu Laura Vardaru, care ținea o ceașcă de ceai în mîină. Apoi, trecînd alături, prin fața ușii, Elena Bilbor cu Scarlat Măinescu... Cum de-a pătruns Scarlat Măinescu în casa lui Vardaru? Își aminti scrisoarea Elenei Bilbor către Luminița, unde îl găsea elegiac și absent de la cele pămîntești. Acum îi șoptea ceva în ureche foarte apropiat. Elena Bilbor asculta cu ochii duși, răsucind un șnur de la haină. E un individ primejdios. N-a trecut o lună de cînd l-a văzut la cercul ofițerilor ruși, operînd ca un cartofor de meserie, cu Lola lui vopsită și înconjurată de oameni beți. Poate ar fi o datorie s-o prevină pe Luminița!... Fetele romantice ca Elena Bilbor, care văd în cel dintîi aventurier un tip excepțional și eroic, sînt osîndite să cadă victime...

Dar cînd Luminița apărură cu serviciul de ceai, Radu Comșa uită aceste caritabile intenții.

Luminița se ghemui lîngă el, cu picioarele strînse dedesubt. Aprinse țigara și aruncă măiestrite spirale de fum.

— Cînd mergi cu noi, la Chioaia? Săptămîna viitoare pleacă și regimentul lui unchiul Pol. Scrie și Mihai că așteaptă să fie trimis la corp peste o lună. Pleci și tu peste cîteva săptămîni... Am să rămîn singură, Radu, și oricît vreau să fiu tare, mă simt neli-niștită...

Își rezemă capul de umărul lui Comșa. Îl privi mult, cu ochii de jos în sus.

— Papa spune că războiul nostru de-abia acum începe. Și tot așa susțin și ofițerii aceștia, veniți de la Paris... E monstruos cum vorbesc toți cu atîta sînge rece, parcă n-ar fi vorba de moarte !

Strivi țigara în scoica trandafirie, unde chemarea mării murise pentru dînșii ; o mai păstra acolo numai pentru urechea ei roză de sîdef, să-și cînte singură, cînd odaia e goală...

Radu Comșa îi privi figura indecisă în crepuscul. Era Luminița și n-o mai recunoștea.

Glasul sunase cu o neliniște străină. În umbră nu se lămură decît o umbră.

Abia acum pentru neamul Vardarilor începea încercarea cea grea, dacă putea să existe pentru dînșii un ceas de cumpănă și de suferințe cu adevărat.

Îi cuprinse mijlocul și o strînse aproape.

— Încep să nu te mai recunosc, Luminițo ! Să-ți fie cu adevărat frică ?

— Mie ? Pardon !

Și Luminița sări în picioare, scuturîndu-și părul.

— Pardon ! Dimpotrivă, sînt bucuroasă că nimeni n-are să poată spune că Vardarii sînt ca toți domnii și toate doamnele care voiajează la Kiev, la Kerson, la Paris, la Stockholm... Pretutindeni unde și-au dus juvaerele și căteii. Pleci tu, pleacă Mihai, pleacă unchiul Pol !... Nu e destul însă că pleci tu ?

Radu se ridică.

— Nu, nu ! Stai ! îl opri Luminița. Aceasta nu însemnează că pleci chiar acum.

— Tocmai ! surîse Radu. Mai avem timp... Acum, Luminițo, trebuie să văd ce se poate face cu Șcheianu... Să aflu adresa Mariei Probotă.

— Ce zăpăcită incorigibilă sînt !... Uitam de bietul Șcheianu al tău. Ce facem cu el ?

Luminița întrebă îngrijorată, ca și cum dînsa avea să-i decidă imediat soarta.

Dar tot atît de repede uită. N-așteaptă răspunsul. Își amintise altceva.

— Așteaptă-mă o clipă !... Am o surpriză pentru tine...

Fugi în camera de alături și se întoarce cu cîteva flori albe, mici, abia deslușindu-se în umbra care cuprinsese încăperea.

Îi duse la nări florile de primăvară, fără alt miros decît acel rece și jilav al zăpezii.

— Ghiociei... Cei dinții !

Îi prinse cîteva fire în încheutoarea stîngă, la piept ; îi apucă gîtul, sărutîndu-l apăsător pe buze. Se strînse lîngă el, dezmierdîndu-l pe gură, cu o înceată atingere a părului. Se smuci cînd simți că zvîcniturile inimii îi îneacă răsufierea.

— Acum să ieșim tiptil... Căci dacă se află că ești aci, nu mai scapi. Încă o dată buzele. Pa !...

Acasă, Radu Comșa găsi o telegramă scurtă :

Mama pe moarte te așteaptă Anica.

Scăpă hîrtia din mînă.

Cercul nevăzut din jurul lui se strîngea.

5

În aceeași noapte, zăvorît într-un compartiment întunecat, cu ferestre de scînduri, călătorea spre celălalt capăt al Moldovei.

Trenul se tira scîrțîindu-și osiile în noapte, oprindu-se nesfîrșit în gări neluminate ; s-ar fi spus că nu vine de nicăieri și nu va ajunge niciodată undeva.

Se auzeau în culoarul ticsit oameni, trînțiți jos, oftînd, moțîind pe lăzi, bocănînd pe acoperiș. Bine gîndise să folosească împuternicirile de la minister, care-i dădeau drept la o cutie de acestea rezervate pentru curier! Altfel ar fi mers și el agățat pe o scară, îmbrîncit de ofițerii romîni și soldații ruși care-și sunau ceainicele, urcînd și coborînd din stație în stație, în necurmata lor năvală după apă fierbinte.

Aci era frig, vîntul trăgea printre crăpăturile scindurilor, banca era tare; dar se afla singur. Și gîndurile se adunau din întuneric, adînci ca întunericul.

Radu Comșa n-ar fi putut găsi un loc mai potrivit, unde să-și măsoare, cu alt cuget decît cel dintotdeauna, viața.

Acasă, printre oamenii, printre obiectele și îndeletnicirile din fiecare zi, l-ar fi prins îndată gesticulațiile obișnuite ale existenței; s-ar fi întins pe patul lui, în camera lui, ochii s-ar fi oprit la obiectele cunoscute — aci era singur, într-o noapte pustie, fără sfîrșit, pe-o scindură care-i strivea oasele ca lavița unei celule de ispășire.

Trenul rătăcea clătînîndu-se în bezna opacă, și purtînd oameni care nu mergeau nici unul către o bucurie. Străbăteau prin pereții subțiri gemete și oftaturi; foșnetul trupurilor muncite prin somn.

Întîia oară simțea direct că dincolo de Iași de unde nu se mișcase patru luni, se întindea un pămînt plin de crunte chinuri.

Întîia oară smuls din preajma Vardarilor, cu receptiile și cu automobilele lor, cu moșiile și huzururile lor, străbătea țara cea adevărată, a celorlalți. Țara sărăciei, a beznelor și a suferințelor, a pumnilor încheștați, țara gemetelor și a oftărilor și a scrisorilor prin somn — care fusese și țara lui.

Din cimpurile negre în care, înainta gifiind locomotiva, vîntul umed părea cîteodată că răscoleşte vaiete.

Era un cîr nepătruns de catran. Nu se desluşeau sate, nici o lumină de lăcaş omenesc. Lugubrul convoi al vagoanelor străbătea o întindere neagră, pustie şi moartă.

Iar acum, abia acum, Radu Comşa căpătase din nou conştiinţa că în bezna aceasta mulţi nu-şi află odihnă şi multe trupuri se zvîrcolesc în spasmuri, şi că mulţi n-ar vrea să se mai deştepte mîine la alte suferinţe, care nu mai au capăt.

Le ştiuse acestea şi ieri; dar ieri nu-l atingeau. Se petreceau alături de ochii săi.

Bucata de hîrtie care-i căzuse în mînă îl întorcea neaşteptat într-o lume de unde uitase cu desăvîrşire că-l mai ţin prins rădăcini.

La femeia de-acolo, pe moarte — nici nu-i venea să-i spună „mamă” — nu se mai gîndise decît rar şi vag. O ajuta: un mandat poştal, cîteva rînduri scrise pe cotor, în grabă. Nici ei nu aşteptau mai mult. Pentru toţi devenise un străin, un domn.

Se sfiau şi să-i spună pe nume. Ce-au făcut în timpul acesta? Cum le era viaţa?... Ce-i dureau? Ce mai nădăjduiau? De cîte ori se furişase în minte întrebarea, rar tresărită în mijlocul îndeletnicirilor lui zilnice, îi apăreau imagini şterse. Închipuirea nu se oprea la nimic precis, toate se topeau, se risipeau într-un fum. Reconstitua gesturi exterioare, dar din sufletul lor nu mai străbătea nimic, nu-i mai cunoştea.

Cu şase ani în urmă, sora lui, Anica, îl vestise că şi-a găsit un bărbat, unul de-ai lor, un ţăran. De atunci îl înştiinţa de fiecare dată cînd avea un copil: trebuie să numere vreo patru acum, dacă-şi mai aminteşte bine. Încolo, ce apropiere putea fi

între dinșii și el? Învățătura de carte îl înstrăinase de ei. I-a deschis porțile altei lumi, care nu mai era a lor. Poate îi iubește, dar așa cum poți iubi oameni din altă planetă.

În cea din urmă vacanță când a cercat să se întoarcă acasă — era licean atunci, bursier învățat cu toată orînduiala civilizată și confortabilă din internat — s-a răsucit nopțile pe lavița tare, fără somn.

L-a umilit grosolănia lor primitivă la mîncare, felul de-a vorbi, neștiința lor fără vindecare. Și-a mutat cărțile de colo-colo; ziua și-o petrecea hoinărind pe pîrău, la cîmp, în luncă, singur, ocolit de foștii tovarăși, acum băietani desculți și cu mîinile bătătoare de plug și de coasă. Se întorcea seara și nu știau ce să-și vorbească.

Nu l-a mai ispitit niciodată gîndul să mai calce acolo. Îi ajuta de departe.

Cu aceasta se simțea împăcat. Cîți alții nu-și mai amintesc nici atît, niciodată?

Primea răvașe de la bătrînă, simple și înduioșătoare cuvinte dictate cîrturarilor din sat, notarul sau învățătorul, și prelucrate după tipicul lor; îl chema, se simțea slabă. Îl iubea desigur, fiindcă era singurul ei fecior, ce învățase carte de capul lui, nu-i adusese nici o mîhnire, și departe, în orașul pe care dînsa nici în închipuire nu-l putea întrezări, își trăia o viață pomenită de toți drept pildă, cu nespusă minunare și înflăcărate laude. Dar chemările acestea, dovezile lor stîngace și stăruitoare de dragoste, atunci chiar, cînd se silea să fie înduioșat, nu-l puteau mișca mai mult decît gîndul că undeva, departe, în fundul Chinei de o pildă, niște oameni necunoscuți și de altă rasă, într-o colibă, ar pomeni de dînsul cu iubire și dor.

El își istovise tot ce era duioșie în ființa lui, robii muncilor aspre cu care își lărgise loc în viață, singur și biruind lipsuri grele. În două rînduri, sora lui, în semn de recunoștință pentru atîtea ajutoare bănești venite fără să le ceară, îi trimisese cîte-o cămașă țărănească cu flori cusute, așa cum auzise că îmbracă la oraș, noaptea, domnii.

Era o muncă migăloasă acolo; degetele obosite împunse de ac, seara, după ce s-au întors de la cîmp. Era o mărturie a dragostei lor, a gîndurilor care-l căutau de departe. A vrut să gîndească plin de iubire și de milă la toate acestea, așezîndu-și pinza albă înainte, în care fieștece floare de mătase neagră și roșie însemna mai mult decît împunsăturile unui ac cu fir de ață la capăt: o dezmiardare tăcută și sfielnică de soră.

Dar el găsisese cămășile acelea ridicole, cu chena-rele lor pestrițe, și le aruncase undeva, printre lucrurile netrebuincioase, ascunzîndu-le de Zoe, să nu le găsească și să nu-și ridă de el...

Acum se lămurea încă nehotărit, ca un presentiment, o ireparabilă mustrare. Zilele bătrînei sfîrșeau. Poate n-avea s-o mai găsească în viață. Telegrama era veche de două zile. Își arătase de nenumărate ori dorința să-l vadă. Nu i-o împlinise. Nici cînd s-a întors de peste graniță, după doctorat, cu toate hotărîrile din drum, n-a mai găsit timp să se repeadă o zi la dinșii. N-a mai avut timp? Nu! N-a simțit nici o chemare...

Vru să-și aducă aminte chipul bătrînei și nu izbuti.

Se lămureau alte figuri de bătrîne, obraze imprecise de țărancă, așa cum sînt în gravurile anonime din manualele de geografie, din cărțile poștale cu porturi naționale: o figură asemănîndu-se cu toate femeile bătrîne de țară și neșemănînd cu nimeni; dar chipul cel adevărat, ochii, gura, trăsăturile,

chipul acela, care se plecase de atâtea ori deasupra lui cu simplitate și cu blîndețe, se risipise de mult într-o piclă.

Ceva era uscat aci, în suflet, ca un vreasc.

Radu Comșa se ridică în picioare, să-și dezmorească trupul înghețat în toată latura unde-l suflase vîntul de la fereastră.

6

Trenul se oprișe într-o stație.

De multă vreme poate ; nici nu prinsese de veste cînd.

Acum părea că va rămîne înțepenit așa, pentru totdeauna așa, în mijlocul cîmpului, într-o noapte fără de sfîrșit.

Printre crăpăturile scîndurilor din fereastră, se legănau cîțiva copaci mai negri decît noaptea. Treceau oameni balansînd în mîini felinare cu flacăra uleioasă și ștearsă... Glasuri. Cineva își făcea loc cu anevoie printre soldații de pe culoar. Bîjbii încheutoarea, se auzi frecațul unui chibrit, o clipă pîlpîi o flăcără.

— Nu mai cercați, domnu sublocotenent ! E închis pe dinăuntru... Un domn curier.

Sublocotenentul rosti cîteva cuvinte puțin amabile la adresa tuturor curierilor, cîți au fost, sînt și vor mai fi pe lume.

— Vă facem loc aci, domnu sublocotenent. Pă sacii noștri. Ca la război...

Se auzi soldatul ridicîndu-se și mutînd sacii.

— Așează-te și tu, băiatule. Fumezi ? întrebă glasul ofițerului.

Apoi, după un timp :

— Mai eram cu cineva, camarade!, Nu și-o fi găsit loc și mă caută... Trage tu o fugă pînă jos și strigă: domnul locotenent Ghenea de la 37... Dacă răspunde, cheamă-l aci! Spune-i că-l poștește sublocotenentul Cernegură. Bogdan Cernegură!...

Soldatul își făcu loc să iasă. Se desluși foșnetul mântălii frecate de perete, în înghesuială. Pe urmă sună glasul, strigînd pe lîngă vagoane, de la unul la altul...

— Domnu locotenent Ghenea!... Domnu locotenent Ghenea, dă la treișisapte!...

Locotenentul Ghenea răspunse de undeva. Se urcă tropăind. Sunară ciocănituri metalice de armă. Un glas cald, de bariton, întrebînd:

— Aici ești, Cernegură?

Celălalt răspunse bucuros. Dincolo de perete, prin întuneric, se putea înțelege din mișcări că locotenentul Ghenea se descinge și că-și desfăcea nasturii de la manta.

Rosti:

— Numai de nu mi-ar sparge Ion damigeana! O așteaptă băieții, de leac...

Fără îndoială, noul venit se așezase pe sac, fiindcă suspină ca un om care-și face loc și întinde picioarele.

— Bine că am găsit și atît! spuse sublocotenentul care se numea Cernegură. Credeam că rămînem pe jos. Am dat întîi peste un vagon oficial. Să mă arunce pe scări, nu altceva!...

— Și eu am avut de furcă cu boierii, salvatorii patriei. De acolo m-am încurcat printre niște soldați ruși, care tăbăriseră la locomotivă pentru apă clocotită de ceai... Noroc că ne-am înțeles și că mi-au dat drumul. Dacă aș fi ofițer activ de-al lor, m-aș îngrijora de privirile pe care le aruncă epoleților și gradelor.

Tăcură un timp. Se auzi pîriitul unui chibrit. Desigur fumau.

— Ține de aici, băiatule !

— Trăiți ! rosti glasul soldatului care le făcuse loc.

— Haide, aprinde ! Din ce regiment ești, camarade ?

— Șapșce Mehedinți !

— Din regiment chiar, sau vărsat ?

— Din regiment, don locotenent... Contigentu nou-sute paispce... Din județ, comuna Ilovățu... Scăpărăm dă la Alion.

— Și cum te simți aici, în Moldova ?

— Ordonăți ?

— Cum te împaci cu Moldova ?

— De... Moldova ca Moldova !... Dar ne gîndim la casele noastre, la femei... Auzirăm că le batjocoriră inamicul, domle locotenent !

— Le-om plăti, camarade !

— Le-om plăti, domle locotenent, că ăl de sus e mare...

Soldatul lăsă să treacă un timp. Oftă și se auzi cum scui pă.

— Le-om plăti, domle locotenent. Dar batjocura rămîne tot batjocură. N-o spală nici ăl de sus... Ordonăți ?

— Acolo nemții, aci exantematicul... Totuna ! încheie amar glasul sublocotenentului care se numea Cernegură.

La ușă, din nou izbucni larmă și încăierare. Voiau să mai străbată alții, dar cei dinăuntru se împotriveau cumplit de înverșunați.

Într-un tirziu, glasurile se depărtară.

— Mă gîndesc — sună glasul de bariton al locotenentului Ghenea — mă gîndesc că din lupta disperată care se dă pentru ocuparea unui loc în va-

gon, un psiholog ar trage concluzii ingenioase... Un psiholog și poate un sociolog. Și mai ales, aceasta nu acum, cînd e un haos... În timpurile normale... Toate celelalte clasificări se anulează; rămîn numai două categorii de călători. Acei care au ocupat un loc și cei care rîvnesc la unul!... Se uită unii la alții cu dușmănie. Cel de pe culoar dă tîrcoale ușilor, deschide și întrebă dacă nu găsește loc, deși vede bine că nu e... Dar așteaptă un miracol absurd!... Cei dinăuntru răspund răstiți, sau cu părere de rău ipocrită — după temperament. Omul închide ușa, oftează, își freacă șalele, se chinuie pe un geamantan. Se uită cu invidie la domnul care citește ziarul înăuntru și fumează întîns picior peste picior; la doamna care ronțăie un baton de șocolată sau își verifică roșul buzelor... O speranță imposibilă îl împinge să mai încerce o dată. Iar mai întrebă... „Nu vedeți că nu e loc!” răspunde răstii domnul gras — ai observat cîți domni grași călătoresc de obicei în tren?... Și domnul își infundă nasul în ziar, iar cel de afară gîndește lucruri amare și crîncene pe socoteala domnului gras dinăuntru, desigur un parvenit. Pe urmă, domnul gras din compartiment se dă jos într-o stație și cel de pe culoar îi ocupă locul. Ce fericire! Își întinde picioarele, scoate un ziar, cere permisie să fumeze, încearcă să intre în vorbă cu doamna frumoasă — ai observat că întotdeauna doamnele care călătoresc în tren sînt frumoase sau cel puțin distinse?... Acum e acolo ca de cînd lumea, zîmbind, lăfăindu-se, povestind anecdote tovarășilor de călătorie — ai observat că jumătate din anecdotele care circulă își au originea în tren? Iar în locul lui, a apărut pe culoar alt aspirant care nu-și găsește astîmpăr, își frămîntă oasele, oftează și tot deschide ușa... Repetă exact ceea ce făcea adineauri domnul de pe culoar, care

stă acum foarte confortabil, picior peste picior, în compartiment... Dar acum, tocmai domnul acesta din compartiment, care-a uitat complet și reflecțiile și durerea din oase, se răstește enervat, taman cum făcea domnul gras și parvenit care s-a dat jos : „Nu vedeți că nu e loc ?” Și chiar mai adăugă de la dînsul, cu ironie : „Doar dacă nu vrei să te așezi în brațele mele !...” Ar putea jura chiar că cel de pe culoar, care tot se ițește la ușă, e un individ suspect, fără bilet de clasa a doua sau, cine știe, poate fără nici un bilet, clandestin ; unul care pîndește să șterpelească un geamantan. În timpul acesta, domnul de afară, după ce a trîntit ușa, s-a așezat pe geamantan, gîndind lucruri teribile pe socoteala celui dinăuntru : un individ scîrbos și impertinent. Pînă cînd își găsește și el un loc și trece în categoria celor dinlăuntru, adoptînd imediat toată mentalitatea, impertinența și, ca să zic așa, spiritul de clasă. Exact ca în societate : psihologia indivizilor care trec dintr-o clasă socială în alta, trădîndu-și clasa de obîrșie — cum s-ar zice, culoarul ! Aici e cheia și lăcata marelui secret, să-ți explice de ce înversunării socialiști francezi ori nemți, după ce ne-au ameuțit cu pacifismul lor, au votat cu entuziasm frenetic creditele de război. Mă gîndesc că dacă voi scăpa vreodată din războiul acesta, să arunc uniforma, am să utilizez toată povestea în teza de doctorat : psihologia de clasă și psihologia candidaților la compartimentele rezervate de clasa I... Și încă ceva... Ai observat cu ce aroganță privesc cei din trenurile expres pe cei ghemuiți la ferestrele trenurilor personale sau mixte, oprite în gări cu jumătățile de ceas în vreme ce expresul lor trece pușcă ? Ai crede o superioritate pe care le-o dă viteza asupra celorlalți muritori...

Amîndoi ofițerii de pe culoar rîseră la gîndul acesta, deși trenurile exprese nu mai erau acum decît amintiri dintr-o epocă abolită.

Apoi se făcu tăcere. Se auzi bocănitul cizmelor în perete. Desigur, își făceau loc ca să ațipească.

Radu Comșa se întinse pe bancă, învelindu-se peste cap cu pledul. Lemnul băncii mirosea a vopsea de ulei. Trenul începu să se miște, scîrțîindu-și osiile. Se legăna tirîndu-se încet, pe calea fără sfîrșit, în noaptea nepătrunsă.

Îl cuprinse somnul învălmășit de visuri stranii, așa cum îl chinuia totdeauna în nopți grele... Acum, sora lui, Anica, îi aducea un teanc de cămăși de noapte, cusute cu ață roșie și neagră. Luminița îl îmbrăcase în silă, cu una peste haină, rîzînd cu hohote: „Ce caraghios ești, ca un oltean cu zarzavaturi! Un oltean din comuna Ilovăț, contingentul nouă sute paispce...” Apoi se afla în tren: un expres trecînd vertiginos în gări, unde alte trenuri personale rămîneau trase pe linii moarte, cu oameni adormiți la ferestre, încremenți așa pentru veșnicie, într-o zăpușeală care muia totul ca într-un peisaj de cocă. Cineva îl plictisea mereu, încercînd să intre pe ușa compartimentului. Avea chipul lui Virgil Probotă, totuși îi era cu desăvîrșire străin. Și Radu striga enervat: „Nu vezi, domnule, că nu e loc? Vrei să stai în brațele mele?...” Se întorcea cu fața către cei din compartiment: „E imposibil să te mai înțelegi cu asemenea indivizi... Desigur nici n-are bilet de clasa întâia!...” Ceilalți dădeau din cap: Avea dreptate! „Nu se mai poate călători astăzi în liniște. S-a umplut lumea de tot soiul de indivizi...” Virgil Probotă îl privi atît de trist, atît de trist, cu toată mustrarea în ochi!... Și lui îi părea rău, ar fi vrut să-și ceară iertare, dar cineva străin striga cu glasul lui: „Nu vezi că nu e loc? Nici

pentru tine, nici pentru Maria, nici pentru Dinu... N-aveți bilet, nu pot !..."

Pe urmă, într-o gară, cînd au trecut, lumea din vis s-a îmbulzit alergînd cu mare agitare din toate părțile. Expresul călcase pe cineva. Se plecă pe fereastră să privească.

Dan Șcheianu, cu trupul tăiat în două, tira în miini, ca un crab, numai jumătatea de sus a corpului, ridica un pumn plin de sînge și căscînd gura lui neagră cu dinții știrbi, striga în urmă : „Canalie ! Radu Comșa, canalie !... Afară, canalie !..."

Expresul gonea amețitor, totuși ciudat, gara, cu pămînt cu tot și cu oamenii adunați în jurul lui Dan Șcheianu, fugea după dîșii, învîrtindu-se ca o arie ; el nu-și putea desprinde ochii de la jumătatea de trup, tîrîndu-se oribil și strigînd cu pumnul ridicat : „Canalie ! Radu Comșa, canalie ! Afară ! N-are bilet. S-a urcat clandestin... Dați-l jos ! Afară !..." „E un nebun ! îl consolau ceilalți călători din compartiment. Îl cunoaștem, e cel cu versuri extravagante !" S-a întors, fiindcă a recunoscut glasul. Era glasul Luminiței. Cînd a venit aici ? Luminița surîde, își scutură părul negru, cu gestul ei obișnuit și îi pune la ureche o scoică : „Ascultă Radule, ne vorbește marea de la Constanța !..." Dar în locul murmurului în pîlnia de sidef, scoica îi strigă cu glasul lui Dan Șcheianu : „Canalie Radu Comșa, canalie ! N-are bilet ! S-a urcat clandestin !"

Radu Comșa se deșteptă. Gîtul îi amorțise. Își frecă ochii. Cum ar fi vrut să fie totul numai un vis absurd, din care s-a eliberat, trezindu-se în camera sa !

Dar se afla în tren, realitatea nu era mai puțin chinuitoare decît arătările visului ; glasul lui Dan Șcheianu îi suna în urechi ca ieri, în mizera odăiță

din strada Olimp, și în buzunar foșnea hîrtia telegramelor care aduseseră vestea de moarte...

Prin crăpăturile scîndurilor de la fereastră, pătrundea, vinătă, dimineața.

Deschise ușa să vadă unde au ajuns.

Cei doi ofițeri dispăruseră. Și soldatul din Mehedintzi.

În locul lor o țărancă dormea cu capul pe un desag. Pînă în capătul culoarului, alte trupuri întinse.

Trenul vui pe un pod. Apa se vedea în negură, opacă, plumburie, ca într-o oglindă aburită. Cîteva sălcii își plecau ramuri subțiri, în vîrf cu canafuri cenușii.

Recunoștea locurile. Se apropia. Deschise valiza să-și clătească gura cu apă de dinți și să-și spele tîmplele cu colonie.

Soarele luci o geană roșie, apoi se stinse astupat de nori.

Dimineața fu rece și întunecată, ca un amurg.

În gară, un singur angajat somnoros, cu gulerul hainei ridicat peste cămașa de noapte... Clădirea roșie, în care cobora în cele din urmă vacanțele, îi păru mai mică și mai sărăcăcioasă. Salcîmii negri, încă fără muguri, îl primiră cu brațe ghimpoase, ostile.

Cîteva păsări ciuguleau grăunțe în praf. La fereastră șeful de gară se afla întinsă o plapomă și cîteva perne să se aerisească; înăuntru, în umbră, se vedea probabil în fața unei oglinzi o femeie cu brațele goale și grase, pieptănîndu-se.

Soldați romîni și soldați ruși vorbeau între ei cu semne și cu gesturi răgușite după somn.

Cu valiza în mînă, se îndreptă în dos, să caute o căruță.

Se ridicase alături o clădire nouă pe care n-o cunoștea. O firmă proaspăt vopsită, de ospătărie: La

Cituz, cu un intanterist, ținând arma la picior... În față o fîtină.

O față cu poalele în briu turna apă din ciutură.

Zărindu-l, fata se opri, lăsînd ciutura din mînă, să-l cerceteze mai iscoditor. Hainele tîrgovețe și valiza de piele din mîna lui Comșa erau ceva cu totul nou aici.

Călătorul găsi anevoie un băiat cu o căruță. Băiatul întinse un țol de cînepă pe maldărul de paie. Dădu bici.

Roțile, fără arcuri, dîrdîiră pe pietrișul grunzuros.

7

Astfel, sub cerul leșiatic de martie, printre ogoarele negre, pe alocuri cu pete de zăpadă încă netopită, Radu Comșa, zgribulit pe un braț de paie, în hainele lui orășenești suflate de vîntul tăios, străbătea, îndărăt, după ani, drumul uitat.

Toate erau aceleași și totuși schimbate.

Ruina de han, fără acoperiș, cu zăbrelele de fier ruginit la ferestrele boltite, i se păruse totdeauna uriașă; era acum numai o zidărie surpată.

Cîțiva plopî întindeau crengi uscate, sunate de vînt ca oase de mort. În tulpinele groase se căscau scorburî negre cu urme de focuri. Aici se mai aflau altădată încă doi plopî, apropiați și uriași, cei mai bătrîni din toată șoseaua domnească.

Nu mai sînt. Au rămas numai cioatele.

Sîrmele telegrafului gemeau metalic, încordate de vînt.

Căruța coti din șosea pe alt drum, mai strîmt. Se încrucișară cu un convoi rusesc: nesfirșit lanț de căruțe, lăsînd în urmă duhoare de pește, de iuft, de mahorcă.

Oameni bărboși, în mântălile sure, cintau și rideau cu o amăgitoare fără de grijă. S-ar fi crezut că acesta e destinul lor scris pînă la sfîrșitul veacurilor : să rătăcească de la un capăt la altul, cu căruțele lor verzi. Prea puțini își dădeau seama că sub risul și cintecele lor zace explozibilul care va zguduia temeliile lumilor vechi, să le prăbușească.

— La Hîrtoape, tăta iarna a mas amar di ruși... Amu-i scoate, îi duce la poziție ! Dară li-i lor a se bate, cum mi-i mie a linge sare !... vorbi băiatul întorcînd obrazul vînat de frig, cu doi ochi verzi-cenușii ca boabele de cafea crudă.

Văzînd că domnul din fundul căruței nu spune nimic, tăcu, mîinînd cu seriozitate de om mare, căluțul fără putere, cu coastele ieșite prin piele.

Pe vale, dinspre ape, vîntul sufla mai aspru. Spini tăiați de astă-vară se rostogoleau pe haturi. Departe, pe un clin prăvălat, se întindea un lan de grîu, încolțit de cu toamnă, cu verdele crud...

„Iată și livezile fumurii ale satului ; iată clopotnița albastră !...”

Radu Comșa se întrebă unde e bătaia de inimă despre care pomenea lectura din școală : revederea locului natal ?

El simțea numai un mare pustiu sub cerul noros.

În sat, cîțiva moșnegi, cîteva femei întoarseră capetele.

Nu-l recunoștea nimeni.

Soldații ruși, cu cizme uriașe, pășeau peste șanturi. Un jandarm îl măsură cu severitate. O casă nouă, două, trei... Alta s-a lăsat pe o coastă, cu un perete umflat sub apăsarea streșinii de paie putrede, gata să plesnească.

Își amintește : casa lui Ilie Băluță... Unde s-a păstrat numele ascuns, să iasă la iveală acum ?

— Mergem la primărie ? întrebă băiatul, socotind că mușteriu lui e vreo autoritate în inspecție.

— Mergi înainte !... Ți spun eu unde oprești ! Ai să faci pe uliță, la stînga...

Și Radu Comșa își adună toată atenția și amintirile, ca să poată recunoaște care e ulița pe unde, copil cu picioarele goale, călcase de mii de ori.

În fața casei văzu gospodine adunate. Își aruncă ochii. Fereastra deschisă : înăuntru pîlpîind flăcări de luminări.

O țarancă se desprinsese dintre celelalte. Veni la el cu barizul coborît pe ochii plîși : Anica.

Radu Comșa își spuse că dacă ar fi văzut-o în altă parte în oraș, nu și-ar fi recunoscut sora ; deși în obrazul ei oricine ar fi descoperit trăsăturile lui, fiindcă între frate și soră era o izbitoare asemănare.

O sărută. Pe buze simți gustul sărat al lacrimilor. Femeia rămase cu mîinile de-a lungul trupului, neîndrăznind să-i spună pe nume : Radu, Radule ! domnului acestuia străin. Radule ! — așa cum îi spunea Zoe Vesbianu ; așa cum îi spunea Luminița Vardaru...

Deodată, Anica se răsuci, își rezemă fruntea cu cotul îndoit de stîlpul porții și începu să bocească ; după rînduiala femeilor de țară :

— S-a dus și ne-a lăsat mămucuța noastră !... Cui rămînem noi de-amu, mămucuța noastră ?...

Radu își încleștă dinții să se stăpînească. Nimic nu-l împietrea mai mult ca o femeie plîngînd, dar încă bocindu-se !

O apucă de braț și îi ridică mîna ; îi șterse cu batista lui lacrimile :

— Ana... Anico ! Fii cuminte ! Lasă acum... Du-mă acolo !...

Anica tăcu deodată, își înnodă barizul sub bărbie și merse înainte. Femeile deschiseră trecerea.

Radu Comșa se opri în prag, cu pălăria în mână. Pe masă, în mijloc, în sicriul de scinduri, văzu numai fața pămîntie, cu brazde adînci, și mîinile negre și mari, încrucișate pe piept.

Patru luminări de ceară tremurau flăcări palide în lumina zilei, la căpătii și la picioare.

Radu lepădă pălăria, apropie buzele de fruntea rece ca osul, de mîinile aspre.

Anica se lăsă în genunchi, începu să plîngă încet, cu fața ascunsă, cu broboada căzută pe părul despletit.

Dar el rămase în picioare, așteptînd lacrimile care nu veneau...

Aceasta era tot ?

Își adună privirea la obrazul cu crețurile mărunte și împăienjenite, la buzele vinete, strînse pe gingii, care se cunoșteau că dedesubt nu mai au dinți. Un ochi neînchis bine lăsa să sclipească sub pleoapă albul sticlos. Un cap de bătrînă moartă...

Aceasta era tot !

Își repetă : „E mama, mama, mama !... A fost cea dintîi blindetă a vieții. Și-a împlinit osînda cu resemnare : acum ochii ei nu mai rîd, inima s-a oprit, gîndul înăuntru e rece. De ce nu vin lacrimile ?... De ce în loc de durere, numai un gol și voința silnică să lăcrimez ?”

Își lipi fruntea de scîndura sicriului.

Cu ochii închiși, căuta să-și treacă în minte toate întîmplările ce aveau să-i aducă năvala de deznădejde ; clipe în care amintirea trebuia să-l înduioșeze cu un amănunt, gîndul că moartea e o taină înfricoșată și fără întoarcere. Ceea ce îl aștepta și pe Dan Șcheianu ! își aminti cu răceală.

Dar plînsul nu venea.

Deșertul acesta care-i golește răsuflarea, să fie oare durere ? Ce miros greu, de feștilă și de tă-

mîie !... Era credincioasă ; ținea toate posturile, se închina cu evlavie... Poate-a închis ochii cu siguranța că începe numai altă viață, cea veșnică, ultima amăgire... Și dac-ar fi ? Dacă sufletul e aici, aproape, ca o suflare invizibilă, dînd tîrcoale ca umbra unei păsări în jurul cuibului deșert ? Dacă îl știe, îl vede, îl înțelege, și i-e milă de uscăciunea aceasta din sufletul lui ?... Ce prostii ! Începe să se gîndească la fel cu babele bisericoase... E ridicol !... Toți oamenii în fața morții sînt ori cruzi, ori ridicoli... A tresărit ! A simțit pași... Deschise ochii. Trei copii, în cămașă, cu picioarele goale — nu se cunoșteau care vor fi băiat ori fată — intraseră lingă ușă și se opriseră privindu-l cu sfială și curiozitate, ca trei pui de sălbătăciune.

Mîinile moarte apăsau pieptul coșcovit, țapene.

Anica plîngea cu fața ascunsă ; sughițurile înăbușite îi scuturau umerii.

Radu Comșa își apropie încă o dată buzele de mîinile noduroase, împreunate inert pe piept, cu o luminărică subțire între degete. „Ce negre, ce aspre și ce mari sînt !”

Mîini bătătorite de sapă, de munci grele, mîini care luaseră pe încetul înfățișarea și culoarea pămîntului uscat și crăpat. Acum, reci, se odihnesc : nu se vor mai clinti niciodată... Acolo, în țărînă, peste ani de zile, cînd vor rămîne numai un schelet deșirat, oasele mîinilor au să se mai odihnească încă, pe grătiile coastelor, împreunate, neclintite, așa cum niciodată nu s-au odihnit.

Își privi fără voie mîinile lui tari și nervoase, dar subțiri, albe, cu unghiile lucii și rotunjite ; mîini de a căror finețe fusese întotdeauna mîndru.

Pe urmă, ochii se întoarseră la mîinile Anicăi, care plîngea cu fața ascunsă în palme.

Mîini mari, cu încheieturi umflate, cu degetele răsucite ca rădăcinile de viță... Și mîinile copilului celui mai mare, de la ușă, erau de pe acum înăsprite de pămînt și de sapă.

Voi să-și alunge gîndul, să-și îndrepte privirea în altă parte, dar mîinile îl chemau ; de la ale lui, ochii se întorceau la mîinile moartei, la ale surorii sale rămasă țarancă ; amintirea îi evoca alte mîini ; ale Luminiței, subțiri, cu degete lungi și unghii de pisică ; ale Zoei Vesbianu, fierbinți și încleștindu-se în carne. Mîinile acestea și mîinile tuturor : mîini albe care și-au pierdut de generații înfățișarea ciolănoasă și teribilă, de cînd se ridicase cel dintîi om al peșterilor pe două labe, iar pe celelalte două învâțase să le folosească la agățat, la apucat, la muncă, la apărare și la ucidere — mîini care au devenit instrumente precise și delicate, podoabe.

Poate în nemișcarea lor, dacă printr-o minune, le-ar fi pentru o clipă numai lor îngăduit să reînvie, atunci mîinile mamei sale întinsă orizontal, sărmanele aceste mîini noduroase și bătătorite și negre și reci, ar purcede îndată mișcările obișnuite, cum repeți un gest automat prin somn, cum mișcă buzele copiii cînd visează că sug.

Cîteva femei se apropiaseră de fereastră și se uitau înlăuntrul, cu mîinile lor mari la gură.

Radu Comșa se gîndi că a doua zi va ști tot satul, cum feciorul de la oraș al văduvei lui Mihail Comșa și-a privit mama întinsă pe năsalie, fără o lacrimă în ochi.

Îl înăbușea mirosul feștilor.

O atinse pe Anica, pe umăr. Cînd ridică ochii, îi văzu înecați în lacrimi, cu un gol adînc de deznădejde : o strînse la piept și o sărută pe pleoapele ude.

De departe, de undeva, dintr-un necunoscut, o re-
găsea pentru o clipă.

Dar întoarse capul : părul Anicăi mirosea a gaz...

— Să mergem puțin de aici !... Roagă femeile aces-
tea să ne lase...

În ogradă, un copil îi căra valiza. Când îl văzu
apărînd, o lăsă jos și o rupse la fugă.

Îl strigă. Vru să știe cum îl cheamă. Vru să-l îm-
blinzească. Vru să-i cheme și pe ceilalți. Tustrei
însă s-au ascuns prin unghere, de unde se ivea un
cap tuns și se mistuia repede.

Își găsiseră refugiu lângă un rus, cu barba roșcată,
încartiruit acolo de astă-iarnă.

Ostașul din fundul Siberiei le povestea istorii ne-
înțelese, în graiul lui neînțeles, îi ridica pe genunchi
și le iscodea jucărele în dorul odraslelor de acasă,
de dincolo de munți, de ape, codri și stepe și iarăși
de munți, de ape, codri și stepe.

Iar copiii se simțeau mai apropiați de omul de alt
neam și de alt grai, decît de domnul acela străin.

Seara, Radu Comșa, singur, se afla rezemat de
stîlpul ceardacului.

Mîna sa regăsise locul lustruit de mîna lui Radu
Comșa, copil.

Din atingerea familiară a lemnului, se deșteptau
amintirile scufundate. Aci, copil, tot așa stătuse re-
zemat. Dincoace, seara, cînd sfîrșea lucrul, se așeza
maică-sa să toarcă.

Mîinile, care smulseseră pălămidă și lipiseră lut
amestecat cu balegă și erau încă încinse de usturi-
mea sapei, găseau odihnă în altfel de muncă — și
atît !... Ridica ochii la el : „De ce nu te duci la cul-

care, băiete?...” Și firul sfîrîia necurmat și dulce, ca o odihnă, ca o bucurie, ca torsul unei pisici blinde : sfîr, sfîr ! Acum s-a sfîrșit ! S-a pus pămînt greu peste mîinile acestea. S-au oprit pentru eternitate, dar pămîntul le apasă. Au ieșit dintr-o osîndă, ca să înceapă alta, cea plină de spaimă, a eternității.

Se așează jos, pe scîndură, cu spatele rezemat în perete.

Se auzea vaca mugind, rîciia cu un corn în perețele șurei. O pisică trecu albă pe linia gardului.

S-ar fi spus că e aceeași pisică de acum douăzeci de ani.

Desigur, o pisică din același neam : viața nu s-a întrerupt cu nimic, o curmă moartea aici, și e totuși veșnică, pretutindeni.

Încă o dată, Radu Comșa avu senzația vieții care durează indiferentă, dincolo de nefericirile individuale, așa cum gîndise cu o presimțire în camera lui Dan Șcheianu.

Stăpîna veche a casei era acum, acolo, în lutul gălbui al cimitirului. Cea dinții noapte în care nu va geme și nu se va răsuci prin somn.

Dar fiecare lucru mișcat de mîna ei pînă ieri durează aici ; nimic nu s-a schimbat. Vaca o cheamă rîciind cu cornul în perete ; pisica albă pîndește cu ochii fosforescenți o vrabie ; glasul copiilor se aude plin de viață și tînăr.

Aici, numai el este adevăratul străin.

Și cu toate acestea, iată și vișinul în care se agăța ; pervazul ferestrei unde la început nu putea ajunge și unde a măsurat anii, după cum nu mai avea nevoie să se ridice în vîrfurile degetelor ca să privească. Glasul lui a răsunit aici, picioarele goale au frămîntat aici pămîntul bătut acum de picioarele altor copii. Totul e ca întotdeauna : copacii ceva mai bătrîni, casa mai veche, gardul e nou și sînt în grădină cîțiva

meri tineri ; mugește altă vacă în șură și altă miță pîndește alte vrăbii, dar umbra lui nevăzută colindă încă pe unde a umblat și altă umbră, plecată acolo, cu furca nevăzută în mînă : „De ce nu te duci la culcare, băiete ?...”

Radu Comșa îi descoperea sufletul.

Cu fruntea apăsată pe genunchi, cu ochii închiși să vadă mai adînc înlăuntru, rămase stană neclintită, împietrită, acolo unde stătuse rezemat de foarte multă vreme celălalt Radu Comșa, copilul vădanei.

Cînd ridică privirea tîrziu, toate jucau înaintea ochilor într-o păianjenire. Poate fiindcă începuse să se lase pîcios întunericul.

Îl pătrunde frigul. Ridică gulerul hainei. Mina tresări la o atingere rece... Cei cîțiva ghiociei, înfipti de Luminița în cheutoarea hainei și uitați acolo. Acum pricepea de ce îl țintuiseră atît de stăruitor toate privirile în cimitir. Venise la îngroparea maică-si cu flori în piept ! Ghiociei spînzurau veștezi, în cozile lungi. Aseară, abia aseară îi prinsese Luminița aici ; îi simțea încă respirația caldă. Și atîtea, atîtea veacuri parc-au trecut de aseară !... Ce-o fi făcînd acum ? Îi aude risul... Dar figura s-a înecat nelămurită... Apare numai fantomatic ; o umbră indecisă în crepuscul, așa cum îi răsărise și n-o mai cunoștea ieri... Mototoli îngîndurat foile veștede între degete și zvîrli jos ghemul alb.

O rață cu aripile pestrițe se repezi lacom, căzu în bot, se cumpăni pe picioarele scurte și restabilindu-și echilibrul înghiți cu un măcăit de satisfacție jalnicul mîtotol care mai rămăsese din florile Luminiței.

Fu ceva atît de neașteptat și grotesc, încît în destinderea nervilor încordați, Radu Comșa nu-și putu stăpîni un icnet de rîs.

Risul sună scurt și bizar, în tăcerea curții de unde abia au scos o moartă.

Anica, la fereastră, de unde îl privea de mult, cu coatele rezemate, clătină din cap, își făcu cruce :

— E un păgîn, Doamne ! Nu-i lua în seamă și iartă-l...

Dar dacă s-ar fi plecat sora lui Radu Comșa, să-i vadă ochii mai de aproape, ar fi deslușit, în sfîrșit, genele ude de lacrimi. De lacrimi care plîngeau tot ce nu se poate înțelege și spune.

CAPITOLUL II

A FOST ODATĂ UN MIC COPILAȘ...

1

Bătu din aripi un cocoș, chemînd răgușit zorile atît de aproape, încît locotenentul Radu Comșa se deșteptă speriat, cu impresia că i-a cîntat chiar aici, în urechi.

Altul răspunse, și încă unul, mai departe, din casă în casă, contagios.

Prin fereastră pătrundea dimineata stîinjenie încă și cu sclipet de stele. O creangă se clătina neagră în mijeala luminii, ca o umbră omenească plecată să privească înăuntru, pe geam. Dar Radu Comșa, nedezmeticit, nu-și dădea seama unde se află.

Strănută un cal, lîngă perete, afară ; se auzi cum se ridică de jos, întîi sărînd dintr-o zvîcnitură în tuspatru picioare. Se scutură și răsuflă puternic pe nări aerul rece al sfîrșitului de noapte.

— Ce-i, mă urîtule, te-ai trezit și tu ? vorbi un glas, și îndată palma soldatului plesni bătîndu-l prietenește pe crupă.

Urmă un sunet metalic de căldare ciocnită, foșnetul finului, pași de cizme, soldatul căscînd lung (desigur își întindea brațele cu pumnii strînși deasupra capului), o poartă scîrțîi, glas de femeie chemă păsările.

Abia acum locotenentul Radu Comşa se lămură deplin şi se destină în străluminarea unui suris voios şi fericit.

Îl dureau oasele muncite pe laviţa tare, acoperită numai cu un tolic ; dar sufletul dinăuntru era odihnit şi învigorat, ca după o îmbăiere în apele reci şi spumegoase de munte.

Altădată, somnul îl înfunda în patul moale, în pernele puhave de puf ; ştia însă prin vis că ceva persista suspendat în conştiinţă, aşteptînd dezlegarea a doua zi. Dimineaţa se trezea obosit, cu capul desert ; confruntarea rămînea amînată. Iar zilele şi nopţile se tirau una după alta, lipsite de bucurie şi torturate, ca în ajunul unei judecăţi, cu aceeaşi veşnică imagine a lui Dan Şcheianu ivindu-se prin somn şi prin vis, să-i strige în obraz adevărurile la care nu cuteza să gîndească singur.

Chinurile lui Dan Şcheianu sfîrşiseră însă acum. Oasele lui erau astupate de moviliţa de lut, sufletul migraş poate în steaua veche a magilor asirieni, steaua Sopdit. După îngroparea prietenului, Radu Comşa se simţise mai singur şi mai nevrednic, cu gust de iască în gură. Toate îi apăreau hîde şi respingătoare înaintea ochilor. Toate îl înăbuşeau în Iaşi, în casa Vardarilor, pe străzi, la birou. Dar visul acela oribil nu se mai repeta. După moarte, Dan Şcheianu îl iertase, de acolo, din steaua Sopdit.

Şi de îndată ce îmbrăcase uniformă şi pornise din Iaşi sedenţarilor spre unitatea sa de pe linia de foc, totul redevenise simplu, limpede, calm, luminos. Atît prin somn şi prin vis, cît şi în viaţa de toate zilele, locotenentul Radu Comşa se afla efectiv împăcat cu el însuşi.

Răsăritul învăpăie fereastra. Creanga se lumina : era un gutui cu fructe crude, cafenii, păroase. Privind la ele, Radu Comşa simţi în gură un gust astringent.

Își încheie nasturii tunicii, fluierînd. De afară, soldatul și calul plecaseră.

Fluierînd, închise lada de campanie, cu numele lui citeț și proaspăt vopsit, negru, pe capacul cenușiu. Fluierînd, zvirli mantaua și pelerina deasupra; fluierînd, ieși să caute căruța care să-i ducă bagajele pînă la front.

Întăritor aerul dimineții: rece și acidulat. Soarele strălucește recent nichelat. Și satul forfotește de soldați și de ofițeri. Vin și se îndreaptă spre gară; se încrucișează căruțe cu muniții, chesoane și lăzi de cartușe. El salută și răspunde la salutul altora. Nu cunoaște pe nimeni. Mulți îl privesc lung; uniforma nouă, curelele cromate, chipiul abia scos din cutie arată ciudat aci; haine de paradă printre uniforme prăfuite, cu noroi uscat, pătate după îndelung stagiul în șanțuri și în bordeie, pe brînci, în viroage, unde iarba strivită a lăsat urme pe coate și pe genunchi.

O doamnă, fără îndoială soție de ofițer, vorbind cu glas subțire și alterat de răcoarea dimineții, așază cu energie maldăre de pachete peste un paner de paie. Ordonanța îi dă ajutor și doi sublocotenenți s-au oprit să privească de la distanță, cu ochi de sălbatici, apariția rară pe aceste țărîmuri.

Îl învăluie într-un uragan de praf un automobil cu doi generali.

A apărut de undeva un convoi de bucătării rusești, negre și fumegînde în mers.

E mult mai greu să găsească o căruță de cum și-a închipuit. Țăranii nu mai au cai, nici hărăbăli. Iar cei care vor mai fi avînd sînt la gară în convoaie. A întrebat cîțiva soldați cu furgoane; merg unii spre Bogdănești, alții spre Mănăstire.

Un jandarm la care a apelat să-i dea ajutor a strîns călcîiele și a întins cureaua carabinei în fața gardului luînd poziția; dar nu i-a fost de nici un folos.

Poate s-a arătat prea moale : a întrebat, în loc să ordone. Uniforma aceasta nouă e într-adevăr ridicolă !... Are să umble prin ploaie cu ea și n-o să-i mai curețe praful, pînă s-o patina, la fel cu toate.

În gară s-a oprit un tren. Din vagoanele de vite și de marfă se risipește alt val de soldați. Cîțiva s-au oprit la o fîntînă cu cumpănă. Își răcoresc ochii cu apa adunată în pumn, cu mormăituri de mulțumire, improșcîndu-se unii pe alții, glumind și rîzînd sonor în vîntul subțire. Alții poartă în cîrcă legături și desagi. Dintr-un coș cîrîie o curcă. Oricine i-ar crede întorși de la bilci, dacă n-ar fi uniforme și dacă nu s-ar înșira numai bărbați în toată puterea ; dacă nu s-ar scurge toți într-acolo, spre capătul șoselei unde e linia misterioasă, ca marginea lumii unde pîndesc stihiiile pe hărțile vechi.

Rușii ronțăie semințe de floarea-soarelui, cîțiva își joacă trăpașii în frîu. Mulți se căznesc cu țigările noastre prea scurte.

Radu Comșa intră într-o cîrciumă : *Abi Ornștein, vinuri vechi, băcănie și locandă, cațap*, în nădejdea că va găsi aici un om, un soldat, cineva cu același drum.

Vinurile vechi ale domnului Abi Ornștein sînt doar pe firma de tablă ruginită ; în pivniță, cu toate sigiliile, s-au evaporat.

Servește numai ceai, fără zahăr și fără linguriță, în pahare soioase, cu piine neagră, rusească, tăiată în felii imense și lipicioase, dintr-un bolovan de opt funturi, ca pămîntul pentru fabricat oale.

N-a găsit nici aci. A băut numai o jumătate de pahar de ceai, tulbure și rece. Nu știe să se descurce singur. N-a făcut ucenicia. Îi pare într-adevăr stupid să se poticnească așa, chiar de la început. I se întimpla aceasta lui, la a cărei ușă acum cinci zile

încă, la direcția din minister, făceau coadă generali și colonei, oameni cu puteri de miniștri în țară.

Ajunse într-o gară și un cîmp, unde cantona, de curînd debarcat, un divizion de artilerie.

Oamenii roboteau în jurul tunurilor, dezbrăcați de tunici. Alții se întorceau cu caii de la adăpat.

Răsuna glasul gradaților. Un ofițer cu picioarele rășchirate, în haină de piele, supraveghea cu înjurături teribile încărcatul obuzelor, lingă o piramidă de fin presat. Vîntul umfla ușor pînzele vinete ale corturilor.

Dincolo se întindea cîmpul, valea Trotușului deschizîndu-se spre Siret, cu țarine verzi de porumb și cu șoseaua răscolită de trîmbele prafului, de mișuneala soldaților și a convoaielor.

Toți erau la locul lor acolo, știau unde merg : locotenentul Radu Comșa rătăcea la o parte, ca un elev nou într-o curte de școală unde totul îi este încă străin.

De la gară i se păru că se apropie o uniformă cu un mers cunoscut. Tăie drumul să-i iasă înainte, agățîndu-se de această nădejde.

Cînd fură la cîțiva pași, izbucni veselă vocea lui Mihai Vardaru :

— Domnule Comșa !

Făcu salutul reglementar, rectificînd cu gravitate, în glumeață exagerare :

— Domnule *locotenent* Comșa !

Dar în stringerea de mîină a lui Mihai, locotenentul Radu Comșa simți toată căldura unei adevărate bucurii. Încă unul, desigur, care se întrebasese cum l-a răbdat inima să stea în adăpost ; încă unul care acum își retracta o judecată.

— Și Luminița ? Unchiul Alexandru ? Tanti Laura ?...

Radu Comșa dădu vești despre toți, pe care îi văzuse cu o zi înainte, la Iași.

Erau, bineînțeles, toți scandalizați de purtarea lui Mihai. În loc să aștepte repartizarea la regimentul lui Pol Vardaru, Mihai, abia ieșit din școală cu gradul de elev plutonier, se zbătuse de capul său să fie trimis la un regiment de front. Cînd primise ordinul, împrăstie pe citeva cărți poștale salutări tuturor, vestind că nu mai are timp să dea pe acasă. Tanti Laura ridicase brațele, deznădăjduită, spre cer: „Copilul acesta are să ne omoare!” Iar cele două surori, Cora și Ralu, plîngeau pe ascuns, fiindcă partea aceasta a campaniei se știa că va fi mai teribilă decît tot ce s-a petrecut pînă atunci.

Mihai surîdea la aceste toate ca la niște tînguiri femeiești ce erau.

În uniforma pe care Radu Comșa o observă că nu păstrează nimic din haina scoasă de la garderobă (adevărată uniformă de tranșee, cu chipiul teșit pe ochi), Mihai avea toată înfățișarea unui ostaș mult încercat, cu vorba tărăgănată și împestrită de expresii eliptice, enigmatice, pitorești și tehnic triviale, avînd curs numai în șanțuri, în bordeie și la popotele de front.

Pentru completarea acestei virile și belicoase impresii, Mihai Vardaru mai scoase din buzunarul tunicii o tabacheră de carton presat, dată cu un lac negru și cu capac înfățișînd un soi de multicoloră roză a vînturilor, adevărată tabacheră soldățească, de unde răsuci o țigară de tutun bășos:

— Nu-ți ofer...

Se corijă, cu același ton subaltern:

— Nu vă ofer, domnule locotenent! Mai întîi fiindcă știu că nu fumezi decît rar, și pe urmă, fiindcă în orice caz n-ai digera mahorcă de-a noastră... E nevoie de puțină obișnuință!...

Radu Comșa, ca să arate că a rupt desăvîrșit cu toate bunurile lăsate în urmă, protestă:

— Dimpotrivă... Dă-mi să răsucesc și eu una ! Chiar îmi face plăcere.

Îi făcea plăcere, dar nu-și putea face o țigară.

Nedeprins, rupse două foițe ; Mihai îl privi cu suris de superioritate :

— Dă-mi voie să răsucesc eu una !...

Răsuci într-adevăr una perfectă, de fabrică. Îi dădu să aprindă la un fitil lung, galben, cu o sumă de noduri.

Radu Comșa, după cîțiva pași și cîteva fumuri, o zvîrli ; era curată idioție să-și cătrănească gîtlejul cu asemenea buruiănă mucedă, cînd avea în tabacherea lui de buzunar țigări fine și în lada de campanie rezerve pe trei luni.

Îi povesti lui Mihai peripețiile de aseară, de cînd coborîse din tren.

Găsise printr-o minune unde dormi ; dar nu găsea cu ce să plece. Mihai Vardaru se afla aci cu o căruță a companiei ; se întîmplau a fi din alte regimente, însă din aceeași divizie ; deci fronturi vecine. Cu o abatere din cale de cîțiva kilometri pînă la sat, trecea și îl lăsa acolo : lucru hotărît !

Peste un ceas au purces astfel la drum.

Lada locotenentului Comșa sluji numai bine să tocmească o bancă înapoia căruței minate de un țigan cu negrul obrazului lustruit ca o cizmă ofîțerească și cu gîtul subțire ca de scripcă în gulerul prea larg al tunicii ; un vizitiu vesel și, de bună seamă, în viața civilă scripcar de carieră, fiindcă tot timpul a dondănit repertoriul vechi și nou, de pe front și dindărătul frontului.

Mihai Vardaru nu-și mai găsea nici el astîmpăr.

Era numai de-o lună aci, dar știa tot, scotocise tot ; cunoștea numele unităților dușmane de pe linie, schimbările trupelor, ofensiva care se pregătea. Îl informă pe Radu Comșa că va avea noroc de un co-

Ionel omenos : Colonelul „Una la mină”, ceea ce lor nu le căzuse la sorți.

Al lor mugea și se înfuria de douăzeci și patru de ori în douăzeci și patru de ore : ostaș brav și comandant priceput, dar în perpetuă explozie. Cînd începea să detune, intrau toți în găuri ca șoarecii. Care-i cădea cel dintîi în mină era vinovat de tot ce se întîmplase și se va mai întîmpla : de ploaia de peste noapte, de ticăloșiile subzistenței, de recunoașterile aeroplanelor nemțești, care s-au plimbat nesupărate pe sub nasul bateriilor antiaeriene, de întîrzierea munițiilor și de arșița soarelui. Dacă răcnea la telefon, soldații și ofițerii făceau smirna înaintea pilniei, uitînd cîți kilometri de sîrmă îi despart de tunetele și fulgerele comandantului.

Acestea toate le povestea Mihai cu o mare fericire, scoțîndu-și tabachera de carton lăcuit și răsucind din tutun negru țigări ca de fabrică, din care pufăia cu cea mai nesățioasă poftă, scuipînd printre dinți, în colbul drumului, soldățește. În toate se vedea un amestec efervescent din sinceritatea și fanfaronada vîrstei, un fel de romantism epic și juvenil, poate fără substanță încheată, de care după douăzeci de ani, ca un autentic nepot al lui Alexandru Vardaru, se va simți stingherit.

Radu Comșa îl privea și nu mai recunoștea băiețelul timid, care roșea cînd glumea răutăcios Lumița, ori cînd tanti Laura îi înnodea funda la gît, ca unui școlar premiant în ziua încununării. Obrazul rumen și tînăr, de față, era arămiu acum, ars de vînturi și soare, bărbătesc. Numai cînd își dădea chipiul pe ceafă, fruntea ferită de arșiță rămînea de-o albeață adolescentă.

Se opri un timp din povestire, urmîndu-și un gînd.

Se întoarse pe jumătate cu fața spre Radu Comșa, mărturisind cu un sincer elan în ochi :

— N-ai idee ce bucuros am fost cînd te-am văzut !...

Radu Comşa înţelese că adevărata concluzie suna :
„cînd te-am văzut în sfîrşit aici...”

— Aveam aşa, o îndoială... Ştii, noi de aici, nu-i cam tratăm cu complimente graţioase pe cei de acolo...

Mihai făcea deosebire între cei de „aici” şi cei de „acolo”, parcă s-ar fi aflat cu uniforma pe el de la începutul vieţii, copil de trupă.

— E greu la început ! continuă cu autoritate. E greu o săptămînă, două... Pe urmă se pare că viaţa de dincolo nici nu mai există. Ți-e milă de dîşii... Tanti Laura cu menajeria şi cu alarmele ei melodramatice... Ceilalţi cu provizii, cu grija schimbului de aur, cu moşii, scutiri de rechiziţii... Trăiam şi eu ca într-un somn. Poate aş fi ajuns şi eu aşa... Crezi că de acum înainte am să mai pot ajunge aşa ?...

Radu Comşa a făcut un gest vag. Aceleaşi întrebări şi le punea şi el, despre dînsul.

— Crezi ? stăruie Mihai.

— Nu, nu cred !

Răspunsul lui Radu Comşa era pentru amîndoi, fiindcă în acea dimineaţă luminoasă într-adevăr aşa credea despre amîndoi...

Valea începea să se strîmteze.

Apăreau clinurile cu pădurea rară de la poalele munţilor.

Căruţele, soldaţii, convoaiele, cu saci de făină, cu lăzi de muniţii, cu pachete de fin presat, se înşirau mergînd în aceeaşi direcţie, absorbite de punctul misterios unde şoseaua sfîrşea retezată de front.

Țiganul mîna dondănind înainte şi învîrtind deasupra capului un bici dintr-o vargă de corn ; caii şi roţile întreţineau un necurmat nor de colb care îi învăluia plutind o dată cu dîşii : Radu Comşa văzu cu

mulțumire că uniforma începea să-și piardă sub stratul de praf înfățișarea de haină nouă și sărbătorească.

— Dincolo, peste deal, e Cașinul, și tocmai în fund, pe pîrău înainte, Mănăstirea !... Aci, înainte, Bogdăneștii ; pe urmă Grozeștii. În dreapta, peste munți, Slănicul... De acolo înainte, rușii.

Cu dinșii se întîmplă ceva.

Nu mai visează decît *mir*¹, răspublică și soviete. Poate că au dreptate, deși unchiul Alexandru s-ar îmbolnăvi de fiere numai auzindu-i. Ai noștri nu s-au schimbat de astă-iarnă !... I-au mîncat păduchii, i-a ars gerul și i-a lihnit foamea. Pentru mulți e un noroc să dea peste dinșii un glonț rătăcit, să-i rănească ; un tifos e o binecuvîntare... Numai așa scapă, să-și vadă apoi o săptămînă casa... Cei care mai au casă. Ceilalți rămîn aici, n-au unde se duce ; casa lor e bordeiul...

Pe cer, spre stînga, apăru mic și îndepărtat un avion.

— Un Taube... În fiecare zi vin două-trei. Unul singur a fost doborît pînă acum.

Era alb și se rotea înalt în bătaia soarelui. Bubuiră tunurile unei baterii antiaeriene. Nori albi se înălțară rotunzi încadrîndu-l, ca norii în care, pe zugrăveala bisericilor, plutesc serafimii.

Avionul se roti, mai ridicîndu-se încă.

— A scăpat ! spuse Mihai, întorcîndu-se cu privirea în altă parte, obișnuit cu asemenea spectacol.

Dar Radu Comșa nu-și putea desprinde ochii de la pasărea de metal, lăsîndu-se acum în linie dreaptă peste vîrfurile împădurite, acolo unde erau nemții.

Îi trebuia o sforțare ca să poată gîndi calm, că atît de aproape, peste cîteva dealuri, se aflau „ei” ; că miine poate are să-i aibă înainte, la cîtiva pași. Îl pizmui pe Mihai că atît de simplu s-a deprins cu

¹ Pace (rus.).

această prezență, că o discută cu nepăsare, ca lucrul cel mai firesc.

Liniștea aceasta a tuturor cîți mergeau într-acolo ca spre îndeletnicirea de fiecare zi, fluierînd, vorbind și glumind, îi părea asemeni inconștienței cu care bolnavii fac proiecte de viitor în preziua agoniei.

Iar acalmia de pe linia unde se află frontul îl neliștea ca o tăcere amenințătoare, în care se pregătesc cutremurele de pămînt și erupțiile de vulcani ; panica din natură despre care citise.

Cînd cade vîntul de nu se mai clintesc frunzele moarte ; cînd se retrag păsările cerului și sălbăticiunile își ascut auzul. Intra în zona dezlănțuirilor cosmice. Aceasta era așadar „liniștea pe toate fronturile” din comunicate ?

Ca un răspuns la gîndurile lui, porniră de undeva, de după culme, în spații scurte, patru detunături de tun.

Salvele unei baterii.

Detunăturile așiră în văgăuni și se împrăștiară în ecouri, ca vuietul unui teanc de tipsii uriașe, prăbușite îndepărtat, de un gigant, în pereți de stîncă. Se ridică peste înălțimea rotundă și pleasă fum galben și alb-lăptos ; un nor crescînd cu marginile rotunde ca o conopidă imensă.

Mai de aproape porniră alte lovituri, de artilerie grea, răscolind tunetul munților.

Apoi se făcu liniște.

Țiganul dondănea înainte, caii nici nu tresăriră, clempanindu-și capul din mers, în lupta lor continuă cu muștele. „Aceasta era desigur ceea ce comunicatul numea : «Slab bombardament de artilerie» sau reperarea tirului, sau altceva !” gîndi Radu Comșa, dar se sfii să-și împărtășească impresiile lui Mihai.

Se apropiară de sat. Mihai se uită la ceasornicul de la mină :

— Îți las numai bagajele la o casă și tulește-o, Mihai, băiatule ! Am întârziat... Am încă opt kilometri de drum și la noi nu se glumește, cu Mugilă al nostru.

— Nouă kilometri, domnu ilev ! rectifică vizitiul cel balaoacheș, care se părea că nu ascultă, dar învățase din meseria lui lăutărească să audă fără să pară că a ascultat și să vadă fără să pară că s-a uitat.

La despărțire, Mihai îi strinse amîndouă miinile lui Radu cu adevărată dragoste. Îl iubea pe logodnicul Luminiței, acum mai mult și altfel. Făgădui că va veni la cel dintîi prilej, să stea mai pe îndelete de vorbă — să-i afle „impresiile lunei de miere cu frontul”. Îl va chema la telefon. Nu-i exclus să le cadă și companiile vecine pe linia tranșeelor.

Aproape toată dimineața Radu Comșa și-o pierdu așteptînd colonelul care lipsea.

Regimentul era retras din tranșee, în odihnă. Furierei îi dădură cu grabă un scaun, lîngă fereastra cancelariei, unde un trandafir pe jumătate sălbatic ridica flori roze și frunze zimțate, în care se opriseră capete de țigări.

Aghiotantul, fercheș, bărbierit proaspăt, nu conținea să-l cerceteze cu deosebită curiozitate despre viața din Iași ; ce se vorbește despre pregătirile ofensivei ; ce știri sînt despre guvernul din Rusia ; dacă au început să se întoarcă „domnii” din Kerson, Odesa și Kiev ; dacă mai există cîrciuma lui Viorică din piața Sfîntu Spiridon, unde-a constatat și el că se află un vin strașnic, cînd a scăpat trei zile la cartier ; ce vești vin de la Salonic ; părerile misiunii franceze și — dame, dacă mai sînt tot atîtea nostime, de te miri de unde s-au adunat, și dacă se menține moda ghetelor fabricate din postav și doc militar... „Aici, domnule locotenent (aghiotantul făcu o mutră amărită teribil), aici, ne-am sălbăticit fantastic ! Ne resemnăm

și noi la mirosul de catrință, cum zice Ion Creangă. Damele noastre cu camelii duhnesc a caș și a zăr !... Cit despre știrile gazetelor, mizerie și mii de bombe !... Ne spun numai ce dă voie cenzura ; adică basme și alte mii de bombe !..."

Radu Comșa judecă sever această flecăreală. Nu putea încă înțelege senzația izolării de restul lumii și mai cu seamă nesațul acestor soldați răzleți pe o porțiune infimă din frontul de o mie de kilometri, să-și fortifice încrederea cu speranța în minunile care se pregăteau, fără nici o îndoială, fulgerător, pe celelalte fronturi.

Fiindcă noul camarad părea prea voios, fiindcă își netezea stăruitor mustața neagră și tunsă, făcînd ochii mici, și fiindcă atunci cînd aprindea țigara ținea chibritul numai cu două degete, pe cel mic cu o unghie exagerat crescută ca un pînten de cocoș, îndepărtîndu-l cu o mișcare de eleganță îndestul de cazonă ; pentru aceste mizere și superficiale indicii, îl socoti îndată un individ de speță inferioară, o secătură fără nimic eroic. Îi displăcu și graba cu care își verifică nasturii cînd apăru colonelul și slugărnicia cu care îi oferi îndată scaun, ștergînd praful după ce-și netezi cu podul palmei cărarea corectă.

Numai tîrziu avea să priceapă că aghiotantul e un băiat foarte de inimă, un student rezervist și tobă de carte, gata la toate serviciile, bun camarad și iubit de toți, cu care împărtășise luni îndelungi viața de bordei și de șanțuri, înainte de a ajunge la acest post privilegiat în ierarhia frontului, în ciuda diferitelor adevărate lichele și secături, cîte s-au perindat și au zburat.

Colonelul își puse ochelarii și răsucind după mîna barba roșie cercetă îndelung hîrțiile și, pe deasupra lentilelor, figura noului venit.

Rezultatul fu de bună seamă satisfăcător, căci a doua oară îi întinse mîna lui Radu Comşa, peste masa cu hărţi şi hîrtii.

— Bun venit, locotenente ! Ți-am şi găsit locul, ai sosit la timp. Una la mînă.

Şi întorcîndu-se spre aghiotant :

— Compania a doua, plutonul unu, în locul lui Bantăş.

Îşi frecă mîinile albe, cu pete de pistrui ca tăriştele şi cu păr roşu, ieşind stufos de sub manşete. Comşa şi-l închipui sub uniformă, ca un urs.

Colonelul îşi scoase ochelarii punîndu-i cu luare-aminte într-o teacă de piele şi, așezînd tocul în buzunarul de la piept al tunicii, îl privi cu ochii bucuroşi şi verzi :

— Sper că o să ne înţelegem... ! Văd că ai venit aici după cerere şi tot după cerere ai renunţat la mobilizarea pe loc... Una la mînă ! Asemenea minuni nu vedem prea des. Aceasta-mi place... Două la mînă ! Regimentul e scos de pe sector, ai timp să-ţi cunoşti camarazii şi oamenii, să te pui în curent cu serviciul. Una la mînă ! Eşti însurat ?...

Ochii căutară la mîna lui Comşa, cu inelul de logodnă pe deget.

— Nu, domnule colonel, logodit numai. Am crezut mai cuminte să las după război, cînd...

— Aceasta-mi place ! se bucură colonelul a cărui viaţă conjugală era un necurmat prilej de amărăciuni şi catastrofe, fiindcă nevasta era harţăgoasă, iar ordonanţele îşi luau lumea în cap. Aceasta-mi place, locotenente !... Un ostaş liber are numai grija datoriei. Una la mînă ! Femeia pentru militar este o pierdite ! Două la mînă ! Ai să-ţi cunoşti camarazii la popotă. Aceasta-i adevărata noastră familie... O să-ţi găsim şi cartier. Mie-mi place să îngrijesc de ofiţeri ca de copiii mei. Dar cînd îi prind cu cevaşilea, să

nu mai dea ochii cu mine ; să dezerteze ! Două la mînă !...

Colonelul se ridică în picioare, călcînd ca un om care intră în apă fierbinte, fiindcă îl strîngeau cizmele noi.

— Tomaziule, vezi tu de camera locotenentului. Deocamdată, poate rămîne în locul lui Bantăș. Ce știre de la el ?

— L-a evacuat la spital, domnule colonel.

— L-a evacuat la spital ? Atunci, una la mînă... Va să zică în orice caz, convalescență, concediul una cu alta, fac două luni ; două la mînă ! Rămîne în camera lui Bantăș !

Colonelul își privi trist cizmele, gîndindu-se cu ce operație le poate readuce la sentimente mai umane.

Se hotări într-o fulgerare de inspirație : „Îl pun pe Ion soldatul să le poarte o săptămînă, pînă se dau pe picior.”

Și vorbi tare, pentru sine, mulțumit de această fericită soluție :

— Una la mînă !

— Ați spus ceva, domnu colonel ? întrebă aghiotantul, pipăindu-și cărarea lucie.

— Nimic. Două la mînă !...

Pe urmă, întorcîndu-se spre Radu Comșa, își netezi barba cu amîndouă mîinile ; stînga pe dedesubt și dreapta pe deasupra, ridicînd-o pînă la înălțimea nasului, să-i privească vîrfurile retezate ca o barbă de cîtor.

— Mîine, așadar, locotenente, la serviciu !... Și la cea dintîi ocazie, înțelegeți ; una la mînă !...

Radu Comșa plecă să-și caute bagajele, să le strămute la cartierul locotenentului Bantăș, evacuat la spital. Îl întovărășea un agent de legătură, tuns chilug, cu o țigară intactă, după ureche.

Soldatul mergea cu capul gol, fiindcă tot satul era o singură curte mai mare a tuturor.

Cînd ajunsese în dreptul casei unde Radu Comșa își lăsase bagajele pe prispă, în seama unui leat, agentul îl lămuri cu o tainică evlavie :

— Aici găzduiește domnu căpitan Pleșea... Cînd nu-i compania pe poziție, e un bairam toată noaptea, mamă-măiculiță ! La domnul căpitan s-adună toți domnii ofițeri de viață din regiment... Ș-apoi, după ce s-au adunat, ține-te, Doamne !... Casa dumneavoastră e numa peste drum, la doi pași, se vede după păru ista mare... Se cheamă că n-are să vă fie prea departe, noaptea la-ntors !...

Lada se afla tot acolo, la capătul prispei, dar mantaua și pelerina erau întinse pe-un parmaclic și scuturate de praf.

În lipsă, lada și valiza cu trusă fuseseră cercetate pe dos și pe față ; viitorii camarazi citiseră numele locotenentului Radu Comșa și făcuseră tot soiul de presupuneri asupra noului venit cu asemenea echipament nou-nouț.

Ieși în prag un căpitan cu părul de timpuriu cărunțit, descheiat la tunică, purtînd la mincă semnele unghiulare de rănit. Radu Comșa se prezentă.

— Poftim la noi, domnule locotenent. Să faci cunoștință cu cîțiva camarazi... Cristache, poți să te duci ! Îl instalăm noi pe domnul locotenent. Vezi, ce s-a făcut cu sîrma ?

— Ne-o sosit, don căpitan.

— Să mă ai atunci în vedere, Cristache !

— Mai încape vorbă, don căpitan ?...

Radu Comșa se miră că un căpitan, comandant de companie și cu semne de rănit, avea nevoie să ceară unui om de trupă „să-l aibă în vedere”. Dar mirările lui abia începeau.

În casă trei ofițeri jucau cărți la o masă rotundă, învelită cu un cearșaf de pat.

Doi erau dezbrăcați de tunică, unul numai descheiat. La spatele lor, un al patrulea, cu obrazul umflat și legat pe sub fălci cu o basma albă, urmărea jocul din picioare.

Au întrerupt la intrarea străinului.

Toți s-au ridicat să se dezmoștească, după ce și-au pus deasupra bancnotelor rînduite teanc ceasornicele și tabacherele în chip de prespapier.

Îl priviră pe Radu Comșa, cu amestecul de curiozitate și rezervă cu care e primit întotdeauna un străin, într-un cerc unde toți își cunosc cu de-amănuntul slăbiciunile, crușindu-și-le ori tachinându-și-le, ca într-o mare familie. În trei zile, noul camarad avea să fie clasat, fără drept de apel, într-o categorie din care nimic și nimeni n-avea să-l mai poată scoate vreodată.

Deocamdată era numai un ofițer necunoscut, cu uniformă și ladă de campanie neatinsă... Un debutant, un învîrtit poate, care din cine știe ce pricini, dizgrație ori altceva, fusese trimis la pocăință aici.

— Ia loc pe pat, domnule locotenent!... îl invită cu multă bunăvoință căpitanul Pleșea, îmbumbîndu-și nasturii tunicii. N-avem jîlturi, dar cred că nici dumneata nu te așteptai să găsești aici un salon. Ai dat ochii cu „Una la mînă”?

Radu Comșa răspunse că s-a prezentat colonelului și că a fost repartizat la compania a doua.

— Atunci ești la noi! se bucură un ofițer scund, cu un glas care lui Comșa îi păru de undeva cunoscut. Ești în locul lui Bantăș... Aceasta trebuie s-o sărbătorim numaidecît, domnule căpitan! Cu o zacuscă și o țuiculiță d-ale grozavele, s-o sărbătorim!...

— Mă, răule ! rîse căpitanul muștrîndu-l părintește. Nu ți-a mai ajuns azi-noapte ? Uitați-vă la el — țuiculiță, zacuscă... Îi era dor ! E flămînd și însetat, mititelul !... Și aseară se jura că o săptămînă de acum înainte nu mai pune decît apă în gură...

Întorcîndu-se către Radu Comșa, căpitanul îl puse în curent :

— Ghenea ăsta e o podoabă fără pereche în toată divizia, domnule locotenent !... Ai căzut într-o companie cu el ; să știi că n-ai să mai ai odihnă. E buretele regimentului...

— Nu rîvnesc la această ambiție, domnule căpitan ! protestă locotenentul Ghenea. Mai am concurenți destul de serioși... Ai să te convingi în scurt, domnule locotenent Comșa, pe măsură ce te vei dezvolta la sărbătoririle noastre.

Dar căpitanul Pleșea porunci soldatului să aducă sticla cu țuică din găleata de apă unde se afla la răceală, ceea ce dovedea că „sărbătorirea” ar fi existat și fără venirea noului camarad.

Apoi începu să desfacă o cutie de zacuscă rusească, bătînd în tablă un piron cu un pietroi.

Radu Comșa își amintea bine acum de unde cunoștea glasul locotenentului Ghenea.

Era glasul din tren, în noaptea de astă-primăvară, făcînd prin întuneric tovarășului de drum teoria călătorului de pe culoarul vagonului și a celui din compartiment. Și-l închipuise, nu știa de ce, înalt, subțire și cu figură stafidită, de student gheboșat pe cărți — poate fiindcă spunea că pregătește un doctorat. Era scund, rotofei, cu ochii albaștri bulbucați și cu cea mai deplină înfățișare a omului fără grijă. Căuta pe raft păhărelele de țuică, grăbit ca un ucenic de bodegă și bombănind un bîziit de cîtec.

— Avem numai două, domnule locotenent. Bem la rînd !

— Nu face nimic ! zîmbi Radu Comşa. Tot o să vină rîndul fiecăruia... N-are să se întîmple ca în tren, după teoria dumată ; cînd ești pe culoar, faci scandal cu nerăbdare să intri înăuntru, iar cînd ai intrat, faci scandal indignat să nu te mai deranjeze nimeni...

— De unde știi ? îl privi cu uimire locotenentul Ghenea, cu amîndouă păhărelele într-o mînă, uitînd să le pună, cum avusese intenția, în farfuria din cealaltă mînă.

— Ca și povestea expresului !... continuă Comşa cu seriozitate. Expresul care trece arogant prin haltele unde au încremenit somnoroase personalele...

Locotenentul Ghenea nu pricepea în ruptul capului de unde intrusul acesta, pe care nu-l mai văzuse niciodată, cunoștea teoriile lui inedite.

Se așează foarte nedumerit pe marginea patului, cu farfuria și paharele de țuică în mînă.

— Atunci ești un spion, domnule locotenent, ori un ghicitor. În orice caz un om primejdios. Joci cărți ? Poker, ecarté, maus ?

Radu Comşa răspunse că nu joacă.

— Nici nu m-aș pune la masă cu dumneata. Mi-ai citi desigur cartea din mînă... Mai bine-ți dau banii dinainte. Poate ești hipnotizator ? Somnambul extralucid ?

— Am fost numai avocat și cu începere de acum un ceas, locotenent în compania a doua ! continuă să zîmbească Radu Comşa.

— Să fie al dracului care mai înțelege ceva ! declară locotenentul Ghenea, aducîndu-și abia acum aminte că are farfuria și paharele de țuică în mînă, și așezîndu-le pe masă. Nu înțeleg nimic, mă mîhnesc și cad la idee... Și cînd cad la idee, numai asta — ridică păhărelul — mi-o scoate din cap !...

— E un tip care cade din idee în idee ! încuviință cu un fel de admirație pentru așa camarad ofițerul

legat pe sub fălci, clătinându-și cele două noduri ale legăturii din creștetul capului ca două urechi albe de iepure de mosc.

Soldatul tăiașe bucăți de piine neagră într-o farfurie adâncă, înflorită, cu chenar roșu.

Iar culme a rafinamentului, înfipseșe scobitori din fabricație proprie: așchii rotunjite cu cuțitul.

Căpitanul Pleșea răsturnase zacusca în altă farfurie, turnase oțet și o prezintă cu gravitatea unui adevărat *maitre d'hôtel*¹. Mai mult decât la orice opinie asupra chipului cum luptase pe front sau își îngrijea unitatea, ținea la faima de om întotdeauna bine aprovizionat, la care se găsește în orice moment o țuică, o sticlă de vin, conserve, pesmeți și tutun. „Eu am acasă, mă băieți, țigări jubiliare, din 1906, de la expoziție!” declară cu mândria unui colecționar de exemplare unice. Și altă dată, confidențial: „A trimis colonelul la mine după puțină cafea... Tot tata Pleșea, sireacul!”

De altfel, toți aveau vanități de aceeași natură: locotenentul Ghenea era fudul de tunica de stofă franceză, unică în tot regimentul; sublocotenentul legat la fălci ținea la prestigiul de cel mai bun vioarist din toată brigada; altul era cel mai bun pokerist; altul cunoscător de cai — ierarhia valorilor era cu totul alta, de cum și-o închipuise Radu Comșa că s-ar cuveni orînduită, la zece kilometri de ultima linie a tranșeelor.

Nimeni nu pomenea de front, de bravura unuia ori a altuia, de ceea ce-au făcut ori vor face. Acestea erau numai chestiuni de serviciu.

Se aflau cu toții acum numai foarte încîntați că pot oferi unui camarad nou o țuică și o zacuscă, bunuri mult prețuite, care nu se găsesc la nimeni din alte

¹ Șeful personalului însărcinat cu pregătirea și servirea mesei în mari restaurante sau în case mari boierești.

companii, fiindcă nu toate companiile au un tata Pleșea să poarte grijă de acestea și fiindcă trei sfer-turi din ofițerii regimentului, din altă urzeală și altă croială, nici nu erau primiți în tovărășia lor. În ciuda tuturor deșertăciunilor nevinovate, fiind oameni de omenie, se bucurau de încrederea trupei. Tata Pleșea purta grijă de dînșii, ei purtau grijă de trupă, trupa de cinstea și de apărarea sectorului.

Locotenentul Ghenea, cu sticla în mînă, purta și el grijă, ca întotdeauna, să nu rămînă nimeni însetat.

Acesta era frontul ?

Radu Comșa n-avu vreme cînd să se întrebe și să-și răspundă. Îl zorea camaradul să închine pentru trăi-nicia camaraderiei și să guste din zacusca teioasă¹ și cu gust de metal.

Oferi la rîndul său țigări fine — din țigările en-glezești ; cinci cutii mari, dăruite de Luminița să se gîndească la dînsa de cîte ori va fuma una.

Prin aceste produse ale regiei britanice, crescînd con-siderabil în aprecierea camarazilor.

Căpitanul Pleșea ceru permisie să strîngă una, în-tr-o cutie de tablă unde păstra o rezervă cu mostre din toate produsele manufacturilor de tutun ale epocii : rusești, franceze, egiptene, americane, chiar ungurești și austriace, de la prizonieri. Mîndria colec-ției o reprezentau două țigări japoneze, cu inscripții de aur verde, cu tutunul scuturat de cît fuseseră pi-păite și mirosite.

Radu Comșa își arată dorința să-și vadă noul do-miciliu și să se spele de praf, ca să fie gata pentru popotă.

Ceilalți se așezară la cărți.

— La cine-a rămas rîndul ? Ghenea, tu faci !...

Locotenentul Ghenea aruncă miza, amestecă grăbit cărțile ca și cum îl alunga inamicul din urmă.

¹ Teios (despre unele plante comestibile) — tare și fibros, ațos.

— Taie !

Ceru sticla de țuică, își turnă la repezeală un pahar.

— Am intrat la idee, domnule locotenent ! Așadar, teoria călătorului de pe culoarul vagonului ?... Hm ! Curios. O s-o dezlegăm noi și p-asta !... Am mers și eu... Cîte ?

— Două...

— Servit !

Ofițerul de la spate, legat la fâlci, îl mustră :

— Vezi dacă lepezi valetul ? Cînd mergi mascat, ascultă-mă pe mine : păstrează întotdeauna valetul !... Dă dracului așii și rigile ! Am eu un șpuribus la valeți.

Locotenentul Ghenea trînti cărțile : într-adevăr, dacă păstra valetul în locul asului, făcea ful. Turnă altă țuică și fredonă interminabilul cîntec, monoton și idiot, care făcea ravagii în toată divizia, și poate dincolo, în tot corpul de armată, molipsit :

A-fost-odată-un-mic-copilaș

Ce nu știa,

Ce nu știa a da din mîini.

Dar după una-două-trei-patru-cinci-șase-șapte-săptămîni,

A început

A început a daaa din mîini.

A-ceas-tă-poooves-te dacă v-a plăcut

Eu pot s-o spun, eu pot s-o spun

De-laaa-nce-puuut :

A-fost-odată-un-mic-copilaș

A-fost-odată-un-mic-copilaș...

Ceilalți acompaniară în cor, amestecînd cărțile și preparîndu-și mizele :

Dar după una-două-trei-patru-cinci-șase-șapte-săptămîni

Dar după una-două-trei-patru...

Soldatul, culegînd resturile de pîine și cutia goală de zacuscă, mormăia și el :

Dar după una-două-trei-patru...

— Și tu, mă moroiule ? il mustră căpitanul Pleșea. E o pacoste, locotenent Comșa, cu stupizenia aceasta de cîntec... M-au înnebunit ! Și cocoșii cînd se deșteaptă, tot pe melodia aceasta încep, și găinile cînd ouă, și clopotele de la biserică...

Soldatul, deși cu gura închisă, clătina din cap după cadență ; se cunoștea că acompaniază ofițerii de la masă, în gînd.

— Uite la el, mocofanul !... Mai bine ia lada și hainele domnului locotenent...

Pe urmă, întorcîndu-se către Comșa :

— Trebuie să-ți alegi un soldat bun... Îți găsesc ei, băieții !... Un soldat bun e jumătate din tăria ofițerului...

Ieșiră. Dar fiindcă cei din casă strigau : „Dar după una-două-trei-patru-cinci-șase-săptămîni“, Comșa a-companie și el : „dar după una-două-trei-patru...”

3

Peste drum, le deschise ușa tindei o țarancă bătrînă, după ce lăsă jos un căuș de grăunțe.

— Sărut mina, domnu căpitan.

— Iaca, mătușă Ilincă, ți-am adus un musafir nou ! vorbi tare căpitanul Pleșea, fiindcă femeia era cam surdă.

Mătușa Ilinca îl prinse pe Radu Comșa numai dintr-o privire, acoperindu-și căușul cu grăunțe pe care năpustiseră găinile și culegeau lacome.

— Huci ! Bată-vă boala, Doamne iartă-mă și mîncă-v-ar nemții, că nu vă mai săturați !...

Iar cu alt glas :

— Poftiți, vă rog, domnu căpitan. Știm noi că mușafirii nu vin ii di plăcere pe la bordeile noastre...

— Ai să te împaci bine cu mine, mătușă Ilincă ! se gîndi Comșa să cîștige de la început bunăvoia gazdei.

— Ha ?

— Ai să te împaci bine cu mine, mătușă ! repetă Comșa ceva mai tare.

— Oamenii buni se împacă ! declară filozofic mătușa Ilinca. Și domnu ofițer Bantăș iera bun, deie-i Domnul mai degrabă sănătate ! Iaca, fata me l-o jălit ca pi-un frate, cînd l-o dus bolnav cu ambulanța !...

— Numai ca pe-un frate, n-ar fi nimic, mătușă Ilincă ! făcu din coada ochiului căpitanul Pleșea spre Comșa. Să nu-l fi jelit altfel...

— Aracan di mini, că undi vă mai bati gîndu, domnu căpitan ! se rușină mătușa Ilinca, trăgîndu-și broboada peste ochi. Că fata me doar nu-i die celi...

— Fata babei e un drac și jumătate !... lămuri mai încet căpitanul Pleșea. Mi se pare că Bantăș... În sfîrșit, ai să vezi...

Odaia era mică, lipită cu lut pe jos, dar curată. Zestrea „dracului și jumătate” ocupa o laviță sub icoană. Bagajele locotenentului Bantăș fuseseră ridicate ; rămăseseră numai cîteva ziare și un calendar ; iar pe pervazul ferestrei o sticlură de farmacie, plină pe jumătate cu cerneală violetă și cu dop de hirtie răsucită.

— Îți las soldatul. Îți ajută la despachetat. Cînd plecăm, trecem pe aici și te strigăm. La revedere ! Vezi ce e cu dracul babei.

Radu Comșa își desfăcu hainele din ladă. Soldatul le așeză cu îndemînare în cuiele bătute în stinghia ușii. Aduse apă ; îi turnă să se spele afară, la marginea prispei, fiindcă linghean nu se afla. Privi cu respect spre trusa de voiaj din care Comșa scotea

săpunul, apa de dinți, flacoanele de cristal cu capușoane argintate.

— Are și domn sublocotenent Bogdănel una la fel... Da mai micușoară. Are și *tirmus* !... Ține ceai clocoțit în el, cît vre... Zice că și înghețată poată să țină.

— Cine-i domnul sublocotenent Bogdănel ? întrebă Comșa, despăturind prosopul și uscîndu-și obrazul în pînza spongioasă.

— Domnu sublocotenent Bogdan Cernegură, de la a cincea.. Moșu dumisale-i general la armata întia. Să vă perii tunica, domnu locotenent ?

— Lasă acum. Nu mai am nevoie de nimic. Cum zici că te cheamă ?... Neculai ?... Ce naiba, pe toți vă cheamă Neculai ?... Poți să te duci, Neculai !

— Trăiți, domnu locotenent...

Soldatul mai orîndui ceva la hainele din cui, părîndu-i-se că nu le-a tipărit îndestul.

Radu Comșa se așează pe marginea laviței să-și privească amănunțit camera. Aici, și în bordeiul de-acolo pe care nu și-l putea închipui, îi va fi acum viața... Camarazii par să fie oameni de înțelegere. Dar cum își pot pierde vremea jucînd cărți, petrecînd, cînd atît de aproape ?... Își imaginase altfel. Se trezi fluierînd : „A fost odată un mic copilaș !...” Ce cîntec stupid ! Să facă întii ordine pe masă. Trei cărți. Călimara și tocul. Hîrtie de scris. De ce și-a închipuit că are să-i trebuiască atîta hîrtie de scris ?... Cutia de țigări. Fotografia Luminiței... Mutînd o foaie de mușama neagră, descoperi dedesubt o scrisoare : „*Dragă Elviro, sînt două săptămîni de cînd...*” De bună seamă scrisul locotenentului Bantăș. Foaia era ruptă. Camaradul necunoscut dinaintea lui renunțase, ori începuse alta... Cine știe ce Elviră ! Cine știe ce gînd, ce vis, ce speranță se întrerupseseră suspendate aici, ori poate numai o scrisoare ca atîtea altele, plicticoase și începute în silă...

Ca întotdeauna cînd se muta într-o încăpere nouă, Radu Comșa cercă să-și reprezinte viața celor dinainte, cu bucuriile lor, cu mîhnirile lor, cu tot ce-au ascuns între patru pereți numai pentru dîșii, cînd omul singur, ferit de alți ochi, se retrage ca un melc în crusta lui.

Privea pe fereastră cu aceste gînduri vagi și zări venind de la fîntînă o fată cu donița plină, cu capul gol și cu două coade răsucite pe spate. Desigur dracul și jumătate al mătușii Ilinca. Pășea apăsător, cu picioarele goale pe poteca de troscot, încît sîinii îi tremurau sub cămașa subțire.

Se prefăcea că se uită în altă parte, dar trăgea cu coada ochiului sub fereastră, mușcînd în colțul gurii lujerul unei flori galbene.

În urma ei venea un cățel fumuriu cu coada în spirală, împleticindu-se pe labele scurte... Zece kilometri pînă la șanțurile dușmane, și viața continuă aici, abia schimbată din făgaș! Nu se auzea nici un pocnet de armă; soldații treceau pe drum privind leneș; în colbul moale, scîrțiau care cu fin...

Totul s-ar fi spus că e bucolic și calm, dacă printre soldați nu s-ar amesteca și sanitari cu semnul roșu al crucii la mînă, amintind că uciderea e numai pentru un timp suspendată, și dacă între carele de fin n-ar înainta greu furgoanele de muniții.

Cînd auzi glasul căpitanului Pleșea la poartă, sări apucîndu-și chipiul ca la chemarea unui vechi și mult așteptat prieten.

4

Popota era o baracă de scînduri, numai cu un perete; restul apărat de soare cu crengi de brad din care se scuturau pe fața albă ghimpiei cetinii.

O masă și două bănci lungi ; un singur scaun în capăt, pentru colonel.

Se adunară aproape toți.

Radu Comșa se sili să pară natural sub atitea priviri necunoscute.

Toți așteptau schimbînd din picioare, în grupuri. Căută să-și fixeze bine în minte fiecare nume pus pe fiecare figură ; căută să le ghicească firea.

— Sînteți avocat în București ? întrebă un maior deșirat, slab ca un țir, trosnindu-și degetele osoase.

— Da, domnule maior... Sau mai exact am fost, cînd avocatura era o carieră și cînd Bucureștii...

— Îmi pare bine... Sîntem concetățeni. Și-mi amintesc bine acum : Biroul „Vardaru et Radu Comșa“, pe bulevardul Carol... Vedeam placa în fiecare zi, de patru ori.

Radu Comșa nu-și amintea să fi văzut vreodată figura maiorului cu care se întîlnise desigur nu o dată în București, de vreme ce aveau același drum.

Maiorul își frecă nasul lung, privind în pămînt.

— Acum Mackensen e stăpîn acolo. Și bulgarii la Capșa ! Ne citea domnul colonel un ziar german, confiscat de la prizonieri... Vai și amar de cei din teritoriul ocupat ! Sînteți familist ?

— Nu, domnule maior ! răspunse Comșa, enervat de acest interogatoriu, a doua oară repetat într-o singură zi.

— Ești fericit !... Te invidiez... Mie mi-a rămas nevasta și doi copii în București. Mă întreb ce-or fi îndurînd de la armata de ocupație ?

Maiorul duse mîna la buzunarul dinăuntru tunicii, pe urmă se răzgîndi și o retrase.

— Am să-ți arăt altă dată fotografia... Poate o cunoști pe nevastă-mea. Se duce des la teatru, la baluri, e în vizită... Am doi copilași : unul de patru ani, altul de cinci ani... O fetiță și un băiat. Cum

scrie la carte. Nevastă-mea mi-a spus : „Oprește, Mitică, ajunge ! Doi copii sînt destul, numai să-i putem crește !” Cine știe ce îndură acum, micuții de dînșii !...

Radu Comșa constată că nu poate împărtăși nimic din amărăciunea plîngăreață a acestui om, a cărui existență o ignora complet acum cîteva minute, deși erau din același oraș, se încrucișaseră de sute de ori pe aceeași stradă, desigur se desfătaseră la aceleași spectacole bucureștene.

Maiorul avea figura tristă, fruntea îngustă, de om fără prea multă inteligență, moale și amorf ; dar cînd ridică ochii din pămînt, Radu Comșa avu o pornire de apropiere...

— Domnule maior...

Nu găsi vorbele să urmeze, așa cum un om complicat de civilizație și prejudecăți simte întotdeauna o rușine să pară sensibil și își înfringe cu pudoare pornirea de compătimire. Maiorul însă ghici intenția generoasă numai din învăluirea glasului ; îl privi recunoscător cu ochii săi mici ca de șoarece, apropiați de rădăcina nasului prelung.

Colonelul sosi vesel, frecîndu-și mîinile : își schimbase cizmele și se simțea ușor și feline.

Acum călca pe virful degetelor, ca un om care se opărește, numai ordonanța, Ion, căruia îi căzuse sortii să slujească de șanuri vii și umblătoare.

Lîngă Comșa se așeză locotenentul Ghenea, puțin cam prea vesel după atîtea țuici.

Între felurile de mîncare, îl informă pe șoptite, în ureche, despre calitățile și cusururile fiecăruia.

— Fiindcă pretinzi că nu ești nici ghicitor, nici somnambul extralucid, ceea ce rămîne de văzut, să-ți servesc eu de informator. Ce ți-a spus maiorul ? Că are doi copii și nevastă la București, la inamic, unde cine știe ce îndură... Nu aceasta ? Fii fără grijă, ne-

vasta se consolează desigur ușor, cu inamicul ori cu altcineva, după cum s-a mai consolată. Are și dreptate! E tinărară, nostimă, îi merge gurița de nu te poți ține de ea... Pe cînd el! Ca o babă bocitoare, descîntă prin toate colțurile. Are să-ți arate fotografia doamnei, dacă nu ți-a arătat-o încă... Ai să afli că are un neg sub sinul drept; tot regimentul o știe acum. Că suferă de stomac și că a avortat, fiindcă nu vrea să mai aibă copii: „Doi ajunge, oprește, Mitică!...” Nu servești vin? Faci foarte rău; e un vin extra! Negru și merge fără sifon... Sublocotenentul acesta mic, Stelian Minea, cu fruntea de hidrocefal, e student la filozofie. O întreagă bibliotecă în cap. Și încă etichetate, numerotate, în cea mai bună ordine. Dar timid, de ți-e milă... Îl iau toți peste picior. Eu, aghiotantul și el, din toți de aci sîntem studenți. Căpitanul Pleșea e activ; ofițer minunat. El duce greul batalionului!... Și maiorul e activ, dar cînd începe bombardamentul aleargă de colo-colo, scărpinîndu-și nasul și piuind cu un fel de sunet din gîtlej, ca puii de curcă prin buruieni, cînd apare uliul. Mai servește tocană; e specialitatea popotei noastre!... Tocană cu mămăliguță și ghiveci... La aceasta sîntem imbatabili! *Hors concours!*...¹ Sublocotenentul de lingă aghiotant, Bogdan Cernegură, e rezervist ca și mine, doctorand în nu știu ce, de la Paris. A lăsat și el o soție tinărară la București, numai după cîteva luni de la nuntă. Aștepta un copil. Dar nu se tînguie ca maiorul. E tare discret și enigmatic. De căpitanul Ionescu să te ferești!... Cea mai mare cutră din regiment! Ai să-l vezi cum rîde... E destul atît ca să cunoști un om; ca un ciine care mîrșie prin gard!... Disprețuiește tot și nu primește nimic. Cum aude pe cineva rostind un cuvînt: ofensivă,

¹ Fără rival!... (Fr.)

aliați, religie, orice, întreabă îndată cu dispreț : „Ce e aia ofensivă, mă rog ? Ce sînt ăștia aliați ? Ce e aia religie ?...” Hait, m-a văzut „Una la mină !...”

Colonelul, din capul mesei, îl urmărea de cîteva minute.

Își șterse barba cu șervetul și clătină din cap, ca un pedagog cînd surprinde elevii purtîndu-se necuviincios la masă.

— Haide-haide, Ghenea ! Iar ai început cu ticăloșiile tale ?... Locotenentul Comșa, ce-ți spunea acum ? Să știi de la mine, Ghenea e cea mai infernală gură a regimentului. Una la mină ! Dacă te potrivești lui, toți sîntem niște... două la mină.

Locotenentul Ghenea bulbucă ochii cu cea mai nevinovată surprindere, jucată măiestru :

— Domnule colonel, dar nu spuneam nimic rău. Dădeam informații de serviciu noului camarad...

— Ce e aia serviciu ? întrebă disprețuitor căpitanul Ionescu. Tu și serviciu !

Cînd rîse, obrazul căpitanului Ionescu, cu liniile corecte, se desfigură brusc și dezagreabil, ca figurile de carton trase cu sfoară. Risul încetă ; tot brusc figura redeveni corectă, fără nici o urmă din rinjetul de mai înainte.

— Și ce spuneai, sublocotenent Minea, adineaori, despre asta ?... Una la mină... Ce spuneai despre oamenii care sînt întotdeauna aceiași și totuși nu sînt aceiași ? întrebă colonelul netezindu-și barba roșie și privind la sublocotenentul Minea cu înveselire, ca la un omuleț de la care aștepta o mare năzdrăvănie.

Sublocotenentul Stelian Minea roși, plecînd în farfurie capul mare, susținut de gîtul subțire ca un vrej.

Ghenea îl atinse pe Radu Comșa pe sub masă, cu piciorul, șoptindu-i în șervetul cu care se pretăcea

că se șterge la gură de celebrul sos al celebrei țocane cu mămliguță :

— Ai să vezi... De o parte o prelegere de filozofie, de alta căpitanul Ionescu. Face să asişti ! Noi o numim „Masacrul inocentului...” Aceasta-i distracția popotei. Păcat numai că e spinarea lui bietul Minea !...

Colonelul aprinse o țigară și se pregăti să asculte ca la o conferință.

Fiindcă sublocotenentul Minea tăcea, cu privirea în jos, răsucind cocoloși de pîine între degete, îl îndemnă :

— Haide, Minea, să auzim !...

Și imediat, cu severitate, căpitanul Ionescu aproape ordonă, ca la serviciu :

— Sublocotenent Minea, să auzim ! Ori sîntem prea ignorați ca să înțelegem filozofiile astea ?

Sublocotenentul Stelian Minea, resemnat acestei torturi bicotidiane de care nu scăpa decît cînd compania era în tranșee, ridică fruntea enormă și privi țintă la colonel, cu ochii dilatați de lentilele bombate ale ochelarilor.

— Domnule colonel, spuneam că niciodată nu e posibil să tragem o previziune directă din istorie. Oamenii, fie ei oameni de stat, fie mulțimea de stradă, e adevărat că reacționează sau încearcă să reacționeze în fața evenimentelor într-un mod analog, dacă situațiile sînt analoage și se reproduc. Dar contingentele...

— Ce e aia contingente ? întrebă cu dispreț căpitanul Ionescu.

Sublocotenentul Minea nu-i răspunse și nici nu întoarse ochii la căpitan.

— Contingentele pot să varieze și variază în chip indefinit, reacțiunile pasionale, intelectuale sau instinctive ale oamenilor se mișcă întotdeauna în inte-

ricrul unor cercuri îndestul de limitate. Iată, de exemplu, să luăm această albină...

Sublocotenentul Stelian Minea întoarse cu o mișcare repede, cu gura în jos, paharul în interiorul căruia intrase o albină.

Acum albina era prizonieră, și neliniștită se învîrtea pe pereții de sticlă, căutînd o ieșire.

— Să luăm o albină...

— Ce mai e și aia : o albină ? strîmbă din nas plictisit, căpitanul Ionescu.

— Albina, domnule căpitan — se grăbi să răspundă cu perfidă nevinovăție locotenentul Ghenea — e o insectă himenopteră ; cu șase labe și patru aripi. Trăiește în societăți construite pe principiul monarhic, cu regină, lucrătoare și adeseori cu fructul muncii și al economiilor devorate de o sumă de trîntori, pînă cînd lucrătoarele se dezmeticesc și-i trag o curățenie generală, de nu mai rămîn trîntori nici cît pe cinci metri pătrați din Calea Victoriei...

— Atîta lucru știm și noi ! vorbi cu aer superior căpitanul Ionescu. Înțelegem noi romînește !...

— Domnule căpitan, stăruî Ghenea, ați întrebat ce e aia o albină ; am răspuns ce e aia o albină.

— Ei, ce e cu albina ta, Minea ! interveni colonelul.

— Această albină — continuă Minea — închisă în paharul de sticlă, poate să descrie curbe și traiectorii indefinit variate. Fără să calce niciodată exact pe aceleași urme. Totuși nu poate ieși de sub pahar... Tot așa contingențele în care se înlănțuie istoria nu se repetă niciodată exact, la două epoci distincte, după cum doi oameni, chiar gemeni, nu pot semăna exact unul cu altul. Cum spune Bergson...

— De unde-l mai scoți și pe Bergson ? Ce e aia Bergson ? se supără căpitanul Ionescu. Iar vrei să

ne prostesti cu toti ovreiasii de la tarabele tale filozofice ?

— Domnule căpitan, așa n-o să mai pot sfârși nici-o dată...

Locotenentul Ghenea sări în ajutorul camaradului. Întinse mîna pînă la paharul unde se afla albina prizonieră și, ridicîndu-l, o eliberă.

Albina își scutură aripile, se învîrti amețită pe servet în dreapta și-n stînga, ca o cucoană bătrînă care și-a pierdut umbrela, își șterse botul cu picioarele mărunte și negre și se înalță la ceruri.

— Vezi, dragă Minea, cît de ușor albina ta poate scăpa de sub paharul contingențelor tale ilimitate ? Pe urmă, paharul n-a fost fabricat să servească ca instrument de tortură și obiect de teorii !.. Fabricantul l-a făcut cu o intenție mai generoasă. Să poți bea și tu, măcar o dată pe lună, un pahar extra de Nicorești...

Spre imediata demonstrare a acestei afirmații, locotenentul Ghenea turnă vin în pahar și îl sili pe elevul lui Bergson să-l bea pînă la fund.

— Teribilă sugativă, Ghenea ăsta ! Una la mînă... Nu-i ajunge să consume el ; mai face și discipoli !... declară colonelul, ridicîndu-se și aruncînd șervetul.

5

Căpitanul Pleșea îl invită după masă pe Comșa să poftască la el, la o cafea turcească, autentică, nu surogat.

Masa de cărți se refăcu imediat. Nimeni n-avea timp de pierdut. Venise și sublocotenentul Minea, care se așază modest, pe căpătiul patului, lingă Comșa.

— Aveți un birou de avocatură la București cu deputatul Vardaru? întrebă biruindu-și timiditatea. Atunci a lucrat la dumneata un prieten de-al meu, Sachelarie, Onisfor Sachelarie, ardelean... Luam masa la aceeași pensiune. Aproape doi ani am făcut grandioase proiecte pentru România Mare...

— Era într-adevăr un băiat bun, muncitor, exact. Nu l-am mai văzut...

Radu Comșa îl mai văzuse; dar atunci fostul secretar întorsese capul, fiindcă el se afla în haine civile, într-un automobil, pe strada Lăpușneanu; iar Onisfor Sachelarie îl categorisise imediat, în flota mulțimii plimbărețe din Iași, pusă la toate adăposturile.

— E cam dintr-o bucată! îl scuză, ca și cum ar fi ghicit, Stelian Minea. Vede viața ca un cal cu ochelari: drumul înainte, fără să știe ce se petrece la dreapta și la stînga... Era îndrăgostit de o dactilografă, tot de la biroul dumatăle.

„Domnișoara Betty!“ gîndi Radu Comșa, dactilografa cu părul pufos și cu pielița lăptoasă, cu unghiile roze și întotdeauna manichiurate. O uitase. Toate erau atît de departe!...

Nici nu se întrebasese vreodată ce se petrece în capul secretarului de la București, cum era în cealaltă viață a lui, dincolo de orele de birou, cînd redevenea om și nu mai însemna un simplu automat la ordinele sale și ale lui Vardaru... Avea prieteni, discuta și el România Mare, dorea, spera și el ceva?... Ciudat cum viața fiecărui individ apare pe două planuri și noi nu ne cunoaștem de obicei decît unul singur, așa cum luna nu-și arată, de cînd se învîrte în jurul pămîntului, decît o singură și întotdeauna aceeași față...

Căpitanul Pleșea se așeză și el lîngă Comșa, supraveghînd cum ordonanța, cu miinile tremurînd de

incordată atenție, împărțea cafelele turnate în pahare de vin, în lipsă de cești.

Cînd văzu că fiecare își are paharul, căpitanul Pleșea nu mai putu răbda. Dori să afle neapărat părerea noului camarad :

— Ei ? Ce mai zici, domnule locotenent ? Mărturisește și indivizilor de aici, dacă asemenea cafea se mai poate bea astăzi oriunde !... Cafea Martinica și cafea Ceylon, amestecate după rețetă proprie... Amicii ăștia habar n-au ce lucru rar !... Le dai orz prăjit ori cea mai fină cafea, totuna ! O beau ca braga... Să-ți spun drept, eu nu regret ce-am pierdut cu războiul, decît cînd mă gîndesc așa... la unele fericiri de atunci... Stăteai la o fereastră, la cafenea ori la berărie... afară ploua. Treceau oameni călcînd prin bălți, cu umbrelele ude ; vinzătorii de ziare... Înainte, aburea cafeaua ! Strigai chelnerului să dea și un pachet de regale — cînd o să mai avem noi regalele acelea ?... Așa văd eu vremea de pace !... Nu-mi mai amintesc nimic altceva : nici cum era un teatru, ce se cînta la un concert, obiectele din casă, nici figura unor prieteni nu mi-o amintesc... Pentru mine, pacea e un colț de fereastră ; te încălzește caloriferul pe dedesubt, afară e urît și plouă, tu îți bei liniștit cafeleuța și privești cum se vîntură lumea în sus și în jos...

— Eu nu-mi pot imagina pacea așa, domnule căpitan... vorbi Minea, scoțîndu-și ochelarii de pe nas și frecîndu-și cu degetele urmele roșii, unde arcu elastic apăsase rădăcina nasului. Fiecare dintre noi are desigur tendința să și-o închipuie ca o înnodare a unui fir rupt, o continuitate, revenirea la automatismul cotidian din care se alcătuiește acea *la douceur de vivre*¹ pe care am pierdut-o... Chiar viața

¹ Plăcere de a trăi (fr.).

viitoare, nu ne-o putem imagina mult deosebită de viața pe care o trăim ! Dar știm cu toții că pacea are să fie altceva... Are să aducă o răsturnare sigură de valori. O verificare !... Ar fi absurd ca atîta lume să se extermină reciproc și să îndure atîtea suferinți crunte, numai ca dumneata să te poți întoarce la cafeaua Martinica amestecată cu Ceylon, pe care, domnule căpitan, să mă ierți, o prețuiesc îndeestul, fiindcă îmi aduce aminte de cafeaua de la mama acasă, dar n-o socot cheia și lăcata vieții...

Căpitanul Pleșea se ridică să-și pună pe marginea ferestrei paharul golit și se întoarce :

— Aceasta, dragă băiatule, să o crezi tu !... Eu nu cer altceva decît să mă întorc teafăr la locul meu de la fereastră. Mai aveam eu o dorință... Să cumpăr un patefon, în rate !... Chiar aranjasem aproape cu un negustor. Cînd nu te poți mișca de acasă, te așezi în papuci înaintea focului, cu ibricul la gura sobei, dai drumul : Ai ce vrei ! Caruso vrei ? Ai Caruso !... Și Titta Ruffo, Șaliapîn ¹, orchestră... Dar visul acesta, vād eu că am să mor și n-am să mi-l pot împlini !... Au să se scumpească patefoanele teribil după război și pe urmă, cine o să mai dea atunci în rate ? Dacă s-ar întîmpla însă și aceasta, pot spune că nu mai cer nimic de la viață... Iert și război, și tot ! Tu vezi altfel, băiețele, fiindcă ești tînăr, și ești îmbuibat de cărți... Îți închipui că viața poate da omului altceva decît i-a dat de la Cain și Abel încoace...

— Și eu, domnule căpitan — interveni Radu Comșa — și eu cred în forța morală a războiului... Iată... (Radu Comșa voi să spună cu ce nevoie și nădejde de autoconfruntare a venit de bunăvoie, să se dea războiului ; dar socoti că își cunoaște prea puțin camarazii pentru a le împărtăși gînduri atît de in-

¹ Enrico Caruso (1873—1921) — tenor italian ; Titta Ruffo (1877—1953) — bariton italian ; Feodor Șaliapîn (1873—1938) — bas rus.

time. De aceea se hotărî să urmeze menținându-se numai în considerațiuni generale.) Iată de pildă, domnule căpitan, un număr de oameni care nici nu ne-am bănuît existența înainte de a fi aci... Fiecare ignorându-se unii pe alții, aveam rețeta noastră personală de fericire, ne jalonam existența cu câteva puncte de reper sigure, iar cînd ne apropiam de o țintă, știam bine ce ne așteaptă dincolo... Și deodată, toți ne-am aflat aci !... Dumneata ai lăsat cafeaua de la fereastră ; domnul maior, după cum îmi povestea astăzi, nevasta și copiii ; domnul locotenent Ghenea teza de doctorat în care avea să ne expună psihologia de clasă ; toți au părăsit micul lor univers, au renunțat la ce era mai scump egoismului nostru omenesc, confort și siguranță... Aci toți știu că au venit la moarte. Că accidentul, excepția, anormalul, e să scapi, nu să mori. S-a făcut socoteala că la fiecare zece secunde, pe frontul european, cade în medie un om, adică 6 pe minut, 360 într-o oră, 8640 pe zi, în afară de schilozi, de suferința continuă din spatele liniilor de bătaie... Prin ce mister oamenii au acceptat oare această sinucidere în masă ?

— Nu uita că pentru cei care n-ar fi răspuns la mobilizare erau curțile marțiale, codul militar !... Întrerupse căpitanul Pleșea, legănîndu-și picioarele spînzurate pe marginea patului.

— Curțile marțiale n-au în vedere decît excepții !... Dacă normalul ar fi nesupunerea celor chemați, curțile marțiale n-ar mai prididi cu pedepsele și codul militar ar cădea de la sine. Eu cred, domnule căpitan, că toți au venit de bunăvoie... Fiindcă omul are încrederea nestrămutată că sacrificiul lui din acest război va răscumpăra pacea pentru copiii, nepoții și strănepoții noștri, împiedicînd orice alte războaie viitoare. De fapt, luptă fiecare pentru pace...

Căpitanul Pleșea îl privi mirat, dar nu-l întrerupse.

— Și nu numai omul izolat, domnule căpitan. Prin crize trecem fiecare, cînd ne întrebăm la o răspîntie a vieții : ce am făcut ieri?... și ce vom face mîine?... Sînt epoci însă cînd toată omenirea e cuprinsă de asemenea sete de altceva, dincolo de maramul și de egoismul în care trăiește... O evadare a individului, de la egoismul lui individual, la o ardore de sacrificiu pentru binele general.

— Nu-i fi spunînd că și nemții și franțuzii luptă tot pentru același bine general? Atunci ar avea și unii și alții dreptate...

— Și au, domnule căpitan !... Dincolo de ceea ce-au pus la cale cu sînge rece diplomații și oamenii politici, ori de argumentele castelor militare, mulțimile au intrat în acest război general, fiindcă de la el așteaptă altceva decît ceea ce văd socotelile diplomaților... De multă vreme civilizația noastră, cu toate bunurile și siguranțele ei, nu mai satisfăcea omul... Îi dădea sentimentul de ceva incomplet... Omul nu se mulțumește cu gîndul că fericirea ori nefericirea lui stă în mîna unui individ necunoscut de la capătul planetei, care fixează prețul bumbacului... În ajunul anului 1914 el era nefericit fără să știe exact de ce, cum ai nelișiște în ajunul unei boale, cînd organismul e minat interior, dar boala încă n-a izbucnit. Războiul a apărut să scoată din lumea aceasta veche, obosită, nesatisfăcută, noțiuni noi, pentru un veac de acum înainte, cum din fructul putred scoți de la mijloc simburile sănătos care conține germenul altei vieți !... Sentimentul acesta e general ; vorbesc de o omenire abstractă, o sumă, totalul tuturor indivizilor puși laolaltă ; dar vorbesc și de fiecare individ luat în parte, căci și el s-a găsit în fața unei crize la fel... Războiul general coincide cu o revoluție care așteaptă să se dezlănțuie în afară, în milioanele mulțimilor, cît și în fiecare om. Știm cu toții că adese-

ori un singur eveniment exterior e destul să ne schimbe linia noastră de conduită în viață, să provoace o revelație. Un singur ceas de război conține atâtea evenimente, cite ar fi ajuns altădată să umple o întreagă viață de om... Cum putem crede că din război ne vom întoarce tot cum am fost?... Nu cred în forța de purificare a războiului. Dar cred într-un război care va pune capăt războaielor.

Radu Comșa vorbise, încălzindu-se, cu o ușoară ameteală, fiindcă rostea mai mult pentru el, decît pentru căpitanul Pleșea și sublocotenentul Minea, gînduri care-l munceau confuz de atîta vreme și îl aduseseră aici.

Dar căpitanul Pleșea îl ascultase dînd din cap cu zîmbetul îngăduitor al omului care a mai auzit asemenea erezii.

Legănîndu-și picioarele spînzurate pe marginea patului, își privea vîrfurile cizmilor pline de praf, spunîndu-și cu părere de rău că e păcat că un tînăr voinic, inteligent, cu învățătură și arătos, să învîrte capul multor femei, poate să-și piardă vremea despîcînd firul de păr în patru. Cînd Radu Comșa sfîrși, el ridică ochii și zîmbi cu blîndețe.

— O să mai vorbim despre aceasta, locotenente, peste o lună ! Ești proaspăt de tot aci... Ai să te întorci la ideea mea : să ne mulțumim cu toții dacă ne-om regăsi vreodată cafeaua noastră și țigările regale. Știi, țigările care ni se păreau ba că erau umede, ba prea uscate, dar ne dăm seama acum că erau o mare fericire pierdută !...

De la masa de cărți izbucni glasul locotenentului Ghenea cîntînd cu înveselire, în vreme ce fila cărțile :

— *A fost odată un mic copilaș... Ce ai ? Ful ? A d'autres*¹, puiule ! Avem numai caré de valeți !

¹ Spune-o altora ! (Fr.).

Înșiră cei patru valeți pe masă : „un copilaș, doi copilași, trei copilași, patru copilași !...”

Sublocotenentul legat pe sub bărbie îl bătu pe amindoi umerii pe la spate, cu atîta bucurie cît îi îngăduia falca inflamată :

— Ți-am spus eu că am șpuribus la valeți ?

Ghenea culese potul, cîntînd în ciuda celor care pierduseră o variantă creată ad-hoc : *dar după una, două, trei, patru, cinci, șase, șapte săptămîni, valeții toți au-în-ce-put să deaaa din mîini !...*

Virî banii mototol în buzunarul pantalonilor, fără să-i numere, și se ridică :

— Acum gata, mici copilași ! Diseară mai frumos... Să tragem o raită pe la băieți și să vedem cum stăm cu serviciul ! Să-i tragem și o baie !... Pe urmă, diseară, om mai lupta care om mai putea...

Se întoarse către Radu Comșa :

— Domnule locotenent, am prins ceva din prea frumoasa dumitale prelegere... Atît cît am putut trage cu urechea, între două tururi de cărți. Mă faci să-mi pierd iluzia !... Ai să devii concurentul lui Stelian Minea la masă, parol !... Cum adică, îți închipui serios dumneata, că Ionescu se află aci fiindcă așteaptă din război să țîșnească cine știe ce ideal pentru umanitate ? Dar numai pomenește-i de acestea și are să te întrebe îndată atît de scîrbit, încît ai să te scîrbești și dumneata de ele : „Ce e aia ideal ? Ce e aia umanitate ?...” Ori prietenul Bogdan Cernegură, de la a cincea, care și-a lăsat și el doctoratul de la Paris, soția la București și e tată al unui copil pe care încă nici nu l-a văzut... Sau eu ? Sau noi toți ? Și fac excepție pentru Minea ! El e filozof... Dacă-i aruncă cineva o piatră în cap, în loc să o ridice de jos și s-o trăsnească la mirul individului, se oprește îndată și ne ține o locuțiune despre relațiile între cap, piatră, univers. Bergson și contingen-

tele istorice. Să fim serioși, domnule locotenent! Toți ne aflăm aici ca să bem cafeaua domnului căpitan, fiindcă nu se poate altfel!... Fiindcă ne-a chemat ordinul de mobilizare și ne-a făcut să răspundem la datorie. N-o să plecăm nici unul, cînd începe bombardamentul!... Dar nici nu putem spune că n-am prefera cafelei oferite de domnul căpitan, cafeaua noastră de acasă, care n-o fi atît de aromată și potrivită în toate, dar e a noastră, e acasă, băută comod, după cina ta, în papucii tăi, după ce-ai citit ziarul tău... Sînt de perfect acord cu domnul căpitan! Să ne dăm înfilnire aci, peste o lună... Ai să recunoști atunci, că, în afară de datorie, ne-a mai adus puțin-puțin și nădejdea că poate Ardealul... Dar aceasta e altceva!... Deocamdată să-ți facem rost de un soldat. Avem unul bun în companie, pe Omir. A fost ordonanța lui Vintu, un camarad căzut astă-iarnă. Ți-l trimitem chiar azi! Ai să fii mulțumit de el. S-a purtat cu fostul lui ofițer ca ordonanțele model din istorioarele pe care le citim cu toată veselia în ziarul marelui cartier... Omir are să te scutească de multe griji. Aceasta e principalul!... Și să nu afle care cumva colonelul că ai o teorie a războiului, că te pune să o dezvolti la masă și cazi în mîna lui Ionescu...

Mosafirii căpitanului Pleșea se risipiră la trupă. Radu Comșa intră în casă să aștepte soldatul și cu gînd să scrie Luminiței.

Pe masă, într-o oală smălțuită, care nu fusese de dimineață acolo, răsăriseră cîteva flori galbene și roșii de grădină țărănească: gura-leului, gherghine, condurași, catifelute, maci.

Iar în rînduiala nouă a lucrurilor, se cunoștea mina dracului și jumătate.

Radu Comșa se întinse pe laviță, cu mîinile sub cap. Toate impresiile cereau să se lămurească. Frontul apărea cu totul altfel de cum și-l închipuise nu mai departe de ieri, cînd se urcase în tren, în gara Iașilor, întovărășit pînă acolo de Luminița.

A fost desigur ridicol adineauri, cu tirada lui bună pentru cafenelele din București de anul trecut și pentru cele din Iași de anul acesta. Dacă mai repetă una la fel, ajunge de pomină. Despre război, așa cum a vorbit el, vorbesc numai cei de la partea sedentară. Eroii gata să-și verse în orice clipă sîngele din călimară. A avut dreptate locotenentul Ghenea : numai ziarul marelui cartier. Aci toți vorbesc despre altceva. Așa cum în camera unui bolnav pomeniști despre orice, în afară de viața viitoare...

În urechi îi sunau obsedante frînturi din cîntecul nêrod : *Dar după una, două, trei, patru, cinci, șase, șapte săptămîni, a început, a început...*

Voi să-și amintească alte melodii, ca să o alunge pe aceasta, dar cuvintele răsăreau îndărătnic : *Această poveste dacă v-a plăcut, pot să v-o spun. pot să v-o spun...* Începe așadar și el să se abruți-zeze ? N-ar dori !... Vrea să rămînă lucid pînă la sfîrșit, să se supravegheze, să nu-i scape nimic. Pentru el războiul e o terapeutică... I-au dat întîlnire peste o lună. Și cu cită siguranță ! Dar n-au dreptate. Deși toți par oameni de treabă : căpitanul Pleșea cu amestecul lui de cafea, locotenentul Ghenea cu ochii lui bulbucăți, Stelian Minea cu fruntea de hidrocefal... Au luptat. Au semne de răniți, au fost decorați. Cum pot oare împăca viața de aci : cărțile, cafelele, țuica și glumele lor și cîntecul acesta stupid care-i țiuie în ureche, cu riscul morții din fiecare clipă ? O singură alarmă la noapte să-i scoată din rezervă,

și cîți dintre ei vor mai cînta și glumi mîine ? „Secretul războiului e să săvîrșești actele de bravură, cele mai decisive posibil, cu aerul cel mai frivol posibil.”

Aceasta o spunea prințul Vorșaghin, consolatorul Zoei.

Se pare că un consolator căzut în dizgrație, fiindcă a văzut-o pe Zoe în ultimul timp cu un ofițer francez. Chiar alaltăieri a văzut-o, în muscal¹, urcînd spre Copou...

Numai două zile și toți sînt în alt capăt de lume : figura Luminiței, acum cînd vrea să și-o aducă aproape, îi apare îndepărtată, ca în crepusculul de martie cînd s-a întors de la Dan Șcheianu și ea îi pusese scoica marină la ureche.

Cercă să-și alunge tot din minte, să-i rămînă limpede numai Luminița, cu rîsul ei, cu ochii oblici, cu mișcările obișnuite care fac parte din ea : cum se uită cîteodată cu genele numai puțin întredeschise, filtrînd privirea înainte de a izbucni în hohot... Apărea numai risul sau numai un gest, dar întreagă n-o mai putea chema înainte. Ciudat, să nu-ți poți aminti chipul ființei celei mai apropiate de sufletul tău ! În curînd între el de aci și ea de acolo, are să se întindă distanță ca între două planete.

O bătaie ușoară curmă gîndurile. Strigă : „Intră”, fără să se miște.

Dar cînd văzu că în prag a răsărit dracul și jumătate al mătușii Ilinca, se ridică lenevos în picioare.

— V-am adus apă rece, domnu ofițer, și vă roagă mămuca să ne dați voie să luăm ceva de aici.. Niște boarfe de-ale noastre...

Fata puse cana de lut pe masă și îl privi deodată în ochi, îndrăzneată, gata de ris :

¹ Muscal (rus. moskal) — birjar ; (prin ext.) birjă.

— Rămîneți mult la noi, domnu ofițer ?

Radu Comșa observă că are ochii verzi, foarte limpezi, sprîncenele subțiri și dinții regulați, albi și mărunți ca o dantură de vitrină, deși gura era poate prea mare.

— De ce întrebi cît rămîn ?... Am luat nepoftit locul cuiva de-acî ?

— N-ați luat locul nimănui !... Întreb ca să scoatem niște lucruri din odaie și să nu vă tot supărăm...

Fata aruncă ochii spre zestrea clădită lingă perete, sub icoane.

— Nu mă supără cu nimic, fetițo... Deocamdată nici nu știu cum te cheamă...

— Catrinuța ! Numai că domnu locotenent Bantăș mi-o scos alt nume. Îmi zicea Catrinel...

— Catrinel ? Rămii atunci și pentru mine Catrinel, așa cum a vrut domnu locotenent Bantăș. Și spune drept, Catrinel cu ochii verzi, îți pare rău mult, mult de tot, că în locul domnului locotenent... ?

Fata își plecă ochii în pămînt, trecîndu-și între buze un șirag de mărgelile albastre.

— Dacă vorbiți așa, mă duc...

— Va să zică, dragă Catrinel, sînteți o persoană susceptibilă...

— Cum ai spus ?

— Ești o persoană care nu știe de glumă !

Catrinuța numită și Catrinel strîmbă buzele ca un copil obraznic, gata să scoată limba.

— Nu-mi purta dumneata de grijă, că n-am învățat eu de ieri de alaltăieri ce-i aceea șagă ! Dar mă rog, frumosu-i să șuguiesti pe șocoteala unui om bolnav ! ?

— Dragă Catrinel, recunosc că am comis o inadvertență...

— Cum ?

— Ai dreptate !... M-am întrecut cu gluma. Țin să rămînem prieteni.

— Că nu-i avea dumneata parcă prietenele dumitale...

— De unde deduci ?

— Cum ?...

— De unde știi că am prietenele mele ?

Dracul și jumătate făcu înaintea de a-și da socoteala, cu capul, spre mapa de pe masă, unde se afla fotografia Luminiței.

Vru să repare îndată :

— Nu știu de nicăieri... Nu-i greu cuiva să-și închipuie.

Comșa înțelesese însă de unde venea sursa de informație.

— Mai întâi, Catrinel dragă, observ că ai fost indiscretă, ceea ce nu-mi place și pe urmă observ că nu știi să minți !... Nu-i greu cuiva să-și închipuie, cred și eu, dacă-mi cotrobăiești prin lucruri...

— N-am cotrobăit... Am așezat lucrurile și-o căzut singură... Ce-s eu de vină ?...

— Și dacă mă supăr, Catrinel ? Și dacă te întreb cine te-a rugat să-mi așezi lucrurile ?

— Supărarea omului trece. Se-mpacă mîța și cu cînele, dar mi-te omul cu om !... Pe dumneata te ține mult supărarea ?

— Depinde...

— Cum ai zis ?

— Am zis că mă ține supărarea după cum e și omul...

— Că eu nu-s om !...

— Ce fel de vorbă e asta, Catrinuță, Catrinel ?

— Nu ți-o spus domnu căpitan Pleșa că-s diavolul și jumătate al mămuicăi ? Crede el că n-am auzit ?... Las' că mai trimite la noi după cireșe și i-oi da cireșe să mă ție minte.

— Cum ai putut s-auzi, Catrinel ? Ți-am spus că nu știi să minți !... Cum ai putut s-auzi, cînd nici nu erai aci cînd am venit ?

— Ba eram ! Colea după fereastră...

— Va să zică ascuți la uși și la ferestre ? Bine că știu să iau măsuri !...

— N-ascult nici la ușă, nici la fereastră. M-am ascuns să nu mă vedeți și-am auzit fără să vreau... Ce-s eu de vină ?

— Și de ce te-ai ascuns, Catrinuțo, Catrinel ? Dacă se poate să știu...

— Nu eram pieptănată...

— Aha ! Am înțeles. Acum te-ai făcut mai frumoasă și nu te mai ascunzi !

— M-am făcut cum m-o lăsat Dumnezeu ! Numai că Dumnezeu n-o dat păr oamenilor, să umble cu el smuls ca arăturile din pădure.

Aceasta era la adresa fotografiei unde Luminița avea părul retezat și răsfirat în bucle.

— De-acu mă duc ! se pregăti spre ușă Catrinuța, dînd drumul dintre dinți șiragului de mărgele și așezîndu-și gura cămășii cu alțițe pe sîni.

Comșa văzu o clipă un sîn mic și sidefiu. Întoarse ochii.

— Spuneai că ai de luat ceva din zestrea de-aci. Credeam că ți-au și venit pețitorii după cîtă grabă arătai !...

— Că cine mai are grija măritişului amu ?...

— Nu se mărită slutele, Catrinel ! Dar un drac și jumătate ca tine, cu ochii tăi de miță...

— Am ochi de miță ? Hm !... Asta acu o aud !... Dacă-i vorba de ochi de miță, apoi aceea de-acolo, din poză, are ochi ca mițele cînd se uită la soare !...

Dracul și jumătate al babei Ilinca o zbughi prin întredeschiderea ușii, ca o șopîrlă.

Radu Comșa o urmări pe fereastră cum trece spre bucătăria babei, plecându-se din mers, să apuce de coada răsuciță cățelul fumuriu. Cățelul se întoarse speriat, lătră o singură dată scurt. Apoi bucuros, începu să fugă împleticindu-se după ea, pe poteca îngustă dintre troscot.

După o clipă, Catrinel dădea fuga spre fântină cu o găleată, ferindu-se să întoarcă ochii spre fereastră, fiindcă știa că de acolo o urmărește o privire.

„Are dreptate căpitanul. Fata babei e un diavol și jumătate !” și cu această reflecție începu capitularea lui Radu Comșa, recunoscînd autoritatea celor mai vechi și mai încercați în cariera războiului.

7

În șase zile, pînă să între regimentul în sector, mai avu de aflat multe de la această experiență.

Își cunoscuseră oamenii, învățase mecanismul serviciului și descoperise că nimic nu-i folosea din ceea ce ucenicise în manevrele și concentrările trecute.

Viața se împărți între popotă, ceasurile de serviciu cu instrucția trupe, învățînd să minuiască noile arme de luptă, grenade și mitraliere de curînd despachetate din lăzi ; între nopțile de la căpitanul Pleșea și ceasurile de acasă, unde Catrinel apărea și dispărea îndată, ca o pisică, numai printre uși, nelăsîndu-se prinsă. În ogradă, robotind cu cățelul fumuriu după ea, nu întorcea niciodată capul spre fereastra lui Comșa. Părea a fi uitat că se află acolo.

Dar florile răsăreau întotdeauna altele, proaspete, în oala de lut ; și de cîte ori Radu se așeza înaintea mesei, să aibă fotografia Luminiței sub ochi, descoperirea că trebuie s-o caute în cele mai neașteptate

ascunzișuri, unde ajungea prin neexplicabile avata-
tarii.

Pînă ce făcu ordine soldatul Omir, ordonanța aleasă
de locotenentul Ghenea !

Cu Omir nu glumea nici Catrinel ; dar nici loco-
tenentul Radu Comșa.

Tăcut și autoritar, rezervist cu început de încărun-
țire la tîmple și în firele mustăților, Omir schimbă
orînduiala lucrurilor cum știa el : ora ceaiului, apa
fierbinte de bărbierit, cizmele înșirate lîngă perete,
hainele din cuier, tocul revolverului. În tot ce făcea,
se ghiceau obiceiurile celui alt ofițer, pe care-l slu-
jise, mort astă-iarnă într-o recunoaștere.

La început, Radu Comșa a avut o senzație neplă-
cută, ca un om însurat cu o văduvă care-i impune
tabieturile răposatului.

Aflase că Omir se tîrîse atunci pe brînci, pînă în
fața dușmanului, și se întorsese abia în zori, cu
trupul locotenentului Vîntu și cu o ureche retezată
de glonț. Îi săpase el groapa, purta el grija de preot
să-i facă pomenirile la zilele cînd se fac rugăciuni
pentru sufletul morților.

Slujind noul stăpîn, soldatul prelungea pînă la cele
mai mici amănunte dorințele celui alt.

Radu Comșa cunoscuse astfel și această ciudată ti-
ranie, a unui mort necunoscut, care-i schimba nesim-
țit și îi impunea felul său de viață.

De cîteva ori se răzvrătise :

— Omir, ți-am spus că nu-mi trebuie pîine prăjită
la ceai !... Și zahărul, lasă să mi-l pun eu, nu după
pofta ta !

Zvîrlea pîinea prăjită și cerea alt ceai, în locul
celui prea dulce.

Omira culegea pîinea, aducea alta neprăjită și alt
ceai, fără zahăr.

Dar a doua zi uita ; pîinea iar aștepta pe farfurie, în felii subțiri, auriu rumenite ; și în fundul paharului cu ceai-sirop, lingurița se împotmolea într-un strat de zahăr tos, lat de-un deget.

— Omir, ce e porcăria asta ?

Soldatul aștepta drept, cu mîinile de-a lungul trupului, clipind din ochii fără culoare, cu o tresărire a buzei care-i mișca mustața de iepure.

— Domnule locotenent, am văzut că pîinea-i crudă... Și cum să beți dumneavoastră numai o apă caldă, ca birjarii din tîrg ?

Radu Comșa se trezea urînd de dincolo de moarte nevinovatele plăceri și tabieturi ale ofițerului necunoscut.

În schimb, hainele erau periate pînă la ultimul fir de praf, cizmele oglindă, fiecare lucrășor curățat și rînduit ca pe masa unei fete bătrîne. Și îl copleșeau o sumă de atenții.

— Domnu locotenent, am găsit niște cireșe ! venea cu o farfurie de cireșe spălate în apă rece.

Iar la șase după amiază, cînd se întorcea de la inspecția în cantonament, găsea foaia roșie de hîrtie sugativă, călimara și tocul puse în evidență, pe marginea mesei :

— V-am pregătit toate, domnu locotenent... Poate vreți să corespondați...

Luminița avea astfel pe cineva aci, care purta grijă în fiecare zi să-i plece cartea poștală cu inscripția : „A nu se menționa data, localitatea și nimic despre mișcarea trupelor” sau plicul închis, pe care Omir avea să-l dea cuiva sigur, ca să-l pună direct la tren ori la Onești.

A doua zi, după ce s-a prezentat Omir, pe masă a apărut o statueta de marmură, înfățișînd muza Elegiei : Erato, cu o liră în mîna stîngă, atingînd strunele cu degetele mîinei drepte. Un picior era atins

și o parte din faldurii mantalei ciunțiți. Radu Comșa o apucase de cap, o răsucise pe toate părțile, căutînd să-și explice prezența acestui obiect de vitrină artistică în casa babei Ilinca.

Chemă soldatul.

— Ce e asta, Omir ?

— Statuie, domnu locotenent.

Radu își stăpîni surîsul.

— Bine, am văzut și eu că e statuie. Te întreb, ce caută aci ? Cum a ajuns ?

— Domnule locotenent, să trăiți, eu am pus-o... Dacă ordonați o iau...

— Nu ordon nimic, Omir !... Mă întreb numai cum de a ajuns la tine ?

— Domnule locotenent... cu retragerea.. Am găsit-o și eu și-am strîns-o...

— N-ai găsit și tu altceva „să strîngi” ?

— Unii au luat orătanii și porci, domnu locotenent, alții pleduri, perne... Eu am ales asta, tot ziceau că nu-i trebuie nimănui...

Omir vorbind, se uita înduioșat la statuia orfană a Elegiei, care nu-i trebuise nimănui.

— Și ce-ai să faci tu cu ea acum, Omir ?

— O duc acasă, domnu locotenent. O duc acasă, la nevastă și la copii, cînd ne-om libera. Să avem și noi o amintire.

— N-ai amintire urechea retezată ? Măcar știi cine e ?

— Știu, domnu locotenent... M-o învățat... (Nu spune cine, fiindcă nu pomenea niciodată numele ofiterului mort). Știu... O cheamă Irata ! Zină de-a lor, de-a păgînilor din vechi.

Astfel soldatul Omir, cu nevasta, copiii și casa rămasă la inamic, avea și el ca și căpitanul Pleșea, ca și locotenentul Ghenea, ca toți de aci, întruparea unui ideal personal și egoist despre pace : să-i ducă ne-

vătămată, prin toate cumpenele, suvenirul lui de război, Erato, femeia de piatră albă, naufragiată din cine știe ce salon de amatori ai artelor, ori din cine știe ce bibliotecă de pasionat al mitologiei.

— Omir !

— Ordonăți.

— Ce-i cu florile astea de-aici ?

Pe un pat, un braț mare de flori de câmp ; sinziene, margarete, cicoare, romaniță, garoafe sălbatice.

— Iertați, domnu locotenent... N-am știut că veniți îndată... Niște flori, ale mele...

Omir ia brațul de flori și-l duce la el, în tindă. În urmă a rămas un miros de fin cosit pe care Radu Comșa îl respiră cu amintiri împiclite, de copil, cind hoinărea aproape sălbatic în poienile din sat.

Afară, Catrinel trece pe poteca de la fîntînă, hărățind cățelul fumuriu. Are și ea o floare de câmp, în păr, la ureche.

Se aud tunurile, în răstimpuri, departe. Dar nimeni nu le dă ascultare aci.

Radu Comșa își înfășoară săpunul, prosopul și pieptenele ; la poartă îl așteaptă locotenentul Ghe-nea să meargă împreună la scăldat. Catrinel a intrat în pămînt.

Numai cățelul latră și scormone cu laba într-o ușă închisă.

8

Locul de baie e la marginea satului ; soldații au adîncit albia mutînd bolovanii, ridicînd un zăgaz de lemne, prund și pietre, ca o savantă construcție de castori. În sus, locul pentru ofițeri ; în jos alt baraj

unde se îmbăiază soldații, și dincolo, vadul unde se adapă caii și se spală căruțele.

Apa e rece ca gheața și limpede de se văd pietrele din fund, ca și cum n-ar fi cărat niciodată cadavre în putreziciune. Curge dintre munții ocupați de dușman și în clipotul sprinten din prunduri, pare că-și șoptește singur, ceva sperios și tănuit, de acolo.

Cîteva tufe de mladă în pietre țin loc de cabine de dezbrăcat. E și căpitanul Ionescu, și maiorul cu apendicele olfactiv lung și dezolat, și Stelian Minea care și-a uitat ochelarii pe nas și trebuie să se întoarcă, pășind cu strîmbături ridicole pe crestele bolovanilor, ca să-i pună pe o piatră lată.

— Ce-ți face rana, Minea? întrebă locotenentul Ghenea.

Rana lui Stelian Minea e vindecată de mult, a rămas numai cicatricea albă cu şuvițe, în braț.

Dar glonțul a atins nervul, trei degete nu se pot mișca, au rămas strînse, ca și cum ar păstra ascuns, între ele și podul palmei, ceva, un ban ori o medalie.

Stelian Minea își privește mîna slabă, fără mușchi, ca o mină de femeie descărnată. A scăpat ușor. Pentru interpretarea lui Bergson nu are număidecît nevoie de degete agile la mîna stîngă.

Dar căpitanul Ionescu pufnește cu o strîmbătură a buzei de jos :

— Rană ? Minea și rană ?... Ce e aia rană ?...

Într-adevăr, căpitanul Ionescu e purtătorul unei răni fenomen, cercetată ca un caz rar de medici, și subiectul unei dări de seamă pe care o prepară un chirurg francez. Glonțul a pătruns în piept prin față, a ieșit pe dincolo, s-a abătut din drum prin piele și mergînd între piele și mușchi a parcurs toată lungimea brațului oprindu-se la încheietura unui deget ; glon-

țul a fost extras, căpitanul Ionescu a scăpat intact ; după o lună era în picioare.

— Ce e aia rană ? Mi-a luat trei fotografii maiorul Narpoix și o schemă. Are să facă o planșă !...

— O să ajungeți la Academia de Medicină din Paris, domnule căpitan !... declară cu ipocrită invidie locotenentul Ghenea.

Căpitanul Ionescu își împăturește hainele cu o mișcare disprețuitoare din cap : „dar ce ? ca voi !“

Singur, pe un bolovan, sublocotenentul Bogdan Cernegură de la a cincea, înalt, frumos, și în poziția meditativă a *Gînditorului* lui Rodin¹, a uitat unde se află și că e gol. Își amintește și se scutură de gânduri ca de-un giulgiu nevăzut, zvirlindu-se în apă.

Radu Comșa privește la trupurile goale de aci, și la cele mai de departe ale soldaților, neputîndu-și alunga obsesia că această carne albă, atîtea trupuri înfățișînd misterioasa minune a vieții, pot fi mîine, printr-o singură explozie de proiectil, prefăcute în carne sfirtecătă, amestecată cu pămînt ; dezgustătoare pachete de măruntaie agățate în sîrmele cu ghimpi, pe care bonzăie muștele.

Locotenentul Ghenea, musculos ca un luptător, ridică lespezi de piatră, aruncă bucăți late ca un disc în apa care improașcă jerbe reci, peste trupul maiorului cocoțat pe bolovanul lui rotund.

— Ghenea, încetează odată ! Știi că nu pot suferi apa rece...

— Domnule maior, vreau să vă dau eu curaj dacă n-aveți. În apă, ca la atac !... Nu trebuie să te gîndești mult... Nici să te vîri în detaliu, întii un picior, pe urmă altul, ca femeile... Deodată, bildibic, așa !

Ghenea își dădu drumul de pe marginea zăgazului în ochiul de apă care-i ajunge pînă la gît, înoată.

¹ François-Auguste-René Rodin (1840—1917) — sculptor francez.

pufnește, face planșe, se scufundă și apare mai departe ; arată cum se înoată iepurește, broștește, ciinește, voinicește, înotul marinăresc ; toate năzdrăvăniile de copil crescut aproape de malul Moldovei.

Încearcă și Stelian Minea să se apropie de fundul mai adânc, unde-i ajunge apa pînă la bărbie. Înaintează, în chicote fricoase de femeie, ridicînd brațele subțiri deasupra capului, căutînd din cînd în cînd cu ochii miopi spre mal, ca și cum pămîntul ar putea să se îndepărteze singur și să devină inaccesibil țărm de ocean.

Ghenea se scufundă pe sub apă, îl ajunge și îl răstoarnă de picioare, apoi sare pe parapetul de piatră, rîzînd de zbaterea neîndemînică și desperată a comentatorului lui Bergson. Îl îndeamnă strigînd pe veșnica melodie :

*Dar după una-două-trei-patru-cinci-șase-șapte-săptămîni ;
A început, a început a daa din mîini...*

Cînd a sfîrșit, își șterse trupul stacojiu de frig cu un prosop aspru și declară, cu o poftă care face să-l lase gura apă :

— Acum o gustare și-o țuică la tata Pleșea plătesc toate paralele !... Comșa, îl luăm și pe Minea, scăpăm de tipi și o ștergem...

Radu Comșa a fost pe rînd : domnule locotenent, locotenent Comșa, locotenente, acum a devenit simplu Comșa, pentru cei cîțiva camarazi cu care apropierea s-a făcut fără să știe cum, dintr-o alegere de la sine. Dar Comșa nu vrea acum să se încălzească cu o gustare și o țuică la tata Pleșea ; vine mai tirziu, vrea să vadă cimitirul care e aici, aproape deasupra țărmului.

Pornește singur. Sînt două cimitire.

Acel de lîngă biserica veche după cireșii bătrîni, unde crucile negre și putrede apar printre crengi

și verdeață. Acolo, morții s-au adunat pe încetul : în locuri libere, între morminte, iarba e înaltă, grasă și înflorită. Zboară albine, dorm fluturi, e sfîrșit de lăcuste.

Celălalt cimitir, nou, după gardul de sîrmă ghimpată, e numai un șirag aliniat de movili galbene, cruci orînduite militarește, proaspete, cu inscripții negre de păcură pe scîndurile geluite. O disciplină rece domnește aici ; parcă o senzație de provizorat.

S-ar spune că morții de sub pămîntul galben, din care încă n-a mijit colțul de iarbă, nu sînt morți definitiv ; așteaptă cînd va pleca trupa să-și strîngă și ei echipamentul lor mortuar și să pornească în urmă, ca o rezervă care și-a făcut datoria, dar la nevoie, poate sări să dea o mină de ajutor pînă la demobilizarea generală, cînd se vor risipi și dinșii la vetrele lor.

Această impresie o simțea Radu Comșa și nu se putea deprinde cu gîndul că acei de sub sutele de cruci aliniate sînt morți pentru totdeauna și că acolo e marele, ultim, mister.

Cimitirul avea podeț cu reze mătoare de mesteacăn ; drumușoarele erau plivite ; dincolo, loc liber pentru cei care aveau să vină ; era un cimitir model. La unele cruci se aflau cununi de brad uscate ; cetina ruginită se scuturase pe lutul crăpat. Citi inscripția. În urmă, multe cruci fără nume... Mută oștire care-a încăput straniu pe un loc atît de strîmt ! Aici, cînd războiul va sfîrși, vor veni să îngenunche toți, și copiii copiilor tuturor.

Pe-o groapă, un braț proaspăt de flori de cîmp. Tăblia purta numele : *Sublocotenentul Ion Vintu, căzut pentru patrie*. Cîteva cifre necitețe. Își aminti brațul de flori de pe patul lui, lăsat de soldatul Omir. Îl recunosc. Pentru aceasta așadar îl adusese ! Soldatul Omir n-a mai fost în acea clipă, numai un nu-

măr de matricolă, ordonanța care-l plectisea cu manile lui de fată bătrână. Și nici sublocotenentul Ion Vintu, un mort indiferent, la care se gîndea ostil, fiindcă trebuia să-i suporte ticurile din viață...

În vale, pe fundul pîrăului, soldații goi se alungau cu strigăte și împrôscături de apă. Pielea albă și umedă strălucea în soare.

La cotul riului unde e moara, alții, tot dezbrăcați și călări, scâldau caii.

Nici unul nu-și ridică ochii spre cimitirul de aici.

Nu-și aminteau că există — că îi așteaptă. Numai așa, viața mai putea fi încă trăită, cu această teribilă putere de-a uita.

Soarele se înclina spre culmile crestate de brad. Pe șosea, un șir de căruțe stîrnea nori de colb în care tremurau razele jucăușe.

Radu Comșa coborî spre sat, pe drumeagul dintre tufele de corn.

Rar și foarte departe, lovituri de tun se înginau în răstimpuri, ca și cum gurile de bronz obosite își îplineau numai o datorie plicticoasă să mențină pe suiele de kilometri de front focul aprins.

Dar cerul era calm, munții neclintiți; o clipă realitatea apropiată a războiului păru imposibilă.

9

La căpitanul Pleșea masa de cărți se încinsese în toi. Un ofițer străin dădea banc cu cărți noi. Tata Pleșea căpătase de la un rus, în schimbul unei sticle de spirt, o nouă rezervă de conserve de pește și acum își înfrupta copiii, purtînd grijă să nu rămînă nici unul urgisit.

Locotenentul Ghenea, dezbrăcat de tunică și asudat, nu mai avea nevoie de țuică și de gustări ca să se încălzească.

Intrase într-o serie neagră.

Cînd aruncă și ultimii bani și-i pierdu, întoarse buzunările pe dos, cîntînd cu mutră amărită :

A fost odată un mic copilaș

Ce nu știa, ce nu știa... căăărți a jucaaaaa...

Se ridică de la masă și se întinse în fundul patului.

— Așaa, fraților !... Fiindcă acum am scăpat de o grijă, adică de parale, putem deșerta în liniște un păhărel de țuică și altele de vin... Numaidecît trebuie să rămii cu noi, Comșa !... E ultima noapte ! Mîine seară intrăm pe sector.

A doua zi seara, regimentul se despărți în pădure pe batalioane, așteptînd întunericul să înceapă schimbul.

Radu Comșa puse întîia oară casca : metalul îi apăsă tîmplele. Nu era deprins cu urcușul. Gîfîia pe drumul de care, unde coborau bagajele ofițerilor din celălalt batalion.

Aerul umed mirosea a rășină și a ierburi aromate. Numai pe crestele munților se vedeau cîteodată, prin ochiurile de lumină, vîrfurile de brad adunînd cele din urmă raze.

Soldații urcau tăcuți. Toată după-amiaza făcuseră pregătirile într-o liniște neobișnuită, în care orice glas mai tare sunase fals și scădea îndată. Ochii se întorceau fără voie spre zarea pădurii verde-albastră. Amuțise și cîntecul copilașului, trecut de obicei din gură în gură. Ofițerii își supravegheau oamenii : strigau nume, întrebau ceva uitat.

Un nor acoperi soarele. Noaptea grăbi vinătă, cuprinzînd de jos în sus pădurea. Făcură un popas. Se aprinseră cîteva țigări. O pasăre de noapte își ascuți glasul ca un fierăstrău.

Cînd porniră, ordinul merse din gradat în gradat :

— Gura și țigările ! Și nu tropăiți ca la nuntă !...

Radu Comșa nu mai vedea unde călca. Se împiedica în bolovani, picioarele se scufundau în scorburi putrede.

De sus începu să țîrîie ploae mărunță. Un suflu de vînt aduse miros greu dinspre tranșee, spurcînd văzduhul umed și rășinat al pădurii. Un proiector cu coadă de cometă mătură cerul, părea că pipăie ca un deget de orb, undeva, la spate, o înălțime.

Sunară, singuratică ca două exclamații în întuneric, două focuri de pușcă.

Apoi iarăși fu tăcere. Lumina cretoasă a proiectorului se plecă încet pînă dispăru, ca și cum și-ar fi întors strălucirea dincolo, spre cealaltă față a planetei.

În beznă, atingerea armelor suna surd ; ploaia se întete. O rachetă se înalță ca un meteor, explodează sus o limbă gălbuie și sulfuroasă care aprinse toată pădurea. Și alte rachete roșii și verzi inundară cerul cu lumina lor ireală și festivă, mai departe, după alte culmi.

Încă un popas. În întunericul mai nepătruns pentru ochii dilatați de adineauri, nu se mai vedea înaintea mîinii.

— Domnu locotenent Comșa ! Vedeți mai în urmă !... Aici e domnul locotenent Comșa !...

Cineva îl căută bijbiînd prin întuneric...

O țigară lumină numai buzele rase, o porțiune de bărbie și nările, dintr-o figură incompletă, apoi țigara luată din gură coborî curb, luminînd numai

degetele care o țineau, ca într-un mic glob de serbare venețiană.

— Îmi dai voie?... Locotenentul Velea, de la întâia...

— Comșa !

Își strinseră minile prin întuneric, fără să-și vadă chipurile.

— Nu cunoașteți încă sectorul?... Să vă las moștenirea în primire... Pe aici... Nu, la stînga !... Dă-mi mai bine mîna !

Mîna camaradului necunoscut îl prinse caldă și omenească, tîrindu-l în noaptea opacă, unde nu se vedea înainte la o întindere de braț.

CUPRINSUL

	Pag.
Prefață	III

CARTEA INTII

Prolog — A zburat o pasăre neagră	3
I. Mergeau cîntînd vitejește	45
II. Vrem România Mare!	83
III. Războiul stegulețelor	135
IV. Avuzul cu pești japonezi	161
V. Acolo șezum și plînsam	208

CARTEA A DOUA

I. Mîinile albe și mîinile negre	287
II. A fost odată un mic copilăș...	353

Redactor responsabil : Simionescu Cornel
Tehnoredactor : Cantemir Mina

*Dat la cules 07.11.1961. Bun de tipar 05.01.1962.
Apărut 1962. Tiraj 50.145 ex. broșate. Hirtie tipar
de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 20,78. Coli
tipar 14. Planșe tiefdruck 1. A. nr. 01115/1961. C. Z.
pentru bibliotecile mari 8 R. C. Z. pentru bibliotecile
mici 8 R.—31.*

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic Casa
Științei, Piața Științei nr. 1, București — R.P.R.

Clubul cărții digitale 2022